

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНПУ

Історичний факультет
Одеського національного університету імені І.І.Мечникова
Миколаївська районна державна адміністрація
Миколаївська районна рада

Кушнір В.Г.
Петрова Н.О.
Поломарьов В.М

У СКОРБОТНИХ 1932-1933 РОКАХ

(Миколаївський район Одеської області)

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

КП ОМД
Одеса – 2008

К 965
ББК 63(4Укр-4Оде)61я2
УДК 016:94(477)«1932-33»

Кушнір В.Г., Петрова Н.О., Поломарьов В.М.
У скорботних 1932-1933 роках.
Одеса, вид-во КП ОМД, 2008. 298 стор. з іл.

У монографії зібрані розповіді свідків Голодомору 1932-1933 років в селах, які входять за сучасним адміністративним поділом до Миколаївського району Одеської області. У свідченнях міститься інформація про дії влади щодо «розкуркулення» селян, стану українського селянства, простежуються процес деформації в традиційній культурі українців.

Відповідальний редактор:
Борисенко В.К., доктор історичних наук, професор

Рецензенти:
Дзиговський О.М., доктор історичних наук, професор
Сминтина О.В., доктор історичних наук, професор

Обкладинка - Толстошеіна Т.В.

К 0503020902
2008

ISBN 978-966-2106-36-2

©Кушнір В.Г., Петрова Н.О., Поломарьов В.М.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.І. МЕЧНИКОВА

ВСТУП

Запропонована книга "У скорботних 1932 – 1933 роках"– одна з низки виданих про Голодомор на Одещині. За останні роки їх з'явилося декілька: "Голодомор в Кодимському районі", "Голодомор в Березівському районі", закінчується підготовка видання про голод у 20-х, 30-х, 40-х роках в Овідіопольському районі, вийшли друком грунтовні видання про Голодомор на Одещині – "Голодомор в Україні: Одеська область". Продовжується збір матеріалів про Голодомор для наступних видань. Зазначені книги написані на основі архівних джерел і свідчень свідків Голодомору. Однак стає все актуальнішою проблема формування джерельної бази на основі свідчень людей – безпосередніх учасників цих трагічних подій. Їх стає все менше, відтак цінність інформації зростає, а наші завдання по збору цих свідчень давно вже стали першочерговими.

Про те, що Голодомор був штучним і є наслідком продуманої політики радянського уряду, знали пересічні селяни. У них достатньо було незаперечних доказів – порівняно непоганий врожай зернових культур, утримування у місцевих складах зібраного у селян збіжжя та інше. «У ті роки розуміли, що голод був створений навмисно».[1]

Основне завдання, яке ми поставили перед собою – видати зібрані за останні роки спогади тих, хто пережив ці події у Миколаївському районі Одеської області. І носіями цих спогадів є не науковці і не політики. Ці люди не беруть участі в дискусіях з даної проблеми, вони далеко не завжди схильні до оцінювання соціальних потрясінь 1932-1933 років. Вони розповідають про те, що бачили і що пережили. Вони свідчать. Можливо, саме в цьому й значимість спогадів, в яких немає місця суб'єктивним роздумам, а в скупих фразах містяться тільки факти. Висновки ж робити нинішнім і наступним поколінням. Сьогодні це зробити непросто з відомих причин: тенденційність, дотримання принципу політичної доцільності навіть у такому питанні як Голодомор, а то й просто брак інформації породжують різні, часто діаметрально протилежні оцінки. Але на етапі трансформації пострадянського суспільства, на етапі принаймні двохдесятилітнього дослідження гостре обговорення проблеми є природнім. Шлях до об'єктивної оцінки один – правда про Голодомор. Далеко не завжди її можна побачити в офіційній тодішній статистиці, документах державних установ. Її потрібно шукати у свідків.

Тих, хто пережив і пам'ятає Голодомор 1932-33 років у Миколаївському районі станом на 2008 рік достатньо багато – 930 осіб. Однак переважна більшість – це люди 1924-1926 років народження. Їхні свідчення – це пережите власне життя, спостереження того, що відбувалося навколо них, це враження від спогадів батьків і близьких родичів. Тоді вони були дітьми і запам'ятали події, які сприймали візуально, або чули від своїх батьків коментарі про дії насамперед місцевої влади. Звісно, їхні розповіді є неповними. Вони не могли знати, скільки померло за два роки, але вони знали, що люди гинули від голоду у великій кількості. Багатьох, тоді ще дитячого віку, разом з батьками виселяли з жител, у них забирали майно, навіть у найбідніших відбирали будь-які запаси зерна; збереглись спогади про дії грабіжницьких бригад.

При співставленні розповідей свідків спостерігаються деякі розбіжності, але вони стосуються питань, яких вони, будучи на той час дітьми, не могли знати, наприклад, про кількість померлих, чи навіть про факти смертей. У переважній же більшості відповіді на запитання однакові чи близькі у відтворені подій, оцінках дій влади, поясненні причин Голодомору. До того ж певна частина свідків тих подій знаходилась у родинах, яким з різних причин вдавалось уникати репресивних дій влади.

---

[1] Письменна Марія Никифорівна, 1923 р.н. с.Панькове, Бобринського району Кіровоградської області. (записаноДраченко Н.А. 18.03.93)

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Іншу групу свідків представляють люди старшого покоління, більшості з яких уже немає в живих. Завдяки проведеній учителями і учнями шкіл Миколаївського району роботі по збору свідчень на початку 1990-х років накопичено десятки спогадів людей, що безпосередньо контактували з владою, на собі відчули тиск репресивної політики. Чимало наведених ними фактів дозволяють внести ясність, зокрема, з найбільш дискусійних питань.

Слід зауважити, що є поодинокі респонденти, які розкуркулення і створення колгоспів оцінюють як позитивне явище, однак й вони визнають, що причиною масової загибелі селян стала нестача продуктів харчування.

Ми отримали безцінне джерело для вивчення Голодомору – свідчення тих, хто знає про геноцид 1932-1933 років не з книг, а з власного життя..Ми описуємо події, посилаючись винятково на свідчення безпосередніх учасників чи свідків подій у конкретному селі. З одного боку, це дозволяє скласти загальне уявлення про стан у районі, з іншого, дає нам конкретні факти, що мали місце в одному селі і не зафіксовані (принаймні опитаними нами респондентами) в іншому. Відтак у читача може скластися уявлення про недостовірність інформації. Та це не так, наявні розбіжності, наприклад, у розмірі ссуд у тому чи іншому селі, нормах зерна, що видавались колгоспникам, слід сприймати не як невірну інформацію, а як відсутність єдиного підходу влади до організації справи, або про зловживання місцевих чиновників.

Текст, зібраний студентами, ми подаємо у автентичному варіанті, тією українською мовою, якою люди послуговуються у повсякденному житті.

До книги відібрані свідчення мешканців Миколаївки і сіл Миколаївського району. До дослідницької роботи долучились десятки людей різного віку і професійної підготовки. Це вчителі і учні загальноосвітніх шкіл, голови сільських рад, викладачі і студенти-етнографи історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова Андреєва Г.Б, Вовченко А. М., Волканов С.І, Гетманець С.А., Димура О.М., Коршак Я.М., Луговська Л.С., Науменко А.О., Пелеховська К.В., Петрова А.О., які працювали за запитальником, розробленим доктором історичних наук, професором кафедри етнології та краєзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка В.К. Борисенко. Одеський обласний архів надав матеріали про дії органів комуністичної партії, виконавчої влади, зокрема обласної, Анрієво-Іванівської районної і сільських рад.

Висловлюємо подяку за організаційну допомогу голові Миколаївської районної адміністрації Стерніцькому В.Г., голові Миколаївської районної ради Чорному О.В., заступнику голови Миколаївської райдержадміністрації Зелінській А.О., начальнику управління освіти і науки Одеської обласної державної адміністрації Демченку Д.М., директору Андрієво-Іванівської школи-інтернату Інжестойкову В.І., директорам Миколаївської ЗОШ І-ІІІ ст. Педос Н.С., Амбарівського НВК Балабан М.І., Андрієво-Іванівського НВК Жорновій Т.І., Василівської ЗОШ І-ІІ ст. Семеновій Л.Ф., Настасіївської ЗОШ І-ІІ ст. Артюх Т.П., Олексіївського НВК Макрій Л.В., Переселенської ЗОШ І-ІІ ст. Корнєєвій В.Г., Петрівської ЗОШ І-ІІ ст. Карпусь Г.П., завідувачці дошкільного закладу с.Настасіївка Овчаренко О.

Декілька зауважень щодо історії територіально-адміністративного поділу Миколаївського району.

Сучасний Миколаївський район Одеської області утворено в травні 1945 року. Проте, адміністративно–територіальний поділ даної території з кінця ХУІІІ ст.. неодноразово змінювався.[1]

1795 року, згідно V ревізії населення в Російській імперії, Миколаївка ІІ входила до складу Вознесенського повіту Очаківської області.

[1] Бачинский А.Д., Ващенко В.П., Кульчицкий С.В. Изменения административно территориального деления Одесчины (Конец 18 – 1975 год) // Археологический и археографические исследования на территории Южной Украины.- Киев – Одесса, 1976.- С.68-92.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

З грудня 1796 р. вона входить до складу створеної Новоросійської губернії, яка в 1802 р. розподіляється на три губернії: Єкатеринославську, Миколаївську (з 1803 р. – Херсонську) та Таврійську.

З 1834 р. Миколаївка II з навколишніми селами та більше хуторами входить до складу новоствореного Ананьївського повіту Херсонської губернії.

Територія сучасного Миколаївського району на той час охоплювалася в основному територією двох волостей – Миколаївською II та Ісаївською. Такий адміністративно-територіальнний устрій зберігався до 1917 року.

У *травні 1919 року, після поділу Херсонської губернії по Південному Бугу на дві частини з* центрами в Одесі і Херсоні, мешканці краю опиняються в Одеській губернії.

У серпні 1920 року Одеська губернія ділиться на 6 повітів: до Ананьївського повіту відходить Ісаївська волость, а Миколаївська II – до Вознесенського.

У лютому 1921 року за рішенням III губернського з'їзду Рад Миколаївська волость передається до складу Балтського повіту.

У березні 1923 року ВУЦВК затверджує новий адміністративно-територіальний поділ Одеської губернії з округами і районами. Територія об'єднується в Ісаївський район, який ділився на три волості: Ісаївську, Миколаївську і Петрівську з підпорядкуванням Первомайському округу з центром у м. Первомайську.

Постановою IX Всеукраїнського з'їзду Рад в травні 1925 року в Україні губернії ліквідовуються, а райони знову переформатовуються. Так, Ісаївський район передається з Первомайського округу до Одеського, з втратою двох сільрад, які відходять до Кантакузинського району (згодом його перейменують у Доманівський).

У квітні 1926 р. Ісаївський район переводять у Червоно, і у вересні 1930 року його перейменовують в Андре-Іванівський район.

У лютому 1932 року утворюється Одеська область, що тягне за собою ряд змін в управлінні краєм.

Голодомор 1932-1933 років села району пережили, в основному, у складі Андре-Іванівського району, до якого входили 19 сільських рад, а саме: Андре-Іванівська, Василівська, Дружелюбівська, Ісаївська, Каратаївська, Миколаївська III (тепер Левадівська), Миколаївська II, (тепер Миколаївська селищна рада), Благовіщенська (тепер Ново-Петрівська), Настасіївська, Переселенська, Петрівська, Романівська, Софіївська, Стрюківська, Ульянівська, Червоно-Кутська, Ново-Андрієвська, Ново-Скосарівська.

Останні три сільські ради згодом в наступних адміністративних змінах відійшли від А-Іванівського району: Червоно-Кутська до Ширяєвського району, так само як і Ново-Андріївська сільська рада, а Ново-Скосарівська сільська рада частково відійшла до Ширяєвського району.

У наступних укрупненнях скасовуються сільські ради в селах Василівка, Дружелюбівка, Переселенці, Журавка, Софіївка, Романівна та Каратаєве.

У 1932-1933 рр. Шабельницька сільська рада входила до Жовтнівського району, який з часом перейменовується в Ширяєвський район. Олексіївська сільська рада входила до Велико-Врадіївського району Одеської області.

Разом з тим, довідникових видань по адміністративно-територіальній структурі Одеської області за 1932, 1933, 1934 р. не видавалось. Перше таке видання[1] з'явилося в 1935 році, але в ньому подається лише перелік сільських рад районів без вказівки населених пунктів, які входили до складу цих сільських рад. Першим довідником, в якому вказується перелік населених пунктів по сільським радам, було видання 1947 р. „Українська РСР" (Адміністративно-територіальний поділ на 01 вересня 1946 року), за яким можна з'ясувати склад населених пунктів по кожній сільській раді теперішнього Миколаївського району Одеської області.

[1] Одеська область (Адресна і довідкова книга) Видавництво «Чорноморська комуна».- Одеса, 1935 - 269 с.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.І. МЕЧНИКОВА

За цим виданням:

А-Іванівська сільська рада
с. Андрієво – Іванівка
с-ще Тетянівка
х. Дружелюбівка
х. Мар'їна Роща
х. Суха Гребня

Журівська сільська рада (нині не існує, село Журавка входить до складу Стрюківської сільської ради)
с. Журівка
х. Каїри (не існує)
х. Магдалинівка (не існує)
х. Надеждівка (не існує)
х. Успенка (не існує)

Ісаївська сільська рада
с. Ісаїве
с-ще Острівка
х. Добриднівка
х. Ново-Троїцький

Каратаївська сільська рада (не існує)
с. Каратаєво (не існує)
х. Високий (не існує)
х. Вовків (не існує)
х. Любо-Олександрівка (не існує)

Миколаївська сільська рада
с. Миколаївка
х. Кахівка

Настасіївська сільська рада
с. Настасіївка
с-ще Мала Настасіївка ?
с-ще Миколина Левада ?
х. Настасіївка
х. Ново-Григорівка
х. Піщана Петрівка

Ново-Андріївська сільська рада (нині у складі Ширяєвського району)
с. Ново-Андріївка
х. Докторівка
х. Жовтневий
х. Зелений
х. Зірка

Новоскосарівська сільська рада
с. Іванівка
с. Нова Скосарівка
с-ще Богданівка (нині у складі Миколаївського району)
с-ще Веселий Кут (нині у складі Ширяєвського району)
с-ще Стара Скосарівка (нині у складі Миколаївського району)
х. Веніамінівка?
х. Веселий

Петрівська сільська рада
с.Петрівка
с-ще Богорождественка
с-ще Корнієве
х. Богорождественка (не існує)
х. Калініна (не існує)
х. Мартинівка (не існує)
х. Рожєдественка (не існує)
х. Яковлів (не існує)

Стрюківська сільська рада
с. Ближнє Кушнірові
с. Стрюкове
с-ще Ананьївка
х. Филимонівка

Червонокутська сільська рада (нині у складі Ширяєвського району)
с. Червоний Кут
х. Ново-Іванівка
х. Приображенка
х. Січневий

Наступні сільські ради Миколаївського

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. МЕЧНИКОВА

району на той час не входили до складу Андре-Іванівського району:

Антонюківська сільська рада
с. Антонюки
с. Ново-Григорівка (не існує)
с-ще Рівнопіль (не існує)
х. Шутаки (не існує)

Василівська сільська рада (нині входить до Олексіївської сільської ради)
с. Василівка
с-ще Ісаївські Кошари

Дружелюбівська сільська рада (нині не існує, село Дружелюбівка входить до Миколаївської селищної ради)
с. Дружелюбівка
х. Воровського
х. Копи (нині входить до складу Доманівського району Миколаївської області)
х. Траскевича (не існує)

Миколаївська сільська рада
с. Миколаївка

Ново-Петрівська сільська рада
с. Новопетрівка
с-ще Благовіщенка
с-ще Ново-Покровка ?
х. Стасів (не існує)
х. Христофорова

Олексіївська сільська рада (у роки Голодомору входила до складу Велико-Врадіївського району Одеської області)
с. Олексіївка
с-ще Любо-Олександрівка (не існує)
с-ще Радіївка
х. Войкове (не існує)
х. Карий
х. Кільчаки (не існує)
х. Мала Дворянка
х. Морозова
х. Сухий Овраг
х. Ясне поле (не існує)

Переселенська сільська рада (нині входить до складу Ново-Петрівської сільської ради)
с. Переселенці
х. Гвоздівка
х. Мала Іванівна (не існує)
х. Широкий

Романівська сільська рада (нині входить до складу Антонюківської сільської ради)
с. Романівка
с-ще Амбарів
с-ще Далеке Кушнірові (не існує)
х. Кичук (не існує)
х. Петрівка (не існує)
х. Тернуватий (не існує)
х. Шевченка

Софіївська сільська рада (нині входить до складу Миколаївської селищної ради)
с. Софіївка
х. Володимирівка (не існує)
х. Новоселівка (не існує)
х. Перемога

Ульянівська сільська рада
с. Ульянівка
с-ще Комарашеве Перше
с-ще Комарашеве Друге
с-ще Мар'янівка
с-ще Тарасівка (не існує)

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

У 1935, 1937 роках здійснювалися нові адміністративно-територіальні реформування. У травні 1945 року зі складу Андрієво-Іванівського виділяється Миколаївський район.

У лютому 1954 року у зв'язку з приєднанням Ізмаїльської області до Одеської остання передає Доманівський, Велико-Врадієвський та Мостівський райони Миколаївській області.

У січні 1959 року ліквідовується Андрієво-Іванівський район, територія якого вливається до складу Миколаївського району.

У грудні 1962 року в результаті укрупнення територія Миколаївського району приєднується до Березівського, але вже 04.01.1965 року відновлюється Миколаївський район, який у такому вигляді існує незмінно до нашого часу.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

РОЗДІЛ 1.
СПОГАДИ СВІДКІВ

с.Амбарове

Спогади
Козаченка Володимира Захаровича,
1927 р.н.

Я пам'ятаю, що мама ходила на поле, щоб ніхто не бачив, і збирала буряк, варила потім і ми їли. Приходили більшовики – партійці, витягали прямо з печі казан з буряком, викидали на подвір'я все ногами. Ходили по хатах, забирали одяг, де яка була фасолина, картопелька. У нас була корова, то й її прийшли і забрали.

Як здихала коняка, корова в колгоспі, то люди бігли, все розбирали і ледве не билися.

В полі після жнив не дозволялося нічого збирати. Якщо когось ловили, то штрафували або забирали у в'язницю.

Люди вмирали на вулиці, в хатах, їх збирали на підводу і скидали у велику яму, яку викопували за цвинтарем. Як яма наповнювалася трупами, то копали другу яму.

У школі варили юшку (трава, трохи крупи) і давали дітям.

Записано Романовською Н.Р.

с.Андрієво- Іванівка

Артюх Валентина Григорівна,

1926 р.н., с.Андрієво- Іванівка.

Чи пам'ятаєте ви, що був голод у 1932-1933рр.?

Знаю, шо не було шо їсти. Я ше мала була, 6 год мені було. Знаю, шо пішов там батько в Троїцьке на базар, а в Андрієво-Іванівку мама. Батько привіз макухи кусок, а мама бурака. І сильні були морози, та батько поморозив вуха, а їсти не було чого.

Чи був в той рік врожай?

Не знаю, дочко.

Чи пам'ятаєте ви, щоб ходили бригади і забирали зерно?

Знаю, що ходили шпичками шукали, з стєнів здирали коври шерстяні. Знаю, що батьків брат приніс коври, такі красиві були, квітками, розами. Та мама вчепила, в нас старий був. А вони зі стєнки зняли та забрали.

Тобто забирали не лише їжу, а й речі?

Да, все брали.

Чи можна було приховати якусь частину зерна?

Де там його було приховать? Я знаю, сусід, у нас же раньше таких не було заборів - канава, і канава прикрита таким хворостом і кагати такі. А батько йшов, а це було осінню, та наш город донизу. Ішов, а собаки розгорнули, сусід клумак муки заховав у нашій кагаті. А він прийшов до мами та каже: «Йди, там у кагаті є мішок». А як же ж забрати, як той же наблюдає? Та взяли корзину та нарубали вроде дров, а в ту корзину вкинули мішок та накидали зверху дров та принесли, та в таку за пічурку сховали та потрошки варили. Оце я знаю, бо наказували: « Мовчіть, будуть питати - не кажіть!».

Чи знаєте ви, хто входив в бригади?

Знаю, шо і батько мій був у цій бригаді. Ну брали сільських тоже. І шпигали, і шпигали.

Чи були доноси сусіда на сусіда про приховання зерна?

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Не знаю. Та не було ні в кого зерна, де там було зерно.

Чи були ці бригади озброєні?

Не знаю. В батька не було зброї. Но знаю, шо він участвовав. Заставляли, брали сільських. В кожну хату ходили.

Ваш батько був в бригаді, але до вас все одно приходили?

Ну аякже. Батьків рідний брат приніс своє, шоб заховали, бо батько це в бригаді, то не будуть ходити. А вони прийшли зі стенкі зняли всьо то. Мама вчепила, вродє то наші коври, а вони взяли забрали, геть усьо забрали.

А як звали вашого батька?

Григорій Тимофійович Артюх.

Чи давали їжу тим, хто пішов до колгоспу?

Я не знаю.

Чи добровільно люди йшли до колгоспу?

Не знаю. Що я знаю, шо люди були голодні, пухші. Ходили, як зайде в хату, не можна вигнать, дай шо хоч їсти, бо їсти хоче.

Чи чули ви про закон «п'ять колосків»?

Що судили? Було.

А поля охоронялися тоді?

Не знаю. Наверно, охоронялися, бо спіймали та дали по три года. Та це вже й не при голодоморі, а ше й тепер було, ше до войни, чи після. Виноград рвали баби, та по три гронки винограду до дому взяли. Ой, та потрусили, ой трусили. Було при голодоморі, і при цьому було.

Чи забирали у вас худобу?

Була корова, но не забрали в нас. А кормити не було чим.

А були такі люди, що не голодували в селі?

Не знаю, навєрно не було, бо всі голодні ходили.

Чи допомагали люди один одному в виживанні? Чи ділилися продуктами?

Яке там ділились, як не було ні в кого нічого.

І родичі не допомагали?

А як у родичей не було? Ні в кого нічого не було. Весною пішли на лободу.

Чим ви харчувались, які засоби вживали до виживання?

Якби це мама моя жива була, вона б тобі розказала. Шо я помню, шо макуху і буряк приносили.

А чи споживали ви в їжу якесь листя, траву, кору дерев?

Ну лободу варили, щавель варили. Варили якісь бураки. Ай, здохлячі коні брали, стерво. Здихала скотина, не було чим кормити, брали рубали і їли люди, отак і кормились.

Помирали люди від голоду?

Умирали. Знаю, шо кажуть, з голоду той помер, того на дорозі найшли з голоду.

Чи чули ви про випадки людоїдства?

Було в нас у селі. Ше й продавали та спійнялися, хлопчика якогось зарізали, Волощук Костя він звався. Спійняли хлопчика, десь він ійшов, та й зарізали і продавали на базарі холодець, та й найшли пальці. Та тоді шукали в його та найшли одежу, а вони не спалили. Десь у грубі найшли одежу, та там били. Знаю, шо таке було.

Хто хоронив померлих?

Не знаю, не скажу.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

А поминають померлих від голоду на Проводи?

Тепер згадують, а раньше ні.

Чи була у вас в селі церква?

Була, та її розваляли та построїли школу.

Як ви вважаєте, чи знає сучасна молодь про голодомор?

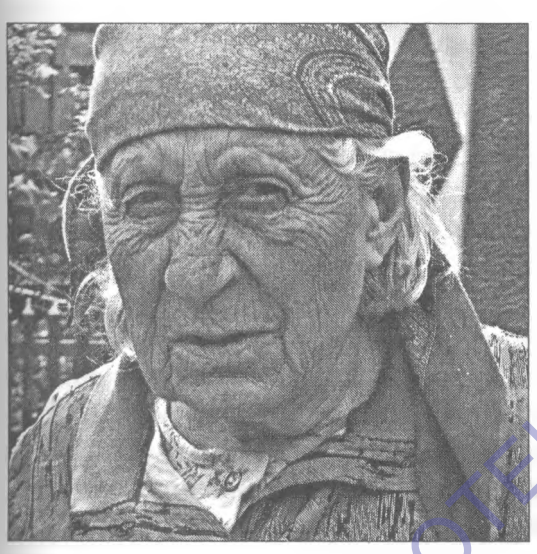
Ну, знає, і кіно показують.

Чи знаєте ви, що таке Торгсін?

Ні, не чула.

11.07.2008. Записала Пелеховська Катерина Володимирівна, студентка історичного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Згадує
Бугакова Галина Петрівна,
1930 р.н., с. Андрієво-Іванівка.

Чи пам'ятаєте ви, що був голод у 1932-1933рр.?

Пам'ятаю, був голод.

Чи був в той рік врожай?

Врожай був, а не давали хліба, паскуди були такі, що не давали, врожай то був.

Чи можна було приховати якусь частину зерна?

Ми самі заховали, яму зробили. Вони прийшли з штиками, все, все зібрали, батька посадили на 25 років. Люди де бачили, там і ховали, бо голодовка була.

Висилали, находили і судили та висилали.

Де б не заховали, все одно знаходили, мама заховала в торбу, вже поставила не в ямі, а вони найшли.

Чи знаєте ви, хто входив в бригади, скільки їх було?

Двоє, один на підводі, другий збирає.

Чи давали їжу тим, хто пішов до колгоспу?

Потом вже пішли в колгоспи, вже почали давати, а латуру давали, кашу та інше.

Забирали у вас худобу, може, речі, одяг також забирали?

Ні, речі та одяг не забирали, тільки зерно.

Чи чули ви про закон «п'ять колосків»?

За збирання колосків судили. Забирали, саджали на 5 років.

Коли люди почали помирати від голоду?

У 33 році люди почали помирати від голоду, вмирали діти з голоду.

Чи допомагали люди один одному в виживанні? Чи ділилися продуктами?

А, що будуть допомагати, як у саміх брали, вони самі були голодні?

Чим ви харчувались, які засоби вживали до виживання?

Їли, варили редьку.

Чи був голод у містах?

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

Ой, повсюду був голод. І в селі, і в місті.

Хто і як хоронив померлих?

Ховали, ямку викопали, та й загорнули. У мене брат помер в голодовку, загорнули і все. Ніхто не хоронив, самі копали ямки та клали, може, хто багатий був.

А поминають померлих від голоду на Проводи?

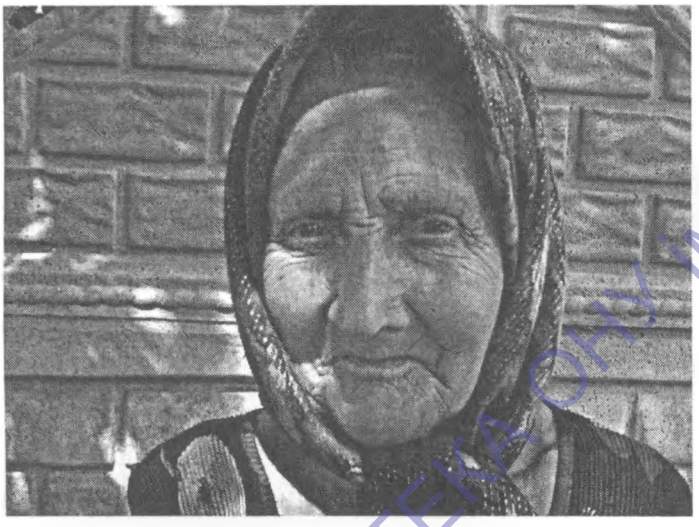
Аякже, поминаєм. У нашому селі церква є. Там батюшка служить поминальні служби.

Чи знаєте ви, що таке Торгсін?

Про торгсін нічого не чула і не знаю.

14.08.2008. Записав Науменко Андрій Олексійович, студент історичного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Згадує
Добровольська Надія Андріївна,
1924 р.н., с. Андрієво-Іванівка, вул. Калініна 150.

Чи пам'ятаєте ви, що був голод у 1932-1933рр.?.

Ну да, я тут жила під час голоду. Звісно, пам'ятаю, адже я 1924 року народження, я ж можу шось пам'ятати. Не геть мала була, вже така, що соображала трохи.

Чи був в той рік врожай? Чи пам'ятаєте ви, щоб ходили бригади і забирали зерно?

Був врожай все було, а забирали його, а куди забирали - Бог його знає, ото позабирають в голубінки, а куди - ніхто не знав. Даже ото дома, шо на городі вродило - і то забирали. Даже в моєї мами була жменя квасолі, і ту забрали. Приїздили звідкілясь, але не наші, звідки приїздили - ніхто не знав. Як я мала ше була, помню, по 4, по 5 душ ходили, а позаді повозка. Комуністами себе називали. Даже до того доходило, що баба моя семечки натеребила і напекла блинчіків, і ото вони як прийшли, як побачили і все забрали: і ті сємечки, і блинчики, ну геть усе. Вони приходили до однієї хати по декілька раз. Приходили, провіряли, чи люди не заховали де зерна, все шпичками штурхали, кругом шукали.

Приходили і вдень і вніч, коли їм заманеться. Що вони тільки за люди були, прийдуть і все заберуть, а ти як хочеш живеш. Бувало з ними ходили начальство.

Чи забирали у вас худобу?

Забирали коні, зерно і навіть реманенти, а корови ні, не забирали. Забирали в тих, у кого було багато корів. А коней забирали, але рідко, бо в людей коней не було, всі коні до того вже були в колгоспі. Де яка пшеничка, де яка кукурудза - все виносили, оце як зможеш, то заховаєш. Хто в землю закопував, хто до сусіда його перекине, а як прийшли перевірили та нічого не знайшли, і гайда забирати, бо зараз і до сусіда можуть зайти. Ми і ділились з сусідом, допомагали. Хто в ліс вивозив, куди тільки могли, туди і ховали.

Чим ви харчувались, які засоби вживали до виживання?

Було таке, що я дохлі коні їла, дохлі, отаке було.

Чи допомагали люди один одному в виживанні? Чи ділилися продуктами?

З сусідами ми разом збирати ходили, допомагали один одному.

Чи можна було ходити в поле,збирати колоски?

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.І. МЕЧНИКОВА

Пам'ятаю, ні, не можна було, бо посадять. Я теребити ходила, мама моя на полі качан ламала і де кращий качан - кине мені, а я в лабузі сиділа і тереблю, щоб ніхто не бачив. За кукурудзу садили, одну жінку за кукурудзу, за два качана на вісім років засудили, а я ж не попалася, то і не посадили.

Чи добровільно люди йшли до колгоспу?

До колгоспу у нас люди добровільно йшли, деякі там були, що їх розкуркулювали. І це шо забрали, і базар откривають там, проводять аукціон і хто більше дасть, розпродавали їх майно.

Розкулачували, хто хотів вижити, вмів і хотів робити, то ті і тоді і зараз мають, а як ото нічого не робили, то ні тоді ні сьогодні нічого не мають.

Чи давали їжу тим, хто пішов до колгоспу?

Хто був в колгоспі, то давали кашу, з кукурудзи чи з пшениці, і трави туди накидають, ото таку баланду давали. Голод був сильний, то їли ми не перебирали, з чого воно.

Що вживали в їжу?

Какиш, щир, ото як весна прийшла, то їли трави, суслів ловили по полю. Підеш у поле і візьмеш відро води, в нору заливаєш, то він тільки вилазити, я його хап і по голові чимось ударю, отак ловили суслів. Їжаків пекли та їли, а воно м'ясо таке пісне, добре було.

Чи багато людей померло? Хто хоронив померлих?

Багато помирало, ну ось, наприклад, помер хто, то твої родичі ховали, а нікого не було, то вже лежать так не буде, люди все понімали, і хто зжалиться та похороне, чи хоч за село вивезе. Були по селі бригади, які ховали. Була церква, поминали людей, в людей нічого не було то так, а як хто багатший, то і відправе.

Хто опікувався сиротами?

А сироти, кому вони нужні були, хто ходив по людям, ходили робити, ходили щось шукали, трішки люди допомагали, а що ж особо не допоможеш, бо свої діти голодують, а в кого не було дітей, от приймали до себе.

Чи був голод у містах?

Був у містах голод, що там було таке саме, ще навіть гірше, ніж тут в селі. Виміняти не можна було, бо і не випускали з села міняти, бува, хто іде, то вже ждуть, спіймають, заберуть усе і додому відправлять. Не дозволяли міняти.

А поминають померлих від голоду на Проводи?

Ну то в кого є рідня, то їх і поминають, і в церкві батюшка відправе.

Хто винуватий в організації голоду?

Що я можу сказати, як я мала була, я точно сказати не можу, ну держава, навєрно, бо то був приказ і вони його виконували, ходили по людям забирали.

За що могли покарати людей засланням?

За фотографії даже висилали до Сибіру. Директор школи мав в хаті фотографії, як був в армії, ще при царю, і почепив в хаті на стіні, а вони прийшли до хати, побачили ті фотографії на стіні і вислали до Сибіру.

В мене мама працювала в колгоспі – були трудодні, вона не виконала мінімум трудоднів і її вислали до Сибіру на п'ять років.

Бувало, що людей забирали, тих, хто відмовлявся йти на роботу, хто виступав проти комунізму, то тих і забирали і відправляли до Сибіру. В нас попа в селі вбили прямо на дорозі при всіх, бо він ходив по людям проповідував.

Чи розповідали Ви своїм дітям та онукам про голод?

Розповідала і дітям і внукам, бува, прийде до мене внука і розпитує, а я їй цілу ніч розповідаю, а зараз ніхто не цікавиться тим, та й нащо це людям знати.

11.07.2008. Записали Димура Олександр Миколайович, Луговська Людмила Сергіївна, студенти історичного факультету Одеського національного університету імені І.І Мечникова.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

Свідчить

Іващенко Сергій Панасович,

1916 р.н., с. Андрієво-Іванівка, вул. Калініна.

Голод почався по указу Сталіна, «рідним батьком». Організували цей голодомор на Україні. Дуже багато людей померло. Я сам з Вінницької області. Вимирали сім'ї, пустив хати оставалися, люди вмирали скрізь, не тільки в хатах, вмирали й на вулиці, попід заборами валялися. Отаке, і діти, і старики, різні возрасти, і взрослі, і малий, і старий. З чого же він почався. Єсть такі, твердять, що не вродив урожай, якось це писали у «Чорноморських новинах», я давно виписую цю газету. Ось часом я замічаю, що відстоюють цю думку. Це, видно, хотять оправдати, шо комуністи не виноваті про цей голод, що був неврожай тоді у 1932. Неправда це, врожай був хороший, врожай був, бо я ще ходив, та ми з ще одним товарищем ходили стригти колоски пшениці, жито. Збирали колоски в торбинку і суп варили дома, так на цьому ще можна було жити, проживати. Наша родина вижили за сщот того, що ми мали корову. Ми не дождалися, поки вона мала отілитися, бо був голод, треба було пару неділь ждати, а ми всі хочемо їсти, 6 дітей у батька. Я самий старший, самий молодший з 1930 року, тоже каліка, на костилях ходить.

З чого ж почався голод 1933 року? Це було завдання здати хліб. Опредільоне колічество. Легко було взяти, вони надавали план. Виконали першу заповіть цю. Виконали. Ага, значить, ще є. Другий раз не виполнили, а не виполнили – значить, порозкрадали. Давай будем ходити, відбирать. Создавались такі бригади по селах, я помню. Ходили з паличами такими залізними. В мене є десь така похожа, з крючком смикати сіно, а та без крючка. Раз таке було, люди поняли, що треба ховати, хто де. Щось тут ховали, деякі в річці ховали, та й там знаходили, воно там на дні валялося, знаходились такі прідателі. Бригада була в основном з комуністів, комсомольців. Ходили і активісти. Були такі, щоб не здати хліб. Знаходили і під водою, і під землею. Знаходили і забирали. Забирали все, не тільки зерно — пшеницю, ячмінь, гречку. Фасолю з миски, тоже забирали, нічого не оставляли. Люди почали голодувати, листя їли. Помню, весною з липи листя їли, потом качани ото без зерна, рубили на мілкі кусочки, потім на жорнах перетирали. І шо там було їсти? В мене було намєрєніє втікти з дому, сюди на Одещину, Собіківський район, там було радхозяйство: УМЧКО. Воно молдавське було. Контора була в Тирасполі. Як я туди попав? Мій батько носив пошту, уже в нього поопухало ноги. Лежить і каже, що більше не буде розносити пошту, щоб я її розніс, кому шо. І так я і зробив, приносю до однієї старушки, в неї син одного року народження зі мною. Він робив у тому хазяйстві. Там було хазяйство з 12 тисяч овець,оце тільки дойних, таке було сильне. Всі чабани були молдавани, так я попав сюди, по цьому адресу, що мій товариш написав. Там можна було жити, бо там була Молдавська республіка. Страшно голодували, валялися попід хатах, заборах.

Скрізь вмирали, каждий день. Та ходила ця бригада, підбирала тих, хто помер, підбирали на повозку і везли на кладбище. Я поінтересувався, куди їх везуть, та пішов слідом. Прихожу на кладбіщє. Там яма, каждого отдельно не хоронили, а яма примерно метрів 5 в дліну, у ширину 4, в глибину 3.Туди складали їх як сельодок, того туди, того туди, і шаром землі закривали. Я дивлюсь: одного закривали, а він ще живий, щось говоре, шепчеться, щось говоре, плямає губами, та на це не обращали вніманія.

Що їли тоді? Ходили на ставок, річку, за скойками це не жаби, це черепахи. Як розігріти їх, вони одкриваються, так величеньки, сантиметрів 10. Там був якійсь жир, та у людей від них появился кровавий понос. І начали ще більше помирати. Дойшло ще до людоїдства. Там шість сімей переселили у наше село, з двох сел, за двадцять километрів з Микуленців. Тоді ці села

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І. МЕЧНИКОВА

знесли, бо там проходили воєнні навчання, тепер їх відстроїли. Ну, я мало знаю про ті шість сімей, вони потім порозходились. Там була сім'я, не помню як їх звати. У цій родині була старушка, і її син чи то його дружина оставили з нею своїх дітей. Старшому було 11 років, це Колька, інших звали: Маруся (6 років), Василю 5 років. Колька ходив по селах, хто що дасть. Знаходились такі, що давали. Ця баба порізала їх, та їла. Потім цю бабку вели, ціла процесія, я бачив. Баба така горбата, страшна. І несуть тих дітей у мішці. А другий чоловік несе каструлю із цим. Вона на ходу хватає і в рот. Ще трохи - і її повели в районний центр і розстріляли там. Це одна одлічилася сім'я отак. Це саме страшне було.

Ходили ще по городах, порпали, може, ще є гнила картошка у землі. Їли ще качани кукурудзи.

У колгоспах давали по 100 грамів хліба, це було дуже мало. Поля і колгоспні комори охороняли сторожа, один період мій батько був кладовщіком, он не міг взяти ні одної зернинки, його перевіряли, він повертався без нічого, та покинув комору. Ходили по хатах 5 бригад з залізними палками, чоловік 5, 6-8. Сильно забирали зерно, картоплю наче не так сильно забирали. Люди допомагали одне одному. Від бригад не можна було боронитися, вони ж от влади. Мого дядьку розкулачили і вислали. Були случаї, сусіди друг на друга доносили, тому шо ті бригади не могли самі знати, де зерно яке було затоплене в воді. Ці бригади і самі продукти брали.

В містах теж голодували, но не так. Міняти можна було, але що міняти, як нічого не було. Я думаю, що ці кампезоли, котрі ходили забирати, то вони не голодували. Зуміли вижити ті, хто ховав, якось перебивався. Навіть ті люди, яких розкуркулювали і висилали, виживали десь у лісі, навіть ті вмудрилися вижити.

Людей померло в разів 5 більше, чим за 4 роки війни, десь 1500 чоловік. Зараз зовсім другі люди, вони їх позабували тоже. У церкві хто ставе свічки. У нас церква, причому її побудував син того, хто наполягав, щоб її знесли, церква Київського патріархату.

Я вважаю винним у голоді владу, це компартія во главє зі Сталіном. Це тільки вони винні. Врожай тоді був добрий. Викачували з людей всю продукцію, яка тільки була. А торгсіни були в містах, хто мав золото, срібло, то той мав гроші. За сиротами держава не опікувалася, зачем їй були ті діти, ніякої пощади.

10.07.08. Записав Волканов Сергій Іванович, студент історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Згадує

Коломієць Тамара Миколаївна,

1930 р.н., с. Андрієво-Іванівка (Тетянівка).

Ви пам'ятаєте про голодомор 1932-1933 рр.?

Брали зерно, їздили на підводі і брали, ходили до скирдів зерно підсівали, щоб якусь кашу зварити. Ну я, конешно, не ходила, мала була, а батьки ходили.

Чи був врожай того року?

Та вродє і врожай був.

Чи була винагорода за донесення на сусідів, родичів?

Я не скажу, чи винагороджували за наклепи, чи ні. Документів на дозвіл збирати зерно не було, були білі ленти, а що вони означали, не знаю. Наче у команд і не було зброї. В общем, приїхали, а що раньше було, там якийсь тлумачок чи що там узяло та й пішло, а воно їх не інтересує, що діти голодні були. Батько мій робив на маслобойкє в то время, принесе тої макухи жменьку та

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

мама спече матержаників трохи, а нас четверо було, то дасть нам трошки, а малі були, та начнемо грати матержаниками тими, тою макухою, в общем, хорошого нічого не було.

У нас вони не брали нічого, бо ми були бідні. Приховували: то ямку викопаємо та закопаємо, поки прийдуть. Приховували.

Чи дозволяли збирати колоски в полі?

Боже спаси колоски у полі збирати. Боже сохрани, Боже сохрани, гонили, не розрішали, щоб брати колоски. Хтось був насобирав колоски, та їх судили, от я забулася фамілію. Не розрішали собирати.

Як охороняли поля?

Об'єжчик був на полях. Не знаю, не скажу, звідки він був, чи з приєзжих чи з місцевих, не помню. Мама не казала, скільки їх було. Тільки казала: «Щоб ви не дожили до голодомору такого».

Чи добровільно йшли люди в колгоспи?

Наверно, люди добровольно йшли у колхози. А як люди коровку держали, то поки вона не розтелилася, приходили контрактували, що колхоз уже організувався, забирали телятка, ферма щоб своя була.

Коли ходили забирати зерно?

Дньом їздили, ночкою не їздили. Раз приїхали, сказала мама, що нема зерна, та вони не шукали. А як знали, що є у якогось хазяїна, то там і шукали. В нас не було у батьків власного ремесла. Аж тоді як організовувалися колхози, а він тоді робив у пана, а тоді уже став трактористом.

Багато людей померло в голодовку?

У нас наче і не вмирали люди, у нашім селі. В інших селах було голодніше, а в нас наче і не вмирали. Може, хто і помер у нашому селі, а чи від голоду, чи срок їм прийшов, не знаю.

Хто опікувався сиротами?

А що тоді держава могла, чим тоді могла допомогти сиротам. Не було тоді ні інтернатів, нічого. У кого дітей не було, підбирали сиріт, діточок тих.

Чи були такі люди, що не голодували?

Конєшно, ті, що багато жили, мали коні, мали своє всьо, то вони може, і не голодували. У колхоз оставляли корови, телят ми контрактували, а корів забирали.

Допомогали один одному?

Допомагали, допомагали люди чим могли. От у моєї мами сусідка – то вона давала їй їжі на дітей.

Які засоби вживали до виживання?

Як могли, так і виживали, продавали що могли. От у нас, например, та тітка з дядьком їздили на золоті приіски та привезли собі трошки золота, за те золото купляли зерно, кукурудзу, так ми трошки лучшенько кормилися. Ну які родичі, як вони допомогти могли, якщо і вони бідували. А робити робили, бабка моя так старесенька була, ходила робила на город, задарма робила.

Чи їли тварин?

Но я цього не їла, не помню. Може, хто і диких тварин їв, я не їла.

Знаю, що робили тяжко батьки, і я вже підросла, ходила на норму, а це колхоз був, а їсти не було чого. Візьмемо з мамою кувшинчик молочка кислого, все затим тянули норму.

Як хоронили померлих?

Померлих від голоду хоронили на кладбищах.

Чи поминають померлих від голоду?

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І. МЕЧНИКОВА

На Проводи, хто помер від голоду, навіщають і поминають. Поминати після 33 году дозволяли, як не дозволити, як воно моє рідне, і померло від голоду. У нашім селі, іменно в нашім, мало помирало з голоду.

Яке ставлення сучасної молоді до подій 1932-1933 рр., що вони про це знають?

А як зараз молодь може відноситись до голодомору, вони не знають голодомору. Вони зараз у розкоші живуть. Що захоче, те і купе, а тоді що: мама піде на базар, принесе жменю тої квасолі, і то поділе по дві штучки. Вони що, помнили голодомор, та краще б і ми його не помнили.

Хто винуватий у голоді?

Не знаю, хто винуватий, що стався голодомор. Не буду казати, хто прав, хто винуват. Хто це, од кого це завісєло, не скажу.

10.07.2008. Записав Гетманець Святослав Анатолійович, студент історичного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Свідчить

Косогова Надія Володимирівна,

1930 р.н., с. Андрієво-Іванівка, вул. Андрія Іванова, 39.

Ви тут народилися?

Да.

І батько ваш місцевий?

Так.

Ваші батьки розповідали вам про голодомор?

Казала мама, що такий був голод. Голубильні були, а людям не давали. Ходили попід хати. Шукали ями, може, закопаний хліб. На печі було трохи фасолі - і ту забрали.

А які причини голоду?

Влада забирала.

А хто вони?

Местні.

А як їх звали?

Бригади їх називали. Трусили, забирали все.

Забирали тільки зерно, чи будь-яку городину?

Фасольку.

Схованки якісь були?

Копали яму. Батько викопав у хаті яму і посадив туди ящик і туди муки насипав.

А були доносчики?

Нє, нічого не доносили.

А куток, де ви жили, як називався?

Чорнова.

А чи заарештовували?

Ой, десь вивозили їх, бедних, в тюрми. Мама розказувала, що брата забрали, і як забрали і не чути, де його затаскали. Десь в Сибір, чи, може, вбили.

Не дозволяли збирати в полі колоски. І більше померло людей в 33-му. У нашій родині

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.І. МЕЧНИКОВА

померло небагато людей.

А речі забирали?

Нє, тільки їжу.

А що ви їли?

Корова була.

А коров залишали?

Да.

А батьки були в колгоспі?

Да батько був. І нічим нам не допомагали. А варили та давали якийсь куліш.

А з чого його варили?

Ну щось там було, якась крупка.

І кому це давали?

Хто варив у колгоспі.

А хто опікувався сиротами?

Не чула.

А з рослин щось їли?

Пасльони, ото таке із калачиків, шовковицю їли.

А диких тварин їли?

Нє, не чула. Коні дохли в колхозі. Люди йшли та їли ото стерво.

А людей їли?

Нє.

А хто винен в загибелі людей?

Врожай був. В голубінках було повно забито хлібом, а людям не давали нічого.

А це хтось охороняв?

Канечно, охороняв.

А можна було щось вкрасти?

А що там. Хто там, так охороняли зі зброєю.

11.07.2008. Записали Петрова Наталія Олександрівна, доцент історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова, Андреєва Галина Борисівна, студентка історичного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Розповідає

Кравченко Лідія Павлівна,

1925 р.н., с. Андрієво-Іванівка.

Чи пам'ятаєте ви, що був голод у 1932-1933-рр?

Мені було сім год, шо я можу помнити.

Чи був урожай в той рік, чи не було? Чи були якісь інші причини голоду?

Ну, я не знаю, який тоді був. Розказували, що голубінки тріщали, а люди з голоду помирали.

А ходили забирали зерно?

Ходили, забирали, це я помню. Що забирали, знаю, качки в нас були, кури. Яма була, там за хатою, закидали ми. Ходили забирали, шпичками провіряла бригада комсомольців.

А в бригаду сільські люди входили?

Сільські, да. Ями шукали.

Чи можна було приховати зерно?

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Ну, ходили ж ями шукали, шпичками тикали. Ну, це я вже позже знала по расказам мами, що племенник був батьків, і вже одійшли вони, не найшли тої ями, а він таки вернувся та й найшов.

А люди намагалися захищатися?

Як прийшла бригада, та й шо, відбирали. Знаю, корову у нас забрали.

А куди її забрали, в колгосп?

Ну да. Десь вони зводили в колгосп.

Чи добровільно люди йшли в колгосп?

Як хто, хто пішов добровільно… В перший клас я ходила і одним давали кусочки хліба, а другим не давали, як батько не пішов в колгосп. І варили куліш. Наверно, кукурудзяна тоді крупа була. Насипали в кувшинах, носили од школи той пайок, і хліб давали, різали тоненькі кусочки.

Значить, хто пішов в колгосп, того кормили?

Хто пішов колгосп, здав хазяйство, коні, корови. Знаю, шо батько поїхав в Березовку, продав коні. А тоді корову забрали, коні продав, та шось сначала не приймали, а потом прийняли. А є, шо не йшли, називали індусами. Їх не признавали.

А чого саме називали індусами?

Ну, шо колгосп, як колективне хазяйство. А вони не поступали. Знаю, там одна сім'я, так до кінця жизні не знала колгоспу. Самі собі жили, колгоспа не знали. Індуси, що індивідуальні.

Чи бригади забирали тільки зерно чи й одяг якийсь?

Нє, нє. Зерно, птицю, отаке вони брали. Куди вони його дівали, по домам, наверно, розбирали.

Чи переховували люди худобу, щоб не забрали в колгосп?

Та де ж там сховаєш. Нє, не можна було сховати.

В який час ходили забирати?

Дньом.

Помирали люди з голоду?

Ну, конєшно, помирали. Є, шо якось голода не знали, були вівці, корова.

Значить, були такі люди, що не голодували?

Да, були, не голодували. Я того голоду не помню.

А як ваша сім'я жила?

Мали корову, а потом забрали. А є люди, шо пухли, голодали. А наша сім'я не знала голоду.

А як ви вижили?

Ну, я ж кажу, що вівці були, корова була. Спасалися. Не знаю, де батьки доставали хліба. Но раньше даже в городі були гектари великі. Сім'я і свій хліб мала, ціпами молотили.

А те, що ви вирастили на городі, вони забирали?

Вони не вспіли вже. Був обход, вони забирали в кого де в ямах заховане. А де ж той хліб брався, шо вони забирали. Ну це ж сіяли в степах. А те, що були огороди, я так думаю, не вспіли.

Чи опікувалась держава малими сиротами?

Я не можу сказати.

Чи допомагали люди один одному у виживанні?

Ну, як хто. Кожний спасав свою душу.

Чи збирали ви якусь траву, може тварин їли?

Нє, нє, наша сім'я не збирала таке. Там казали, сусіди ходили колоски збирали, мишоловки. Знали, шо колоски збирають, шо гонять, гонять, верхами на конях їздять ті охранки і виганяють.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Вже не давали тіх колосків збирати людям!

Чи чули Ви про закон «п'ять колосків»?

Ну так, скільки про цю репресію передавали.

А чи знаєте ви, чи був голод у містах?

Я думаю, шо був. Я не знаю. Но думаю, раз тут був, то там тоже був.

Чи міняли якісь речі на харчі?

Тоді не було шо міняти, тоді не було нічого.

Чи чули ви про Торгсін? Чи знаєте, що це?

Нє, це в городі було.

Скільки людей померло в селі, чи є такі відомості?

Є, десь в газетах передавали, скільки людей повимирало.

А як ви пам'ятаєте, багато людей вимерло в селі?

Помирали, ну да, помирали.

А чи були випадки людоїдства?

Не знаю, не знаю.

Чи знаєте ви, хто хоронив померлих від голоду?

Це я в газетах читала тільки, що вивозили, всіх в одну яму кидали.

А які ваші спогади?

Казали, шо це була бригада, чи не була. Кидали всіх в одну яму.

А відомі в вашому селі масові захоронення людей від голоду?

Кидали всіх в одну яму.

Чи поминають цих людей на Проводи, чи згадують їх?

У церквах згадують, даже по телевізору передають про цей голодомор, даже пам`ятники ставлять.

11.07.2008. Записала Пелеховська Катерина Володимирівна, студентка історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Свідчить

Кравченко Ніна Григорівна.

1930 р.н., с. Андрієво- Іванівка, вул. Калініна, 58.

Ви пам'ятаєте голод 1933 р.?

Да. Батько казав, що це був голод іскуственний.

А в 33-му давали їсти?

Нє, не давали. Не було у нас ніякого хозяйства.

А всі пережили голод в вашій сім'ї?

Да, да.

А як ви вижили?

Варили борщ з лободи із кропиви. Їли какіш, канадери.

Чому ви голодували?

Здавали все государству.

Багато вмерло в 33-му році?

Не знаю.

11.07.2008. Записали Петрова Наталія Олександрівна, доцент історичного факультету

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Одеського національного університету імені І.І.Мечникова, Андреєва Галина Борисівна, студентка історичного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Згадує
Левицька Ніна Дмитрівна,
1926 р.н., с.Андрієво-Іванівка, Леніна, 32.

Народилась в селі Каратаєво.

Як проходила в Андрієво-Іванівці колективізація?

Ми займали квартиру. Ухала музика, коні запряжені і дві наші активістки. Одна єврейка і одна наша. Співали, танцювали і їхали якраз напротив нас, там, де ми знімали квартиру у Баланів. У них була сім'я 5-ро дітей, бо ми малі були і гралися з їхніми дітьми.

А вони заможні були,чого їх розкулачили?

Нічого в них не було. Вони бідно жили. Забирали, що в них було.

А ви не пам'ятаєте, як їх прізвища?

Чумаченко Євгенія, а друга – єврейка, та на неї називали, Лахудриха.

А багато було євреїв в Андрієво-Іванівці?

Багато.

А чим вони тут займалися?

Та, торгували.

Під час голоду як ставилися до євреїв?

Я не знаю, бо вони жили в центрі і каждий мав свою хатку і їх не розкулачували.

Багато розкулачили в Андрієво-Іванівці?

Я не знаю такого. Їсти не було що, то нас корова спасала. Скирда соломи була і рвали ту солому та збирали то зерно, та ми ото варили. Кожний вечір приходила комісія і провіряла. В МТС варили з отходів зерна куліш. Я, мама була і нас було 4-ро, братик старший. І нам варили і давали баланду. Воно таке чорне було, але рідке. Ми кожен день ходили і нам наливали баланду і ото ми їли. Після роботи усі робітники йшли до скирди і висівали пшеничку. Прийде комісія ввечері і отбирали все, що у кого є. Мама оту пшеничку зваре і ховає у плиту, а ми сідаєм на неї, щоб грітися, а там кругом усьо провіряли.

Зерно ховали?

У нас зерна не було, що папа принесе і ото мама у каструлю зваре.

І багато їх приходило?

Человек 5-6.

А мали документи?

У сільраді, наверно, були. Одні і ті ж ходили увечері.

Де вони складали зерно?

Я не знаю.

А карали тих, хто не хотів віддавати зерно?

Вони нахально забирали.

А одяг вони забирали?

Не знаю. Знаю, що тільки у нас нічого не було.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

А дозволяли збирати зерно на полі?

За п'ять колосків давали три роки.

В селі когось засудили?

Не знаю, но знаю, що судили за колоски.

Коли люди почали помирати?

Мій батько робив в МТС і від недоїданія спух. Вже на роботу не міг ходити і спух з голоду, і його направили в лікарню. Ходила мама взнавала, чи він живий. І от мама пішла раз до батька. Приходить раз назад додому, а ми всі лежимо, бо потравилися від того сиру і тої картошки, та нас виходили. І батько виздоровів, і дали йому работу в Скосарівці, бухгалтером, у колгоспі. Нас зустріли з великим хлібом в Андрієво-Іванівці і принесли кувшин молока. Одної ночі в нас мало не вивели корову, а мама почула, бо щось там гуде, та вибігли ми. І забрали корову і не знаю хто це, бо повтікали

А їли тварин?

Котів, собак їли. Батькові давали отходи картошки, щоб підкормити трохи. Давав колгосп, бо батько працював бухгалтером. А потом мама вміла шить, та приносили їй люди, та вона шила. Жінка, Марфа Піщанська, оце зваре траву, лободу або щир, ото варили і їли. Ми ходили збирати траву, і мама пекла коржики.

коровка давала молочка?

Конечно, оце була наша поддержка. Колгосп допомагав.

Вашій мамі що давали за роботу?

Платок один дали за роботу, пам'ятаю.

Багато померло?

А це я не знаю. Знаю, що люди помирали. В одному ліску в Ісаєві кишки валялися по деревах, та нам казали туди не ходили. Люди боялися тудою ходити.

Людоїдство було?

Не знаю.

Сиротами опікувась держава?

Не знаю. Люди дуже бідували.

Допомагали один одному?

Нам ніхто не помагав, бо ми чужі були. У нас родичів не було.

Де хоронили померлих?

На кладовище виносили. А казали, що труни не було з чого робити, та закутували у тряпки. Родичі їх хоронили. Ставили хрести, хто міг.

Після голоду поминали померлих?

Ну, поминали в церкві, де була школа. І кажуть, що на місці, де була церква, строїли школу, яку розбив грім.

А ви ходили до школи під час голоду?

У Скосарівці я пішла у 1-й клас. У школі нас не годували. Ми ходили до школи всі четверо. Ну, в мене не було платка та мені шапочку пошили, а пальтішко одне було теж. Десь купила мама та перешивала із старшого на меньшого. А я у переносках, бо була сама менша. Обуві не було, та мамині якісь туфлі прив'язували мені до ноги і то ходила.

Хто винен в тому, що так багато людей померло?

А Бог його знає. Начальство винне.

А врожай був?

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Був.

Що таке « торгсін»?

Да, мій батько завіз золото і привіз маленьку торбинку зерна.

11.07.2008. Записали Петрова Наталія Олександрівна, доцент історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова, Андреєва Галина Борисівна, студентка історичного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Свідчить

Лукіянчук Андрій Іванович,

1930 р.н., с. Андрієво-Іванівка.

Ви знаєте про голод 1932-1933 рр.?

Ні не в цьому селі жив. А в селі Докторові. Я приїхав сюди в 1973 році.

Був голод, був найстрашніший голод у 1933 р. голубінки були засипані, і їх охороняли, ну я скажу, так там була і зрада. Отак там були багаті і бідні, бідні голодували, і тому що були бідні, а багаті ховали, і їм це робили. Власть мінялась, і тому був голод.

Хто забирав у людей вирощений врожай, чи забирали худобу?

Ми самі пооддавали. Ні, коров не брали, а брали тільки коні і бугаї.

Так зерно забирали і неізвєстно, звідки вони були, хто вони такі, що все забирали. Вони були не свої, а чужі були, кажуть, що даже Сталін ото і не знав. Такого не могло бути, щоб він не знав, все він знав.

Чи чули ви про закон «п'ять колосків»?

Ні, не дозволяли, не дозволяли вони, але вони за 3 колоска судили, таке тоді було. Обязательно в них були такі щупи і вони провіряли всю землю, провалилась – значить, там зерно.

Чи знаєте ви, хто входив в бригади?

Повторяли: одні приходять, а на другий раз другі приходять, а хто вони, откуда вони?

Приходили коли їм заманеться. Даже забрали в нас двоїх. Були, забрали в мене через хату одного дядька.

Да–да, це істинна правда.

Забирали тільки продукти, чи інші речі також?

Ні, речі та одяг не забирали. Тільки їжу, що зваримо, а вони заберуть, даже не дадуть покушать, це вже було зло настоящє. А були об'єщики, міліція була, ну даже теребили зерно, зерно теребили, їли і тікали, вот такі діла.

Багато людей в селі голодували?

Большинство в нас не голодувало. Село було дуже дружнє. Оце в завісімості, це вже я опісля питав, що дружнє село було. Я ж вам казав, що в нас 111 дворов було, а в дворі було і по 5 і по 6 чоловік в квартирі. Вони мали ями скрізь за двором, захованє було, вот вони вночі доставали, мололи і їли.

Чи допомагали люди один одному в виживанні? Чи ділилися продуктами?

Не держава, хто там помагав. Одні одному помагали і давали поддєржку, що прожили період до літа основне. А та вже йшла трава пітатільна, козелики, кокиш та много. Сиротам було що їсти, много трави ходили та вискубували її. Їли ми і їжаки, були вони смачні. Один 123 годи прожив і ще прожив би, но згорів у хаті.

Чи вимінювали речі на продукти? Чи був голод у місті?

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.І. МЕЧНИКОВА

Виміняти можна було, а купить – нізащо, шо поміняють, то і їдять. О після вже чути було, що там померло, а щоб у місті помирали, про це я не чув. В місті не так було, місто підтримувалось.

Чи добровільно люди йшли до колгоспу?

Так, добровільно я, до колгоспу вступили і мої батьки. Ми приходили вранці в колгосп на засідання. Нас там годували. Ми підписували всі потрібні документи, хоча не знали, для чого вони потрібні.

Як ви вважаєте, чи знає сучасна молодь про голодомор?

Я своїм внукам не розказував про голод, а молодь про це не знає, а деякі даже посміхаються з цього.

11.07.2008. Записав Науменко Андрій Олексійович, студент історичного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Свідчить
Люльченко Валентина Омелянівна,
1921 р.н., с. Андрієво-Іванівка.

Звідки Ви родом?

Я сама з Второї Миколаївки. Там похоронений мій батько.

Чи добровільно люди йшли до колгоспів? Якщо ні, то які покарання застосовували до тих, хто не хотів?

Нашій матері сказали здавати усю свою землю в колхоз, а вона сказала, що не здасть, бо дітей багато і годувати чимось нас треба. За це на неї подали в суд і вона отримала год тюрми. І це вже, як я родилася, її пустили додому. А потім пришлося віддати землю в колхоз і самим піти. Мама моя потім робила, то на степу, то біля свиней, а там вже до кінця свого життя.

Чи допомагали один одному? Які засоби вживали, щоб вижити?

Батько матері з Ольшаниці кожен день приносив нам хліба, кусочок якого масла, картошечки, квасольки, молочка, капусти. Всьо він нам це приносив.

Забирали тільки землю, чи й речі, худобу?

У мами забрали у колгосп усе, що в нас було. Забрали коняку з лошам, коровку, позабирали зерно та багато речей з хати. Скоро після цього мого брата вибрали председателем колхоза. Я була позже в городі, працювала, та після смерті матері я переїхала до свого брата.

Що їли в голодовку?

Голодовка була. Але мама нам не давала голодувать. Мама зарізала нашого ішака, та ним ми і годувалися. Може колись приносила якогось зернинця, крупички якоїсь, молочка трохи, та так ми і жили.

Хто ходив забирати врожай, зерно, чи забирали худобу? Чи можна було щось приховати?

Ходили, ходили забирали, но корови не забирали. У нас було дві корови. Пам'ятаю, забирали пшеницю, в кого вона була, ховали по кручах ту пшеницю, закопували, шоб не забирали всю.

Дозволяли збирати колоски в полі?

Ми собирали колоски. Ми собирали колоски ходили, собирали сою, кукурудзу.

Які рослини, гриби чи ягоди вживали в їжу?

А так ходили по лісах. Там у нас у Миколаївкі були два ліси. Там ми ходили збирали гриби, ягоди, мама виносила на базар, продасть, та купить якусь буханочку хліба. Я ходила з відрами, збирали ті гриби, мили, а потім продавали на базарі.

Багато людей вмирало?

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Люди умирали, а чи от голоду, чи може від болєзні якої. Казали, шо якась болєзнь ходе людей косить.

Хто опікувався сиротами?

Сиротів тоді у нас не було. Даже понятія такого не було.

Скажіть, чи годували дітей в школі, дитячих садках?

У нас була школа, хороша дуже школа. Нам там давали по кружечці галушечок, піддержували нас. Варили незажараний кулешик, теж нам давали їсти.

Чи була у вашому селі церква?

Поминали померлих від голоду?

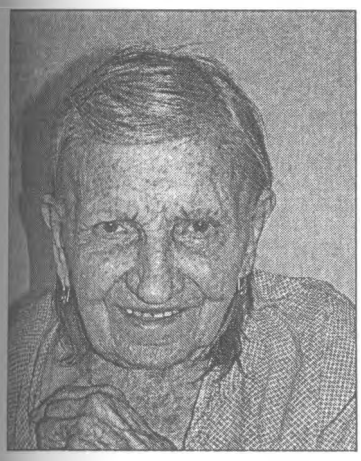
Церква у нас у селі була. Ходили ми в церкву на служби. Батюшка тоді вже поминав померлих від голоду.

12.07.2008. Записав Гетманець Святослав Анатолійович, студент історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Розповідає

Мальцева Євгенія Іванівна,

1920 р.н., с. Андрієво Іванівка.

Чи пам'ятаєте ви, що був голод у 1932-1933рр.?

Я смутно помню про голод. Помню, ходили на степ, розривали мишоловки і їли ото, що розгрібли. Голодували, забирали у людей послєднє. Приходили від влади, комуністи. Ходили попід хати і забирали. А чи одяг забирали, не помню.

А можна було щось сховати?

У нас нічого не було. Нас було семеро дітей.

А батько був у колгоспі?

У мене отєц - бивший льотчик. У нас не було хозяйства, бо він як воєний получав пайки. І у нас всі вижили.

А хто держав корів?

Хто міг держать.

А що, у всіх позабирали?

Нє. У хаті залишилось по одній корові.

А у якому кутку ви жили?

Вона називалася Чорнова.

А доносили на сусідів?

Не помню, бо ми не з ким не дружили.

Карали тих, хто не хотів збирати зерно?

Знаю, що у склади люди залазили і крали, і за це наказували. І не дозволяли збирати на полі. Охороняли поля. А за мишоловки не ругали.

А що ще їли?

Ходили на степ. Збирали калачики, медики, акацію, а мама робила млинці якісь. Баланду варили з листя. Принесемо з мишоловки, мама настукає в стукалці і ото наваре, і ми їмо. Буряк їли.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

А тварин їли?

Батько охотник був. Бив горобці, мама їх варила. Але не всігда хватало патронів, щоб стріляти.

А коли до вас приходили бригади?

До нас не ходили, бо знали, що у нас нічого немає.

А був склад, де звозили зерно?

Да, його охороняли местні люди, вооружоні.

А сиротами опікувалась держава?

Не помню.

Багато помирало від голоду?

Багато, але з нашої родини ніхто не помер.

А були такі люди, які зовсім не голодували?

Я не помню.

В містах був такий голод?

Канечно.

А хто ховав померлих?

Я не знаю.

А в школі вам давали їсти?

Нам давали латуру - це суп такий, і в ньому було дві ягідки.

А коли почали помирати більше людей?

Уже в 33-му.

А на поле виходили?

Нє, не знаю.

А мама чим займалася?

Сиділа дома з дітьми.

Хто винуватий в тому, що так багато померло людей?

Государство.

А дітям розповідали про голодомор?

Вони сміялися.

Ви чули про торгсін?

Люди ходили попід хати і золото міняли.

А людоїдство було?

Нє. Котів їли, собак, а ми не їли.

10.07.2008. Записали Петрова Наталія Олександрівна, доцент історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова, Андреєва Галина Борисівна, студентка історичного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Свідчить

Михайлюк Василь Михайлович,

1929 р.н., с. Андрієво-Іванівка вул. Калініна.

Що ви пам'ятаєте про голодомор 1932-1933 років?

Багато не пам'ятаю, але дещо знаю.

Ви тоді тут жили?

Так, так.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Як ви гадаєте, які були причини голоду?

Голодомор фактически почався, коли забирали зерно.

Тоді був хороший врожай?

Врожай тоді був добрий.

Хто забирав продукти від людей?

Ходили попід хати, шукали, ходили з палками. Шукали, було таке время, що зробиш.

Коли саме приходили?

І вдень, і вночі приходили.

По скільки разів вони могли приходити?

Було, що по два разу приходили, по три разу.

Вони мали при собі якісь документи?

Які там документи?

Люди боронилися?

Боялися, якщо скажуть яке лишнє слово, так вбивали.

Чи мали вони при собі якусь зброю?

Все було, зброя була, все разом було.

Люди ховали зерно?

Ну було конечно, ховали. Закопували у землі, підвалах.

По скільки людей ходило?

Ну як, приходило по два, три бувало чотири. Забирали все.

А забирали худобу, коней?

Забирали все, що могли. Казали, що розкулачували.

Людей змушували іти в колгоспи?

До колгоспів фактіческі не змушували, люди добровільно йшли.

Чи були куркулі, яких розкулачували, що не хотіли йти?

Та фактіческі таких не було. Люди шли добровільно робити свою роботу.

Колгоспи видавали їжу тим, хто до них йшов?

Так, видавали. Варили куліш, потирали бринзою. Картошки не було, може, десь була. А в нас так.

Ви чули про закон про «п'ять колосків»?

Да, це було таке, що за 5 колосків давали 10 год. За 5 качанів давали 8 років.

Хто охороняв поля?

Як сказати, були об'єжчики, активісти з простого народу.

А сусіди доносили одне на одного?

Та такого не було.

Люди допомагали одне одному?

Всі голодували, та не допомагали.

Чи були такі, хто не голодував?

Не скажу, їли макуху. Наче батько був предсідатілем колхоза, а все одно голодували. Не було шо їсти абсолютно. У нас в Андрієво-Іванівкі було голубинки, там стільки хліба було! Нікому нічого не давали, їх охороняли, сильно охороняли.

А в школі давали їсти?

Ні, в школі нічого не давали. Ото прийдем, макухи посмокчемо, такий був хліб.

Що ви їли взагалі тоді?

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Ну як, какіш ми їли. Копати ми ходили: жолуді їли, коріння викопували. Їли суслів. Колоски собирали.

Що було з малими сиротами?

Їх в каждий колхоз присилали. Їм там шось давали.

Був голод у містах?

Тоді пішки ходили. Хтось шось купив.

Багато померло людей?

Я про це точно не скажу.

Чи були випадки людоїдства?

Не скажу.

Хто хоронив померлих?

Ну як сказати, вивозили та й хоронили.

Кого посилали хоронити померлих?

Ну колгосп, та й так хто міг.

Їм платили?

Ні.

Де їх хоронили?

На кладбищі.

Чи ставили там хрести?

Ставили.

Ви чули про торгсін?

Ні.

Багаті міняли золото на їжу?

Це я не чув.

Зараз поминають померших від голоду?

Поминають, ходять на кладбище.

А в ті часи?

В ті часи не було чим поминати.

В вашій сім'ї тоді хтось помер?

Не скажу.

Ви дітям розказували про це?

Розказував.

Як ви гадаєте, хто винен у голодоморі?

Государство, наверно, бо не виділяло людям хліб. Вони ж мали запаси. Склади були забиті.

11.07.2008. Записав Волканов Сергій Іванович, студент історичного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Розповідає

Михальченко Ніна Іванівна,

1918 р.н., с. Андрієво – Іванівка, Октябрський провулок, 11.

Розкажіть про голод 1932-33 рр.

Голодовка сильна була, сильно мені попадало. Все було, да, все пережили.

Чи були бригади, що забирали зерно?

Ходили.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Приходили свої відбирати?

Все було.

По скільки разів приходили?

Все брали, все крали.

А що ви їли?

Нас в сімї було 10 душ, в мене братик був, таскав він скотину, натаскав 10-м душам.

А чи їли ви якісь рослини?

Які рослини, їли, що могли.

А людей арештовували, висилали?

Да, було все, я все пережила.

Ті, хто відбирав, мали зброю?

Да, мали, конєшно.

Чи боронилися люди?

Де там захищалися?

Можна було заховати продукти?

Ховали їжу коло хати, ямки викопували та й туди приставляли собаку. Та й що було ховати?

Чи заставляли людей йти в колгоспи?

Та заставляли йти в колгоспи, бо говорили, що не будем подихати, а ми були люди бідні. Ми гребли, а вони все отримували, ми бідували.

Чи дозволяли збирати колоски в полі?

Те, що оставалося, то ми підбирали. Нічого нільзя було собі оставити. Сильно тяжко було жити. Людей судили.

Чи розкулачували людей?

Сильно, сильно, батька розкулачували.

Хто ховав померлих?

Мучилися, наймали тих, хто був дужчий.

Чи допомагали люди одне одному?

Та чим було допомагати, коли їсточки хотіли.

Чи можна було щось поміняти в місті?

Бог його знає. Я все забула.

Хто винний в цьому голоді?

Начальники, які знущалися з нас.

10.07.2008. Записав Волканов Сергій Іванович, студент історичного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Згадує

Носуленко Євгенія Дем'янівна,

1926 р.н., с. Андрієво-Іванівка, вул. Калініна, 97.

Батька розкулачили. Він не був багатий, а багата була мамина мама. Він держав вівці, корови, коні.

А де ви голод переживали?

В селі Бобрик-2 Любашівського р-ну.

Чому була голодовка?

Був врожай. Поставив батько хату нову. А батька розкулачили, тому що мамина мама була

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

багата. Батько робив у сільсоветі і не знав, що нас розкулачили. У нас забрали дім і вивезли нас десь далеко. Корова в нас була, та її забрав зразу председатель сельского совета. А потім хату віддали, а корову нє. Нас було шестеро, і голод не всі пережили, два хлопчики померло. Батько зараз же уїхав в Одесу і там пристроївся на роботу. Поки мама повернулася сюди назад, то ті два хлопчики померли.

Батько забрав нас в Одесу. А потім почали казати, що несправедливо порозкулачували. Та мама ходила в Одесі в Горісполком і повернули хату. Нам дали землянку в степу. Жили ми полтора года. Потім нам вернули хату. А мама була беремена, під час родів померла. А хлопчика забрали в пріют. Батько робив під час голоду в больниці в Одесі і міг робити любу роботу, і йому дозволили нас взяти з собою.

Багато померло від голоду?

Да.

А в Одесі був такий голод?

Боже спасі. Мама робила санітаркою, а батько по хозяйству. Мама приходила і приносила звідти кашу, хліба. Жили на Слободці в квартирі, а батько не хотів там жити. Брата татового забрали. І не мали права попрощатися з ним. Мабуть убили його. А вже з маминої мами познімали всі кольца і руки покрутили їй.

А ви не чули, що таке торгсін?

Колись було. Обмінювали золото на хліб.

Був наглядач на полях?

Був.

А чули про закон «5 колосків»?

Та я знаю, що судили за колоски. У нас корова була, ми пасли корову і збирали колоски, і нас не трогали. А дід збирав по полі і частину віддавав в колгосп, а частину собі.

Мама, як почула, що розкулачують, та в неї були чорні платки, та вона ховала їх у кумів.

А як ви вважаєте, хто винен у смерті багатьох людей?

Це спеціально зробили.

А допомагали один одному?

Нє. Всі даже боялися подивится на тих, кого розкулачували.

Розповідали про голод своїм рідним?

Ні.

Поминають померлих?

Може, хто свого й поминає.

11.07.2008. Записали Петрова Наталія Олександрівна, доцент історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова, Андреєва Галина Борисівна, студентка історичного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Свідчить
Павленко Катерина Іванівна,
1929 р.н., с.Андрієво- Іванівка.

Чи пам'ятаєте ви голодомор 1932-33рр.?

Пам'ятаю.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.І. МЕЧНИКОВА

Чи був в той рік врожай?

Врожай був. Но були сильні налоги. До двора було так: чи є в тебе кури чи немає, дай 150 яєць, дай шкуру зі свині, дай молока 300 літрів. Чи є корова чи нема, должна дати.

А хліб забирали. Люди копали ями, в ямах ховали. Ходили шпичками шукали, забирали той хліб, всьо забирали, в Росію вивозили. Всьо забирали, і де яка коровка.

Ну, в нас дома була велика сім'я. Я помню, що мама розказувала, шо зав'язала мені платок, такий красівий платок, такий красівий. І прийшли із флагами, з музикою, і в мене той платок забрали, а я манюня була. Вигнали з хати, хата в нас така красіва була, кухня така гарна. Вигнали, ну як розкулачка. Всьо забрали, коровку забрали.

Дядько був, папин брат, бідніший, то йому нічого не було. Вспоминається мені, шо я була у нього на печі. То ми пішли до того дядька жити.

Хто входив в бригади?

Якісь сільські, а якісь були приєжджі. А тут собирали таких старців, шо вони нічого не мали, і ходили, сволочі, з флагами приходили. Знали, напрімєр, шо я живу, шо в мене є. Один приєжджій приїждав і їх десяток з флагами приходили. І оббирали і виганяли, і з хати забирали всьо.

А люди якось захищались?

А хто ж буде захищатись, як це, можна сказать, революція була. На підводі, коні були. Всьо забирали. А геть на степу, тато розказував, зробив яму і там пшеницю ховав. Та й трошки ото осталося, шо вижили. А так були всьо позабирали.

Даже таке роказують, один дядько в колхозі украв бичка та й дома зарізали того бичка, наварили м'яса. А хлопчик сидить, наїв пузо. А прийшов міліціонер, шукає того бичка. «А де ж,- каже,- то м'ясо»- «А у собаки під хвостом». А вони коло собаки біля ворот закопали м'ясо. Міліціонер подумав, шо він бреше. А той дядько вже думав, всьо - тюрма.

Кажуть, шо даже дітей різали. Казали, шо даже найшли холодець із дєтскіми ногтіками. Люди до вього приспосаблювались. Є такі сволочі, шо робили, шо хотіли. А то розказували, один чоловік і маму з'їв.

А скількі разів бригади приходили до хати?

Вони зразу вигнали з хати, і забрали всьо. Підводами тягнули. Всьо забирали з хатів.

Чи хотіли люди йти в колгосп, чи їх примушували?

Не хтіли, не хтіли. Не хтіли добровільно йти. Хто мав конячки, земля була у людей, то не хтіли.

Людям дозволяли збирати колоски, залишки городини?

Нє, ніхто не розрішав. Ніякі колоски. Такий голод був. Не було чим не орати, не сіяти.

А чи чули ви про закон « п'ять колосків»?

Ну, судили. Жінку, Залоговську, та її невістку, троє дітей на печі. То її засудили за п'ять качанів.

Скажіть, будь ласка, чи опікувалась держава малими сиротами, чи були дит.будинки?

Наверно, шось було.

Скажіть, як ви вижили?

Я ж кажу, тато далеко в полі на своєму участочку сховав пшеничку. Ото так вижили, так би були тоже повмирали.

А ви з дядьком жили тоді?

З дядьком. А шо ж, розкулачували, та ми в дядька були, та й дядька кормили. І ота пшениця нас спасла.

А якусь траву собирали, може тварин якихось ловили?

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

Не знаю, за це не скажу.

Чи були в селі люди, які не голодували?

Це такі, які приходили ото, людей оббирали, то вони не голодували.

А вони забирали тільки зерно, чи й інші речі?

Всьо на світі, всьо на світі. Понімаєш, єслі з хати вигонили, то даже платок з мене зняли. Всьо забирали. Я помню, шо на голій печі я була малою.

А багато людей померло від голоду?

Багато, багато.

А були такі бригади, що хоронили померлих?

Нє, кажен собі сам. Не було ніяких бригад. Папина сестричка, така гарна, така гарна. Тіф був і всякі болєзні і вмерла. Десь їй тоже вісімнадцять год було. Всякі болєзні підключалися. Люди вмирали, погибали.

Чи допомагали люди один одному? Чи отримували допомогу від родичів?

Ні, не від кого ніякої помочі.

Чи був голод у містах?

Конєшно був, кругом був голод.

А можна було вимінять там якісь харчі на речі?

Це міняли вже після войни. А в 33-му году не помню.

А були якісь масові захоронення людей від голоду?

Не знаю, наче не помню.

А ви розповідали про голод своїм дітям, онукам?

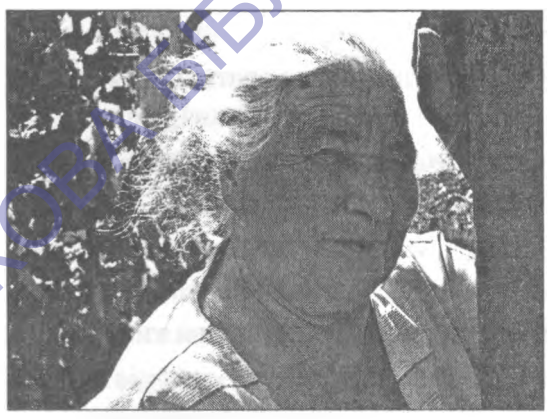
Да. Дочка всьо знає. Та й по телевізору показують.

Кого ви вважаєте винним у загибелі людей від голоду?

Це Росія всьо винна. Чи Сталін, чи Берій. Це він був фашист. Заставляв отако робити голод, шоб всі повмирали на Україні. Україна була бідна.

11.07.2008. Записала Пелеховська Катерина Володимирівна, студентка історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Згадує
Піщанська Надія Микитівна,

1928 р.н., с. Андрієво-Іванівка, вул. Фрунзе, 35.

В 1932/33рр. був голод. Був неврожай. Ми їли бурячиння, калачики, давали жменю макухи, робили баланду, борщ з бурячиння і їли.

З голоду не помирали, такого не помню.

Людоїдства не було, сусликів і інших гризунів тоже не їли. Мама в мишиних норах іноді знаходила і приносила додому трохи зерна.

По селу ходили якісь начальники і забирали продукти. Помню, як приходили до нас і щось шукали в макітрі, в якій мама варила борщ, мабуть, шукали пшеничку. Приходило 1 чи 2 чоловіка. Хто, не помню.

Люди, казали, що пухли з голоду. Ми - ні, якось вижили. Що було, то пройшло.

10.07.2008. Записав Науменко Андрій Олексійович, студент історичного факультету

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Свідчить
Поліщук Людмила Олексіївна,
1930 р.н., с.Андрієво-Іванівка.
Чи пам'ятаєте ви голодомор 1932-1933рр.?
Ні, нічого я не пам'ятаю, я мала була. Шо мені тоді три годики було, та шо я можу помнить?
Можливо, вам розповідали про це ваші батьки?
Ні, ну знаю я, що голод був. І все. Шо я можу сказати.
А чи знаєте ви, чи ходили тоді відбирати у людей зерно?
Цього я не знаю.
Чи чули ви про такий закон «п'ять колосків»?
Що не дозволяли колоски збирати, я чула. А шо до чого, не знаю.
Чи люди хотіли добровільно йти в колгоспи?
Йшли люди, но як тоді було, я ж кажу, шо не знаю.
Чи помирали під час голоду люди в вашому селі?
Та, мабуть, помирали. Но мені батьки не розказували.
Отже, ви на цю тему не спілкувалися з батьками? Вони вам нічого не розказували і не згадували про ті часи?
Так, у нас в сім'ї про це не казали ніколи, і я нічого особливого не знаю. Та і я мала була тоді, нашо воно мені треба.
10.07.2008. Записала Пелеховська Катерина Володимирівна, студентка історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Розповідає
Рожнова Анастасія Миколаївна,
1930 р.н., с. Андрієво-Іванівка.
Врожай був, та закривали. Не можу казати, мені було три годіки, я не добре помню, я сиділа в хаті, покидала мене мати, ходила по степу, шукала качанчики кукурузки, щоб зварити якийсь бульйон чи латуру, ходили попід скирди. Четверо нас осталось, батька забрали у 33 году, ні за що, він пас свині та збирав мишоловок, мама поклала в піч сушити, здерти і зварити дітям якусь таку латуру. Та вони прийшли, відкрили ту піч, випотрошили і забрали батька, а мені було, я ж кажу, три годи, старшому самому сім год. Я не ходила, мама брала брата і ходила з ним на степ, і по болоті ходили ввечері. А мені наказували сидіти на печі і нікуди не виходити. Каже: «Будуть приходити трусити, а ти не давай». Бо на печі висіли торбиночки, там якась крупа чи якась макуха побита, а потом фасолька чи горох там для дітей. То що я могла зробити, як вони приходили свої, та вже сільські, нема вже їх на цім світі, земля не прийме. Самі забирали, даже стягали там де як клійоночка на столі, матерія яка – стягали, забирали. Була коровка, коровку тоді забрали. Я не помню, скільки їх ходило. Мама розказувала, що ходили ноччю, стукали в дворі. А открили, то вони стукали кругом, такі були залізні кльочки, стукали, щоб найти хліб. У свекрухи моєї було 5 дітей, та вони прийшли ноччею, викинули з хати, бо в неї хата була під черепицею, то вони считали, що це куркулі. Та мама мого чоловіка кричала криком, щоб забирали тоді і дітей, бо чим вона буде їх кормити, 5 дітей, і чоловіка теж забрали, у 37-му році.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

Хто входив до бригади?

Мама розказувала, що вони були в пошані за те, що вони служили в КГБ, то що приїздить чорний ворон, що ночкою ходили. Вас визивають у контору начебто, а так узяли турнули у той чорний ворон та забрали. Не знаєш навіть на сьогоднішній день, де вони, що, де їхні косточки гниють.

Ми жили у селі, та наше село розорилося. Сюди ми переїхали у 77 году, я вже була замужем.

Нічого в тих, що ходили, не було, ніяких документів, сільські. Жінка йшла у больницю нести чоловіку з другого села, та проходила коло нашого села, та повиходили, зарази, і забрали все, що вона у больницю несла. Ну якби я сказала, хто йшов у тій команді, ще я одного його знаю, мені мама розказувала. У нього було троє дітей, жінка померла в нього. Ну він жив, як усі люди жили, а такий сильно строгий, такий був злющий, що я ж кажу, забирав. Грищенко Іван.

Дежурив один у конторі, той вижив. Та розказував, що був заховав того зерна у штанину, вони знайшли, забрали ще й побили.

Зброї в них не було, тільки палки. Люди боялися боронитися, боялися, що як будуть щось казати, то тоже чорний ворон під'їде та заберуть. Повисилали десь аж на Соловки. Ноччю ходили людей забирати, вдень ходили хліб трусити.

Мама казала, викопають десь ямку на городі, заховають там і не знайдуть, а потім доставали потихеньку, аби зварити латуру ту. Як варилася: чи жито подерут, чи пшеничку, чи кукурузку ту накидають та кандьєр, такий називався, варили. Даже коні здихали, люди витягали і ділилися. Відрізали по куску того м'яса щоб поїсти. Розказували, мама даже свою дитинку вбила. Це такі були випадки, бо голодні були, голод такий був. Кажуть, зайшли до неї, питають, як вона живе, а вона: «Отак я живу». А в пічі мліло м'ясо з дитини, вона голову відрізала, поклала в торбинку, а вони ото знайшли. Та вона плакала і кричала криком, що була вимушена, бо краще б умерла, а не зарізала б свою дитину. Лучче умерти. Отаке було. В кого корови були, то виживали люди, доїли корову, як не забирали в кого. Молочко було. Хто не лінувався, ходили по степу збирати качанчики кукурузи, то жили. А хто не хотів ходити, то пухлі падали і помирали з голоду. Кажуть, ще собак і котів їли. Мама розказувала, що продавали холодець, та найшли ногтики дитячі у тому холодці. Із дітей варили холодець. Такі були, що заманювали дітей до себе, або на ніч приймали там кого та вбивали людей і робили ковбаси. Хлопці ходили яічки шпачині дерли. Як було треба шпаків дерти, та хто ж ноччю до лісу піде. Собирали то, що під ногами було, і сусликів, і крис, і що бачили їли, аби вижити.

Ті, що в колхоз вступили, то вони як вступили, то повіддавали все. Коні повіддавали, корови повіддавали, тому що як не віддаси, то вивозили геть на Соловки. Я не можу сказати, чи допомагала влада чи колхоз цим сім'ям. Тому що коли мені треба було в школу йти, якраз було сім год, то це я помню, мама ще казала: «Нікуди ти не підеш, оце з школи приходь та підем жати травичку», бо треба було давати коровці, бо не буде молочка, та повмираєте з голоду. Була у нас корова лиш до війни.

Судили за колоски вже в 1947 году, це вже я була ланковою. Жінка одна теребила там зерно. То її за це спіймали, засудили та дали 10 років. Давали ж по ті 50 грам, бо робили ж на палочку, на трудодень. Як уже в 47-му на осінь був урожай, бо я в 47-му году осінню в октябрі вже заміж виходила, було вже хліба, получали ту пшеничку, то дерли на дерничку і вже мала ту крупу, випарювала, тою мукою примісювала і випікала хліб. То вже даже на мельницю змелювали та пекли калачі. Не дозволяли збирати колоски, це їх збирали при руминах. В голодомор я не знаю, щоб хто збирав. Поля та колгоспні комори охороняли. В Андре-Іванівці була голубінка, там

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

хліба було повно, бо розказували, хто міг украсти, дірку там десь продрати, вигортати того зерна собі краплі, хто спіймався, того судили.

Мама розказувала, хто не йшов у колгосп, то тому було одрізано всьо. Хто йшов у колхоз, то всьо забирали. У батька була пара коней, там корівку держали, то поздавав батько всьо у колхоз. Коли він організувався, я не знаю. Не могли люди тварин ховати, неможливо було ховати, тому що теба було якось пасти, вигонити.

У 33-му, казала мати, багато людей помирало, у 47-му вже не було такого голоду. В кого було даже зерно яке, чи крупа яка даже. Ходили міняли барахло яке, бо люди міняли там баночка - дві, щоб тільки зварити їсти, щоб тільки не померти з голоду.

Я не можу сказати, коли більше помирали, мабуть, коли 1933 год був і мама ходила збирати кукурудзу, то це ж після жнив було, бо скирди стояли соломи, та де греблі віяли зерно яке було, а тоді вимивали та з землі доставали, пшеницю, зерно отсівалося та й дерли на дернички, варили таку латуру.

Від голоду половина села вимерла, а половина вижила. Як люди могли, допомагали одне одному, як у кожного нічого не було. Як хто що мав, там яку крупу держав у землі, щоб вижити. Ніхто з родичів з інших районів не допомагав, бо казали, по всій країні повно зерна, а Сталін його приховав, зробив це всьо, щоб країна вимерла. Вивозили хліб, кругом геть по другим городам отправляли.

Уже їли траву, бо більше нічого не було. Лободу парили. Даже паслися, шукали бриндолі, але їли навесні, ще мама казала, какіш їли. Мама приносила ожину мені, така гірка була. Шипшина по лісі росла сладка, то збирали ходили. На цілий день як підуть, мама візьме сина старшого, вона його водила за собою. Приходили вони всі такі мокрі і в болоті. А я сиділа на печі і не вилазила, плакала, бо нікого ж у хаті.

От хоронили так, тих, хто від голоду помер. Скидали в могилу, бо вже вижить сили не було. Кажуть, де круча була, туди і тягнула людей. Хоронили в основном на кладбищі. Їздили до батька, казали, що вивезли в Одесу, десь тамочки він сидів. Батька побачити возили сина, поїхали та не застали. Сказав той вояк, що охороняв їх, що вчора їх вивезли, а лиш потім розказував чоловік, прийшов із тюрми і сказав, що він упав і в нього порок серця і він помер. Ті, кажуть, хоронили так: вирили йому яму бульдозером, там їх багато поклали, хоронили. Їх у тюрмі багато повмирало, їх позагортали.

Поминаєм померлих, конєшно, поминаєм, і не знаєм, де захоронені, а все одно поминаєм. Влада при цьому не була. Тому що ми ходили на кладбище і батьки наші ходили, в кого там були померлі діти, як у мене погиблі брат і сестра. Троє померло. Церкви у нашому селі вобще не було. У восьми кілометрах від нас село було, Красний Кут. Хрести на могилі ставили вже після голодомору. А взагалі, хоронили де бачили.

Я не знаю, як молодь сприймає той голодомор. Я дітям говорила. Ставляться вони так, що то неправильно було, несправедливо, що був хліб, а людям не давали, і винуждєни люди були вмирати від цього. Бо така була власть, що вони запрєщали то всьо.

Хто це робив, начальство то робило, що у Москві жило. Ну хто може бути винним, вважаю, що Сталін це робив, там був і Каганович якийсь і ще хтось.

12.07.2008. Записав Гетманець Святослав Анатолійович, студент історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

Свідчить

Сікорський Василь Леонідович,

1928 р.н., с. Андрієво-Іванівка, вул. Степова.

Чи пам'ятаєте ви, що був голод у 1932-1933рр.?

Ну пам'ятаю, ну мало, яж 1928 року народження. Пам'ятаю, що голодовка була, люди пухли, бо не було що їсти, до того доходило, що люди коней дохлих їли, розрублять коня і кидаються туди, щоб тільки ухватити кусінь м'яса, доходило навіть до бійок за те м'ясо, всі голодні, а м'яса мало було.

Багачі забирали, наші ходили забирали, говорили, що для совєтского союза. Геть усе забирали, забирали і пшеницю, і коні, і техніку. Ми під столом вирили яму і ото туди ховали. А вони ходили з щупами і штурхали, шукали, де заховане. Вони зібрали по селі зерно і заховали в церкві. Вони закрили церкву і зробили з неї склад. Ховали сємічки там, і був приставлений охоронець. Мене батько поведе до церкви, витягне цеглину і мене засуне туди, я наберу торбину зерна, поки охоронець обійде церкву і гайда додому, щоб не замітив. Ходили по-трое чоловіки і підвода, ото як ідуть та на гармошці грають. Раз прийшли, все забрали, а потім приходили другого разу, щоб перевірити, чи не утаїли люди чого. Приходили люди свої ж, і забирали, люди боронилися, бо то їхнє було, їхніми руками зароблене, а вони били людей і забирали все: корів, коней, зерно, який ременант. У кого сім'ї були великі, по 5-7 чоловік, чи сироти були, то залишали корів і яку жменю хліба.

Чи добровільно йшли люди до колгоспу?

Заставляли здавати коней, здавати плуги, ременант і ото заганяли до колгоспу. Варили колгоспникам якусь баланду з кукурудзи та ще якої трави туди накидають, і тим хто по полі колоски збирав чи копиці складав і дояркам,- всім давали їсти, аякже. Мій батько працював в колгоспі, де яку зернину украде, захова до пазухи і приносив нам.

Багато людей померло від голоду?

Тут багато померло від голоду, батьків брат вмер від голоду, тітка вмерла з голоду – пішла в друге село, влізла в погріб, набрала там сала, зерна – всього, і ото наїлася і через два дні вмерла, а в неї було шестеро дітей. Збирали траву. Ото ідеш на степ, і кокиш такий маленький, косив і їв, голодні люди були, ото зерно збирали після того комбайну колоски, то садили від п'яти років і більше.

Чи допомагали сиротам?

В одної жінки було дев'ять душ дітей, без батька жили, і оце їй допомагав колгосп, давав на одну душу по 100 грам хліба, яку жменю зерна, оце і вся поміч була сиротам.

А були такі люди, що не голодували в селі?

Були, були, та ще й добре були такі, що не голодували. В них були запаси, є такі, що не знали, що таке голод.

Чим ви харчувались, які засоби вживали до виживання?

Я пам'ятаю, ходив в поле сусли збирав. Як піду, то принесу 50-60 суслів, і шкірки зніму і ото мамі в казан. А нас було семеро душ, я самий старший, ото повний казан звариш і не хватає мамі. У тих норках я вигрібав зерно, а воно чисте, ходив вночі, щоб не бачив ніхто.

У дворі була землянка, повна землянка зерна. Ото сидимо сім душ голодуємо, а в нас пшениці повна землянка. Ото дирку пробили та потрохи зерна брали, і так вижили.

Вижило багато людей, є такі, що їм давали зерна, хліба потрошки давали. І ото йдуть на степ, і в кого нема чого їсти і тоді діляться, аякже, люди ділились, не давали вмерти один одному.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Пам'ятаю, і родичі допомагали, ділились, в кого шо є.

Чи чули ви про випадки людоїдства?

Була, як хто в ліс з села тікав, то ото він з голоду з ума зійшов, значить, пішов людей їсти. Люди ходили до лісу траву яку зірвати і не верталися, тільки знаходили сапоги і кості. Ми потім перестали ходити до лісу, а як в поле біля лісу працювати ходили, то стояли охоронці з ружами.

Чи чули ви про закон «п'ять колосків»?

По полю заборонялося збирати колоски, по полю їздили об'їздники і вкрав п`ять колосків - зразу на 15 років років висилали до Сибіру.

Люди робили по мінімум роботи за трудодні, але не всі могли виконати мінімум, і їх висилали до Сибіру, було таких багато.

Як ховали померлих?

Помирали люди, багато померло, ховали свої, хто крепший був, ото так вивезе за село, кине мертвого, може, чим прикидали.

Хоронили людей на цвинтарі, ото так кинуть загорнуть і так ні хреста, нічого не ставили. Ми знали, хто багатий, був то ті ставили хрести, але такі від голоду не знали. А як ми бідні були, їсти нічого не було, то звідки того хреста нам брати.

А поминають померлих від голоду на Проводи?

Поминають, звісно поминають, кожен приходить ставить панахиду, але ніхто вже не пам`ятає, де ті могили, а тоді майже не поминали, бо тоді не було такого як Проводи.

Розказував онукам, а шо як вони бачать, що в тарілці є шо їсти, то що вони будуть цікавитись. Та їм байдуже, що було тоді.

Винна влада, а хто ж, як не влада, тільки вона ото забирала, вона зробила голод. Це Сталін винний, він заставляв забирати.

Чи знаєте ви, що таке Торгсін?

А було, було, тут було ходили міняли прикраси на хліб, а люди ходили голодні і все, що можна поміняти, все міняли.

В містах голод був, бо звідти приходили до нас голодні, пухлі були. Їсти просили. Та говорили, що голод в містах великий, більший, ніж тут. Ото ці прихожі найбільше і помирали. Ото помруть і не було кому захоронити, ото так лежали по вулиці, поки хто зжаліється та крепший був, то де вивезе за село.

10.07.2008. Записав Дамура Олександр Миколайович, студент історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Згадує

Сталинець Ганна Іванівна,

1926 р.н., с. Андрієво–Іванівка, вул. Калініна 14.

Чи пам'ятаєте ви, що був голод у 1932-1933рр.?

Їсти не було шо. Мама нас запирала і йшла на степ, ми малі були, нас троє було у мами, а потом приходила і відпирала, щоб нас ніхто не покрав. За ворітьми сидить жіночка і тако рве траву, открутює оті коріння і їсть, наче хліб, оце сидю її бачу, наче хліб вона їсть, а то трава. Було багато, та хіба я можу помнити.

Які причини голоду?

Люди посіяли біля своїх хат жито, і ми тоже. В 33-му була сильна голодовка, забирали зерно в кого було, фасолю, все забирали підряд.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Були голі хати і діти, і люди.

Чи чули ви про випадки людоїдства?

Пішла на базар, мені було 10 років, а там холодець продається, я побачила там пальчик, мізинчик, тако скраю тарілки, як побачила - дома опинилася, мамі сказала. Таке страшне було. Я боюся більше розказувати. Мені вже 82 роди.

При голодоморі люди працювали в колхозах?

Я не пам'ятаю, хто шо мав в подвір'ї, відвозили. Потом давали нам їсти за то, шо ми ходили на роботу. Давали нам макухи, потрошки каждому давали.

Чи чули ви про закон «п'ять колосків»?

За один качан кукурудзи, хто вкрав, судили, давали багато годів. Збирали колоски, но якшо спіймають, то покарають. В колхоз колоски збирали, а так не було шоб ми назбирали і собі, взяли і зносили в колхоз. Колхоз був бідний, геть нічого не було.

З вашої сім'ї хтось помер від голоду?

З голоду нє, мама держала корову. Так годувала, ше кого можна коло своєї хати.

В вашому селі багато хто помер від голоду?

Багато хто помер від голоду. Да багато людей вимерло. Бо нічого не було, геть не було. Так, люди помирали. І так я бачила, шо голодні ходили.

11.07.2008. Записала Луговська Людмила Сергіївна, студентка історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Розповідає

Таран Валентина Миколаївна,

1929 р.н., с. Андрієво-Іванівка, вул. Андрія Іванова № 40.

Чи пам'ятаєте ви, що був голод у 1932-1933рр.?

Я родом з Анастасіївки, а тут живу з самого дитинства, майже нічого не пам'ятаю, скільки ж мені тоді було років.

Голод, холод, біднота кругом, нас було двоє душ і мама. Мама сама залишилась, батька не було, його ще в 1930 році вбили.

Врожай був, а Бог знає чому в людей нічого не було, знаю, що голодували люди, пухлі ходили попід хати, їсти просили. Ми теж голодували. Що ми їли, ото що побачиш - те і їли. Зимою ходили по полю: де там качанчик який був, і ми видовбували, і черничко їли. Куліш варили: оце надереш тієї кукурудзи, кинем у воду і варим, і не було більше нічого: ні зажарки, ні хліба, ото таке їли. Ми пухлі ходили, де яку мишу впіймали, суслів, їжаків - все їли, хотілось жити.

Чи пам'ятаєте ви, щоб ходили бригади і забирали зерно?

В нас нічого не забрали, бо нічого і не було, а от чула, що ходили по селу якісь бригади та виносили з хатів і забирали все, шо було: зерно, корови, коні.

Чи добровільно люди йшли до колгоспу?

Ішли люди до колгоспів, бо їсти хотіли, і ми в школу як ходили, то, помню, діти по 11 років садили на полях папушою. Я сама коли виросла робила в колгоспі на паровій машині, і була в

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

мене хустка, і ото попала в ту машину, а я за нею, то була напарниця та врятувала мене, а то затягнуло б.

Моя мама варила куліш в колгоспі, і оце так потроху давали людям, і мама і мені приносила поїсти. В нас корова була, то ми на ній і прожили. Мама пекла такі млинчики: кукурудзяна мука, трохи молока, розколотювала і в печі пекла.

Чи чули ви про закон «п'ять колосків»?

Не дозволяли збирати колоски, бо судили за них: за 5 колосків давали до 15 років.

Помирали люди від голоду? Хто хоронив померлих?

В нашому селі мало померло, бо голоду не було аж такого. Ховали люди спеціально назначені колгоспом.

А поминають померлих від голоду на Проводи?

Хто ж їх буде поминати, бо не осталось тих, хто б щось пам'ятав.

Як ви вважаєте, чи знає сучасна молодь про голодомор?

Діти знають, я їм розповідала.

16.07.2008. Записав Димура Олександр Миколайович, студент історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

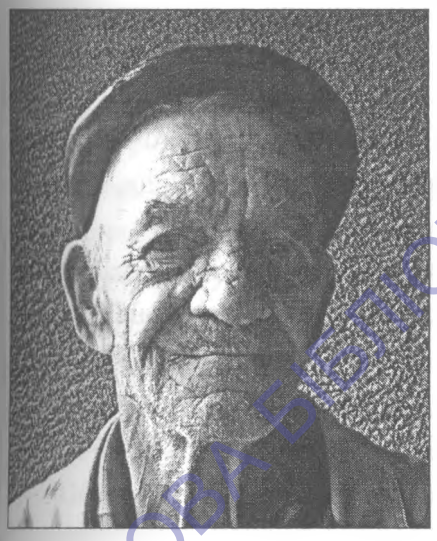
Свідчить

Тищенко Микола Володимирович,

1929 р.н., с. Андрієво-Іванівка, вул. Калініна 80.

Чи пам'ятаєте ви, що був голод у 1932-1933рр.?

Звісно, пам'ятаю, хоч малим був, але пам'ятаю, мені розповідала мама, а дещо сам бачив.

Чи був в той рік врожай?

Врожай був, не так щоб великий, непоганий врожай, ніхто і не думав, що такий голод буде. А що, як вивезли в голубінки все зерно, приставили охоронців - і не підійти.

Чи пам'ятаєте ви, щоб ходили бригади і забирали зерно?

Ходили по хатам, все забирали: зерно, коні, реманент. Ходили по 5 чоловік, не наші вони були, приїздили, а звідки - ніхто і не знає, а з ним і предсідатель ходив з гармошкою, а позаду підвода їхала. Все забирали, шукали щупами, все тикали, всю хату перетикали. До нас прийшли, а мати коржиків напекла, а вони і те забрали. Люди ховали, як що було що ховати. В землю закопували, в комен замуровували, хто вивозив за село, ховав там.

Приходили по 3-4 рази. Коли захочуть, тоді і прийдуть. Ніяких документів у них не було, ото прийдуть і говорять, що вони комуністи і для страни треба, і забирали. Ну яка в них зброя, у головного був револьвер. У нас була земля, коні, корова, сівалка - прийшли все забрали. Батько вивіз пару мішків за село заховав, а вони і там знайшли, тільки два мішки не знайшли, і так ми і вижили.

До нас як прийшли, то зразу з хати вигнали, все забрали, батька кулаком називали. То ми без хати залишились. Аж через рік батько пішов до колгоспу, то тоді і вернули нам хату, а до того жив у сестри у другому селі.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Чи добровільно люди йшли до колгоспу?

Заставляли йти до колгоспу, той, хто бідний був, то ті говорили: «Ми за комуністами», виступали за розкуркулення, то ті і самі йшли. А як в багатих, то все забирали, то люди вимушені були йти до колгоспу. Колгоспники отримували якусь баланду.

Чи чули ви про закон «п'ять колосків»?

Колоски збирали, хто пов'яже снопи, де який колосок упаде, то ми ходили збирали і здавали до колгоспу. А втаїти не можна було. Був випадок, що мій друг, з яким ходили разом збирати колоски, сусідами були, то він зірвав колосок, ще й жнив не було, і ото йому дали 5 років. Він жизнь спасав свою. Ото об'єзчик помітив і розказав председателю колгоспу. І головне, що свої були, але здали.

Чи допомагали люди один одному в виживанні? Чи ділилися продуктами?

Родичі допомагали, я ж говорю, що жив у селі у сестри батька в Левадівці, поки нам хату не віддали. То там і кормили мене.

Чим ви харчувались, які засоби вживали до виживання?

Їли ми все що було, де яка травинка, кокиш, щир, жолуді, горішки копали, і їжаків їли, а воно як свинина, таке м'ясо, собак їли. Збирали картоплю і сирою їли, ото такі голодні були. Помню, на корову давали якусь макуху, то така, що як кинеш у воду, а вона сутками кисне. Сестра якісь кандерики зробе і зразу поїмо, бо прийдуть і заберуть.

Хто опікувався сиротами?

Сиротів у нас багато і не було, ну я не знаю, ходили по людям і просили їсти, а хто більший був, то вже робили.

А були такі люди, що не голодували в селі?

Були такі, що й не голодували. Які поховати встигли, ті і не голодували. В кого щось було, то їздили та міняли на зерно.

Помирали люди від голоду? Хто хоронив померлих?

Люди помирали, не багато, але помирали, хоронили свої, як не було кому, то вже лежати так не буде, люди поховають, хто крепший. Хоронили на кладовищі, хрести не ставили, можливо, хто багатий був, ті ставили, але ж ті від голоду не помирали.

Висилали до Сибіру, хто не подчінявся власті, хто оборонявся, куркулі, які виступали проти колгоспів. Он в нас був сусід куркуль, то його з сім'єю вислали до Сибіру, і так ніхто не бачив і не чув про них. Хто погано робив в колгоспі, тих теж судили.

Поминають померлих від голоду на Проводи?

Люди поминають, підуть на Проводи панахиду роздадуть, а тоді бідні були, тоді такого не було, як Проводи.

Ви розповідали своїм дітям, онукам про голодомор?

Ну, внукам розповідаю, дітям, як приходять, та воно їм і не нужне.

Хто винний у смерті людей та організації голоду?

Винна влада, тільки вона, а більше нема кому. Ходили НКВД розстрілювали, забирали все і до Сибіру висилали. Вони хотіли винищити нас. Це Сталін давав укази.

10.07.2008. Записав Димура Олександр Миколайович, студент історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.І. МЕЧНИКОВА

Згадує

Ткачук Валентина Миколаївна,

1930 р.н., с. Андрієво-Іванівка, вул.Чапаєва 14.

Чи пам'ятаєте Ви, що був голод у 1932-1933 рр., або у 1946-1947 роках?

Розказували батьки, бо сама ще була мала, розповідали, що був дуже страшний голод і помирали люди, як мухи помирали.

Які на Вашу думку могли бути причини голоду: неврожай, засуха, податки, чи забирала урожай влада?

Влада забирала. Розкуркулювали людей. Робили колективізацію.

Якщо відбирали у людей вирощене в полі, городі, то хто це робив?

Відбирали ці, як їх там, комсомольці, як хочеш їх називали. Та й забирали весь хліб у людей. Чи вони десь це зерно вивозили, чи собі забирали, я не знаю.

Чи були винагороди від влади за донесення на сусіда про приховання зерна?

Винагород не було, а доноси були, ось в мене був сусід Ізбаш, в нього були ями з зерном, та й що, хтось заявив на нього, потім приїхали та й забрали його кудись, що ніхто не знає куди.

Як це відбувалося? Чи ті, що відбирали, мали якісь документи на забирання продуктів?

Я не знаю і не буду казати.

Чи застосовували до людей покарання, побиття, арешт, висилання?

Я не знаю, я тоді була маленькою, а мати про це нічого не казала.

Чи мали зброю ті, що відбирали хліб у людей?

Нє, не мали вони зброї.

Як люди боронилися?

А де там боронитися, прийшли розкуркулили, всьо забрали, а як що почнеш щось говорити, то й тебе вишлють в Сибір. Люди боялися боронитися.

Чи можна було приховати якусь частину зерна, продуктів, овочів?

Може, десь якусь частину і можна було сховати, но лише одні вийшли - другі прийшли, якщо перші не знайшли, то другі знайдуть, що нічого не сховаєш.

Хто і як шукав заховані продукти? Як їх звали?

Ну як, шукали продукти, заходили до хати з щупами все довбали, даже в димар заглядали.

Скільки їх приходило до хати? Хто це був?

І душ п'ять, чотири, ще підвода в них була, вони на неї всьо грузили, кудись вивозили.

Де можна було приховати продукти харчування?

Зерно ховали в підвалах, димарях, но вони всьо ж находили, гади. Рідко, що щось не найдуть.

Чи давали їжу тим, хто пішов до колгоспу?

Давали латуру і всьо, а та латура була невкусна, без солі без нічого, но приходилось їсти, щоб хоч якось вижити.

Забирали лише продукти харчування чи й інші речі – одяг, рушники, худобу тощо?

Нє, одяг не брали, брали лише хліб, пшеницю і те, що було зварене чи що можна було з'їсти.

Що таке закон про «п'ять колосків», чи чули Ви про нього?

Да, чула, що судили за колоски, давали п'ять, десять год, це лише за колоски.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Чи дозволяли збирати у полі колоски, залишки городини?

Нє, не дозволяли, поля охороняли дуже хорошо, що і не вкрадеш.

Хто охороняв поля, колгоспні комори?

А був спеціальний об'єжчик, він поля об'єжджав і дивився, щоб ніхто нічого не вкрав.

Чи люди добровільно хотіли йти в колгоспи?

Дехто добровільно, декого силували, но в основному йшли добровільно.

Де переховували худобу, щоб не забрали в колгосп?

А була одна коняка в нас й плуг поломаний, та й забрали в колгоспи їх, а що казати за коров, худобу тоже всю забирали і ніхто не ховав.

В який час ходили забирати у людей зерно, продукти?

Дньом приходили, вночі люди навіють соломи, дньом прийдуть і заберуть.

Скільки разів приходили до хати?

Вони раз прийшли, всьо забрали і пішли далі, аж потім якась інша бригада навідається.

Коли почали люди помирати з голоду?

В 1933 році геть вимирали, це був настоящий голод.

Що було з малими сиротами, чи ними опікувалась держава?

Ніхто ніким не опікувався, діти ходили по селі просили їсти, вони ходили такі опухші та й вмирали прямо на дорозі.

Хто не голодував в селі і чому?

Є которі не голодували, їх називали білі, вони і мали хліб, а такі бідні як я вмирали з голоду.

Хто зумів вижити?

Це ті, хто йшов в колгосп робити. Їм там давали якусь латуру, та й вони виживали за рахунок тієї латури.

Чи мали якусь допомогу від родичів, які менше голодували?

Всі такі бідняки як і я, хто поможе?

Що споживали в їжу з рослин, вживали листя, кору в їжу?

Ми щир теребили, калачикі їли, коріння ніяке не їли, тоді такого нічого не було, ще ми їли листя виноградні, ось так і виживали.

Чи можна було щось купити у місті, чи виміняти?

Купити не можна було, но поміняти можна було, но поки хтось щось поміняє, поки донесе, то й сам всьо з'їсть.

Чи був голод у містах?

Ну да, був, до нас аж із Києва прийшов чоловік, він впав та й помер, його закопали в яму тай всьо.

Чи відомі випадки людоїдства у Вашому селі?

Нє, нє, не було таких випадків.

Де і хто хоронив померлих від голоду?

На кладбіщі хоронили, свої родичі. Більше ніхто нікому не платив.

Чи поминають їх на Проводи, Гробки, Зелені свята?

А вже багато нема в живих, вже нікого не поминають.

Чи згадують і поминають померлих від голоду в церкві? Тепер і за часів радянської влади?

Де там в церкві! Ось піп наш сучасний пішов, тримає магазин, він там буде споминати голодомор? А тоді й церкви розвалювали.

Чи знає сучасна молодь села про голодомор 1932-1933 років., зокрема, чи розповідали Ви

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

про це своїм дітям, онукам, сусідам?

Розказувала я своїм онукам, а зараз молодь, вона що, інтірісується чимось? Зараз вони і не знають, що таке голод. В них щас всьо є. Ніхто нічим не інтірісується їм лиш дискотеки, танці, їм голодовка не була і щоб і не була.

Кого Ви вважаєте винним у загибелі багатьох людей?

Власть винна, хто ж іще.

16.07.2008. Записав Коршак Ярослав Миколайович, студент історичного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Свідчить

Хренова Галина Олексіївна,

1927 р.н., с.Андрієво-Іванівка, вул. Калініна, 142.

Чи пам'ятаєте Ви, що був голод в 1932-1933 роках або у 1946-1947 роках?

Я з 1927 року. Помню, шо був голод. Але ж я була маленька.

Які на вашу думку могли бути причини голоду: неврожай, засуха, податки, чи весь урожай забирала влада?

Ну то наче урожай був, але весь урожай забрала влада. Голод був, ще й сильний.

Якщо відбирали у людей вирощене в полі, городі, то хто це робив?

Наверно, назначала місцева влада, а точніше я не можу сказати, що я можу сказати, я була тоді мала.

Чи були винагороди за донесення на сусіда про приховання зерна?

Ну, то ше коли розкулачка була, вони збирались у своїй конторі. І кажуть: «Ага, той он багатий, підем до нього і розкулачим». А тоді так і було.

Як це відбувалося? Чи ті, що відбирали, мали якісь документи на забирання продуктів?

Та де там в них документи? Це було як нападеніє. Ішли собі та й всьо забирали. Вони самі шо хтіли, то і робили. У кожному селі були свої назначені люди.

Чи застосовували до людей покарання, побиття, висилання, арешти?

Хто там шо робив, тоді не можна було поняти. Хто против кого, хто за кого. Чорті шо творилось!

Чи мали зброю ті, що ходили відбирати хліб у людей?

Вони може мали, та шо вони показували? Хто там людей бачив? Люди боялись, налякані були. правди нікому не казали.

Як люди боронилися?

А як вони боронитимуться? Оце як маєш кружку зерна, заховаєш його десь в городі, щоб ніхто не знайшов. Оце вся оборона.

Чи можна було приховати якусь частину зерна, фруктів, овочів?

Ховали люди, щоб не здохнути.

Скільки їх приходило до хати, хто це був?

Сам же не іде, а йдуть по троє, по четверо, юрбою, і хлопці, й дівчата.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Де можна заховати продукти харчування?

Хто де міг, там і ховав, хто собі де придумав, та заховав. Тільки так ховали, щоб ніхто не бачив, тільки сім'я. Це посоветуються між собою та й сховають. Бо боялись друг друга.

Чи давали їжу тим, хто пішов до колгоспу?

Ну, давали крупи якоїсь, куліш якийсь, та й то вперед.

Забирали лише продукти харчування чи й інші речі - одяг, рушники, худобу тощо?

Розказували тоді, я так не помню, шо в кого було щось хороше: кожух якийсь, то забирали.

Що таке закон про «п'ять колосків»? Чи чули ви про нього?

Це чула, що це судили за колоски. Люди боялися вирвати колосок, щоб не засудили. Люди решетами полову трусили.

Чи дозволяли збирати в полі колоски, залишки городини?

Та хто там розрішав це за них і судили.

Хто охороняв поля, колгоспні комори?

Ну начальство поставило якихось сторожів.

Чи люди добровільно хотіли йти в колгосп?

Ну як побачили, що стали кормити, їсти давати, та й начали йти.

Чи змушували людей йти до колгоспів і як?

Може хто не хтів йти - та й змушували, а в основному люди йшли самі.

Що було з малими сиротами, чи ними опікувалась держава?

Тут сиротів не було, тоді до людей забирали.

Чи допомагали люди один одному у виживанні від голоду, чи ділилися продуктами?

Ну то якщо прийшло якесь голодне, то поділишся, якщо в тебе щось є. Тепер наче не такі дружні люди, а тоді були дружні. Сім'ї великі були.

Чи мали якусь допомогу від родичів?

Ніякої допомоги не було.

Що споживали в їжу з рослин, ягід, коріння?

Бабки чистили, какіш копали, обчистили та й їли. Якісь шкарлупи від картошки прижарювали. У нас тут не дуже такий голод був.

Чи можна було щось купити у місті, чи виміняти?

Не знаю, тоді дальше села ніде не була.

Чи знає сучасна молодь села про голод 1932-1933рр? Зокрема, чи розповідали про це своїм дітям, онукам, сусідам?

Та шо вони знають. Ну то онукам розказую. Вони і питають в мене.

Кого ви вважаєте винним у загибелі багатьох людей?

Господь його знає. Тоді один одного возвишали і бідних топили, що там не розберешся, хто винен, хто нє.

11.07.2008. Записав Коршак Ярослав Миколайович, студент історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Свідчить

Цапенко Володимир Андрійович,

1925 р.н., с.Андрієво–Іванівка, вул. Андрія Іванова, 27.

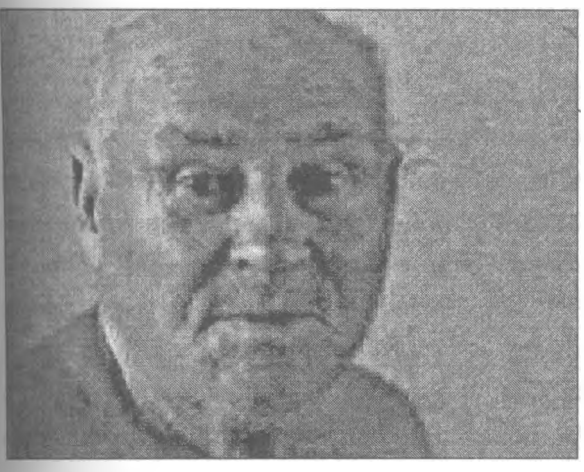
Чи пам'ятаєте Ви, що був голод у 1932-1933 рр.?

Які на Вашу думку могли бути причини голоду: неврожай, засуха, податки, чи забирала

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

урожай влада?

Голод спеціально було сдєлано, зробили так, шоб український народ вимер, всьо робилося назло. НКВдісти, міліція вся, получали сільодку, масло слівочне, консерви, крупи, получали всьо, а люди пухли. Всі нуждалися, моя мама покійна (мені було 8 чи 9 год) іде вона на роботу раненько біжить у колхоз; хто іде на роботу, тому дають 200 гр муки, або кукурудзяної, та такої гіркої. Коржики спекла, дивишся на них так - хочеться їсти, візьмеш їсти, а воно як то від малярії, як горчиця в роті. Протівно сильно, візьмеш в рот, пожуеш, а воно гірке. В колхозі коняки дохли, а лиш не дають в колхозі. Забирають усьо. Там кому ногу дали, кому який кендюх, кишки давали. Це всьо люди порозбирали.

Урожай тоді сильний був. Повні церкви були. У нас тут церква була, забита семочками. У нас була синагога, тоже була півністю забита. Потом, де гаражі, отам були такі длінні амбари і повні пшеницею засипані. Набито повно хліба. Отуто на містечку, де зараз магазин, було пусто і було повно зерна. Обплетені лозою три коші підряд стояли, помню. Нікому нічого не давали. Збирать зерно, даже кукурудзу людям не давали. Найшли в церкві дирку вони і палкою витягували, і ті качани падають і падають, а ми всі хватаємо. Хлопці в церкву прийшли, а в церкві було високо так, а вони кажуть: «Давай скакай туди, будеш нам носити семочку через вікно сипати. А тоді кажу: «А як же я звідти вилізу?» «А там є доска, поставиш її на вікно і по тій досці вилізеш, ми тебе заберемо». Зліз та й дивлюся, що там за доска. Малий ще, не понімаю, скочив туди, а воно високо там. Єлі руками доставав. Пішов і давай набирать семочки і носю туди, насипаю і набираю. І чую, хтось кричить. Хлопці повтікали, а я остався. Той прийшов та й бачe, що насипано. Бачe, що хтось там є. Кричить хто там є. Я мовчу. І так він кілька разів кричав та й каже: «Як открию – буду бить». А я уже узнав, хто це. Добрий такий, хороший чоловік був. «Це я, дядько Коля, це Володя». Він відкрив церкву та й сказав, щоб я йшов набирав. Я раз собі в шапку, в кармани, в пазуху насипав, взяв ті семочки, а він мені каже, щоб я йшов і не приходив. Скільки було воровства. Ми пішли на склад, а там був чоловік. Ми його шпурнули ножом. Він пішов в больницю, а ми накрали зерна. Іншим разом ми прийшли до сторожа, а там кагати кукурудзи. Мужики до сторожа кажуть, щоб він тікав, а ми наберемо кукурудзу, потом прийдеш. А він сказав, шоб ми набрали, тільки аккуратно. Всьо було зроблено так.

А забирали все, приходили і забирали, де шо було. Геть і борщ забирали. Сусід мій заховав картошку, а весною вічка відрізав і садив, і виростала картошка.

Хто ходив забирати продукти?

Комсомольці, партейні ходили забирали. Міліція, КГБ їздили забирали, їм звьоздочки повципляли. Ходило їх по п'ять, по шість душ. Ходили дньом. Приїжджали, заходили, як хазяї. Приходять, перевертають, на піч лізуть. Матрас піднімають. Приходили часто. Геть кабакові семочки забирали. У нас була сім'я величенька. В колхозі свиня заболіла сибірскою язвою, і сказали вбити ту свиню і закопати. А батько був ноччю сторожем, та вони вбили ту свиню та й закопали, а потом розкопали, розрізали по кускам. Додому попринесили і варили, тільки довго кипіла. І то м'ясо поїли, і до цих пір нам нічого нема.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Чи люди добровільно хотіли йти в колгоспи?

Всі йшли робити в колгосп, бо заставляли.

Що споживали в їжу з рослин, вживали листя, кору в їжу?

Нарвемо щирія, наваримо з лободою. Наваре мама тої води зеленої, муки, або крупи туди всипе. Не зажарки, нічого, не масла ніякого.

Чи відомі випадки людоїдства у Вашому селі?

А по селах були такі случаї, що люди людей їли. Ганяли за людьми. Одна жінка розказувала, що єле втікла від двох чоловіків: один з косою, один з сокирою, єлі втікла. В містечку на базарі продавали холодець, а там ньоготь. Прийшли до тої жінки, та й арештували її. У нас тут в селі не їли людей. У нас район і було проще. По селах нічого не було, всі вимирали.

Зайдеш: тако жінка помирає, і дитина коло неї лазе, а вона говоре, щоб не трогали, нехай помре коло мене. З нашої сім'ї батько помер від голоду. В городі голоду не було, бо там заводи, фабрики, люди робили. Їм давали по 600 гр. хліба. Та в них не було такого голоду, а нам тут за день одну палочку ставили. Не було в людей геть грошей. Люди ходили голодні і не могли нічого собі купити.

Де хоронили померлих від голоду?

Ідеш тако по косині, там людина лежить, там людина лежить, мертва. З колхозу підводою, не така ціла підвода, а доски стоять і дві доски збоку. За руки за ноги і кидають туди. На тих досках голова б'ється, ноги трясуться, а вони їдуть. Не було асфальтованих дорог, а такі були. Везуть їх на кладбіще, а давали по півбуханки хліба, щоб сили були ями копати. А вони викопували, як-небудь, а шо буханка хліба, як він геть голодний, утощавший. Викопають тільки щоб закрити.

Чи поминають їх на Проводи, Гробки, Зелені свята?

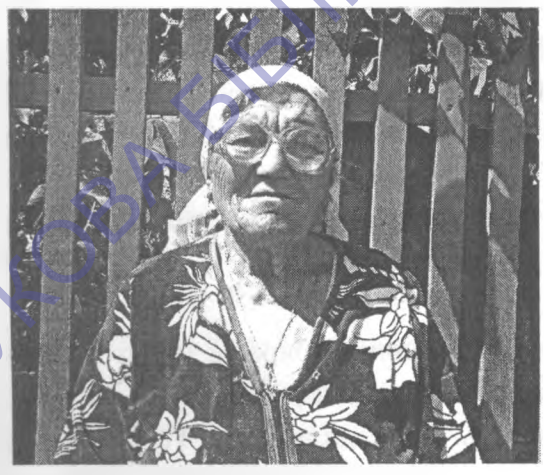
Ніхто їх не поминає. Хрести не ставили їм. Хто їх міг робити, як всі падали від голоду.

05.07.2008. Записали Луговська Людмила Сергіївна, Андреєва Галина Борисівна, студентки історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Розповідають

Чабанюк Леонід Герасимович, 1927 р.н.,

Чабанюк Раїса Іванівна,1929 р.н., с. Андрієво–Іванівка (Добриднівка), вул. Чкалова.

Чи пам'ятаєте Ви, що був голод у 1932-33 р.р.?

Помню, шо був голодомор, було мені 4 роки, но помню.

Які на вашу думку могли бути причини голоду?

Мабуть, влада все забирала.

Хто ходив забирав вирощене в городі, полі?

Це заставляли ходити забирати своїх людей. По-моєму, це комсомольці, їх тоже заставляли ходити забирати.

Як називали цих людей, що забирали?

Не знаю, не помню, я тоді мала була.

Багато людей померло від голоду?

Братік у мене помер від голоду, мій менший братік, в садіку помер. Простягнув ручку, просив їсти, і так і помер. А людям давали з колхозу трошки, і там хто з колхозу, то своїм дітям давали, та вони їли, а воно, бідне, простягнуло ручку, тоже їсти хотіло, і так він і помер, його заперли в

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

садіку, і пішли по домах. А наші батьки робили біля комбаїна в степу, дуже далеко в степу, на ніч їх додому не привозили, їсти давали там, баланду якусь варили. А та дитина вмерла, я мала, бабка стара, помер Ванюшка. Татові дали знати, та й він прийшов з степу пішки, дуже далеко йшов. Прийшов, вирвав скобу, і я за ним побігла. Забрав його та й плаче: Ванюшка, мій рідненький синочок. Притулив його до себе, став плакати, і папа Ваня звався. Та й поніс його додому. Оце я помню, шо він з голоду помер, і помню, скільки мені там було.

Що споживали в їжу з рослин, вживали листя, кору в їжу?

Мама натовкла щавілю, як вона до кучки його зліпила, такі катлєти з буряну, а я заглядаю, хочу вкрасти в мами один, поки мама відійшла, схопила той блинчик, а він грячий, та й впустила, і сама єлі-єлі удержалась, плита ж гаряча. Мама, помню, ввійшла, почала сильно мене бити: «Ти ж могла спектися сама». А шо ж, як я їсти хочу.

Ви тільки ті блинчики їли?

Ще добували картошку, закопана була, колхоз закопав, забортували і неправильно. Сніг, воздух та й вона пропала там. Добували ту картошку гнилу і тоже з неї варили, жарили млинці чи шо, смердюча така була.

У вас була корова?

Не було, не було. В голодовку нічого не було.

Колхози тоді були, і люди йшли працювати добровільно чи примусово?

Люди йшли працювати примусово, заставляли. Ішли, щоб дали щось поїсти, виставляли тільки трудодні. Заробила сьогодні трудодень, палочку поставили, заробила завтра два, написали два, а на їх нічого не давали.

А одяг забирали?

Напрімер, мою хату в Ганському, ось за трасою, Ширяєвський р-н. У нас забрали все, я була маленька на руках у мами, як розкулачка йшла, вигнали з свої рідної хати, і забрали все. Мама мене на руки взяла і посадила на подушку, ото осталася я й подушка. З хати забрали все.

Коли саме ходили забирали: вдень чи вночі?

Дньом, дньом. Ночью люди ховали де бачили, вони вдень висліджували та й забирали, як забрали, та й більше не приходили. Забрали та й йдуть дальше.

У вашому селі багато померло людей, і коли саме почали помирати люди?

Багато померло в 33-му р. А скільки померло, я не помню. За братіка я добре запомнила, що з татом пішли в садік, а він лежить мертвий і ручку простягнув. Це я ніколи не забуду.

Люди допомагали один одному?

Нє, не було звідки допомагати, нічого не було. І каждий довбав ту картошку, скільки хто викопав.

Можна було піти в місто щось виміняти?

Можна було, як ми жили в Ганському, мама ходила міняла, аж сюди в Каратаєво, мама ходила вещи міняла, тут жили багатші люди, то мама ходила міняла, скатерка була в нас, костюм батька. Занесе таку торбу, а принесе під пахвою трошки. Село було здорове.

А випадки людоїдства у вас були?

Нє, не було, не їли людей.

Де хоронили померлих, хрести їм ставили?

На кладбіщі, ставили з якогось патика.

Ви знаєте, де похоронені ці люди?

Нє, там каждий сам собі хоронив.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Поминали. Збиралися там всі в Каратаєві на траві і всі провідували своїх мертвих.

В церкві оспівували цих людей?

Да, хто желає – заказує, то батюшка оспівує.

10.07.2008. Записала Луговська Людмила Сергіївна, студентка історичного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Свідчить

Чернюк Любов Олександрівна,

1928 р.н., с.Андрієво-Іванівка (Тетянівка).

Ви пам'ятаєте, чи був голод у 1932-33 рр.?

Як не пам'ятати. І коні дохлі їли, макуху ріпакову їли, а то і її не було, просили, доставали. Ну нема, нема шо казати. Голод трудний, 33-тій год був трудний, 46-47-й тоже голод був. Трудно було жить у світі.

Які причини були голоду?

А які були, ми не заробляли на трудодні. Дві копійки давали на трудодень. А на дві копійки треба робить цілий день. Не було грошей, не було де шо узяти.

А що на ці дві копійки можна було купить?

А нічого.

А був в той рік врожай?

Був урожай. Робили і давали 100 грам на трудодень. Сіяли зерно із соломи, із полови - так ми виживали.

А 46-47-й год уже було трошки легше. Орали коровами, волочили коровами, сіяли руками.

Чи забирали в 33-му році зерно у вас із хати?

Мені було тоді тільки п'ять год. Помню, як ходили з щупами та видирали хліб. Як було у дядьки трохи ячменя, чи пшеничкі, чи кукурузки та й забирали у людей. А куди вони його дівали, ми не знаємо.

А хто забирав зерно, хто ходив?

Бригаду виділяли. От ти йдеш, предсідатєль колхоза заставляє тебе, шоб ти йшов із ними. Іде прєдсідатєль колхоза, тоді якісь були міліціонери, я вже не знаю. Ходила бригада.

А це сільські люди були?

Сільські. Ну його ж заставляли.

А можна було приховати якусь частину зерна?

Закопували, і то викопували. Находили і забирали.

А ви знаєте, що таке закон « про п'ять колосків»?

За п'ять колосків давали п'ять год тюрми. У нас хлопець, (у батька було їх четверо), пішов та взяв сніп жита. І отсидів 8 год.

А поля охоронялись тоді? І хто охороняв їх?

Об'єзчик охороняв. Один чоловік на коні об'єжджав степи.

Як же ви виживали?

Ну як, виживали, вижили. Я ж кажу, шо дохлі коні їли, макуху ріпакову, і то її не було. Бульбу у землі.

Скажіть, будь ласка, чи добровільно йшли люди у колгоспи?

Заставляли. Мусів іти. Як нема де робити та шо їсти, та й ідеш і за тіх сто грамів.

В колгоспі видавали їжу під час голоду?

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Під час голоду варили на кухні латурку, галушки, затирку. Несеш той ополоник, пока доніс, половину розлив, а ні – то з'їв.

Розкажіть, чим ви ще харчувались з рослин, тварин?

Як могли. Шо люди доставали, то і їли. На полях ячмінь збереш, зерно по землі збереш, качан кукурудзи піднімеш. У мене мама була одна, їй було тяжко.

Хто не голодував в селі і чому?

Начальство не голодувало.

А може ви знаєте хто опікувався малими сиротами?

Нє, нє, не помню. За це вам не скажу.

А допомагали люди виживати один одному, ділилися продуктами?

Ділилися. Достане чоловік сусідки якусь жменю муки чи крупи і ділився з нами. Батько в мене нерідний був, тоже де достав і з ними поділився.

А родичі допомагали вам?

Родичів у нас не було. Одна тітка і дядько був.

Чи помирали люди в селі?

І пухли, і помирали от голоду - все було.

Чи можна було вимінять щось в місті на харчі?

Міняли. От я принесла тобі оцю тряпку та й заміняла.

Чи був голод у містах?

Голод був, то по всій Україні.

Були випадки людоїдства?

Були, но в нашем селі не було.

А були такі бригади, що хоронили померлих?

Ні, от вмерло в тебе – ти хорониш. Сусіди помагають.

А у вашому селі була черва?

У нашому селі не було, а в Андрієво-Іванівці було. А в Тетяновки не було.

Були масові захоронення померлих від голоду?

В нашім селі не було.

10.07.2008. Записала Пелеховська Катерина Володимирівна, студентка історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Згадує

Яровaн Віра Олексіївна,

1924 р.н., с. Андрієво-Іванівка, вул. Калініна 8.

Чи пам'ятаєте Ви, що був голод у 1932-1933 роках або 1946-1947 роках?

Помню, не мали шо їсти, не було чим палити, було холодно, голодно, що було в дома забирали в нас. Приходили і забирали.

Які на Вашу думку могли бути причини голоду: Неврожай, податки, засуха, чи забирала урожай влада?

Це був вимушений неврожай, весь врожай забирала влада.

Якщо відбирали у людей вирощене в полі, городі, то хто це робив?

Но був в нас такий, Геврочук його фамілія, його звали Архип, і ще з ним ходило два чоловіки. Їх посилали від райкому партії.

Чи були винагороди за донесення на сусіда про приховання зерна?

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

У нашому селі цього не було, а вообще було. Вечером є людина, а утром не має, вже забрали.

Як це відбувалося? Чи ті, що відбирали мали якісь документи на забирання продуктів?

Ніхто ніяких документів не брав і не показували ніяких документів. І відносились до людей з великою грубістю, дітей стягували на землю, бо шукали під ними, все перевертали і нічого не залишали, все находили.

Чи застосовували до людей покарання, побиття, висилання, арешти?

Щоб били, то цього не було, я не помню, а то шо висилали, я помню. Сусідів вислали кудись в Сибір, і без сліду.

Чи мали зброю ті, що приходили відбирали хліб у людей?

Ні, вони приходили без зброї. А може, і з зброєю, не знаю, бо вони не показували, чи є в них зброя, чи нема.

Як люди боронились?

Ніхто нічого не казав. Видно, люди знали, який буде результат, та й не боронились.

Чи можна було приховати якусь частину зерна, продуктів, овочів?

А вони шукали кругом, де яке сіно, чи горище, вони кругом рили, шукали; як найдуть, то все заберуть, нічого не лишуть.

Хто і як шукав заховані продукти харчування?

З лопатами прийшли до нас три чоловіки, а за хатою в нас була яма, там була фасоля, зерно, й один подивився, каже: «Нічого там немає», а другий подивився, пішов турнув, найшов то зерно і забрали всьо шо було.

Чи давали їжу тим, хто пішов до колгоспу?

Да, тим, хто пішов до колгоспу, давали їжу один раз на день якусь латуру. І люди йшли в колгосп, бо де вони ще поїли б.

Забирали лише продукти харчування чи й інші речі - одяг, рушники, худобу тощо?

Одяг не брали, бо його тоді і не було, а шо й було, то його і повимінювали на хліб. Тоді не так як щас, в той час, щоб взяти якусь матерію, потрібно було дуже довго стояти в черзі за нею.

Що таке закон про «п'ять колосків»? Чи чули ви про нього?

Ну да, чула, це судили за колоски. За п'ять колосків могли дати п'ять років ув'язнення. Мій дядько назбирав відро колосків, та його взагалі кудись безслідно вислали, і не було від нього ні звісточки.

Чи дозволяли збирати з полів колоски, залишки городини?

Ніхто нічого не розрішав, а якщо людина украде трішки зерна, щоб тільки ніхто нічого не побачив, бо люди боялися друг друга, ото ж в краде та й поїсть,а так у відкриту Боже спаси взяти.

Чи люди добровільно хотіли йти в колгоспи?

Хто хтів – ішов, хто не хтів, то до нього приходили всьо забирали: і скотину і хліб. Прийшли, всьо нахалом забрали та й усьо.

Де переховували худобу, щоб не забрали в колгосп?

Я не знаю, чи можна було сховати худобу, бо ми добровільно все віддали в колгосп, бо понімали, що противитись безполєзно.

В який час ходили забирали у людей зерно, продукти?

Приходили в основному ввечері або дньом, щоб можна було щось знайти сховане, бо шо ж вони вночі знайдуть.

Скільки разів приходили до хати?

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Ну ось до тебе раз навідались, всьо забрали, а потім приходять через неділю подивились, що нічого немає і знову їх чекай через пару днів.

Коли люди почали помирати з голоду?

Ну, в 1933 році почали вмирати, но на нашій вулиці так щоб через голод померли, то я даже і не знаю, ну люди ходили опухлі.

Що було з малими сиротами, чи ними опікувалась держава?

Ну, таких дітей забирали в колхоз, там їх кормили і роздавали людям, і ще їм роздавали пайки на дитину.

Хто не голодував в селі і чому?

Ну, не голодували в селі ті люди, які були угодні власті. І ті шо, наверно, забирали у людей зерно.

Хто зумів вижити?

Ну, вижили ті, хто щось сховав, чи мав гроші або мав що міняти в Троєцькому на Торгсіні.

Чи допомагали люди одне одному у виживанні від голоду, чи ділилися продуктами?

Один одному помагали родичі, ну в кого була якась можливість помогти, то помагали. Люди раніше були добріші, не так як зараз.

Чи мали якусь допомогу від родичів, які менше голодували?

А у нас родичів не було, такі, щоб могли помогти, які теж не голодували, ще батько в мене був сиротою, так що не було в нас ніякої допомоги від родичів.

Що споживали в їжу з рослин, ягід, коріння?

Охота на то время була закрита, бо в мене дядько був охотником, но він не охотився ні на шо, наверно, не розрішали.

Чи можна було щось купити в місті, чи виміняти?

Можна було, це можна було, канешно, там люди на заводі робили і їм платили гроші і кормили їх, так що можна було щось виміняти.

Чи був голод у містах?

Ну, ходили в Одесу, носили вєщі, і так купляли, в городі був якийсь хліб.

Скільки людей померло в селі?

Я знаю, що тільки вмирали старі люди, малі діти, пухли люди з голоду, я сама бачила пухлих жінок дітей.

Чи відомі випадки людоїдства в вашому селі?

Ну, була, кажуть, жінка Цябиха, вона вроді би їла дітей. А чи це точно, я сказати не можу, бо в нас тут людей не їли.

Де і хто хоронив померлих від голоду?

Я не знаю, на кладбіще.

Чи платили тим, хто займався похованням померлих?

Ніхто нікому нічого не платив. Родичі свої самі ховали та й все. Родичі обмотали покривалом і все.

Чи встановлені в селі хрести, пам'ятники померлим від голоду?

У нас немає, а в Миколаївкі мають поставити пам'ятник Голодомору. А в нас, навєрно, ніколи й не поставлять.

Чи знає сучасна молодь села про голодомор 1932-1933 рр.? Чи розповідали ви про це своїм дітям, онукам, сусідам?

Не знаю, но, наприклад, мої внуки знають. Я їм розповідала. А про молодь, мені здається,

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

що вони нічого не знають. Вони тільки про дискотеку думають.

Кого ви вважаєте винним у загибелі багатьох людей?

Я вважаю винною державу. Кажуть, що Сталін винуватий.

Чи ви знаєте, що таке Торгсін?

Так, це магазин, де міняли товар на хліб. Мої батьки їздили в Троїцьке, щоб щось поміняти в Торгсіні.

10.07.2008. Записав Коршак Ярослав Миколайович, студент історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

с. Антонюки

Свідчить

Гудзенко Єфросинія Олександрівна,

1925 р.н., с.Антонюки.

Голодомор – „чорна" сторінка життя для громадянів України. В 1932- 1933 роках тисячі людей померло від страшного голоду. І лиш декілька старожилів в нашому селі пам'ятають ті страшні часи. Я, Шоколеу Тетяна Степанівна, розпитувала Гудзенко Єфросинію Олександрівну про страшні часи її життя. Вона і досі пам'ятає той страшний голод, який ледь не забрав її життя. „Як це я не помню голод 1932- 1933рр., то були страшні часи, я чуть не померла від голоду,"- розповідає Єфросинія Олександрівна. „ У той час був неврожай, а ще урожай забирали у селянів до останнього зернятка. До кожної хати приходили якісь люди і забирали всьо шо було, нічого не оставляли. Щодо за донесення на сусіда про приховування зерна я не дуже то і помню, мені біло тільки сім ходиків, но на скільки я знаю сусіди не доносили владі, що той має зерно, а той має ще щось. Відбирачі зерна не мали ніяких документів, приходили і перевертали хату верх дном. А ще мого діда висилили з своєї хати прямо зимою і куди дітись? Пішли вони до сусідів жити. Хата була маленькою, дві сім'ї в одній хаті, спали де попало і на землі валялись. Також відбирачі не мали при собі зброю, мали тільки щупчики. Селяни ніяк не могли боронитися проти них. Приходило по 3-4 чоловіки ще і тебе можуть побити. Зерно сховати було не можливо, вони все переривали і забирали все шо бачили, хоть були такі люди, які закопували на городі зерно, позначували то місце і переорювали і тільки так можна було зберегти якусь долю зерна. Ми де могли там і ховали продукти. Навіть тим, хто працював в колгоспах, не давали їжу. А ще не дозволяли рвати колоски з поля, а як і зірвав пару колосків, то забирали і ще зверху могли дати стусанів. Охороняли поле якісь начальники. А щодо колгоспів, то не всі хотіли йти до них, там навіть їсти додому не давали. Моя мати коли йшла на роботу, то там давали три маленькі галушки і якийсь щерб, мати щерб їла, а галушки приносила нам. У людей не було шо їсти і вони йшли в колгоспи, щоб хоть що-небуть поїсти.

До однієї хати приходили по 3-4 рази, забирали і худобу. Діти-сироти ходили самі, нікому діла не було до них, повзали на колінах, геть в крові були, так і помирали. Мало хто не голодував у селі, ті хто встигли щось заховати, то якось ще жили, а наша сім'я була бідною не було їсти. Були такі, що допомагали один одному, жили разом в одній хаті. Ми їли все, що можна було їсти. Мати мене ще побила, як кинула, так і впала на пол, подерла і коліна, і лице. Їли бур'ян, березові шпигачки, щиру нарвала поміняла трохи і якись суп варила, їла акації цвіт. Я і зараз як дивлюся на акацію – аж вивертає, і запах у носі стоїть. Також їли то, що могли зловити. Купити було дуже важко. У городах був голод, но не такий сильний, багато людей померло в ті роки, даже не хоронили, люди не були в цьому заінтересовані так і кидали на кучу. Мій дід як ішов додому так і

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

помер у скирді, а його кості ворони порозкидали. Померлих не поминають ні на проводи, ні на зелені свята. В селі даже не встановлені хрести і пам'ятки померлим.

Я сама своїм дітям про голодомор, но вони не дають цьому великого значення, вони просто це не знали, краще, щоб і не знали ніколи. Я навіть не знаю, хто був винуватим у смерті багатьох людей, якесь начальство чи чорт його знає.

По словам Єфросинії Олександрівни ці роки були найважчими у її житті. Під час голодомору померло багато ні в чому невинних людей. І взагалі голодомор – геноцид XX ст.

Записала Шокелеу Т.С.

Свідчить

Збарська Ганна Степанівна,

1927 р.н., с.Антонюки.

В сім'ї виховувалося четверо дітей. Умови життя були дуже важкими. Коли організовувалися колгоспи, батько віддав коні, підводу та іншу худобу, бо цього від нього вимагали. Батьки працювали в колгоспі, заробляли дуже мало, прогодувати сім'ю було дуже важко. А це потрібно було здавати державі податок. Продуктів не вистачало для сім'ї, а не те, щоб віддавати, мама вимушена була купувати яйця, молоко, м'ясо, щоб здати податок. Якщо своєчасно не здавали, за це суворо карали.

Дуже часто до хати приходили міліціонери, робили обшук, перевертали все „дном", навіть проколювали списами стріху, потім, шукали зерно та інші продукти. Але ми нічого не ховали, тому що не було що. Міліціонери грубили, ображали людей.

Одного разу мама принесла додому оберемок кукурудзи. Сусіди заявили на нас. Прийшла міліція і забрали маму й кукурудзу. Мамі дали два роки ув'язнення. Ми залишилися без мами. Маму відпустили через рік. Але були і добрі сусіди, які допомагали нам. Почалася війна, батька забрали на війну.

Життя стало ще важчим. Мати працювала не розгинаючи спину, та ми допомагали, ходили голодними, обідраними.

А в селі в школі були всі приміщення заваляні зерном. Коли в село зайшли солдати, вони трохи зерна дали людям. Мама змолола зерно, а ми доти чекали хліба. Вона спекла запашного хліба для солдат і для нас. Цей хліб запам'ятаємо на все життя.

З війни батько не повернувся, ми стали сиротами, а нам так і ніхто не допоміг, хоча інші сім'ї отримували допомогу.

Все це в минулому, але спогади назавжди залишуться в моєму серці. Сьогодні про ті страшні роки не забули. Вшановують пам'ять загиблих.

В селі Антонюки встановили пам'ятник жертвам голодомору. Нехай ці страшні роки ніколи не повернуться.

Записала Варчук В.Є. 14 травня 2008 року.

с.Ісаєве

Спогади

Бурого Семена Федосійовича, 1925 р.н.

Бурої Лідії Петрівни, 1928 р.н., с.Ісаєве

Багаті люди забирали все. Був документ, за яким забирали продукти. Людей висилали в Сибір. Дядько був головою сільради, люди пухли від голоду, а він їм допомагав, через це його

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

відправили в Сибір. Зброї не мали ті люди, що відбирали хліб. Вони мали щупаки. Люди не боронилися, тому що за одне слово відправляли в Сибір. Можна було ховати частину зерна, але часто все знаходили. Ховали продукти харчування в ямах, але все одно знаходили. Приходили по 2-3 чоловіки до хати, слідом за ними їхала підвода.Всі зібрані продукти складали в підводу. Тим, хто йшов до колгоспу давали пайок. Забирали лише продукти харчування.Через жменю колосків засилали до Сибіру. Не дозволяли збирати у полі колоски, залишки городини.

Об'єжчики охороняли поля, колгоспні комори. Люди не хотіли йти до колгоспу, але їх примушували. Ходили збирати продукти вдень. Ходили лише один раз. Найважчий рік був 1933, під час нього загинуло найбільше людей. Сиріт підбирала міліція й відправляли в дитячі будинки. Начальство ніколи не голодувало. Люди допомагали один одному, ділилися хто чим може. Щоб вижити люди ходили в ліс, їли лободу, кропиву, гавенят. Людей не їли. Люди самі хоронили померлих на кладовищі.

В церкві згадують померлих від голоду. Люди вважають Сталіна винним у загибелі багатьох людей.

Свідчення записала 20.05.2008. Щебетенюк А.

Спогади
Ганченка Василя Івановича,
1923 р.н., с.Ісаєве.

Чи пам'ятаєте Ви, що був голод у 1932-1933 роках або у 1946-1947 роках?

Так, пам'ятаю голод 32-33 рр

Які на вашу думку могли бути причини голоду: неврожай, засуха, податки чи урожай забирала влада?

Урожай забирала влада.

Якщо відбирали у людей вирощене в полі, то хто це робив?

Відбирали комуністи.

Чи були винагороди від влади за донесення на сусіда про приховання зерна?

Ні.

Як це відбувалося? Чи ті, хто відбирав, мали якісь документи на забирання продуктів?

Не було ніяких документів.

Чи застосовували до людей покарання, побиття, висилання, арешти?

Висилали, арештовували.

Чи мали зброю, ті, що ходили відбирати хліб у людей?

Ходили озброєні солдати.

Як люди боронилися?

Ніяк

Чи можна було приховати якусь частину зерна, продуктів, овочів?

Ні.

Хто і як шукав заховані продукти?

Їх звали комуністами, шукали шпичаками.

Скільки їх приходило до хати?

5-6 чоловік із сільської ради

Де можна було заховати продукти харчування ?

Не можна нічого заховати

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Чи давали їжу тим, хто пішов у колгоспи?
Хто пішов робити у колгоспи, тим давали їжу.
Забирали лише продукти харчування чи інші речі - одяг, рушники, худобу тощо?
Забирали лиш продукти харчування і худобу.
Що таке закон „Про п'ять колосків" Чи чули ви про нього ?
Був закон про п'ять колосків.
Чи дозволяли збирати у полі колоски, залишки городини ?
Не дозволяли.
Хто охороняв поля, колгоспні комори?
Найняті сторожа.
Чи люди хотіли добровільно йти в колгоспи ?
Ті, що жили бідно йшли добровільно.
Чи змушували людей іти до колгоспів і як ?
Ті, що мали корову, або коні їх примушували здавати в колгосп і йти працювати.
Де переховували худобу, щоб не забрали в колгосп?
Не можна було сховати.
В який час ходили збирати у людей зерно, продукти ?
І вдень і вночі.
Скільки разів приходили до хати ?
2-3 рази ходили на тиждень.
Коли почали люди помирати з голоду?
У 1932 р.
Що було з малими сиротами, чи ними опікувалася держава?
Ніхто не опікувався.
Хто не голодував у селі, і чому ?
Всі голодували.
Хто зумів вижити ?
Вижили ті, що їли ворони, миші, равлики, насіння з бур'янів, розкопували мишачі нори.
Чи допомагали люди один одному у виживанні від голоду ?
Чим могли допомагали.
Що споживали в їжу з рослин, ягід, коріння ?
Їли все.
Яких диких тварин, птахів, плазунів вживали в їжу ?
Всіх.
Чи можна було щось купити в місті чи виміняти ?
Ні, не можна.
Чи був голод у містах ?
Був.
Скільки людей померло у селі ? Чи є такі відомості?
Дуже багато.
Чи відомі випадки людоїдства у вашому селі?
Ні.
Де і хто хоронив померлих від голоду ?
Хоронили родичів в могилки або кидали людей в склеп.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Чи платили тим, хто займався похованням померлих?

Ні.

Чи відомі у вашому селі місця захоронень людей, які померли від голоду?

На цвинтарі.

Чи поминають їх на Проводи, Гробки, зелені свята ?

Поминають.

Чи згадують і поминають померлих від голоду в церкві ? Тепер і за часів радянської влади?

Згадують.

Чи знає сучасна молодь села про голод 32-33 рр, зокрема, чи розповідали ви про це своїм дітям, онукам, сусідам ?

Так.

Кого ви вважаєте винним у загибелі багатьох людей ?

Владу.

Записано 07.12. 2007 року Ганченко Світланою.

Спогади
Орленка Михайла Кузьмича,
1917 р.н, с.Ісаєве.

Я народився в Ісаєве Миколаївського району Одеської області. Дуже добре пам'ятаю Голодомор 1932-1933 років. Голод був тому, що забирали все зерно.В батька забрали, бо на нього заявив сусід. Все забирали в колгосп. Був тоді закон про „п'ять колосків"- не давали збирати тоді на полі колоски, садили за 5 колосків на 5 років. Пам'ятаю, як їли в голод лободу, мушій. Находили в полі мишачі нори, розгрібали і брали зерно. Люди пухли від голоду. Коней їли – бачив, а як люди людей їли не бачив. Хворих коней везли на скотомогильник, який був у селі Марина Роща, стріляли біля ями, а люди стояли з сокирами, щоб рубати й брали м'ясо. Люди вмирали від голоду прямо на вулиці, хто перший побачив – той і поховав, не знаючи ні фамілії, ні імені. Моя сім'я, щоб вижити продала корову й купила пуд кукурудзи.

Страшний голод зробив людей жорстокими, сусід на сусіда доносив, що той ховає зерно в землі, в ямах.

13 листопада 2007 року. Записав Кравченко Т.М..

Спогади
Селіхової Тамари Петрівни,
1926 р.н., с.Ісаєве.

Я пам'ятаю голод 32-33 рр. і 46-47 років. Засуха була, неврожай, за податки не пам'ятаю. Врожаї з полів не відбирали насильно, а люди самі давали, що могли, або віддівали те, що більше вродило на городі. Віддавали для міських жителів, що працювали на шахтах, фабриках, заводах. При сільській раді були активісти, які все збирали. До людей ніякі покарання, побиття, висилання не застосовувалося, зброї не було. Нам пропонували, чим можемо ми допомогти працівникам міст. Ховати не було що, ніхто не шукав без, дозволу, ніхто нічого не відбирав. Тим, що працювали в колгоспі „Паризька комуна", готували при колгоспі, в їдальні обіди. Я пам'ятаю, як забирали обіди за батька і за маму, вони були в степу, а я забирала додому обід, щоб ми, діти поїли, нас було 3 дівчат – Ніна, Катя і я -Тамара. Я щось чула про закон „про п'ять колосків", але коли він був не пам'ятаю, пам'ятаю тільки, що не дозволяли збирати колоски для себе особисто, а збирали

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

школою, класом.З нами йшов вчитель, збирали на гарбу і відвозили на гарман.

Сторожі охороняли склади, корівники, а поля об'їжджали об'їздчики.У нас масово люди йшли в колгосп, ніхто не відмовлявся, бо знали, що в колективі буде легше працювати й жити.

Забирати зерно й продукти приходили вдень, коли батьки були вдома.

Весною 33 року люди почаль помирати з голоду. Що було з малими сиротами, я не пам'ятаю. Голод відчували всі люди, але перенесли його за рахунок свого господарства(корова, птиця). Вижили за допомогою колгоспного харчування та домашнього господарства. Люди допомагали одне одному виживати від голоду, ділилися продуктами. У нас була корова, і ми могли трохи допомогти молоком. Батько мій – Байлюк Петро Тихонович – носив молоко своєму батькові – Байлюку Тихону Яковичу і брату – Байлюку Павлу Тихоновичу, в якого була дуже велика сім'я, 6 дітей, що жили в селі Настасіївка.

Пам'ятаю, що вживали в їжу рослини, мама варила зелений борщ з кропиви і щавелю. Діти їли калачики, білу акацію, какіш. Ходили на поляну з піонервожатою їсти калачики і какіш. З птахів їли гав, горобців. В місті Ананьєві був магазин, де приймали срібні та золоті вироби, на них видавали крупи, муку, цукор. Назва магазину була „торгсін". Туди мама занесла свої сережки, персні, кулон.

В містах також був голод. Випадків людоїдства в селі не пам'ятаю.

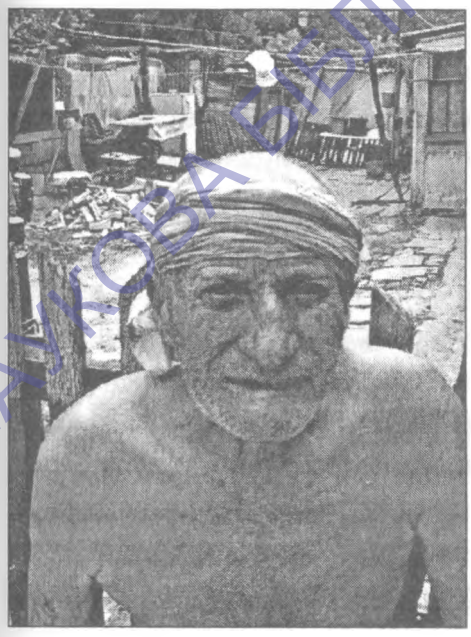
Я пам'ятаю одну людину, яка померла від голоду й похована на сільському кладовищі. Весною 33 року до нашого села зайшов старий чоловік. Його приютили, покормили, але через добу він помер, і його поховали жінки нашого села Чорна Прасковія, Заборна Марія, Ситник Лукерія, Байлюк Марія і моя мама на нашому Ісаївському цвинтарі біля самих воріт.

При радянській владі церкви в селі не було. Багато смертей було через засуху і неврожай. Я думаю, що сучасна молодь знає про голодомор із засобів масової інформації (телевізор, газети, книги).

19.11.2007 р. Записала Задорожня Н.М.

смт. Миколаївка

Свідчить
Білоус Андрій Іванович,
1927 р.н., ***смт. Миколаївка*** Миколаївського району Одеської області, вул. Калініна №118

Врожай був такий о-го, аж повна сіва була забита: пшеницею, папушею, ну в сим аж другий етаж завалився. Було пшениці до чорта. У нас було 30 гектар, а жили ми не бідно, ото з одного гектару батько зібрав по 7- 8 центнерів хліба.

Ходили, забирали, забрали все в нас при батькові: пару коней, сівалку, кукурудзу, пшеницю, землю все забрали в колгосп, батько каже „От давайте хай беруть, хай їдять„ і ходили і вдень і вночі і оце до кого йдуть розкулачити, чи зерно забрати, з музикою йдуть. Казали: «Ми великі комуністи, а ви прості люди» (Іванаш, Якименко) і ходили з щупами провіряли, де не ходять по хаті провіряють, хто де міг там і ховав: хто в землю закопав, хто в піч, а ми закопали в землю, зверху гноєм прикидали, вони не подумають, що там же ж може бути заховане, а тоді вночі розкопаєш, ото так і жили.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Люди, не сперечалися, стояли дивилися, як вони ходять по хатам, все забирали: і те, що й в каструлі звариш, а що їм зробиш - в них пістолети були. Забирали ото більше таке: пшеницю, папушою, зерно, коні, а свиней, корів не чіпали, в кого багато було корів то тоді забирали, а так не чіпали.

А ото де міліція стояла, там були єврейські кладові, стояли охороняли, потому що в євреїв не забирали і там було хліба повно. Ми пацанами камінь видовбали і туди паличкою сунем, а з відти пшениця сипиться, повну сумку насипим, а потім ідемо отвлікаємо охоронців, та друга група набере пшениці коли ми там, і так і жили. Нас вчили зразу: не вкрадеш - не проживеш. Украв, прийшов додому, мати надере, варить туда і бурятиння і кокиша, козеликів (трава), Голубів, горобців, їжаків також їли.

Потім, приїхала якась тройка із Одеси, і жити стало краще, вже люди перестали пухнути. Трійка були двоє не наших, а один куркуль Щербиньський наш, зразу голову колгоспу комсомольці забрали і сказали, що вони вороги народу і їх ніхто більше не бачив пішли слухи: десь в Одесу судить забрали.

Після цієї трійки стали людям видавати раз на день кормєшку: варили кашу з ячменю, кукурудзи, кожному давали по кілограму хліба, і нам в школі стали давати, Ще в колгоспі були корови та варили молоко, ну там більше води було чим молока - це всім дітям давали і кусочок хліба грам 50.

Сусіди одне на одного не докладували, навпаки, були сусіди люди дружні, бувало, наприклад, якщо мужик украде мішок пшениці і знає, що приїдуть шукатимуть, то через забор до сусіда кинули. Перейшли - нічого не знайшли, тільки раз з сусідом поділились, дружно жили, даже ми пацани бігали: все понімали, дружно жили.

У нас люди людей не їли, прихожі з інших сіл, міст говорили, що в них там їли, а в нас не їли. Помирало людей багато, більшість приєжих помирало, десь одна третя села вимерло, а можей більш, кожен день по 5-7 чоловік хоронили, трупи хоронили і на кладовищі де бивший райком партії був і складали в березі і так аж до слободки. Їздили, собирали на повозці померлих, їх поставила влада, отримували там раз у день їжу.

Колгоспу дозволялось собирати колоски, пшеницю, яка впала як іде комбайн, жатка, ходили збирали і віддавали в колгоспи, а як зумієш, то принесеш додому, а як в кого замітять під пазухою - то могли і посадить. Було, що в полі снопи собирали, а мій брат робив на конях та поставив сніп коням і його засудили, вивезли десь, і так і не вернувся.

Частина хотіла в колгоспи, а частина ні. Хотіли ті, які нічого не мали - безземельні, як їх називали, дворові, так вони виступали, щоб розкуркулити багатих, а багаті не хотіли то уже як забрали землю - люди вимушені були йти у колгоспи, тоді й мати з батьком пішли в колгосп, а які не захотіли, то тих відразу в тюрму садили.

Багаті не голодували, бо умні були, вони позакопували пшеницю в землю і потроху брали, євреї також не голодували.

Родичі, особливо ніякої допомоги не давали, тоді кожен старався собі, ховали від родичів, бо що у нього сьогодні є, а взавтра прийшли забрали.

Виживали багаті і ті, хто міг щось украсти, помирали найбільше старі і немічні, а молоді виживали, ото шукали, молоде находило. Сильне було воровство, коли і в багатих і в колгоспі крали коней, корів і хліба, а ми що украдемо так і проживемо. В нас була коровка і потроху жили.

У містах сильний був голод в Одесі, Березовкі дуже сильний був голод. Бува з Одеси приходили, щоб хоч якось вижити, було у нас таке бачу якась лежить женщина, не наша, і ребьонок

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.І. МЕЧНИКОВА

коло неї, і вона вже пухла, кончілась і дитина сце грудь, я прибіг додому і кажу: «Мамо, там он якась женщина і коло неї дитина». І так мати пішла, а вона вже мертва і ми взяли цю дочку собі і назвали Поліна.

Сиротам, чи допомагали чи ні, не знаю, знаю, що давали допомогу тим, хто брав доглядати сиріт, ну ще в Березовці був приют, то забирали цих дітей в Одесу, Миколаєв.

В нас завжди поминали людей, ото і батюшка бува відправе і люди собі поминали і загиблих від голоду, і умерших, і воєнних всих поминали, зараз також поминають.

Я вважаю, що в голодоморі винне правительство. Ну в селі, були хороші комуністи були й („хукові") комуністи. От хороші комуністи істинні розуміли все, то виходили в поле і розстрілювалися і самі себе убивали.

03.07 2008. Записали: Димура Олександр Миколайович, Пелеховська Катерина Володимирівна, студенти історичного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Згадує

Верба Віра Юхимівна,

1925 р. н., смт. Миколаївка, вул. Леніна, 17.

Що Ви пам'ятаєте про голодомор 1932-33 рр.?

Що я пам'ятаю, пам'ятаю, що я не так щоб сильно голодувала. Ходили собирали ми солому, а в мишоловках там було все: і щир, і лобода, і всьо. Собирали щир, трава така є, так ми і виживали тоді. Щоправда, нам було легше, батько наш сторожував, там були гамбари, сильно повні зерна, а для чого вони там були, тепер кажуть, що то був сємєнний матеріал, но то неправда. То просто іскуствєнний був голодомор. Що зерна повні комори, такі здорові комори, їх уже половини нема, половину поваляли. Вони повні зерна були, і батько там сторожував. Дірочку зробить, наточить пригоршню зерна, ми так вижили тільки. А люди помирали. Чоловік батькової сестри помер, син вмер, дочка вмерла, а одна дочка осталась, та вона захватила її, принесла до нас і посадила її в уголочку там у хаті, під грубою. А сама вийшла і пішла. Три місяці вона не являлася. Ми вижили, а люди багато попухли.

Як Ваше село тоді називалося?

Палагеївка – це наша сторона, а центр називався містечком, а та сторона, по ту сторону мосту – Дімітровка.

Яка, на Вашу думку, була причина Голодомору?

Повні амбари зерна були, то де ж неврожай, а чи то держали його на сімена, чи то не знаю, то сильно багато було, щоб його на семена держати. Мені кажеться, і тоді казали, що то іскуствєнний голодомор.

Чи доносили сусіди на тих, хто приховував зерно?

Через хату жив двоюрідний брат батька нашого, дальше жив двоюрідний брат, тільки ті два були рідні, а наш батько приходився їм двоюрідним. Та в того другого брата, старшого, була дочка, вона була активістом, ходила розкуркулювала людей, була в командах і сама заявляла на всіх. А забирали… Послєдня юбка була одна, і ту забирали, і одежу забирали, а тоді носила сама ту одежу і ніде не дівала, а носила сама. Бачили на ній ту одежу, що її вона забирала, то були такі аферисти.

Яка кількість чоловік була у командах?

А я не знаю, це не знаю. Їх було нєсколько. По три чоловіки заходило, по два, і по чотири,

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

коли як. Оце я не помню, чи вони з зброєю ходили, чи без зброї. Ну, конешно, пістолети у них були, ну, з винтовками не ходили.

Забирали хліб, а застосовували якісь покарання?

Вони забирали, а хто не хотіли віддавати, все одно забирали. Таких, що опиралися активно, не було, таких я не бачила і не чула про таких. Прийшли, забирають, та що ж, ґвалт будеш кричати, битись будеш, не давати будеш? Ніхто в нас не впирався, що з того, все одно заберуть, і так і так, та ще й наб'ють. Не знаю, чого вони боялися. Ну, висилали, висилали в основному в Сибір, справедливих людей, які були на руководящих должностях, вони були большинство умних людей і їх за це висилали, щоб не розлагали народ, не настраювали проти партії. Вони забирали в основном багатих людей, ті, що мали багато землі. В тих, що мали гектар, півгектару у них не забирали, а забирали у тіх, що мали більше. Чому вони були багаті? Ну вони ж робили, у них вся сім'я робила, у них не було такого, щоб діти сиділи і гралися, в їх цього не було, а вони тяжко робили на те щоб було те, що вони мали. Вони самі ухажували за тим всім хазяйством. У бідних не забирали, ну бо в їх не було чого забирати, не було що брати. Ну було таке, що оці самі заядлі комуністи, які як оця молода активістка, та вона йшла забирала послідню пригоршню крупи, всю єду забере, а забере для себе, для своєї сім'ї. Вона пережила голод і у війну вона була і десь виїхала, і так я і не знаю, де вона і чи повернулася.

Чи приховували продукти і як саме?

Закопували в землю, але як хто тіки десь побаче закопане та й видавали, а в хатах, якщо знайдуть пригорщ зерна, то й забере. Тварин, може, хто і міг приховати, але не всі, тоді мало скотини було. Городини як такої і не було.

Чи хотіли люди добровільно іти в колгоспи?

Не всі ішли в колхоз відразу. А ті, що перші, то вони були активісти, вони на посадах сиділи. Вони пользувалися авторитетом тоді, вони ж перші пішли у колхоз. Їм дещо і зоставляли, нам допомоги від влади ніякої не було. Часть у колхози ішла добровільно, ті активісти всіх остальних примушували. Тих, хто опирався, висилали на Соловки. А де ті були Соловки?

Що Ви знаєте про закон про 5 колосків?

Пам'ятаю, але лише в 46-47 рр. і після війни, а тоді я не дуже й помню. Та й тоді наче не збирали на полях колосся, його просто не було, як їх щільно підчищали.

Чи охороняли поля і колгоспні комори?

Були сторожа. Колхозники охороняли колхозні комори, гармани колхозні.

В який час ходили забирати?

Частіше ходили і забирали збіжжя та домашню худобу вдень, вночі не ходили. Ходили по кілька разів, дошукувалися останніх пригоршків крупи, муки та й заберуть, бо люди ж ховали, надо ж було хоч щось, хоть раз у день поїсти, якогось кандьору – вода підсолена і жменю чи муки чи крупи, якщо є, а як нє, то мушій собирали. Качалкою, бутилкою терли на столі, щоб він трошки од лушпайки був. Тоді промивали його, лушпайки зливали, а то варили – куліш називали.

Коли почали помирати від голоду?

У 33-му году саме більше помирали, пухли і в 47-му. Ніхто нікому не допомагав, бо ж ніхто нічого не мав. Хіба я знаю, як в 47 году голодовка була, то я получала 700 грам хліба, а батько, мама і я на оті 700 грам. А робила я в МТСі. Іду я з роботи на опір, а там де зараз продуктовий магазин та жив дядько мій, а дєвочка його дочки стоїть на подоконнєку, так і дивиться, коли я буду йти, а вона буде плакати, і я всьо одно від тих 700 грам кусочок корочки відірву і кину їй через форточку, і не раз було так, що кину, а вона не може найти, а тоді як наробе крику, вона ж не

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

може найти навіть той кусочок корочки тої.

Чи допомагали родичі?

У нас якось у роду було, що мій батько із меншою сестрою був дружен, а той старший брат його (один брат у Вознесенську жив і не приїджав сюда), самий старший, то той дружив із другою сестрою, тако вони якось. А той старший до нас не ходив, і та сестра не ходила, а ця сестра менша вона ходила до нас, а допомогти не могла, як вона сама така була. Я ж вам кажу, що привела дочку, а ті двоє дітей померли і чоловік. Дитина була рахітна, вже ножки тоненьки, як патички, ручки тонесенькі. А потім сестра повернулася. Пішла ж вона себе спасать, а дитину вона знала, що не покинуть.

Чи багато померло від голоду?

Ті, що могли вижити, вижили, а ті, що не могли, повмирали. А так померло, багато померло. Напевно, дві частини від населення. Вмирали люди по-всякому. І сім'ями, і поодинці. Люди ішли по дорозі і так падали, пухли, на дорозі впадуть та й на дорозі вмирали. І ніхто їх не хоронив, отак як упали, так і лежали по кілька днів, поки собаки не розтягнуть. А похоронних команд не було ніяких. Командам чи людям, що займалися захороненням, ніхто в їхній діяльності не допомагав. Колхоз нічого не виділяв. Хоронили без домовин, часто навіть не загортаючи у рядно. Хоронили дуже часто за межами кладовища. Там де і знаходили, там і загортали.

Ну родичі, якщо є, то хоронили. То на кладовищі, а то іде померли, там і загортали. На кладбищі хрести ставили, а поза кладовищем ніяк не позначали. На кладовищі є великі поховання, а поза кладовищем склепи такі, могили братські. Після голодомору їх перезахоронили на кладовищі.

Які були засоби до виживання?

Каждий старався спастись сам, сам себе спасав: козелики – були такі растєнія, листочки такі длінні, їли; какіш; бабка – була така кукурузка, так називалася – листячко по землі розстелене, а сама росте вверх, тоже поламали її, зривали і їли. Наша сім'я то щир уживала. Горобців ловили, мама зловила раз цілий такий повний казан, нажарила нам – ото був празник. Голубів тоді вже не було – поїли. Їли люди і собак, і котів їли. Чула, що зажарили кота і з'їли і родичів вгостили, а ті не знали, що кота їли, а потом було плохо. У нас був батько і трохи спасав тим, що сторожував біля амбарів, то трохи насипле зерна через дірочку жменю, а ми спражемо його та й ззімо. Для своєї сім'ї не хватало. А сусликів, сусликів, та їх вже нема, тих сусликів, а тоді їх було багато, багато сиділо у нірках. І сусликів їли, а як ми їх їли, знаєте? Набирали води, заливали в нірку, виливали водою з нірок і били їх. Ну знаєте, як? Він вилізе, а ти його паличкою між вушками. Гавенята їли, ми самі їли, брат старший ходив у ліс і дер їх гнізда, доставав. Їли усе що попадало.

У містах був голод?

Та напевно був і у містах, та тільки менший був, бо там таки постачали їх краще.

Можна було щось купити у місті чи виміняти?

Мама ходила. Ходила сіль міняла, бо не було ж солі. Ходила сіль міняла у Василівку (Василино). Одежку носила. Ті, що мали дорогоцінності, ті і жили добре. Команди, що забирали збіжжя, при нагоді, якщо в них була якась інформація від доношчиків, рискали по хаті у пошуках дорогоцінних речей. Заставляли людей віддавати цінності. Та й в кого тоді цінності були. Золото і серебро були лише в багатих, та й то не у всіх.

Були випадки людоїдства у вашому селі?

Було й таке, що мати їла своїх дітей. Це я по розказу чула (від батьків). що дєвочка втекла, бо мама вже троє дітей з'їла. Їх порізала і солила у діжці дерев'яній, а дєвочка сама старша осталася

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

живенька, а тоді коли вона побачила, що в діжкі осталася одна ножка (а вона бачила, як одну дитину зарізала, другу, третю), то вона втікла. Сама мати їла і дітей кормила, але ж різала їх для себе. А втекла дитина до сельсовєту і завдяки цьому спаслася, бо маму її водили по вулицях, доки вона не впала обезсилена і не вмерла. Ховати її ніхто не ховав, бо не було вже сил, прибрали її собаки. Ну конечно, таких мамів не було багато, і ніхто їх не карав, тоді ж бо голод був. Ввечері діти по вулицях вже не ходили, батьки не випускали.

Чи поминають померлих від голоду на Гробки, на Зелені свята?

Зараз ті, що живі, поминають своїх померлих родичів та друзів, та й у церкві начебто. Двоє дітей померло, сестер моїх, так ми не знаємо і дотепер, де їхні могилки. Поминати на кладовищах ніхто нікому не забороняв, але лише після війни, після 33-го забороняли, не знаю, чому.

Чи була у вашому селі церква?

Церква була у нас гарна. Найгарніша в районі і в області. З Андрієво-Іванівки даже купола було видно, така була висока.

Чи знає сучасна молодь про голодомор?

Вони ніколи про це не дуже питають. Ставляться до цього так, наче його не було. І ніякого інтересу не виявляють, ніби це яка казка. І ніякого переживання у дітей зараз немає.

Кого ви вважаєте винним у голодоморі?

Оті самі, що ходили розкуркулювали, вони саме більше і винні. Де положив шо, вони йшли та й забрали. І ніякий дохід від того нікому не було. Вони ж самі і наживалися. Забирали, розділяли. Оце ж ходила, забирала, розкуркулювала, послідню юбку, що була у чемодані, забрала.

Чи мали при собі вони якісь документи?

Якого вони брали, бо вони мали тоді право. Нічого в них не було, бо оце ж знали, бо вони ж маєтні були. Вони самі вступали до команд, самі їх організовували. Самі вони це робили. Цього ж через три хати, два брати рідні жили, і батько двоюрідним був. Самого старшого того брата дочка пішла заявила на батьків. Мій батько, цей брат меншій, і дали їм по три роки, і відсиділи все. А її за це, вона ж комуністка, вона ж бо мала щось з цього.

Чи знаєте Ви, що таке Торгсін?

Я тоді мала була, і не дуже помню Торгсін, але помню, що був. Там вимінювали золото з серебром за хліб.

Що було з малими сиротами, чи опікувалися ними держава?

Для дітей покинутих дєтський дом був, там їх кормили, вони виживали. Були там начальство, діректор дєтського дома, няньки з селянок, їм платили гроші, на які вони купляли на колхозних базарах хліб.

04.07.2008. Записав Гетманець Святослав Анатолійович, студент історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Розповідає

Верба Іван Іванович,

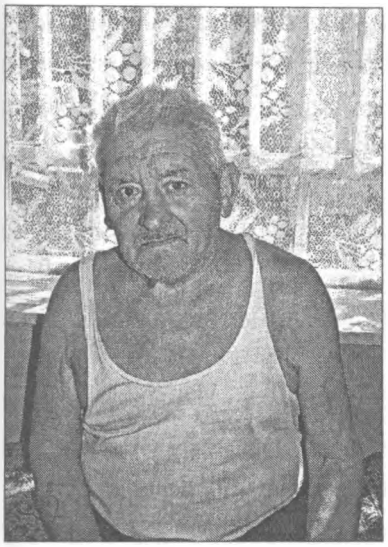
1927 р.н., народився в с. Новослободка. Прожив в Миколаївці.

Голодомор був створений спеціально. Я в родині був 4-й – самий молодший. Батько працював бухгалтером і прикладав максимум зусиль для того, щоб ми вижили.

У 1932 році батько поїхав до Тирасполя на заробітки на макаронну фабрику. Мати залишилася з дітьми. Згодом і мати поїхала, а я залишився з бабусею.

Бабуся пекла хліб для колгоспників і приносила вишкребки з ваганів. З тих вишкребків

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

пекла невеличкі коржики, які ми їли потайки, щоб ніхто не бачив. Потім мене забрали до Тирасполя.

Як ходили по селу і збирали хліб, не пам'ятаю.

Щоб вижити, їли що попало: собак, котів. Вживали мертвих тварин.

Хліб був, хто був постарше - крав. Пробивали у стінці будівлі дірку і діставали зерно. Охорона часто вбивала таких. Охоронцями були свої ж люди.

Скільки людей було в колгоспі з нашої вулиці не памятаю.

Христин, весілля не справляли, бо нічого було їсти.

Зерно й інші припаси забирали. Я бачив такі бригади. Приходили, знаходили і забирали.

У кого була корова, ті й виживали, бо було молоко. Колоски збирати не дозволяли. Коли ловили – били. Охоронцями поля були місцеві люди.

Родичі не допомагали, бо всі однаково жили.

Мертвих від голоду не бачив. Чи їли людей не знаю.

Батьки розповідали про Голодомор, але небагато, бо всі знали, що голод був.

04.07.2008. Записав Кушнір Вячеслав Григорович.

Згадує

Верба Марія Матвіївна,

1923 р.н., смт. Миколаївка, вул. Нахімова № 24.

Я в той час проживала в с.Василівка, пам'ятаю голодомор 1932-33 років.

Врожай був хорошим, засухи як такої не було, врожай спрятали в голубінках, а тоді вивезли і люди не бачили, де він і дівся.

Ходили по хатам і забирали пшеницю, овес, папушою - ну все, що було у людей- коней, корів. Активісти ходили по хатам і забирали (Тарасюк, Нікітенко), приходили до нас троє. Приходили із щупами, такі залізні щупи, штурхали і в землі і в стінах і в печі, кругом штурхали, де вони думали що міг бути захований хліб приходили і що знайшли забирали. До нас один раз приходили та нічого не знайшли, не було в нас нічого. Приходили і вдень і вночі, просто приходили і переривали все. Люди де тільки могли і ховали, хто в землю заривав, хто вивозив за селом ховав.

Не боронилися, бо знали, що гірше буде. Одного було задрали були десь і ніхто його й не бачив, слухи ходили, що його вбили і закопали.

Не, було такого, щоб сусіди докладали одне на одного. Люди допомагали одне одному. Наприклад, у нас була корова, і ми сусідам молока давали.

Ми малі були, четверо нас було, я, старша на рік сестра, менша на рік сестра і ще одна сестра з мамою ходили до скирти солому трусити, пів скирти перетрусиш, натрусиш жменю зерна, приходимо додому, була така месниця (жорнували), мама надере та зварили ото куліш. Їли і горобців, і їжаків, і голубів – все, що можна було, щир перебивали та коржики робили, збирали з кагат картоплю, вона гнилою була, так і перебивалися.

По полю колоски збирати забороняли, вони судили за ті „п'ять" колосків, були приставлені охоронці на поля.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Хто не голодував, я не знаю, може, які багаті і не голодували, чи ці активісти, котрі збирали, я пам'ятаю лише: ті, які нічого не мали, то їм щось варили і стояла черга, стояли з катівками чекали, коли їм дадуть похльобки, а одне дитя мале то стоявши впало, підходить активіст головний їхній, толкнув ногою його, а бідне дитя аж покотилося, с тої черги вийшли люди, підняли дитину, щоб воно стало в чергу за тією похльобкою, воно постояло впало і вмерло.

Хто йшов у колгоспи добровільно, а кого й заставляли, забирали все і люди вимушені були йти в колгоспи.

Говорили, що були такі випадки, що їли людей, але я не бачила, так люди побоювались вийти на вулицю одні вночі. Було мати накаже, щоб не виходили.

Видали в колгоспі підводу, яка збирала по селі померлих людей і вивозили десь, закопували на кладовищі, нічого не ставили, ото яму викопали, поскидали туди загорнули, отак і ховали.

Не знаю скільки померло. Багато вмерло, кожен день їздили підводи повні мертвих.

Тепер почала адміністрація згадувати, а тоді ніхто не згадував.

04.07.2008 Записав Димура Олександр Миколайович, студент історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Свідчить

Гаврилюк Лідія Макарівна,

1917 р.н., смт. Миколаївка

Ми жили в селі Шамраївка Ульяновського району Одеської області (тепер Кіровоградської). В нашій сім'ї у батьків було п'ятеро дочок, серед яких я була найстаршою. На початок тридцятих років наша сім'я жила добре, було невелике господарство, шматок землі на якому я працювала з батьком. Але в роки колективізації все відійшло до колгоспу, і батько також пішов працювати в колгосп, заради того щоб прогодувати сім'ю. Він отримував невеликий заробіток і пайки. Щоб якось допомогти батькам, весною 32 року я в п'ятнадцятирічному віці поїхала до Москви, де у мене були рідні дядьки і тітка. Разом з тіткою я пішла працювати на фабрику. В Москві було добре, усього було до волі. Я була стахановкою і через декілька років мала отримати квартиру. Але на початок зими батьки почали писати в листах, що на Україні дуже страшний голод. Тоді я почала відсилати посилки в яких було борошно і інші продукти. Спочатку я не могла поняти, як може бути так, що в Москві є все, а там голод. Але потім, коли батько приїхав до мене і розповів, що весь врожай колгоспний кудись вивезли і людям не залишилось, що їсти, я все поняла. Батько купив в Москві трохи борошна і поїхав додому. Ці харчі дали змогу їм хоч якось існувати. Батько ще декілька разів приїздив до мене. Також їм допомогла вижити наша корова, яку сестри як могли випасали і вона давала добрий надой. На пайок, який називали баландою (висівки кукурудзи, пшениці, ячменя) вони не могли б існувати, так мої посилки, пайок та корова не дали їм померти з голоду і дожити до нових врожаїв. На початку літа я отримала листа від батьків, в якому вони дуже просили мене повернутися, і ми з тіткою вирішили повернутися в Шамраївку. Коли ми приїхали, ми побачили, що в моєму селі голод забрав половину мешканців. Пізніше я чула розмови про те, що люди вижили, їли навіть собак і котів, а коли нічого не залишалося вони пухли і помирали голодною смертю. Коли я повернулася я не побачила дуже багатьох своїх знайомих. Від голоду помирали старики і діти, які не могли винести суворих випробувань, які влаштували їм керівники комуністичної партії. Були також випадки, коли від голоду батьки їли своїх дітей, але на цю тему ніхто не хотів не те що розмовляти – не хотіли навіть думати про це. Взагалі 1933 рік був один із найважчих років для українського народу.

Записав Чабанюк Андрій, 14 березня 1993 року.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Свідчить
Гульпа Марія Йосипівна,
1915 р.н., смт. Миколаївка.

Голод 1932-33 рр. переживала в Ананьївському р-ні. В ті роки я вже була доросла. Що я буду вам казати, які були причини, що бачили в нас приходили та назначили, і ви не хочете здихати, вас назначили, ви прийшли до мене. У мисочці є крупа – ви її забрали. А де діли, може, гуртом з'їли, а може, ще щось, я не буду казати, бо не бачила.

Такий був врожай тоді вже, страшний, не було кому вбирати його, багацько його погибло, це точно правда. А голодовка була, дуже була голодовка, це в 33 році. У 34 році була вже менша голодовка. В общем, люди були пухлі.

У 1932 році був врожай. До того, як у колхоз згоняли, хотіли бути самі по собі, а в колхоз не хотіли йти. Хто йшов, а хто не йшов. Отакі як мій батько не хотіли іти: «А чо я піду - у мене 11 десятин землі». То це мій батько уже багатий був. То його кулачили. Забрали землю, а нам оставили одну десятину – "На, живи". Ну, а як наші коні забрали, повозку у колхоз ми не мали зусиль великих. Нас було четверо у батьків, нас було більше, але вони повмирали. І так ми мучилися. Не хотів іти батько у колгосп. Каже мені: "Хвате, я буду сам". А самому не розрішали. Дали тобі десятину, в тебе нема ні коняки, нічого. Чим ти будеш його робить? А в колхоз підеш, кажуть, плати гроші, тоді ми підем тобі виорем, отаке було.

От не пішли ви в колхоз, вас беруть і на висилку висилають. Вислали, десь тут не далеко за Троїцьким, там був якийсь табір і там у той яр, наших людей і вислали. Вони посиділи у тім яру та й пішли назад, уже сюди до своєї хати, а з хати всьо забрали як є. Одні стіни. Ввійшли в стіни. Прийшла бригада і виганяє із хати, із нашої хати. Біля хати сіли, посиділи, ті пішли. Ну в нас були і такі, що значить уперті, підем і всьо. А в колхоз ніяк не хтіли йти.

З 34 року ми були в колхозі. Батько в колхоз не вступив.

У голод помирали люди. У тіток померли. І у брата тоже. Забрали мого брата, засудили. Він закопав кукурудзу, свою кукурудзу у ящик заховав, сундук називався, такий, що в ньому придане готували. А його жінка, та похвалилася тьоті свої за той сундук. Є у нас, є, що їсти, ми не будем голодувати. І одна дитина у сім'ї була, бо вони лиш побралися, і одна дитинка – дівчинка була. І вона, коли похвалилася тій тьоті, а тьотя сказала бригаді цій. Та бригада прийшла, викопала той сундук, забрала. А потом брата забрали, як у труд. армію, бо він ще був молодим. Та в трудову армію його як забрали, а ця осталася тут. Та, вона, та дитина померла, а вона осталася жива. Як осталася, тоже пухла була, в общем горе було.

Назначали у бригади, як не хочеш з голоду здихати, то йдеш. Ходили без ніякого оружія, нічого, ходили. Документів при собі ніяких не мали, а люди боялися. Ходили удень, вночі не ходили. У нас на селі була одна бригада. Забирали десь (збіжжя), клали на повозки і одвозили як у комору, в друге село. А з тої комори уже, вроді, як на станцію повивозили, а де вони його далі везли. Вони в общем хтіли – " Не хочеш в колхоз – подихай". Та він ще живий – пусть здихає. Не

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.І. МЕЧНИКОВА

можна було приховати, що є у вас, держіть, - " А ми прийдем, зберемо, та разом будем їсти", так казали. А от, коли вони забирали, то вони нам не давали ні жмені ні полжмені того. Як забрали, так забрали.

У колхозі, як уже вродив хліб, та тоді мале давали (у 1934 р.), а так нічого їм не давали. Ви пішли в колхоз, побули в колхозі, та ждіть - поки в мене заберуть та вам дадуть.

Людей у бригаді було 10 – 12 чоловік. Ходили спочатку пішки, а тоді вже, коли шо є, то посилають за підводою. Забирали все: і одяг, і речі, і хліб, і худобу.

Ідеш, вирвав ти п'ять колосків, то тобі п'ять років суда, щоб ти не ворував. На своєму городі посіяв? Ти не маєш права взяти його з городу, а коли вже поспіє, тоді тобі вже ділили з того городу. Як визначали вони частину? От якщо ви вспіли частину сховати, сховали. А то всьо позабирали, оце таке було. Оце були ще хитрощі. Батько сказав: "Давайте діти яму викопаємо", та ночою з батьком копали, заховували і оце таке було. Городину не ховали, як і скотину, це не можна було заховати. Домашню худобу всю у колхоз забирали.

Назначали на колхозні поля охоронців. Назначали там об'єжчиків, сідають на коней, об'їхали кругом. Ну як хочте їсти, то все одно туди всередину якось помаленьку пролізеш. Нашукали тих колосків, натерли, наварили, тоді вже жили. Як побачили ті колоски, куди вже легше було нам. І хоч ми кралися, конечно, кралися, і терли ті колоски і потом такі робили жорна, крутили ото ночью. Оце таке було, діти.

Осінью, зимою, навесні це вже помирали люди. Були такі хати, що порожні були. Деякі вижили, що в них була якась коровка, держалася. Вони пішли в колхоз і могли держати корову, а якщо не пішли то у вас нічого нема, здихайте. Прийшли і здихай, тобі в очі сказали: " Здихай", і всьо.

Дітей-сиріт забирали у хату, що була порожня. Туди назначали нас: стірати, куховарити, отак робилося. Просто таких, що не було в них нікого, отаких дітей доглядали.

Знаю, що в другім селі – Кохановка, Велика Кохановка, це вже село, то там уже мама свою дитину зарізала, поїла. То це ще вели. Я не бачила, не буду брехати. Через наше село її вели ту жінку. А вона така розтрепана, їй уже було не до розуму. Так її вели десь на Троїцьке. Вели, а де вони її діли, чи може засудили, чи може десь вивезли, Бог його знає, це вже я не знаю. Була чутка, що їли люди і дітей. Діти боялися бігати по вулицям. Це як вечір, то нас уже батько запирав.

Чим же можна було тоді вимінювати продукти, як у мене нема нічого? Щож я буду міняти, за що? Де які речі, мітки (пряжа) забрали у нас, усе забрали. Яка була така тряпка хороша, то я пішла б міняла та кружечку маленьку за цей платок узяла. А так були платки сильні, гарні, дорогі, здорові. Це я вже в селі своїму оддала, бо бачу батько, мама нікудишні. Та я віддала за 5 стаканів ряжанки і за кіло сира. Це людина мені дала за той великий платок. І так ми жили, а коли дождалися вже бур'яну, ходили какіш рвати, какіш, слава Богу, тоді вродив, що ми на какішові такі вижили. Акація коли цвіла, їли, терен був в степу – хто міг, ходили, а хто не міг ходити, то вже лежав. Тварин їли, коли поздихали коні, їх вивозили, то коли я успіла – побігла, ви не вспіли, то ви не врубали, а просите в мене: «Дай мені хоч кусочок». Оце таке було.

Були голода кругом, но не такі, мабуть, не такі. Бувало, винесе там кружок скільки кукурузи на базар, картошки, солоні огірки, і продає. Потім міняє на щось. Оце таке було.

Ті, що помирали від голоду, то ховали їх просто. Викопали яму, кинули його в яму і ніякого іншого обряду не роблять – пригорнули землю на кладбищі. Не ховали так щоб десь.

Поминали, і до цієї пори я поминаю. Вони хіба вмирали – вони здихали з голоду. Діти просять: «Няня, дай кісточки». Я була в Одесі, мені було добре і їсти було що, то це мені хорошо

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

було. А коли прийшло в Одесу, що в колхозі не було кому робить, нас повертали. Не хочеш іти у своє село, то вишлють тебе у друге село, іди туди шарувати (сапати). Котрі од голоду помирали, то хто ще міг, хрест їм ставили, клали хрест, клали. А котрі нє, то вже після голодомору ставили, нагадуючи, хто де лежить. Отак було, що люди йшли з базару і знайшли їх кучкою, було їх 5 душ – це Мала Боярка була, там їх і поховали, як їх там ховали вже, я не знаю.

Розповідала я про голод і онукам, і дітям. А вони мені: «Бабко, нащо ви той хліб піднімаєте?» А в мене до сих пір хліб не валяється, я його глядю не знаю як. І просю Бога – діти мої, щоб ви не тошо не дождали, щоб ви навіть не чули про цю голодовку, що ми пережили.

Хто винен? Наші батьки казали, що гріх, що нас так обіжають, що все забрали. В сєльсовєт все возили і продавали, і в колхозі трохи, бо все забрали і все вивозили. Ходимо по селі і бачимо, що вона мій костюм наділа. Душа болить у мене, а я не скажу, що вони робили, як вони це робили. Дуже мучились ми і всьо, тяжко було. А хто винуватий, не знаю. Хто старший і з палкою, той і винуватий. Хто був старший, я не знаю. Ходили з палками. Нічого в них не було. В руки і пішов, щоб собаки в кого є не покусали. А тоді і собак не держали, їх годувати треба.

03.07.2008. Записали: Петрова Наталія Олександрівна, доцент історичного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, Гетманець Святослав Анатолійович, студент історичного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Згадує
Деренкіна Олександра Єрофіївна,
1914 р.н., смт. Миколаївка (Жидівське), вул. Калініна, 29.

Чи пам'ятаєте ви, що був голод у 1932-1933 роках?

Так, пам'ятаю.

Які на вашу думку могли бути причини голоду?

Неврожай, страшна засуха, засуха була і восени і весною, і все літо не було геть дощa.

Хіба не відбирала у людей врожай влада? Чи відбирали зерно у людей?

В людей нічого не було. Я може в такому місці жила. А то може в деяких містах забирали.

Тобто ви не пам'ятаєте, щоб хтось ходив забирав?

Ні.

А де ви жили тоді?

Доманьовський район, ось недалеко село Мариновка. Велике село, там три колгоспи були, школа велика, Одеська область.

Це недалеко від Миколаївки?

Недалеко, Доманьовка – 20 км.

Розкажіть, будь ласка, як люди переживали цей голод? Коли вони почали помирати, чи помирали взагалі?

Як люди переживали цей голод? Переживали. Я з дітками ходила у поле, їли травичку, козелики, какіші, те, шо можна було їсти.

А в школі в нас була така кухня і великий-великий котьол на відер п'ять води. Я не знаю, звідки привозили муку кукурудзяну і варили таку латуку і тою латуркою кормили дітей, вчителів. І я приходила з кувшинчиком, шоб мені налили, шоб я донесла додому мамі і папі. І всі вчителі, і всі хто прийшов, вона наливала і ми їли таку латуку як кашка, ну вона без жиру, без нічого.

Коли люди почали вмирати з голоду?

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Помирати? Я тобі, дєтко, скажу, шо я тіко так чула, що помер хлопчик з голоду, но я не бачила. І померла жінка з дитиною. Та це із слів, но я не бачила. Тіко із слів чула. Там де я жила, масової смерті не було.

Чи чули ви про закон про п'ять колосків?

Ми ходили в поле, збирали колосочки. Ті колосочки клали на кучку. Куди їх забирали, я не знаю.

Тобто ви їх собі не залишали, додому не несли?

Може, може й хто ніс, хіба я провіряла. Я тіко знаю що ложили на кучку. А для чого їх собирали, мабуть, молотили і було зерно.

А для себе ви забирали? За це вас ніхто не наказував? Не наказували людей за те, що збирали зерно на полях?

А Боже мій, ти шо! Ніхто не наказував, за шо ж їх було наказувать! Там, де я була, такого не було.

А поля ніхто не охороняв від крадіжок?

Ніхто. Ніякої охорони не було. Там не було шо охороняти.

Чи добровільно люди вступали в колгоспи тоді?

Вступав, хто бажав. Знаєте, в село дали трактор, дали комбайн, не для одної, а для всіх. Хто хотів, з'єднувався і робили в колгоспі. Ну це ше до голодовки було.

А коли вже почався голод, тоді люди вступали в колгоспи?

Тоді вже були колгоспи, совхози були.

А не змушували людей вступати в колгоспи? Були такі, що не хотіли?

Я цього не знаю, шоб заставляли. Збирали збори: „Вступайте, хто бажає, будем оброблять землю трактором, збирати комбайном, шоб не косили косою і не молотили отими котками, камінними котками". Хто бажав вступав, а деякі сумнівалися: „ Шо це таке в колгоспі, як це я отдам землю". Кожен думав по-своєму.

А ваша родина вступила в колгосп?

Моя родина не вступала в колгосп. Був совхоз, батько робив пасічником, велика пасіка була, а мама ніде не робила.

У вас велика була родина?

Я, брат, і менша сестра. Брат робив директором школи, тіки не в Маріновки. Був совхоз, називався „Карла Маркса". В тому совхозі була школа. І в тій школі мій брат був директором. А сестра ше маленька була, в школу ходила.

Під час голоду залишались же діти малі сироти. Як доглядали за сиротами? Держава про них піклувалася? Може десь влаштовували для них інтернати?

У великих городах, може, були інтернати. А я жила в селі. А село, це є село, кожна дитина біля своєї мами.

Як мати померла, шо з тою дитиною було?

Як мама померла, були родичі.

Скажіть, хто зумів вижити? Як люди кормились, як зуміли вижити?

Я ж вже розказувала, як кормились: травичкою, цвіточками.

Може в когось гроші були, то він міг їх виміняти на харчі? Може якісь речі обмінювали на харчі?

Знаєте, села кормили города і надо ж було чимось робочих кормить у городі. Город же великий, людей багато. Заїжджали, просили у кого є, давайте, бо надо у город кормить людей.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Там же і робочі і служащиє. Знаєте, як у городі. В селі, то він ше піде в поле поїсть, а в городі як. В городі гірше було ніж у селі.

Скажіть, от крім трави, чим ще харчувались люди, може ловили якихось птахів?

Хто як міг, з травички якісь коржики робили та їли. А ходили шукали у людей великий запас, бо були, як то кажуть, куркулі, шо закопували в ями. Но я не бачила, но чула, шо там найшли у ямі хліб, забрали, там забрали. Але забрали для кого, для города, город прокормить, людей в городі.

Хто забирав це зерно, сільська влада, комуністи?

Ну правітєльство було. яке ж. Тоді ще дюди неграмотні були, забиті, після того як прогнали панство.

Скажіть, будь ласка, а чи ви міняли якісь речі? Можна було щось виміняти у містах?

У містах було що їсти, шоб виміняти?

Оце ше був той випадок у тому селі, де я жила, та померла дівчинка з голоду. Батьки її взяли на шматочки порізали, посолили і їли. І таке було.

Це в вашому селі було таке людоїдство?

Ні. Я жила в Маріновці, а це в Кузнєцові. Друге село. По сусідству.

А в вашому селі не було такого?

Такого не було. Хіба я могла все знати, я тільки начала робити в школі. Переступила поріг шкільний, з дітками робила. Кормили, кормили, а де вони брали муку не знаю. Машинами возили муку кукурудзяну і варили оту латуку таку. Приходили вчителі з кушинчиками і я приходила, бо треба було мамі і папі занести. Вона мені налиє в кушинчик, і я швиденько несу, а папа вже жде шоб поїсти. А я їла в школі, сестра в школі їла.

Це всім видавали, чи тільки тим, хто в школі вчився, працював?

Хто прийшов, тому і давали. Вона налиє той ополоник – іди їж.

Чи багато людей померло в вашому селі від голоду?

Помирали, мабуть багато, та я їх шо знаю?

А як хоронили тих людей?

Як хто міг так і ховали.

А церква була в вашому селі?

Була. Про Бога мені не говоріть, я в нього не вірила і не вірю.

Чи були якісь бригади, які хоронили померлих?

Я не знаю. Я на похорони не ходила.

Чи поминають померлих від голоду на Проводи?

Чи згадували? Конєшно згадували їх, на кладбіще ходили та згадували.

Скажіть, будь ласка, чи ви розповідали своїм дітям, онукам про голод?

Конєшно розказувала. Як же не розказувати. Вони і читали.

03.07.2008. Записала Пелеховська Катерина Володимирівна, студентка історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Розповідає

Діордій Володимир Михайлович,

1925 р.н., смт. Миколаївка, вул. Нова, 52

Того села, де я був, уже і на карті нема - Троскевичи. Раніше у тому селі жили крестьяни у землянках. І по одну, і по другу сторону жили так. Чому, питається? Тому що земля була панська,

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

і якщо погано поробив, то він чепом зачепив і йди куди хочеш. Сараї строїли і жили там. Це при панщині так було.

А ви коли народилися, ви вже у звичайних хатах жили?

Я з 1925 году. У таких самих жили, у землянках!

А голод 1932-1933 рр. Ви пам'ятаєте? Скільки Вам років було?

7-8 год мені було.

А Ви не пам'ятаєте, врожай тоді був?

Люди ждали врожаю, бо була сильна засуха. Ото брали такий великий котьол, смачували там всю пшеницю, варили і усім давали по кружці. А ті люди, які не видержували, нахапалися ще недозрілої пшениці, ті помирали.

А кого так кормили? Тих, хто в поле йшов працювати?

Так.

Але це треба було в колгоспі працювати? А були такі, що не йшли у колгосп?

Я вам так скажу: «коллективизация сельского хозяйства» – Ленін провозгласив маніфест: земля – крестьянам, фабрики і заводи – робітникам. Крестьянам давали землю на їдока: 7 душ у родині – на всіх дадуть.

А голод тільки через неврожай був?

Я вам так скажу: лободу їли, у кого була корівка, то молочко додавали.

Тобто худоба у людей зберігалася?

А якже! Коровка на трьох одна була, конячка – на двох одна. А потом вже організували колхоз і здали в колхоз.

А бригади ходили, щось забирали?

Бригади ходили, бо некоторие позаховували хліб у ямах. То бригади ходили з такими пиками, тикали, перевіряли, чи не заховав, за котушкою.

А що переховували?

Зерно, кукурудзу в качанах, пшеницю ховали.

Якось карали тих, хто ховав?

Якщо він заховав і скривав від народу – його забирали, мабуть, до тюрми. З нашого села забрали сім душ, і де вони – невідомо.

А ось вони ходили з пиками, а зброя у них була?

Ні, зброї не було, ходили з цими шпичками, і все.

А як люди потрапляли до цих бригад? Хто туди потрапляв?

Біднота ходила.

А був у них хтось старший? От ви якщо захотіли піти у бригаду, то до кого йти?

Старший був, з сільської ради. А ходили комсомольці, біднота ходила, навіть ледарі. Тому що коли провозгласили, що земля селянам, віділили пай, то мій батько пішов, подивився, там бур'яни, треба обробляти, щоб свій хліб мати, а ті, що ледарі, ті йшли у бригади.

А скільки людей у цих бригадах було?

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Чоловік з 10.

А коли вони ходили, вдень чи вночі?

Не пам'ятаю. До нас увірвалися, батько їм каже: шукайте, скільки хочете. А у нас було одне порося, і вони вже підходять у ту сторону, де порося заховано, кажуть: «Щось у вас тут пахне». А батько їм: «Зараз бабка приготує те, що пахне, і поділиться з вами. Але як нічого не пахне, то ділитися нічим».

А можна було десь заховати якусь худобку, тваринку?

Ні, все забирали.

А Ваш батько був у колгоспі? Їм щось за це давали, з їжі?

Коли урожай збирали, то можна було трошки узяти.

Це у 1932 чи 33?

І у 32, і у 33.

Ви пам'ятаєте, коли вже люди почали помирати з голоду?

У нашому селі всього чоловіка три чи чотири померло, у Троскевичах. А померли вони, бо не було чого їсти, а сильно дохли коні (напав сап). І поки мертву витягнуть, її вже на куски порозбирають. І це м'ясо у трьох-чотирьох водах виварювали, а ті, хто нахватався того з сапом, ті і повмирали.

А бувало таке, що сусіди доносили один на одного, що приховали порося чи щось таке?

Було, аякжеж!

А винагороду за цей донос отримували?

Не знаю. Знаю, що дізнавалися, що у діда там картопля чи пшениця, чи мак сховані, приїздили на підводі і забирали до Андрієво-Іванівки, там був тоді райцентр, а потім ділили на пайки. Але я не бачив, що у нас людям щось давали, тільки забирали.

А тільки в Андрієво-Іванівку звозили чи у вас у селі також було місце, де це все зберігалося?

Збір був в Андрієво-Іванівці, це я так чув.

А забирали тільки продукти чи речі також забирали?

Не бачив я такого.

А коли вже почався врожай, поля охороняли?

Аякже! Ставили 2-3 чоловіки, вишка така стояла, і охороняли поля.

А навіщо охороняли?

Щоб не підпалили!

А хто це може підпалити?

Та любий може, коли таке отаке творилося! Тому і охороняли од пожара. Вишки такі високі, вони туди забиралися і по черзі дежурили, охороняли.

А були такі випадки, що хтось не йшов у колгосп?

Був один такий, Мурашов фамілія, я помню. А Сталіна був приказ, постановлєніє ЦК партії, що колективізація должна проходити добровільно, а вони зробили примусово. А той Мурашов не вступив, його питають: «Ви вже вступили в колгосп?» А він їм: «А желєзний говорив, що це не примусово!». Бо в той час вже написали книгу «Головокружение от успеха».

А от якщо помирали батьки, куди дівали малих дітей-сиріт?

У приют здавали.

А де були такі приюти?

В Одесу попадали, тут поблизу таких не було.

А були такі люди, що взагалі у вашому селі не голодували?

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Я вам зараз розкажу стихотвореніє зі стенгазети. Був предсєдатєль колхозу Лукашевич, і написали таку рєчовку:

Ходить Лукашевич понад річкою,
Хоче виповнити п'ятирічку.
А баба Голичка ходить по воді:
Або дав, або ні.

А ви не пам'ятаєте, що у вас тут з рослин таке можна було їсти?

Ну, лободу.

А як її їли?

Варили, наче супчик. Кипить вода у казані, накрише мама це саме.

А щось додавали ще, бо вона ж гірка?

В кого була корова, то молочко додавали, чи на городі там щось, у нас бурячка трохи було, виростили. А чоловік прийшов один, та й до матері моєї: «Може, в тебе хоч бурячок є?» Вона каже: «Зараз у піску подивлюся у погребі, якщо є хоч один, то я тобі дам». А він тоді пішов за кішкою, вона у хату забігла, то він її з'їв. А менший брат кричить: «Мамо, дядько кішку з'їв!»

А людей їли? Бували такі випадки?

У Дружелюбовке була одна женщіна, фамілія Руденко, сусідка моєї бабушки. То бачать: нема дітей, то було п'ятеро, хто повтікал, а однієї нема дівчини. То люди зійшлися, а вона її порубала, у котел і варить. Люди її схопили, за ліс гнали і били, поки на копиці соломи вона не впала, і ніхто її не підняв, там її і склювали.

Тобто народ засуджував такі випадки?

Конєчно!

Можна було вимінять, якщо у вас були, наприклад, коштовності, на продукти?

Та де там! Як же їх виміняєш?

А родичі не могли допомогти, яким краще жилось?

Та у всіх все одінакове.

У вашій родині хтось помер від голоду?

Ні, у нас ніхто. Від хвороб потім помирали, а від голоду ні.

А як хоронили померлих від голоду?

Не було ні досок, нічого. Пам'ятаю, кинули одного в яму, двері з сараю зняли, зверху накрили. А коли його несли, то люди питають: куди ідете? А їм відповідають: по рибу! Сміх і плач! Хоронили хто як міг: хто дрючками перекривали, хто двері брав.

А їх поминали потім на 9-й, на 40-й день, як завжди поминають?

Ну, тоді ж була заборона на релігію. Ну, хто як поминав.

А померлим від голоду встановлювали якісь хрести, пам'ятники?

Я точно не знаю.

А в церкву ви ходите?

Ні, але вінчався, тому що після війни оголосили, що церква допомогла розбити ворога.

Кого Ви вважаєте винним у голоді?

Засуха була.

03.07.2008. Записали: Петрова Наталія Олександрівна, доцент історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова, Петрова Анна Олександрівна, студентка історичного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Згадує

Драч Катерина Несторівна,

1924 р.н., смт. Миколаївка.

Ви пам'ятаєте про голодомор 1932-1933р.?

Помню. Я сама голодувала.

А що було причиною голодомору?

Ходила така бригада, виділена молодьож, їх заставляли, вони самі не йшли. Давали їм такі указанія, щоб йти в кожну хату і трусити.

А бригада з кількох чоловіків складалася?

Із 5-4.

А із цього села, чи з міста ?

Звідтіля, вони вже ходили і вже повимирали. А такі щупи були - палки, тупо такий, як капшучок, і вони ходять кругом, де вони подозрівають, що є зерно, і так забирали, викапували. У нас було заховано у канаві зерно, а хтось побачив і розказав, і тоді вони йдуть і забирають. Раз вони прийшли, а мама мене посадила на сундучок, де зерно було насипане, а вони кажуть: «А ну, вставай!»– і забирає цю кукурудзу.

А коли вони приходили?

Дньом.

А дозволяли по полю збирати колоски?

Ходили, збирали і здавали в колгосп. Учні збирали, влада їм платила за це.

А хто зумів вижити?

Кулаки.

Отримували допомогу ті, хто збирав?

Ні.

А їли дичину?

Горобців, їжаків. Ми вижили, брат ходив у школу. Та в нього були ноги пухші, полопали, а він сильно хотів вчиця. А брат, йому було 17 років, а він робив в комуні, а там були корови, і він казав дояркам:„Прийде сестра, дасте їй молока!”.

В містах був такий голод?

По всій Україні був голод.

А люди одне одному допомагали?

Ні. Не було чим.

Хто собирав померлих людей?

Помирали, на кладовищі хоронили.

04.07.2008. Записала Андреєва Галина Борисівна, студентка історичного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Розповідає

Ємельяненко Клавдія Олексіївна,

1924 р.н., смт. Миколаївка, вул. Радянська 13- а.

Ви пам'ятаєте про голодомор 1932-1933 р.?

Да, я помню, я була обпухла. 9 років мені було. Я тоже голодомор перенесла, тому що їсти не було що, а їли траву на плавнях. Отам плавні були, росла трава: кінський щавель, тепер ніхто не бере, а він такий високий був, а зверху такі красні семена, то сімена ми варили і їли.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

А ще що їли ?

Какіш, акацію, от на цьому ми жили.

А зимою ?

А зимою буряк їли, якщо був він, не у всіх він був, бо його з'їдали, коли він чуть підріс. Голодні були. Голодували сильно, валялися люди сильно не живі люди, йдеш переступаєш через них, вроді так треба, отаке було.

А як ви вважаєте, причиною голоду були: засуха, неврожай, або винна влада?

Влада, сильно великий врожай був. Я помню, така пшениця була висока, і ніхто не міг узяти, бо засуджували. Засудили Рябовенка, я помню, так їх і не стало. Де вони ділися?

А ті люди, що приходили все забирали ?

Да, да. Було зерно, я помню, батько замурував зерно у рами, а вони відкрили і забрали зерно.

А хто забирав зерно?

Местна власть. Тут уже їх і нема, слава Богу, вони вже повмирали. Вони нехороші люди були.

А їх якось винагороджували за те, що вони забирали зерно ?

Ніхто їх не винагороджував. Вони тільки лише собі, щоб тільки вижити самім.

А сусіди доносили ?

Да, да сусіди були такі, як вони нехороші, а хороші люди – бідні, як ми голодували.

Коли до вас приходили, то предоставляли документи?

Нє, нічого. Просто так приходили, ще й набьють.

А хто це був ?

Партійні. Тут був – Шпилька, партійний. Тут не далеко він жив, нехороший був. Ми нарвали щавелю додому, а він у нас позабирав той щавель. А потом була ще одна Лінка, вона вмерла, вона годами така, як я. Комсомольці теж ходили.

А була в них, якась зброя, коли вони забирали?

Зброї у них не було, а так забирали, били, люди боялися.

А якось боронилися від них ?

Не, не захищалися, що там захищатися. Уже, помню, урожай зібрали, вивезли нічого нам не дали, а ми ходили колоски собирати по тому полю - це був урожай, і то забирали у нас. Така жара була. Я помню, спека сильна. Собирали ті колоски, щоб щось зварити, з'їсти, сирі їли, бо голодні були.

А можна було щось заховати ?

Що ховали, все забирали. І ховать не було куди.

Хто забирав?

Власть на селі, комсомольці. Старости ними керували. Хтіли бути в почоті і над нами іздівалися.

А по скільки їх чоловік ходило ?

По 3-4 як в селі. З району приїздили теж.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

А давали їжу тим, хто пішов в колгосп ?

Їсти не давали. Не дали нам нічого, тож і голод був, бо нічого не давали. Ми пухли були сильно, бо їли баланду, таку воду з травою.

А окрім пшениці худобу, одяг, забирали?

А худоби і не було. Повирізали люди, повиїдали, все в селі.

А одяг забирали ?

А одяг нє.

А дозволяли колоски збирати з поля, чи карали?

Наказували. От ми собирали і в лісу ховалися, щоб ніхто нас не бачив, а коли приїзджали, то забирали у нас ті торбинки.

А люди йшли добровільно в колгосп ?

Насильно.

Були випадки, коли люди переховували худобу, щоб її не забирали в колгосп ?

Було, коли в хатах держали, як узнавали все рівно забирали.

Коли приходили вдень, чи вночі ?

В любе время.

А скільки раз приходили?

Приходили багато раз, провіряли.

А коли почали помирати люди?

Ми їхали на повозці, коли дали норми, лежав на дорозі чоловік, і ніхто не обращав на нього вніманія, та й ми поїхали.

А коли почали помирати, зимою чи літом ?

Вимирали і літом, і зимою, але літом більше, бо наїшся тої трави, пухнеш.

Хтось беспокоївся за сирім?

Ніхто не беспокоївся. Отак вони бідні голодні. Тут були Чугуї, хлопці здорові, померли з голоду. Багато в селі повмирало з голоду.

А хто не голодував в селі?

У селі не голодували тільки комсомольці.

Хтось ділився їжею ?

Не було чим.

А помагали?

Нє, дядько мій помню, прийшов, а у нас було котеня, він його украв і з'їв. Собак їли, їх не було, бо їх всіх з'їли.

Птицю їли?

Голубів їли. Клали вагани на стовпчики і туди, що-небудь таке, щоб їли вони, так ловили і їли.

А скільки людей померло ?

Пошти в кожній хаті були вмерлі з голоду.

А правда, що дітей їли?

Їли.

А ви не чули, у містах був голод такий, як у вас в селі ?

У містах не було такого голоду.

А де хоронили людей, які померли?

Закопували при дорозі.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Не платили тим, хто хоронив?

Нє, нє.

Поминають тих, хто помер?

Тепер люди поминають, а при радянській владі – ні. Комсомольці не розрішали.

А в церкві згадували?

Раніше церкви закриті були.

А є в вашому селі якісь пам'ятки про голодомор?

Нема нічого.

А внукам розказуєте про голодомор?

Да, да вони знають.

Хто винен в смерті багатьох людей?

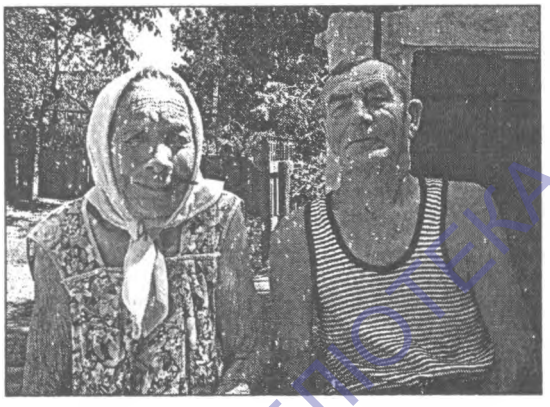
Комуністи винні.

03.07.2008. Записала Андреєва Галина Борисівна, студентка історичного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Свідчать

Зелінський Петро Якович, 1924 р.н.,

Зелінська Лідія Василівна, 1929 р.н., смт. Миколаївка.

Народився я в Алєксєєвці, у Миколаївському районі. Нас у родині було четверо дітей і мати одна, батько помер від голоду, у 1933-му, у березні, не дожив.

Ви пам'ятаєте, у 1932-му був врожай? Яка була причина того голоду?

Я помню, у нас забирали послєдню пшеницю.

Як це відбувалося? Хто забирав?

Приходили комсомольці і ще інші, забув, як їх називали. Змітали усе, а потім кажуть, що не було врожаю. Був врожай! Я щось чув від людей, від матері, що налог збирали, мати розказувала, що батько завіз пшеницю, зерно, і ніхто до нас нічого не мав. А десь через неділю-дві приходять до нас знову, вторичний план. Мати каже: неси, нехай вже відчепляться. А через деякий час третій раз приходять комсомольці зі шпичками, перевіряють, де, що.

Чи можна було щось приховати?

Ховали. І в димарях ховали. У нас біля печі під лавкою котьол замурований був, то все розвалили, знаходили.

Коли почали помирати люди від голоду?

У 1932 р. ще не було так чути, а в 1933 весною – то вже наповал.

Тим, хто вступив до колгоспу, їм були якісь привілеї?

Мені мати розповідала, що у 1932 почалась колективізація, і вже десь половина записалася в колгоспи, ведуть коней, інвентар несуть. А батько не хотів іти, коняку здавать, питав, чим дітей годуватиме. А були такі агітатори, у кожного такого по 10 хат, які ходили агітували вступати у колгоспи. От він прийшов до батька і каже: «Яків Дем'янович, уже треба йти в колгосп, уже майже всі пішли». А тут з міністерства чи звідки направили людину, щоб займалася

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

розкулачуванням. До батька приходять і кажуть, що його визивають у сельсовет. Батько прийшов, сів, його так гарно розпитали, чого він не хоче йти в колгосп. Він відповідає, що без коняки не може. А той так кулаком об стіл вдарив і каже: «Даю вам 24 часа сроку, щоб ви здали все під розписку в колхоз, іначе видворим вас з геть усім в тайгу, там працюватимете на лісоповалі». То батько прийшов додому, плакав, а що робити.

Ви щось чули про закон «про 5 колосків»?

Як не чути? Чув. У мене сусід у 1933-му вийшов на двір, вже озимина зійшла, він оглянувся, нікого нема, а той на вишкє сидів. То сусід лише з краю швиденько взяв, а той з винтовки по ньому – жух! Більше він нічого не брав. А то у нас щось ще лишалося їсти, а йшов батько з сусідом, а тут до нього собака, то сусід зняв ремень, схопив цю собаку і потащив у сарай. Потім вертається, батько питає: «Що ти робиш? Це ж собака!» А той йому: «То що? Я їсти хочу!» Ми собак не їли. Ввечері він приходить до нас і каже матері: «Вари м'ясо, бо моя не хоче». Мама відмовилась, то він сам пішов варити. Вранці казав, що м'ясо таке пахуче і смачне. Він по кусочку його потім їв, ми до того не торкалися. Батько вночі приніс трішки красних буряків, мама на всіх поділила і їли. А якось ходив по кукурузу, десь там раніше бачив. Насилу дійшов, приніс маленькі качанчики, десь піввідра, та ввечері прийшли ці зі шпиками і все забрали.

Що ви ще їли, які рослини?

Взимку по степах, як вовки, ходили. Лободу, щир збирали, тушили, мочили.

А Торгсін у вас був? Можна було щось виміняти на продукти?

Торгсін не знаю. А обміняти можна було, у Рубльовці, казали, одна жінка готувала блинчики з сиром. Мама мені дала ту бумажку, скільки там було на тій бумажкє не знаю, прийшов я до неї, вона мені дала на ту бумажку три блинчика. Чистий щир то був, як воно держалося?

У вас у селі багато померло?

Дуже, півсела точно, у кожній хаті.

А коли батьки помирали, що було з дітьми-сиротами?

Отак ходили, то до мене забіже, то до неї. Ніяких дитбудинків, нічого.

А були сім'ї, які взагалі не голодували?

Ну як сказати... Ні, таких не було. Хтось, може, приспособился, але білий хліб ніхто не їв.

А ті, що були при владі, якісь привілеї мали?

Вони пайки отримували за те, що мене і інших ганяють. Якусь баланду їм давали, то він готовий мене викинути за цю баланду.

У вас померлих від голоду поминають на Зелені Свята, на Трійцю?

Тоді ні. Тепер онуки пішли, то вони вже згадують. Ми ще знали, де батько похований, а хтось не знає.

А в церкві поминають?

Тепер я, коли йду до церкви, записую імена своїх, хто помер, віддаю батюшкє, замовляю панєхідку.

А як ви вважаєте, хто винен у загибелі людей?

Власть винна.

До розмови підключилась дружина Петра Яковича Лідія Василівна.

Я народилась у с. Сухий Овраг, це теж Миколаївський район, голод теж мене зачепив. Жили ми у Любашівському районі, село Бобрик. То у нас до жінки однієї приходять, а вона вже дитинку свою кінчає, кісточки дістає. Зрозуміло, не в своєму розумі була. Ще був один Юхим, якому баланди давали і він мертвих возив. Звозив їх усіх на Арбузьке чи ще кудись, там їх усіх

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

скидав, вони вже зовсім сухі, мерзлі. А один кричить: «Куди ти мене?! Я ще живий!» А той йому: «То що я вертати назад буду?»

То всіх разом в одній ямі ховали?

Так, всіх разом скидали, той Юхим розвозив.

А потім ці братські могили якось відмічали, туди люди приходили?

Ті, чиї родичі поховані, може, і приходили, а так ні. Це ж не на кладовищі було, просто яма. Але були такі, що на кладовищі поховані. Але в основному ховали так, ямку неглибоко так копали, у пілочку загортали і все. Не було у них сили глибоко копати.

У вас у Бобрику багато померло?

Та маса! А їли лободяники з бур'яну, мати з роботи пізно приходила, ліпила з лободи, без усякої примішки. Казала, що млинчили, а їсти їх не можна, але ж голодна.

А худоби у вас ніякої не було?

Та яка там худоба! Котів, собак поїли! Тато семечки заховав, та не міг знайти, вже весною, коли зійшли, знайшли.

Але урожай був, що у вас казали?

У нас там земля бідна, але урожай був, скрізь був. Елеватори забиті стояли, зерно гнило, а його не давали. І не смій брати, бо розстріляють чи сошлють кудись, де білі ведмеді.

А ви щось чули про закон «про 5 колосків»?

Да-да! Батько мій робив на станції гружчиком, дуже тяжко, а я йому обід носила, у кувшинчику, мама якоїсь баланди наварила. І от за мною верховець скаче. Там такі башні дуже високі були, і він з них наблюдає. І цей мені каже: «Дочко, ти колосочки не трогаєш, не рвеш?» Я тоді зовсім мала була, і не знала, як їх рвати, сили не мала. Кажу, ні. А він мені: «Отак і іди цією доріжечкою прямо і колоски не трогай, бо я буду наблюдати». А моєї тітки рідної чоловік сидів за колоски.

04.07.2008. Записали: Петрова Наталія Олександрівна, доцент історичного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, Петрова Анна Олександрівна, студентка історичного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Розповідає

Зербул (Мартолога) Ніна Іванівна,

1925 р. н., смт.Миколаївка

В період 1932-1933 рр. життя було важким. Батько Іван Кузьмич Марталога, 1896 року народження робив у селі Ісаєво головою колгоспу. Був на той час людиною освіченою і грамотною. Він був людиною дуже чесною і ніколи, навіть на копійку, нічого не вкрав з колгоспу.

В цей час (1932 р.) головою сільради робив чоловік із Одеси. Той, користуючись своїм положенням, брав із колгоспу що йому було треба. Іван Кузьмич, завжди записував, що він брав із колгоспу. Одного разу він підійшов до голови сільради і сказав, що треба розплатитися з колгоспом на таку-то суму. Той розрахувався, але затаїв на Івана Кузьмича злобу.

Під час жнив (десь вже під кінець) голова сільради сказав, що треба зібратися і їхати на здачу зерна в Березівку. Ця процедура називалася „Червона валка". Але Іван Кузьмич заперечив, бо щоб туди їхати треба було відірвати від роботи всіх коней, які в цей гарячий час робили в полі і на молотарці. Тоді голова сільради написав на прадіда донос. Він звинуватив його в антикомуністичній пропаганді і антипартійній діяльності.

Івана Кузьмича Марталогу було засуджено до трьох років ув'язнення. Строк відбувати його

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

направили до Херсонської колонії. Там він зустрів таких самих товаришів по духу, як і сам і вони разом написали листа Сталіну з описом всіх цих подій. Незабаром прийшов лист-відповідь з наказом про звільнення.

В свою чергу начальник тюрьми помітив старанність і сумлінність в'язня. Також помітив, що всі формальні папери Іван Кузьмич заповнював грамотно. І він запропонував прадіду роботу бухгалтера при Херсонській тюрмі. Тоді дід забирає, вірніше, викликає свою сім'ю в Херсон.

Його сім'я - жінка і чотири дочки добираються на підводі до Березівки (відти на електричку і в Херсон). На їхньому шляху, хоч багаж був і невеликим, їм прийшлося не раз злазити з підводи, бо коні не хотіли везти. Вони пам'ятають, що попереду них у людей здохла по дорозі коняка. В Березівці на вокзалі із-за неуважності у них вкрали відро із засоленою капустою. І після таких пригод вони дісталися до Херсону, де їх зустрічав Іван Кузьмич. Він їх пригостив хлібом, бо для них це вже було великим делікатесом. В той вечір була приготовлена святкова вечеря: картопля „в мундирах" і варений червоний буряк. Важкий період Голодомору вони прожили якось перебиваючись. Поїдали все що було, що не згнило, або до кінця не згнило. Їли собак, котів, крис. Навесні шукали перші паростки трави. Дідусь пам'ятає, як він ходив по полю в пошуках лободи.

Записав Кравченко Юрій Миколайович, 15.03.1993 р.

Розповідає
Кожухар Сергій Федорович,
1925 р.н., смт. Миколаївка, вул. Калініна 26.

Помню, що був голод 1932-1933 років.

Я вважаю, що причиною була влада, робили спеціально так, щоб народ був недовольний совецкой властью. Например: щоб у мене щось забрали, щоб я був недовольний, може їм те зовсім і не треба було, може вони виїхали за село і викинули те, що узяли, але щоб я остався голодний і холодний.

Були спеціальні бригади по 3 по 5 чоловік, вони їздили з флагами і з гармошкою і відбирали у людей усі продукти.

Винагород за донесення не було.

Вони приходили і просто забирали, ніякі документи не показували, і ніхто і не просив їх показувати, тому що знали, що все одно заберуть геть усе.

Єслі хто-то винен, то його звичайно карали. Але мені тоді було 8 років, і я не дуже про це знаю, батьки старалися про таке не розказувати, щоб діти менше знали.

У тих, хто відбирав були такі залізні палиці, десь у півтора метри, вони були тоненькі, як палиць, на кінці такої палиці була така кругляшка, як ловушка і вони підходили до скирди (тому що там раніше ховали зерно), і штрикали цими палицями у скирду один раз, другий раз, і у ту ловушку, якщо там було якесь зерно, попадали зернинки кукурудзи чи пшениці. І якщо зерно там було, то ту скирду розбирали і забирали усе.

Люди навіть не боронилися, вони просто сиділи і плакали. Забирали усе.

Можна було щось приховати. Я теж ховав зерно. І коли вони приходили його забирати, то дивилися, як я себе веду, чи я агресивно настроєний, чи я вже пасивний.

Бригади складалися з 3-5чоловік. Прийшли до нашої хати, а у нас було 2 горшка глиняних літри на 4, один горшок був лопнутий, батько його зв'язав проволкой. А другий був цілий. У одному горшку був борщ із висівок, його запарювали і закисляли зібраними з землі яблуками та

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

сливами. А у другому була фасоля. І коли вони прийшли, глянув один в перший горшок, там був борщ, закрив. Другий глянув у другий, а там фасоля, він і забрав її.

Ми жарили семена на жаровні, або на куску жерсті на кострі. Їли щавель, лободу, їх змішували з мукою з виноградних відходів. Батько з мамою ходили збирали по жменькі кукурудзи, дерли крупи, так і виживали до нового врожаю. Ми варили таку баланду із висівок, її запарювали і закисляли сливами і яблуками і залишали на 3-4 дні бродити. Коли воно вже побродило, то вже було приємне на смак - кислувате. Я пам'ятаю, був такий випадок, що мати зварила цю баланду, та пішла сапати. А ми з братом, його звали Ваня, він 1923 року народження, залишилися дома. Та мати каже нам - дивіться борща не трогайте. А я, щоб Ваня не бачив, вип'ю кружку борща, та доллю води. І він також від мене ховався, теж випивав кружку чи дві, і теж доливав водою. Мати прийде, а борщ ніякий.

Ходили іщейки (їх так називали). Був такий Кузьма, ще його називали Кузюра, це був мій односельчанин.

Продукти ховали. Наприклад: у когось були родичі в іншому селі, то у них і переховували. Ще ховали зерно у скирдах, у підлозі.

У колгоспах кормили, але паршиво.

У нас забирали лише продукти - горох, макуху, просо, кукурудзу, ячмінь. Але було таке, що і речі забирали у людей, але це рідко робили, тому що забирали тільки хороші речі, а у людей залишилися одні лахміття.

Закону про 5 колосків я не знаю, але знаю, що колоски не дозволяли збирати, за це наказували.

Поля і комори охороняли об'їждчики, вони об'їжджали поля і нікого не підпускали.

Люди у яких нічого не було, з охотою йшли до колгоспів, тому що там хоть паршиво, але кормили. Хочеш не хочеш, а їсти хотілося, то люди, звичайно, йшли.

Худобу не можна було заховати, її обов'язково мали здати в колгосп.

Приходили, коли здумається. До нас приходили небагато раз, тому що і не було що забирати.

Були такі голодні, що пухли. Була така собі боротьба за життя. Там де ліг, там і віддавав Богу душу.

Забота государства про дітей була, їх називали безпризорні, робили ясла. Або люди з других районів забирали їх, влада заставляла згрупувати цих дітей по чоловік 5, і ті люди, які їх брали, отвічали за них. Мені запомнились ці діти, бо я общався з Семенюк Наташею і з Сафроном.

Голодувало процентів 90%. А ті 10% просто удачно ховали продукти, ті і вижили. А ще вижили ті, хто ходив забирав у людей продукти.

Продуктами ділилися, але з такою умовою, що отдадуть. В основному ділилися тарілкою крупи чи кукурудзи.

Дітей заставляли ходити до школи, бо був такий комітет „комнезам"- комітет незаможних селян. Тих батьків, чиї діти не ходили до школи, штрафовали. А я сам рвався до школи, тому що я знав, що там дадуть якусь тарілку похлёбки або капусти.

Їли какіш (сусай), це растеніє росте, як зелена цибуля; ще їли лободу, але від неї болів живіт.

Птахів ми не їли, бо хто їх буде ловити, тварин теж не їли, але я чув про такі випадки, що їли конину, падаль.

Щось виміняти можна було.

У містах було легше жити, бо там був робочий клас, а якщо він буде голодний, то він повстане, а якщо він повстане, то там порядку вже не буде.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Помирало дуже багато людей. Але у мене таких відомостей немає, це знала тільки влада, це вона там підщітувала.

Щоб їли людей я не чув, конину, дохлятину це так, а от за людей не чув.

Хоронили на кладовищі, хоронили ті, хто ще міг робити, у кого вистачало сил. Їм за це нічого не платили.

Звичайно, винна влада, хто ж іще.

Турксін - це був такий магазин, у якому міняли метал на продукти.

04.07.2008. Записала Іщенко Христина Юріївна, студентка історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Розповідає
Козловська Ніна Романівна,
1931 р.н., смт. Миколаївка.

От батьків, більше од мами я чула про голодомор цей. Дєдушка мій, бабушка моя в голодомор померли, коли їх, це вже мама мені розказувала, розкуркулили. Вони повмирали, коли їх вигнали з хати. Батько мій вже з мамою пішли у колхоз зразу. Прийшли до батька на другий чи третій день та й кажуть: «Гайда з нами, що людям, то й нам буде». Ну що ж, забрали всьо. Хату поламали, у мами ж хата тоже була – забрали. От пішли вже по квартирах. Пішли в колхоз, там давали їм якусь государственну комнатку, це вже я помню, бо я там жила. А тоді ще пішли, приїхали забрати батьків, а вони ні в какую, їм обідно, що зробили своїми руками всю і забрали. І вони нікуда. Мама мені розказувала, що батькову сестру, вона бігла за повозкою, а мама її за руки, вихватила на повозку і забрала. Та ця спаслась. Вона, по-моєму, ще жива, у Комсомольську. А ці, Аня, тьотя Аня, що мені приходилась, і бабушка, і дєдушка, під хатою сиділи і так вони і померли. І там їх і закидали у підвалі хати, у Вінницькій обл., Козятинський р-н, село Моршинець, тут, де ми жили. То було, коли землі давали, та був там ліс, мама казала, і земля там була. Ну так і жили своїми сєм'ями. Там хуторець такий був, що Бондариківським називався, Бондариківський ліс. Там дядьки, тьотки мої жили, там хати були. Вони своїми силами обробляли.

Трудні дні були, голодували, діти ходили по степу. Лежить, бідненьке, і цвєточок із ротика виглядає. Я так злякалася, та й додому біжу. «Мамо, мамо! Хлопчик там такий маленький лежить». Мама побігла, а його там уже немає. Видно, хто-то забрав його. Той ротик із травкою я часто згадую, ту дитину голодну. Та й кажу: «Ой, діти, такого голоду, як тоді, ще не бачили і не чули». Це при моїй пам'яті уже. Люди пухлі, таке горе. Тяжоле врем'я було. Розказать, що не родило – родило все. А чого так голодовка раптово? А були й глубінки з зерном, було всьо, а так чого не було, не знаю.

Під час розкулачення забирали все, даже казали, хто. Ховали крупи в кувшинах чи печі, то находили, забирали. Комсомольці, чи як, не знаю. Там бригада ходила, і ото я не знаю, оголяли всіх, забирали все: сапоги, якісь онучі брали, хватав все, що бачив. Я не знаю, як їх назвати. Вони

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

ходили в любе врем'я. Зайшли і пішов шукати, забирати і всьо. Та в те время були сталінські закони. Ви против слово скажи, то це всьо. Та одна жінка, в неї в 1947 году, 5 дітей, мама сліпа, батько погиб на фронті (с. Моршинці). Це достовірно я вам розказую. Ішла вона, а роз'єжчики за роз'єжчиком на конях їздять, стережуть горох. Вона вскубала того гороху. Дали 7 лєт, і лишила дітей, і маму сліпу. Дали за що? Нічого не приховаєш, оце забрали і всьо, не маєш права. Хату опечатували, замок клали. Коло свої хати сіли на призьбі, сидять.

03.07.2008. Записали: Гетманець Святослав Анатолійович, студент історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова, Петрова Наталія Олександрівна, доцент історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Свідчить

Кучеренко (Павловська) Людмила Миколаївна,

1927 р.н., смт. Миколаївка.

Мій дід Терентій Яцкевич, єврей за походженням, тобто батько моєї мами, мешкав в Миколаївці II по теперішній вулиці Шкільній, де потім був побудований корпус гуртожитку (фільмотеки) районного відділу освіти. Мою бабку звали Маруся, родом вона була з Морозового нашого району.

Моя мама, Павловська (Яцкевич) Надія Терентіївна, закінчила Ананьївську гімназію. Вона казала мені, що її мама не єврейка. Мій дід Т.Яцкевич держав свій магазин в Миколаївці під час НЕПу. Багатий був. У нього було стільки золотих червінців, що я з сестрою Галою гралися ними. Мама казала, що дід Т. Яцкевич помер від серцевого нападу, коли дізнався, що „совєти" забрали у нього магазин і гроші.

Мій батько, Павловський Микола Єфремович, був бідний, походив з виселених сюди поляків в XIX ст. Під час Голодомору мама міняла золото в „торгсіні " на хліб і продукти. Потім, коли дорогоцінності скінчилися, ми в 1931 році виїхали в Березівку до рідної маминої сестри Яцкевич Ольги Терентіївни, бо боялися далі жити в Миколаївці.

Один знайомий сказав моєму батьку: „Чого ти тут мучишся, їдь на Донбас, там голоду нема". Дійсно за тиждень батько побував на Донбасі, переконався, що там справді голоду немає, приїхав і забрав нас туди.

На Донбасі спочатку ми жили в м. Красноармєйську по вул. Шота (Руставелі – автор) 115 проти залізничної станції, спати без звички було тяжко. В магазинах було все, але треба було стояти в черзі. Через два роки нам дали окремий будинок позад дінасового заводу, де батько працював весь час. Там я пішла до школи у перший клас, де з мене сміялися, бо я говорила українською мовою. Коли ми їздили в гості до батькового брата Льоні , на село під Красноармєйськом, то там всі говорили українською і на мішок казали лантух. Папа мій був цінний працівник, добрий механік, його весь час викликали на завод. В 1941 році йому дали „бронь" у військкоматі, такий рожевий листочок, і мали нас евакуювати на схід, але не встигли.

Я не знала, що дід у мене, Терентій Яцкевич, був євреєм, бо мама від мене це приховувала. Розповіла мені про це вчителька Біллєрт Дора Семенівна.

Записав Поломарьов Віктор Михайлович, 30 січня 2008 року

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Спогади

Кучеренка Миколи Ілліча, 1927 р.н.

під час голодомору мешкав в смт. Миколаївка II (Жидівському) Миколаївського району Одеської області

Старша сестра Ольга зустрічалася з молодим комсомольцем Борисом Горбатюком. Він попередив нас, що всіх заможних селян, хто не хоче вступати до колгоспу будуть виселяти в Сибір. Наша родина стояла в списку першою. Знаючи це мій батько Ілля Кучеренко, на зборах першим записався в колгосп, бо жінка з дітьми дома вже сиділи на вузлах. Батько був в австрійському полоні, там вивчався читати, писати і його обрали навіть першим головою колгоспу в Миколаївці, але він довго працювати не зміг.

До колгоспу ми віддали 20 десятин землі, весь реманент і скотину. Від голоду і холоду люди вмирали і замерзали хто дома, хто на вулиці. По Миколаївці їздили і збирали вмерлих, звозили їх на кладовище, де потім зробили вул. Д.Ковальової і там у великих прямокутних ямах хоронили без трун, пересипаючи кожен шар покійників вапном. Коли заповнювалась одна яма, відкривали другу.

Дома, поки мама готувала їсти і коли сідали за стіл, то двері закривали, бо голодні люди заходили до хати без стуку і так само без дозволу хватали з столу, що бачили.

Я був у сім'ї найменший і мені доставалася найменша пайка. Коли мама варила картоплю в казані і виходила на двір, я вихоплював картоплю з кип'ятку і встигав її ковтнути, щоб вона не бачила.

Там, де зараз бар „Олександр" в роки голоду був „торгсін", куди люди зносили золото, коштовності за хліб та інші продукти.

В Миколаївці зерном були завалені склади і синагога. Спершу вивезли хліб з синагоги, яка стояла там, де зараз музична школа.

Під час голоду люди, особливо діти спасались як могли, рятувались за рахунок крадіжок.

Директором школи у той час був Семен Семенович Польовий. В школі дітей трохи підкормлювали і він звозив своїм велосипедом осиротілих дітей з навколишніх сіл і хуторів. Він користувався великим авторитетом в районі, влада за це його недолюблювала, хоча він і був комуністом.

В 1937 році його репресували, після 1953 р. він повернувся до Миколаївки, але налякані люди боялися з ним спілкуватися.

Записав Поломарьов Віктор Михайлович в 2001 році

Згадує

Лисенко Володимир Павлович,

1924 р.н., смт. Миколаївка, вул.Леніна, 57.

Ви пам'ятаєте голодомор?

Да.

На вашу думку, які могли бути причини голоду, може неврожай, чи засуха, чи влада?

Хліба повно було. Тут у Миколаївці попереді був Верьовкін, фамілія його була. Його розкуркулювали, бо він багатий був і вислали десь. А в його дім засипали семочку, але стікла були. Тут де синагог, та був на першому етажі, засипаний кукурудзою повно і видно слабо змурований був і зерно начало роздуватися. Пшеницю у магазин Верьовкіна звозили, в МТС теж було повно кукурудзи набито. Дома були такі багатеющи, кругом зерно було.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.І. МЕЧНИКОВА

У нас мало вмирало, а вже Великий Бобрик, звідти моя жінка, то там страшне як люди вимирали, а Кіровоградська обл., то там мільйони. Їх ніхто не хоронив. Батько тоді вже був ранений у ту стару війну, а пуля ще не вийшла, больний лежав, а нас було 12 душ. Я одного тільки брата помню, старшого. А ті повмирали. Осталось нас 6-ро. У батька почали пухнути ноги, мав помирати, а самий менший братик, він помер, оце тоже ножки попухли. Він народився у 1932 р. і голодовку застав. А вже весною почали пшеницю прививати. Жінки, які дужче були, та казали мамі: „Вєра, ти б якось йшла б ту пшеницю підгортала, а 2 жінки крутять (а єврей був директором всіх голобульків), - там тако покрутиш, та й набереш зерна та діткам принесеш.

А одежу забирали?

Де що є, брали.

А били, наказували за те, що крали?

Били. Весна була, брат мав померти, але вже так городик був у нас маленький, та бурячиння там було, а жінки кажуть: «Піди та нарви і на сковорідку, вроді, як печи, попар їх горячою водою і тако здуши і в сковородку печи, щоб млинчики були і так будете жити». А тоді вже какіш і тоді батько на колесо крутив.

І кукурудзу крутили?

Нє, кукурудзи не було, у синагогі було, але люди дирки робили і набирали. Лазили через ту дирку і кукурудзу набирали.

А тоді брат оженився старший, і жінка його беременна була і мала народити, і не пішов на роботу, а не підеш на роботу - 3-5 років давали. Та він залишився дома і пішов насобирати колосків коло кладбища, а там закуток був, який не можна було укосити жаткою, та він там трошки поназбирав. Сильно миші, колоски в нори засипали, то ми ті мишоловки зимою розкопували і так їли. І їжаків їли, але у нас мало, а у Бобриків людей убивали, холодець варили, ковбасу робили. Брат назбирав колосків, а тут їхав председатель колгоспу і каже: «Ти чого не на роботі?» І забрали його на бричку. Зважили 3 кг, а за 3 кг давали 3р. В Одесу отправили, до осені додержали і на Сибір, у тайгу на розробку лісу – отправили. А спати не було де і возрожати не можна було. Сніг заставили викинути і гіляк нарубали, і полягали, як сельодки, голі та босі. Яке слово скажеш, на місті розстрілювали, і брат помер там.

А як приходили забирали хліб, пшеницю?

Да. До нас приходили партейні комуністи і забирали все, що було.

А ви не памятаєте їх прізвища?

Були приїжі, комуністи. Заставляли вишукувати все. Тоді батька і брата забрали б, а вони кажуть: „ Куди ж ми голі і босі”.

У хаті Верьовкіна хтось розбив шибку і семочки розсипалися по городу. А батько каже: „Володя, біжи, хоть трохи семочок візьми будемо, або лускати, або щось. А я боявся, бо казали, що строго, то я пішов, трошки приніс і батько в ступкі потовк, мама юшки наварила. Солі не було, ну нічого не було, і ми трошки поїли, та як почали ригати, бо ж голодні. Дожили до весни, а потім їли какіш, заєчє вухо.

А коли вони приходили, чи вдень чи вночі?

Вони більш дньом приходили. Мама батька отправила за просяною половою на Копах, і там він знайшов кувшинчик з кислими помідорами. У той кувшин просо набрав і приві, в хаті поклав. Приїхали нас розкулачувати, а в нас ні города, ніде нічого. Приїхали із флагами. Такі шпички спеціальні були та вони ними закопаний хліб шукали. І забрали той кувшинчик. Мати каже: „Куди ж ви забираєте?”. Там був один знайомий, він висипав просо, а горщик віддав

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

А до колгоспу йшли добровільно?

Насильно, коні не здасте – на Сибір навічно.

А сусіди доносили?

Да, є сусіди хороші, а є –погані. Тоді за землю дуже сварилися.

Були сусіди, які допомагали ?

Чим же? Ні в кого нічого не було.

А сиротам держава допомагала ?

Ніхто, нам рідний, то брали, а інші помирали.

А хто вижи? Може куркулі, чи багаті?

Куркулів зразу позабирали, і на Сибір. Яковенко Марка та його вислали на Сибір.

А їли тварин?

Ні кота, ні собаки нічого не було. А гав, хто мав кукурудзу, ловили сільцем. Горобців в стріхах ловили. Їжаків їли.

А в містах був такий голод?

Конечно був, хто багатіший, той виживав.

А нічого не було ж, де там свиточка на 5-х.

А відомі місця, де хоронили?

Так, на кладовищі.

Хто винен, що багато людей померло?

Сталін, голод зробив в Україні.

А внукам щось розказуєте про голодомор?

Да, але вони не вірять.

04.07.2008. Записала Андреєва Галина Борисівна, студентка історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Згадує

Ляшенко Марія Матвіївна,

1927 р.н., смт. Миколаївка (Жидівське), вул. Комсомольська, 7.

В 1933-му ми переїхали сюди в Миколаївку, Жидовське називалось колись, а там наш батько одіслав нас сюди, щоб ми не повмирали з голоду, нас було двоє.

Ми з Новосьолови Доманьовського району. Це ще ми були маленьки, мені, мабуть, було ще годиків п'ять-шість, сестричка моя, на костилях. Ну й забирали все у нас. Забирали, де яка пшениця, де що меляне було.

А Бог його знає, хто собирав. Казали, троцькісти. Було багато їх в командах. Баба взяла вилку, хтіла їх поколоти. А ми діти, сидимо на вікні, а вони вивозять, вивозять усіх за Доманьовку на «білі ведмеді», кажуть. Приходили вдосвіта до нас, закрили бабу в погріб, мама больна, батька нема, і ми двоє. Був печений хліб, а вони й той забрали. Ну все під мітлу забрали. Ходили з щупами, шукали чи може десь щось заховали.

Ніяк вони не були озброєні, тоді ж хто міг уже опиратись? Ніхто нічого, не питав у них, вони йшли грабили.

Забирали й вивозили тих, хто намагався опиратися із села на підводи і дітей і бабок, і везли, десь на Колиму, туди десь на «білі ведмеді. Де які ховали, ті що розумніші та хитріші були, а наш батько трохи тупенький був.

Кожен же жив тоді сам по собі. Мали косілку, конячку, корівку, а ці прийшли та позаграбували

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

все, та й забирали всьо, що попадало під руки. Всьо вони брали. Одяг забирали. Ніхто ніде не міг нічого приховати, бо боялися. Нічого не вдалося нам приховати. Оце забирали, забирали і казали, що будуть давати з колхозу.

Всіх повиганяли богачів, всіх, хто мав більш ніж інші, а куди і не скажу.

Мама моя трошки семенця зварили. Мамі із сестрою, байдуже, а я була помішалася, била ту сестру, рвала, тошнило мене, танцювала, співала, кричала – таке робилось зі мною. Весною ми в ліс ходили і усього там було, і бриндюші і козелики. Ми їх копали. Ми їли різну траву, яка тільки попадала нам. Шо ми їли шоб оджити! Одна жінка взяла свого сина, чорноволосого хлопчика, і миє йому голову, та шурує, а чоловік пита: «Шо ти йому робиш, стара, ти ж йому голову подереш». А вона: «Мию казан». Отакі тоді були помішані.

У нас людоїдство не було, а судили за колоски, там як собирали. Поля охороняли чи то солдати якісь, чи Бог його знає. Селян серед них не було. Які збирали колоски, тих і судили. Збирали та отдавали в колгосп, а получали на гвоздь.

Войни тоді не було, а хліба скільки було! Самі сіяли, самі убирали і який треба податок їм віддавали. А вони всьо равно усе забирали і звозили до комор, а потім вивозили десь на Буг і відправляли кудись, а куди й не скажу. Дещичку лиш на семена оставляли. Казали, шо сипали десь у море, сипали у воду.

Зерно у колгоспних коморах охороняли наші люди. І от деякі люди, більш діти, йдуть до комор і через дірочку і насиплять собі по жменці зерна. А охранник наш, і відвертався, і нам жменьку візьмеш, спряжеш його і з'їсиш. Оті свої були і тихенько дозволяли насипати пригоршку зерна. А як тільки хто ото побачить відразу звільняють його звідти.

Ми були бідні: переїхали сюди бідні і осталися бідні. Побиті, поломані і сестра на костилях. І в колгоспи вже йшли не опираючись. Здавали борони, плуги, інвентар.

Наче й не було таких, що й не голодували. Батько робив на машині, то й жити нам легше було.

Приходили до хатів коли їм хотілося: і з ранку, і ночію, і будили, терзали, тягали, що тільки не робили. Ну одна команда прийде, друга, третя, та й було їх кілька. Присилали їх, чи вони самі приходили, я не дуже пам'ятаю.

У 33-му саме більше помирали. Усе позабирали, і не маєш права вкрасти й колосочка з ярової пшенички.

Дітей осиротівших забирали в інтернати в міста. Деякі потім повертались, після голоду, які живі остались та повертались.

Бог давав, щоб вижили. Ось ми вижили. Бурячиння теж варили і коржики ліпили, що ж тільки приходилося їсти. Зварять його, дадуть якоїсь крупички чи мукички і приліпили і спекли. Я так була отравилася, шо й до цього времені не можу й зеленого борща їсти.

Ми на базар не ходили не міняли, не було на що. Багатші на базарах ще щось могли купити, а в нас не було нічого.

В містах теж був голод. Як у нас був, то й в них мало щось бути.

Скільки вмерло, я не пам'ятаю. Сусіди не вмирали. Мужики більш мерли. Баби якось не так.

Ходили в лісі збирали різні трави їли.

Хоронили, де впали, ніяк не позначаючи. Були такі, шо займалися похованням, а чи винагороджували їх – не знаю. Ніхто їх так, шоб не ховав, – на биндюх і повезли. Ставили пам'ятники потім на могилах.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Наш батюшка всьо время поминає померлих. А при радянській владі не дуже їх і поминали та й церкви й не було. Великих поховань таких я не знаю.

Молоді зараз не можуть повірити, що це таке було. Не дуже вірять у це.

Бог його знає хто робив таке, приходили забирали. Ну хоч трошки розуму, як зараз я б його спитала – хто ти, чого тобі потрібно? А так, хто його знає, шо як, та й ще й в селі такому забитому, тому не чув не знав і не бачив. Хороші були врожаї, як кажуть, колись колосок стояв так (нахилений), а тепер так (піднятий вгору). Колись був повний колосок, набере і хилиться до землі. А тепер пшеничка, яка до сонця пнеться пуста.

Кажуть, Сталін не винуватий, Каганович не винуватий, а хто винуватий – Бог його знає. Що вони робили, я не знаю, а я то, що муки були – знаю.

Бідних менше чіпали, а багатіших бичували.

04.07.2008. Записали: Гетманець Святослав Анатолійович, Пелеховська Катерина Володимирівна, студенти історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Свідчить

Михальченко Анастасія Парфентівна,

1923 р.н., смт. Миколаївка, вул. Комсомольська, 27.

Чи памятаєте Ви, що був голод у 1932-1933 роках?

Так, я пам'ятаю, що був голод.

Які на Вашу думку могли бути причини голоду: неврожай, засуха, податки, чи забирала урожай влада?

Причиною був неврожай, але влада теж добре забирала.

Якщо відбирали у людей вирощене в полі, городі, то хто це робив?

Месні забирали все, це були комсомольці, яких підбирали, це були председатель сельсовета та председатель колхоза.

Чи були від влади винагороди за донесення на сусіда про приховання зерна?

Ніхто нічого не давав.

Як це відбувалося? Чи ті, що відбирали мали якісь документи на збирання продуктів?

Ні, документів ніяких вони не мали. То й які там документи – прийшли забрали та й усе.

Чи застосовували до людей покарання, побиття, висилання, арешти?

Я про таке не знаю.

Чи мали зброю ті, хто ходили відбирати хліб у людей?

Може і була, але я не бачила.

Як люди боронилися?

А як, що вони могли зробити?

Чи можна було приховати якусь частину зерна, продуктів, овочів?

Звичайно можна, але ми нічого не ховали, ото тільки що заробим та украдем трохи, якусь жменю зерна, якщо не побачать та не видеруть, ото і маємо, отим ми і жили. Ми були голодні, нас в сім'ї було шестеро. Мама ходила зимою трусила скирду, бо у скирдах було трохи зерна, і вона смикала ту скирду, трусила, віяла та приносила додому трохи зерна. Тоді зимою не було взуття та мама пообкоучує ноги тряпкою і йде у поле, далеко ходила. А ще у полі були такі мишиловки – миші складали колоски до кучі і загортали. Оце мама ходила і шукала їх, там навіть ще зерно оставалося.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Хто і як шукав заховані продукти? Як їх звали?

Хто це був, я не пам'ятаю, а шукали вони просто, заходили і переривали усе догори дном. У нас не було що забрати, це коли вже були жнива, та старші сестри ходили в'язали снопи. Та й натереблять трохи колосків пшениці та принесуть додому у карманах, то й кажуть мені: звари хоть якийсь куліш, а я його пражити, та й прийшов председатель колхоза, председатель сельсовєта і ше хтось. Та й кажуть мені: «Що ти робиш?»; я кажу: «Пшеницю пражу»; то й вже плачу, а вони кажуть: «Давай сюди». І забрали все прямо з казана. Ну от куди вони її забрали? Тільки собі. Ще шукали зерно, може, у кого закопане було, все забирали.

Скільки їх приходили до хати? Хто це був?

Приходили по 3-4 чоловіка.

Чи давали їжу тим, хто пішов до колгоспу?

Так, їх кормили. Моя мама робила у колгоспі, там давали семочку на робочого. Та мама прийде принесе нам жменьку тих семочок та ми їли, боялися навіть, щоб шкарлупа впала, їли прям з шкарлупою.

Забирали лише продукти харчування чи й інші речі - одяг, рушники худобу тощо?

Ні, лише продукти, одяг вони не забирали, такого одягу і не було.

Чи дозволяли збирати у полі колоски, залишки городини?

Колоски збирали зі школою, у них були відра, але вони все здавали до колгоспів. Собі не дозволялося брати нічого, якщо побачать, то заберуть.

Хто охороняв поля, колгоспні комори?

Спеціальні найняті сторожа.

Чи люди хотіли добровільно йти в колгоспи?

Хто хотів їсти той і йшов, бо там кормили.

Де переховували худобу, щоб не забрали в колгосп?

Худобу ніхто не ховав. Її примушували здавати до колгоспу. Вони самі ходили до людей забирали худобу і вели її до колгоспу. Ще забирали плуги, жатки, гарби.

В який час ходили збирати у людей зерно, продукти?

Коли задумається, тоді і прийдуть. А то їм немає чого робить тільки під хати ходить, понаїдаються, вони ж не голодні, та й відберуть.

Коли почали люди помирати з голоду?

Та як голодні вже були, та й помирали. У нас сусідка була з маленькою дитиною. Вона і змерзла та й пішла в печі протопити. І так як улізла у піч, то там і померла, а маленьку дитину криси загризли.

Що було з малими сиротами, чи ними опікувалась держава?

Сиротами не опікувалась держава, вони так і помирали. А хтож їх візьме, як і самі їсти хотіли і свої діти були.

Хто не голодував в селі і чому?

Не голодувало тільки правительство, тому що їли те, що у людей забрали.

Чи допомагали люди одне одному у виживанні від голоду, чи ділилися продуктами?

Сусіди не допомагали, кожен був сам за себе. А що допомагати, якщо і той голодний, і то й голодний. Родичі навідь не допомагали.

Що споживали в їжу?

Ми їли польову картоплю, кокиш, суслів, собак, їжаків. Їжаків ми ловили, кидали у піч, вони обгорали, ми з одною девочкою билися за їжака. Залізли з нею в яму побачили їжака, і

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

давай видирати одна у одної, а він колючий, покололи собі руки. І все-таки я видерла, вона пішла, плачучи додому.

Чи можна було щось купити у місті, чи виміняти?

Можна було, моя мама у одної жінки з міняла ікони на буряк, бо у нас було багато ікон, а у тієї жінки був буряк, і вони міняли.

Скільки людей померло у селі? Чи є такі відомості?

Померло дуже багато, але скільки точно я не знаю.

Чим відомі випадки людоїдства?

Я такого не чула.

Де і хто хоронив померлих від голоду?

Де хто помер, там і копали та хоронили. Хоронив той, хто був дужчий, у кого ще залишилась сила.

Чи платили тим, хто займався похованням померлих?

Та ніхто нічого, Господи. Хто кому платив? Вони нас бачити не хотіли.

Чи поминають їх на Проводи, Гробки, Зелені свята?

Якщо є родичі, то і поминають.

Чи є у вашому селі церква? До якого патріархату вона належить?

Є дві церкви. Одна московська, а друга Київського патріархату.

Чи встановлені в селі хрести, памятники померлим від голоду?

Ні, хрестів і пам'ятників не має.

Чи знає сучасна молодь села про голод 1932-1933 років, зокрема, чи розповідали Ви про це своїм дітям, онукам, сусідам?

Моїм онукам я розповідала. Вони мене питали: «Що ти бабка робила, що їла?» - та я їм і розповідала.

Кого ви вважаєте винним у загибелі багатьох людей?

Звичайно влада.

04.07.2008. Записала Іщенко Христина Юріївна, студентка історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Свідчить

Пантелеймонова Марія Макарівна,

1930 р.н., смт. Миколаївка.

Я була маленька, як був у 33 році голод. Мені тільки мама розказувала, мені було 3 годіка. Батько робив трактористом, а мама в полі, а бабушка робила на кухні. Трактористам давали на степу тоже коржа, а мамі нічого, вона дома була. Ніхто їй нічого не давав. То батько їй в кармані твинчику принесе, кусочок коржа. Отак. А я голоду не помню того. Була мала, 3 годіка, бігала до бабушки на кухню, там великі, маленькі – всі однакові були. Та було не раз: «Маруся, йди сюди!» Я приходю, а вона мені бистро коржика кусочок дасть, або там галушечок варених, а коржа всім не хватало. Коржі пекли з муки, бо хліба не було з чого пекти.

Говорили, що урожай був, було багато хліба. А людям не давали. Засухи не було. У нашій родині ніхто з голоду не помер. Ну це ми вже були на хуторі, недалеко, тут ось, Котовський. Трохи жили і в Котовську, я була маленька і не помню, це ж розкуркулювали, а батько продав коней. Мама моя була з тих, що розкулачували. Маминих батьків розкулачили, всьо забрали. Хату забрали. Поїхали у Первомай, купили собі землянку, так вони собі там жили. Тяжко, жалко,

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

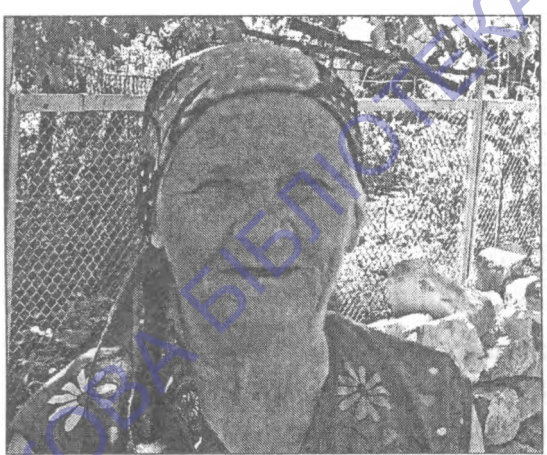
що їх розкулачили, хату забрали під контору, а тоді як прийшли румини, хату віддали, а прийшли опять руські, та знов забрали. За те, що противилися і не віддавали зерна, я не чула, щоб когось заарештовували. Це мені мама про 33 рік розказувала. Як сюди переїхали у Миколаївку, про голод теж не спілкувалися ні з ким. Ті, що ходили розкуркулювали, зброї з собою не мали, люди і так їх боялися. І хто забирав? Такі ледачі, що не робили нічого. Такі приходили і собі наживалися. А в команди брали лише бєдний клас, неімущих, напрімєр, як узяти сєйчас: вона п'є, він п'є, ханиги вони. І це вони бєдні, а я не считаю їх за бєдних, а считаю ледачими, і дітей повіддавали в інтернат, отак і тоді було. Мама розказувала, що там у сусідстві такі здорові парубки і дівки лежать собі у холодку літом. Так тоді було, так і тепер. Там вже був якись начальник, всьо записували, всьо забирали, з хати вигнали.

Я чула, що ховали зерна у ямах, у помєщєніях. Несмотря, що дітей куча, а вони забирають зерна, і всьо. Там, де великі сім'ї були, там потрошки пухли, а де маленька сім'я, там ні. Мій тато був трактористом, то в нас була і кукурузка. На жорна дерли і не голодували. Коровка була не в багатьох, але завдяки цьому виживали.

Хорошого нічого не було, заробляли в колхозі ту палочку, а на ту палочку ні чорта не давали. По 200 грам на палочку, як поробив десь год й получив кілограмів дев'ять.

03.07.2008. Записали: Гетманець Святослав Анатолійович, студент історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова, Петрова Наталія Олександрівна, доцент історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Розповідає
Перевізнюк Валентина Андріївна,
1927 р.н., смт. Миколаївка, вул. Калініна

Чи пам'ятаєте Ви, що був голод 1932-1933 роках або у 1946-1947 роках?

Пам'ятаю.

Які на вашу думку могли бути причини голоду: неврожай, засуха, податки, чи забирала врожай влада?

Хто це таке робив? Я не помню, батьки щось говорили про Сталіна, може, й він. Я точно не скажу.

Якщо відбирали у людей вирощене в полі, городі, то хто це робив?

Ніхто не відбирав, того шо не було нічого. Мама розказувала, що на степу була скирта, і люди ходили аж там ховали пшеничку.

У нас не брали нічого, бо було сім детей та й не було шо брати. Я тільки пам'ятаю, шо ми малі сиділи і плакали, шо хочемо їсти. Тато ходив на гарман та й збирав пшеничку, принесе додому, мама потре і пожаре, або зваре нам. Це я пам'ятаю.

Чи були винагороди від влади за донесення на сусіда про приховання зерна?

Ні, не доносили на сусідів, село було мале, 30 чоловік, ніхто ні на кого не доносив.

Чи застосовували до людей покарання, побиття, висилання, арешти?

Я цього не пам'ятаю.

Чи мали зброю ті, що ходили відбирати хліб у людей?

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Не було, а може я не пам'ятаю, мені тоді було п'ять років, маленька була, на це увагу не звертала.

Чи можна було приховати якусь частину зерна, продуктів, овочів?

Що ховати, як нічого не було.

Скільки їх приходило до хати? Хто це був?

Бачила двох дядьків, а хто вони такі я не знаю, мала була не питала маму.

Де можна було заховати продукти харчування?

Люди ховали на степу в скирді.

Чи давали їжу тим, хто пішов до колгоспу?

Щось давали людям, працювали на трудодні, але зарплату давали раз на рік, це було пів мішка зерна.

Забирали лише продукти харчування чи й інші речі - одяг, рушники, худобу тощо?

Одяг не забирали, у нас були навіть новенькі платтячка, мама нам одягала. Худобу забирали.

Що таке закон про «п'ять колосків»? Чи чули Ви про нього?

Так чула, це був час, коли боялися збирати зерно з полів, бо за кілька колосків садили до в'язниці. Люди не мали права навіть залишки зерна збирати.

Чи люди хотіли добровільно йти в колгоспи?

Так, йшли, а куди було йти працювати?

Де переховували худобу, щоб не забрали в колгосп?

Я не знаю, у нас не було худоби.

Коли почали люди помирати з голоду?

Точно не пам'ятаю, але в нас в Кошарах помер тільки один старий чоловік, не знаю від чого: від голоду, чи від старості.

Хто зумів вижити?

Виживав, хто як міг.

Чи допомагали люди одне одному у виживанні від голоду, чи ділилися продуктами?

Один одному не допомагали, бо всі голодували, не було чим допомогти.

Чи мали якусь допомогу від родичів, які менше голодували?

Навіть родичі не могли нічим допомогти.

Що споживали в їжу з рослин, ягід, коріння?

Ягід не було, коріння не їли, тому, що ходили на гарман зерно збирали.

Яких диких тварин, птахів, плазунів вживали в їжу?

Дядько мій ходив на полювання, вбивав зайців.

Чи можна було щось купити у місті, чи виміняти?

Ніколи не ходили, всі були бідні, не було, що міняти.

Чи був голод у містах?

Не знаю.

Чи відомі випадки людоїдства у Вашому селі?

Ні, не відомі.

Чи поминають їх на Проводи, Гробки, Зелені свята?

Всі з Кошар попереходили в Миколаївку, та й мабуть ніхто не поминає. Нема села, нема кому поминати.

04.07.2008. Записала Луговська Людмила Сергіївна, студентка історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Свідчить

Піскун Альбіна Ксенофонтівна, 1928 р. н., смт. Миколаївка.

Ви пам'ятаєте голод 1932-33 рр.?

Я не пам'ятаю, але знаю зі слів батька, матері. Я тоді мала була, тоді мені 4-5 год було. Я навіть нестачу у продуктах не пам'ятаю. Село у нас було невелике, Побєда, десь 60 хат усього, і всі люди були не дуже заможні. Усі в колхоз вступили, самостійно, з желанієм. І коли почалося оце з голодом, то у нас председатель колхозу був дуже заботливий. Він старався так: дали землю – працюйте. От вирощуйте, він казав, і все зберігайте. Він же їздив на ті збори, совєщанія, то знав, яка установка буде, що треба буде все вивезти. У мене батько і мати працювали у колхозі, то вони всегда пригоршню зерна приносили. Овочів своїх було, самі вирощували: картоплю, фасолю, кабаки, буряки, тикву, капусту – всі овощі. І в той час, коли настало і вже трудно було, хліба не було, то старалися їсти в основному овощі. Знаю я, що в цих лісосмугах, лісопосадках також старалися щось вирощувати. Тим, що мали багато дітей, десь 7 душ, тим було трудно, але приходили, помагали друг другу. Знаю, було і міняли, в кого що було, мати ікону виміняла.

Яка, на Вашу думку, була причина того голоду?

З батьківських розговорів я так поняла, було завдання вивезти зерно. Наприклад, як подсолнух вродив, то його председатель взяв на себе, міняв на растітельноє масло, а жмих залишався. Так оцей жмих, цю макуху вони розприділяли і давали людям. То я пам'ятаю, як до нас родичі приходили по цю макуху, мама її варила, щось добавляла. Були і такі, що ходили збирали бур'яни.

А у людей відбирали те, що вони виростили у себе на полі?

На полі ні. У нашому селі не одбирали. От сусіднє село Софіївка, там одбирали. Там і розкулачували.

А було таке, що сусіди доносили, що ви зерно переховуєте?

Ні, такого не було. У нас був дуже дружний колектив. Все залежить від голови: як голова проставить, так воно і буде. То у нас доносів не було, але на нашого голову потім донесли, його забрали, так і він і не повернувся, де він, не знаю. Прийшов якось з совєщанія, і каже: „Рєбята, мені придстоїть дальня дорога, ви, пожалуйста, не ображайте мою сім'ю".

А ті, хто забирав зерно, вони мали при собі якісь документи?

У нас село бідне було, переселенці, так нічого не забирали, але мати казала, що ходили, з такими довгими шпиками, перевіряли, тикали в землю. А ховали в грубах. Викопували дно, там ховали. У нас було пшоно, схоронили.

А тим, хто пішов до колгоспу, давали їжу?

Тим, хто йшов в колхоз, давали пайки, зерно. Можна було їм потім після збору врожаю ходити колоски собирати. Тобто, давали стимул.

А що ви знаєте про закон „про 5 колосків"? Дозволяли збирати колоски, залишки городини?

Нічого про такий закон не знаю. Під наглядом руководства дозволяли збирати зерно, потім

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.І. МЕЧНИКОВА

його відносили, там обробляли.

А хто охороняв поля, колгоспні комори?

Колхоз назначав своїх.

А якось ця посада називалася?

Охоронники. А платили їм також так, щоб був стимул – ці ж колоски дозволять брати.

А люди хотіли добровільно іти у колгоспи?

Так-так, усі добровільно пішли. У нас там було пара коней, повозка, культиватор віддали.

А худобу не переховували, щоб не забрали?

Коней добровільно віддавали, а корова, телятка – це залишалося у господарстві. Їх не ховали, вони були в сараях, у кожного в дворі.

А у вас у селі люди помирали від голоду?

Були такі, що помирали, але хто там знає, від чого вони помирали – від голоду чи від болєзні.

Що було з малими сиротами, ними опікувалася держава?

Держава опікувалась, возили в Одесу в приюти.

Чи всі в селі голодували?

Так, всі, хтось менше, хтось більше.

А сусіди допомагали один одному?

Так, допомагали, аякже! Всім ділилися, тільки коли в колхозі давали жменю зерна, то я її вже нікому не оддам.

Чи мали якусь допомогу від родичів, які менше голодували?

Та ні.

А можна було в місті щось купити чи обміняти на їжу?

Тільки обміняти. Знаю, що приходили до нас у село з Миколаївки і міняли.

А у містах був голод?

Звичайно, був.

Померлих від голоду поминають на Трійцю, на Зелені Свята?

Обов'язково, рідня вспоминає. Я тітку і дядьку вспоминаю.

А в церкві їх поминають, тепер і тоді?

Ну, коли ходили, то поминали. У нас у селі церкви не було, у Миколаївці.

Ви розповідали про цей голод своїм дітям, онукам?

Аякже! І дітям, і онучечці.

03.07.2008. Записала Петрова Анна Олександрівна, студентка історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Згадує

Резніченко Катерина Германівна,

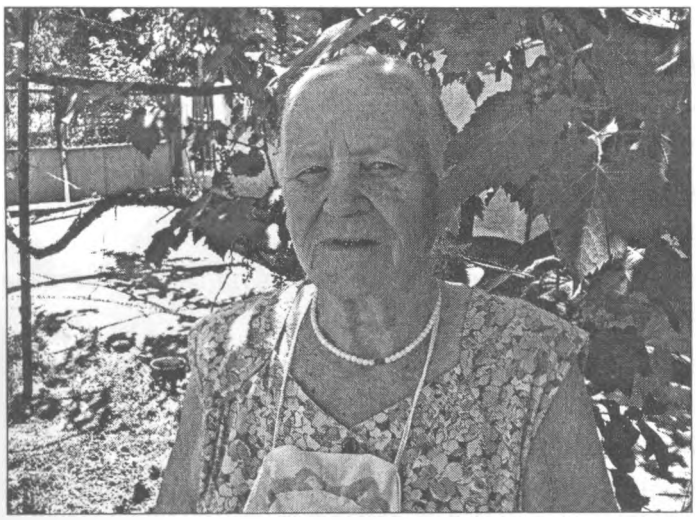
1927 р. н., смт. Миколаївка, вул. Гоголя, 25.

Чи пам'ятаєте Ви, що був голод у 1932-1933 рр. або у 1946-1947 рр.?

Я не пам'ятаю, но мені розповідали батьки, що люди помирали, вимирали цілі села. Даже в нашому селі було, що жінка їла своїх дітей, це в Дружелюбовці. І сама померла. Я тоді була ще малою.

Які на вашу думку були причин и голоду: неврожай, засуха, податки, чи забирала урожай влада?

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Причиною голоду було те, що все забирала влада в людей. Мій батько мав хазяйство. Коли колективізація створилася, він геть усе в колхоз здав і хату, хазяйство, і все своє добро. А сам старшого сина взяв і пішов поза гори. А мама осталася з нами, нас було п'ятеро. Нашу хату забрали, дали маленьку хатинку в Дружелюбовці, а тоді через час знову прийшла бригада комсомольців і викинули нас на сніг вночі з тої хати. Старший брат, з 1917 року народження, ніс мене на руках, а мати несла меншого брата. А ще в нас була німенька дівчинка, мати її на наступний день забрала до бабушкі. Бабушка нас всіх прийняла.

Чи були винагороди від влади за донесення на сусіда про приховування зерна?

Та чо там не було. Ось мій дідусь був хазяїн мав скотину, сім'ю велику. Їх багато було. Він ячменя заховав, а коли колективізація пішла, він все віддав, геть усьо віддав, но все рівно його відправили на висилку. Там на висилкі він і помер.

А куди його вислали?

У Росію, це називалась виселка, а де це імено, я не знаю.

Чи ті, що відбирали мали якісь документи, зброю, на забирання продуктів?

Я не знаю була чи не було зброї, а до нас як прийшли, то все що мама постірала все забирали, а це вже другий раз, як прийшли, то забрали спіднє, рубашки, комсомольці все забрали в мішки.

Як люди боронилися?

А хто ж буде захищатися, чим буде захищатися, вигнали та й вигнали.

Де можна було сховати продукти харчування?

Може, люди і ховали, а наш батько все зразу віддав. Батько робив в радгоспі та вкраде жменю зерна, мати і спряже, там чи то кукурудзу чи то пшеничку, чи ячмінь на сковороді спряже, називалося – польто. І ото вночі сидимо і тихенько хрумаєм, щоб не почули комсомольці. Бо прийдуть і заберуть. Оце так як батьки мені розповідали.

Скільки їх приходило до хати? Хто це був?

Мабуть душ п'ять прийшло, дівчата і хлопці. Були такі, що всьо забирали, а другі більш совісні, тай каже, бери, до мого брата, кожух вдівай, бо і той заберем. Та він надів з нього вже не знімали.

Чи давали їжу, тим хто пішов до колгоспу?

Ну та це вже, я знаю голодовка всьо время була. Ну давали щось там якоїсь по сто грам на душу чи то крупи ячміної, то якийсь куліш - отака голодовка була страшна.

Що таке закон про п'ять колосків? Чи чули Ви про нього?

Це нільзя було взяти в колгоспі, бо судили за п'ять колосків. Можуть за колосок судити і сидіти в тюрмі.

Чи дозволяли збирати в полі колоски, залишки городини?

Ні, не давали збирати. Люди мишоловки збирали.

Що таке мишоловки?

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

А це був урожай, але ж його вивозили, а на землі остається зерно, його миші збирають. Оце зерно люди ходили збирали, на ньому й вижили.

Хто охороняв поля колгоспні комори?

За мишоловки не ганяли, а за колоски могли заарештувати.

Чи люди хотіли добровільно йти в колгоспи?

Я за свого батька скажу, він всьо добровільно здав. Він грамотна людина була, понімав, що це нічого не дасть, що він буде протістувати. Він геть усьо віддав і сам пішов у радгосп, робив там, а тоді прийшов заросший, як дід старий і тоді пішов в колгосп. Його там прийняли, ставили бригадиром і в магазині торгував.

Чи змушували людей іти до колгоспів і як?

Ну да, змушували, а другі хотіли йти, другі не хтіли, не хтіли своє віддавати. Мама розказувала, що батько геть усьо віддав для того, щоб не вислали з дітьми.

Де переховували худобу, щоб не забрали в колгосп?

Де ж ти сховаєш скотину, в нас лісів немає. Щоб ліса були! Каждий худобу повіддавав, позабирали.

В який час ходили забирати у людей зерно, продукти?

До нас в ночі прийшли і вигнали на двір. Йдіть, каже, на сніг йдіть. Я ще мала була, але запомнила свою думку, що я думаю: от Жені, братові, хорошо, мати його взяла несе, а мене брат несе, ще ж молодий, і я в нього змерзла поки, до бабки дойшли.

Скільки разів приходили до хати?

Більше не приходили, раз вигнали і все, вночі комсомольці.

Коли почали люди помирати з голоду?

Ну як, помирали ще в 1932-1933 рр. люди помирали сильно.

Що було з малими сиротами, чи ними опікувалась держава?

А хто їх забере, вмирали. Їх підводами вивозили. Батьки казали, що цілі села помирали.

Хто не голодував в селі і чому?

Не голодували активісти, комсомольці. Вони ж забирали в людей і жили заможно.

Чи допомагали люди один одному в виживанні від голоду, чи ділилися продуктами?

Канєшно допомагали там, рідня. Може щось осталося. Хтось дещо сховав, та й тому дасть. Ділилися продуктами.

Які засоби вживали до виживання?

Я була сама меньша. Мама цілий день робить, а ми за хатою сиділи там в 32 році, виросли колоски хто їх там посадив я не знаю. Ми ще їли козелики, какіш їли, буряки, бурячиння варили, а воно таке ж недобре.

Яких диких тварин, плазунів, вживали в їжу?

У нас і садків не було таких, щоб була тварина, а колись там може зайців ловили.

Чи ви знаєте, що таке Торгсін?

Торгсін, знаю - це батько їздив міняв те, що сховав. Це здає щось в торгсін, а тобі гроші плотять, точно не помню.

Чи був голод у містах?

Не знаю, ми нікуди не виходили. А куди ти підеш з дітьми?

Чи відомі випадки людоїдства у Вашому селі?

У нас одна жінка двоє дітей порізала. Бог його знає, це людина вийшла з ума. Троє дітей втікло, дві дівчинки і хлопець.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

Чи відомі у Вашому селі місця захоронення людей від голоду?

Декого родичі хоронили, а коли родичі помирали, то цим займалися бригади. Вони підводами вивозили людей на кладбища.

Чи згадують і поминають померлих від голоду в церкві, тепер і за часів радянської влади?

Так, поминають. Батюшка всєгда поминає, бо я ходю в церкву.

До якого патріархату відноситься церква, в яку ви ходите?

До української. У нас є поминальні суботи, то даже є така субота, що даже іменно цих людей поминають, які загинули від голоду.

Чи знає сучасна молодь села про голод 1932-33 рр.? Чи розповідали Ви про це своїм дітям, онукам, сусідам?

Мені кажеться, вони нічого не знають. Їм даже чудно про цей голодомор. Дівчаткам своїм розповідала, а вони кажуть: «Як це так? Як це може бути?»

Кого Ви вважаєте винним у загибелі багатьох людей?

Ну, кажуть, що це Сталін винуватий, що ці комуністи всьо робили. Всьо забирали, зерно було, а вони забирали. Під мітлу все забирали.

04.07.2008. Записав Коршак Ярослав Миколайович, студент історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Розповідає

Рермак Людмила Борисівна,

1948 р.н., смт. Миколаївка. Інформація успадкована від матері, яка пережила голодомор.

Мама колись розказувала, що вона в 1933 році, а їй було 18 років, робила на коморі, це така колгоспна комора була, там зерно стояло. Розказувала, що сильно багато людей голодувало і присилали до неї діток. Тітка Марфа завжди присилала свого меншого хлопчика з мисочкою. Тоді вже поняли всі, що вона тому дає, і вже остальні діти приходили. Та вона казала, що всєгда така розстроєна була із-за нього, що діти йдуть, і дітям не откажеш, і треба дати, і сама боялася.

Не неврожай був, а просто у людей позабирали все що було. Все зерно позабирали, і птицю, і корову, і все, що можна було забрати.

Я не знаю, хто відбирав харч, ну вона розказувала, що були і свої. Я не знаю, хто приїжджав, но було що ходили і свої, і кажуть, такі шпички залізні кругом тикали, шукали і все рівно находили. Люди плакали і просили і умоляли, але хто слухав тоді, хто дивився, ніхто ж на це не дивився. Даже були такі, ось напрімер, ховали де там зерно. Ото дітей туди посилали. А було закопували і в хатах. Землі (підлога) тоді не були змастені. Щоб це якось замаскувать, все одно находили.

Сусіди докладали один на одного лише у війну, тоді на маму заявляли руминам, що вона в колхозі була в комсомолі.

У мене дєдушка з бабушкою зажиточно жили, вони робили тяжко, якось вони уміли крутитися, у наших ніхто не голодували, але все рівно заявляли і приходили. Були у нас тут такі.

Ну ось до мами присилають дітей, ну як вона не дасть. Можна сказать даже, крала тихесенько, ну, каждому мисочку яку чи тарелочку.

Рядом з нами оце жінка, Бойко її фамілія, так оце вона пішла назбирати колосків, так оце їй дали три роки, а діти самі зостались, самому старшому було вісім год. Осталися, а її забрали в Чорнобиль. Я знаю за цих лише, що вони осталися маленькі, у них були родичі якісь недалекі, які забрали їх до себе, поки вона не вернулася.

Казали, що забирали все: корови, коні, свині, збіжжя. Одежі не брали.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Були такі, що не хотіли йти до колгоспу. Ось мій дід і не хотів, все одно силою заставляли. Все в колхоз здав, що було господарське.

Поля, напевно, що охороняли, раз людей заарештовували і висилали.

Не голодувало у селі начальство. І ті, що забрали все, не голодували. Ті усе мали.

Казала мама, що люди пекли якісь коржики із трави, чи з полину чи з чого, я навіть не знаю. Голуби різали. Мама мого чоловіка розказувала, що у неї хотіли забрати дитину з коляски. Це вона на Дачній жила. Каже, що оставила коляску надворі і говоре – прийшла одна, труситься вся, і вже тую дитину прямо з коляски витягає. А вона у вікно глянула, вискочила, наробила крику і оце одігнала її. Ато була б забрала дитину, і такі случаї були у них на Дачній. Вона розказувала, що забирали дітей. Але в нас такого не було.

Наверно, у містах теж був голод. Мама казала, що її тітка ходила по смітниках збирала там щось. То наверно було в городі так само.

У нас не дуже багато людей померло, а то в других районах повмирало. У нас померлих від голоду ховали на кладовищах, а по других містах не знаю.

Сьогодні в сім'ях поминають родичів загиблих у 32-33 роках.

У нас тоді красива була церква, розтянули її геть, тракторами розтягували. Отам де зараз банк, ресторан. Один поліз, Якименко його фамілія, дзвони знімати, а його як кинуло звідти на землю.

Раніше пам'ятників жертвам голодомору не було. У кого в сім'ї помирали, то хоронили, конешно, і хрести ставили.

Ви знаєте, може, самі люди винуваті, що допускали до того, що можна було ними помикать як хочеш і забирати все. І це ж треба було проти цього якось воювать, якщо знали, що діти голодать будуть. А відчасті напевне влада.

Було таке, що люди виїжджали до родичів в інші райони країни, це ж бо мій дядько переїхав. Так він і не повернувся, там і помер.

Молодь сьогодні вряд лі щось знає. Син молодий якось не дуже сприймає. А дочка старша і вона більше сприймає. А молодь просто послухає і на цьому кінець.

У 47 році мама казала, що люди теж мерли, але не так, конешно, як у 33 році.

Виживали тоді у селі хто як може: міняли одяг, домашні речі. Міняли друг у друга. Мама ж робила на коморі, і сім'я не бідувала, і людям допомагала. Казала мама, що комору забивали доверху, значить, було зерно. А тоді хто куди забирав, непонятно.

04.07.2008. Записали: Гетманець Святослав Анатолійович, Димура Олександр Миколайович, студенти історичного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Свідчить

Рябова Ганна Іллівна,

1921 р.н., смт. Миколаївка.

Ви пам'ятаєте про голодомор 1932-1933рр.?

Да.

Які причини голодомору ?

Влада забирала. У синагогі і МТС були семочки, і ми ходили красти їх з братом і кукурудзу теж, мама варила нам кулішу і ми їли.

Хто відбирав вирощене на городі?

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.І. МЕЧНИКОВА

Наші местні.

Винагороджували тих, хто забирав зерно?

Нє.

Показували вам документи коли приходили?

Приходили, забирали й нікого не питали.

Були методи покарання, якщо хтось відмовлявся давати зерно?

Да, забирали в міліцію.

А люди боронилися?

Ні.

А ховали щось?

Бувало і находили, а що ж це можна приховати як його нічого не було.

А люди добровільно йшли в колгосп?

Ні, не добровільно.

Де переховували люди худобу, щоб її не забрали?

Ні, не переховували.

Коли приходили вони?

Вдень.

А коли почали помирати люди, коли вже нічого не стало?

Абсолютно нічого. Трусили солому, скирди стояли. Макуху їли. Половина людей померло з голоду. У брата було четверо дітей й всі померли.

Ми не голодували, батько корову купив, ми її зарізали і з'їли.

А зажиточні люди могли прожити?

Їх порозкоркулювали і всьо позабирали.

Були випадки, коли хтось з них помирав?

Конечно, і багато їх повиїжджало.

А сусіди між собою ділилися?

Я не помню.

А щось з дикого ви їли, наприклад, голубів?

Да їли, навіть суслів і горобців.

А в містах був такий голод?

Кругом. Брат батька був в Ульяновці і вся його сім'я померла.

А церквою підтримується пам'ять про померлих?

Тоді ж радянська влада не признавала церкву. А ми, конечно, поминали.

А зараз є церква в вашому селі?

Є, тільки не церква, а хата.

А в селі є пам'ятки про голодомор?

Немає.

А внукам розповідаєте про голодомор?

Ні.

Як ви вважаєте хто винний в голодоморі?

Я вважаю, що виноватий Сталін.

А їздили в місто за їжею?

Сусідка, баба Фрося, все время везла тряпки міняти на їжу.

03.07.2008. Записала Андреєва Галина Борисівна, студентка історичного факультету

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Згадує

Тарасова Олександра Василівна,

1924 р.н., смт. Миколаївка (Жидівське), вул. Шевченко, 14.

Чи пам'ятаєте ви про голод 1932-1933 років?

Що я могла тоді помнити, главного я не помнила, я мала була. Шо при мені було в моїй хаті і в школі – то я бачила. І чула як собака вмирала, як кінь здохне, як коти їли, як люди вмирали, як на кладбіще вивозили і не хоронили. Ну оце все шо я заповнила. Заповнила, шо як дзвонок у школу у клас заходимо, всігда вчитель заходе піднімає нас усіх. Стоїмо. І робе допрос: хто приїжджав, де шо, шо балакали, а де ховали. Розпитували дітей маліх, випитували.

Знаю фамілію, як зараз, Димов був учитель. Димов фамілія, взрослий був. А ті шо їздили підводами з флагом, довбали оце і груби і плити, їх уже і немає, повмирали.

Помню, шо вже йде людина, голодний і ноги течуть, і падали і з голоду помирали.

Ми ходили по какіш, голодовка ж була, пекли плацики із лободи і щавеля. Коровою мама робити йшла, орали все. А на вечір давали нєсколько грам вікі, добре знаю шо віка, бітончик якоїсь баланди, це за день. Якшо вона завтра не могла вийти, то її не давали цьої їди. Оце таке робилося. Оце таке страхіття було.

Питали мене: «Чи ви помните тих главних людей, шо там були? Я помню, як тільки вони їхали, а ми напротів моста жили. Тут і флаги, кричать, свистять. Мама каже: «Господи, хоч би не до нас».

У нас німці були у війну. У нас мед був свій, заміняли у німців ячменя два пуди. Батько думає де ж сховати той ячмінь. Давай ховати той ячмінь аж у садок. А вони як назло, на другий день їдуть, свистять. Заїжджають у подвір'я. А мама скоренько вилізла на стіл, вікону перевернула другою стороною – сохрани Господи. А вони забігають, пішли в ту другу хату, там вулики були і була там ямка, картошка була, а зверху мама маленькою присипала, шоб не забрали більшу. А вони розтаскали, розгребли ту картошку. Заглядали у піч, і в грубу, кругом. І найшли дорогу на той ячмінь і забрали той ячмінь. Верхи поїхали за батьком. Вже ведуть його із роботи і посадили його. Зараз в Андрієво-Іванівку і в допер, і восім год допру дали. Батько робив на Волге, на сплаві лісу, топився два рази, та посидів він чи два годи чи три. А тоді його вернули, бо льогкимі заболів, нікудишній геть, та його отправили в Березовку, а мама їздила його встрічати, забрати. Підводу найняли, шоб поїхати. Та ми казали, шо мама старця привезла. Тяжке дуже положеніє було.

Як же ви вижили без зерна? Що у вас залишилось в хаті?

Нічого, на печі ми залишились, бо із хати забрали все, і корову забрали. Боже, страх і ужас. На печі сиділи, а мамі ж надо і в Андрієво-Іванівку йти, навістить батька. Доручала сусідки, та запирала нас на печі у хаті, і ми на печі находилися. Нічого не було, забрали з хати.

Я мала була. Но знаю шо ходили люди пухлі, ноги лопали, з тіла - вода текла. Із голоду помирали.

Багато людей померло в селі?

Багато, ой багато. Тоді спеціально назначили підводу, на кладбіще, шоб вивозити.

Як ховали померлих?

Ой, хто ховав тоді? Як небудь закопували. Бували шо й собаки там тягали на кладбіщі. Люди просили, шоби одвезти і закопати, шоб не валявся труп кругом.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Це страшне. А були люди вори, шо корову виведуть в степ та заріжуть. Та тоді до дому не несли всьо, а там в степу під соломою ховали. Та так по куску приносили та варили. Отак десь коняку піймуть, заріжуть, а десь здохла – споряться, деруться шоб шось ухватити.

Як ви вважаєте, які були причини цього голоду, чи був неурожай, засуха?

Був урожай, були голубінки. А люди пухли з голоду. Миші, криси точили зерно. Помню ось у маминій родині дом був, та їх вигнали, розкулачили, всьо забрали. А із того дому зробили голубінку, зерно ховали.

Та хто як міг крали. Де щелину якусь точили. Зерно було. А люди ж ходили, та солому трусили, полову трусили якогось зерна жменьку.

Чи чули ви про закон „ про п'ять колосків"?

О, помню ше й за колоски. Усі ми діти ходили збирали колоски. Тоді ж не було комбайнів, як хто руками, косілками. А нас вивозили в степ, ми збирали колоски і шо назбираємо шоб ми потерли, торбочки провіяли і здавали на комору.

А собі не можна було щось заховати?

А-а, а допер! А хто робив коло отого та вкраде, та в торбочку заховає та й вже в допер, та й уже посадили. Посиділи і по п'ять год, і по шість год, і по чотири давали. Ось мама моя тоже та й попала була, держали в погрібі. Бо вони там робили коло машини горбою на спід, соломи поклали в торбочки з зерном. Ой, а прийшли та провірили чиї торбочки, та давай в КПЗ, давай в погріб. Отаке було.

А нас кожен день вивозили на степ збирать колоски.

Чи охоронялися ті поля?

Конечно, їздили об'єзщики. Кого піймають і зараз у контору. Закривають у подвал, в сільсовет,

Хто це їздив збирав зерно?

Як мій батько, як був живий, то сказав би яка це влада. Ну було ж тогда якесь начальство, приказ наверно був. Були там і люди такі, шо при цих колхозах були якимись начальниками назначені.

Я ходила в перший чи в другий клас, то шо я могла помнити, хто главара там був. Видно був приказ із вищого начальства.

Якось люди сопротивлялись тому що в них відбирали зерно?

Як сопротівлялись? Плакали, виганяли та й все.

А вони носили при собі зброю?

А чорт його знає. Знаю шо стички були, ключки, тички, де вони штурхали. А було в них оружиє чи не, я не знаю.

Чи змушували людей в колгоспи вступати?

Конечно, змушували. Були бідняки і були середняки.

У нас була коняка і шось овець п'ятеро, чи шо, і по-моєму – дві корови. Ну і був навєрно плуг, може й сівалка була. Забирали в колгосп, бо був плуг і була коняка, то це ми були середняки. Ті, шо не мали нічого, ті були бідняки.

То вас теж змусили вступити в колгосп?

Ну конечно. Всіх заставляли, мусили поздавали хто шо мав.

Коли приходили збирати зерно, у вас були кури, свині, корова? Це забрали?

Корова була, корову забрали в колхоз, свиней не було, овець тоже не було. А корова одна була, осталася в голодовку. А було пару коней, то теж забрали в колхоз. Може й плуг і сівалку.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Такі речі як рушники, ікони – їх забирали? Ними цікавились?

Та от я не обратила вніманія на це.

А в школі вам видавали якісь харчі?

Давали нам по стакану чаю і по два маленькі пряничка. Та я це так, один пряничок сама з'їдала, а один приносила сестрички. А чай заварювали там на горі, в садочку хата була і вишняк. І той вишняк ламали і заварювали чай.

Скільки разів приходили до хати?

Їй-бо не помню. Приходили скіки. Сьогодні в один край їдуть, завтра в другий, нема-нема – повторяють. Але ж бачте і дітей випитували в школі. Вчитель піднімає всіх на ноги і випитував всьо дітей. А тоді вже послє розбирали і поход робили кругом.

Допомагали вам родичі?

Ніхто не помагав, бо всі родичі так само жили як і ми. Всі боялися, всі трусилися, як хто міг, так і перебивався.

Що їли, може вбивали якихось птахів?

Били і гави, і горобців, і шо хоч ловили. Охотники – зайців.

Може, ви пам'ятаєте якийсь рецепт приготування з трави?

Ой, який куліш, такий куліш, шо й сказати не можна.

Чи був голод у містах?

А Бог його знає, навєрно був.

Може, ви бачили людей з інших місцевостей?

Ой, бродили люди, міняли на барахло якийсь кусочок хліба. Речі свої на харчі міняли.

А ваші батьки теж міняли?

Не було, не було чого міняти, бо батько сидів у допері, а мама одна була, корова і нас двоє дітей. Забрали були всьо. Коє-шо вернули впослєдствії. Приїхав мамин брат, та й дав гроші мамі, шоб викупила корову, та та корова нас спасла, Ми не подохли і не були пухлі.

Відомі якісь масові захоронення людей від голоду?

Нє, в Василівкі не було. Я не знаю. Де викопали яму, там і закопали. А хто зверху трохи прикиданий землей.

А ви самі з якого села?

З Василівки, 12 км.

Коли переїхали в Миколаївку?

Ще в 1945 году. До войни ходила сюди в школу.

Чи поминають померлих від голоду на Проводи?

Конєшно. Кажен вспомінає свою сім'ю. Панахиди ставлять. Є празник такий – Поминальна субота. Хоч рідня вже далека все одно ще вспоминають.

В вашому селі є церква? До якого патріархату вона відноситься?

У нас дві церкви. Одна - до Київського, друга - до Московського.

А була раньше гарна церква, та строїли кінотеатр на тому місці, та та стіна розвалилася. Валили цю церкву – не могли розвалити, дрожала земля.

Під час голоду відправляли службу в церкві?

Нічого не було. Батюшки не стало.

Ви про голод розказували своїм дітям, онукам?

Ой, розказували. Ніхто його не хотів вспоминати.

Кого ви винуватите у загибели багатьох людей?

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Бог його знає.

Чи знали ви що таке Торгсін?

Було таке. Ну в нас золота не було, я його не бачила.

03.07.2008. Записали: Пелеховська Катерина Володимирівна, Волканов Сергій Іванович, студенти історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

с. Настасіївка

Артюх Катерина Андріївна,
1913 р.н., с. Настасіївка

Батька розкулачили. У 1933 році. Він мав землю, виноград. Батько поїхав за картоплею. Гроші зібрала громада. Один з сільчан, Михайлюк, став вимагати, щоб батько дав картоплю без грошей. Батько відмовився і той чоловік затамував зло. Потім були збори, визначали кого вивозити, він вказав на батька. Так і загинув батько в Прилуках. Звідти повернули тільки нас і маму. Приїхали. Навіть шибок у хаті не було. Піч розваляна.

Пішли ми - хто куди. Сестра жила через хату, а брат - через дві хати. Одна сестра була у брата, я у сестри, меншу забрали до Одеси. Пішла працювати до колгоспу, коні водила. Через деякий час віддали нам хату, але корову не віддали, сказали що з коровою ми знову станемо куркулями, як були.

Повернувшись до хати, замурували вікна, бо не було шибок. Одну шибку залишили. Мамина сестра дала 3 курки. Ми жили в одній половині хати, в іншій – чужа жінка – така ж розкуркулена.

Ті кури у нас вкрали. Мабуть хлопці забрали. Це було під час голоду.

Чи померло багато людей не памятаю. Брат опухлий був, дівчинка у нього померла, зелені наїлась.

Шукали мишоловки. Там були зерна мушія. На горищі сушили і їли. Коней ми не їли.

По ту сторону вулиці через хату жив чоловік. До нього прийшов хлопець, йшов зі школи і зайшов попросити у нього закурити. Він його піймав... Ноги закопав нижче хати, а голову замотав у куфайку і закопав в іншому місці. Один чоловік збирав паливо і знайшов голову. І тоді зрозуміли, що цього хлопця з'їли.

Зерна мушію з мишоловок дерли, варили і їли, їли люди конятину. Мої подруги їли конятину. Дохлих коней не закопували, розтягували одразу. Такий голод сильний був.

Пшениці було багато, куди її звозили не знаю. Зерно з мишоловок ми ховали під подушкою на печі. Лягали ногами до сіней, а головами до печі. Під подушки клали мішечок з зерном.

Бригади ходили й вночі. Заходять, а крупа, що ми надерли, на столі була. Що було на столі - забрали.

В бригаді були сільські, свої. Це були ті, хто не хотів робити. Хто робив, той і мав. Хто не хтів робить, той не мав. Тут був Гаврюша, ходив в бригадах, шукав ями. Втік потім.

Маму з нами і батьком відправили в Прилуки. Нас троє дівчаток. Брат втік напередодні як нас мали забирати. Дізнався.

В Прилуках жили у великому монастирі. Народу було дуже багато. Там не давали отдихнуть.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Підвода за підводою прибували.

Були німці, татари, киргизи. Діти помирали по 50-90 душ за ніч. Батько написав зятю, щоб приїхав і забрав дітей. Він забрав нас і ще трьох чужих дітей.

Нарікання що ми куркулі чула не раз.

04.07.2008. Записав Кушнір Вячеслав Григорович.

Згадує
Артюх Олена Миколаївна,

1928 р.н., с. Настасіївка.

Батько мій був настасіївський, а мама була зі Старої Миколаївки (тепер Левадовка). У батьків дітей було восьмеро, двоє померло.

Ми у 1932 році жили через річку, там усього мало хатів було. Батьки мої ходили в Настасіївку на роботу, пливли лодками по воді. А нас лишали самих, запирали в хаті, але запирали знадвору, а що можна ще внутрі запертись на крючечок, нам не казали. І таке сталось, що тут прийшли, одірвали скобу. Вони всьо позабирали. Батько з мамою вже пізно вечором прийшли, та батько подивися на це, пішов і привів там одного чоловіка. Питає мене, чи це він. А я кажу, що він, бо я його добре роздивилася. То вони того чоловіка так побили. У нас ще такі вори ходили, що дітей крали і варили з них холодець. І холодець цей продавали на базарі у тарелках, люди навіть знаходили ногтики там. Я так багато не чула, щоб діти пропадали, тільки про одного хлопчика знаю, що з нього холодець зварили.

Зерна тоді у людей не було, тому що все забирали. Люди даже примудрялись у грубах ховати, то ці груби розвалювали і забирали з них зерно. Забирали вони усьо підряд, до всіх ходили. По декілька раз приходили, тому що може ми переховали десь. До нас вони прийшли, бо мій батько був кладовщиком у цій коморі, то вони думали, якщо там стільки всього є, то і у нас має бути. Приходять, а у нас тільки одна пригоршня зерна, якщо є. Батько не мав права взяти. Батько був у колгоспі, і мама була у колгоспі. Батько був комірником, а пізніше председателем у колхозі.

Помню, льон варили. Це як кисіль варить з крохмалу, так і він такий слизький, і маленькі зернишки такі були. Ще семена щиру теребили, а тоді варили кашу. Ще бувало, ходили теребили мишоловки, що там кроти понаривали. З макухою мама вареники варила, пиріжки пекла. Лободу їли, теж ті семена теребили і варили. Бурячиння рвали та кришили, а тоді робили такі лепьошечки. Зайців їли, то я помню добре. Батько мій ходив на охоту, наловить тих зайців, а мама всю ніч їх лупить. На охоту ходити не забороняли.

Колоски збирати нам не дозволяли, а хто пішов, того карали, за жменьку карали.

У 1933 году вже починали люди помирати з голоду. Я помню, в Настасіївці, як у сні це було, у жінки помер хлопчик, а вона його так до себе прихилила і так несе на цвинтар. І так ямку викопали, загорнули його та й усьо. Кожен сам своїх ховав.

У нас померлих від голоду поминають. Кожен своїх рідних поминає. Я не знаю, чи встановили хрест на кладовищі, чи ні, я там давненько не була.

У нас у колхози всі йшли добровільно, бо всі голодні були. Спочатку в нас все забрали, а

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.І. МЕЧНИКОВА

потім у колхоз змусили йти. У кого був який плуг, коровка була чи конячка – до кучі все згоняли. То люди вже мусили самі йти.

18.07.2008. Записала Петрова Наталія Олександрівна, доцент історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Розповідає
Артюх Пелагея Петрівна,
1927 р.н., с. Настасіївка, вул. Шевченка.

Коли був голодомор, було мені десь 5 год, не більше. А через дві хати від мене жив повар, варив якусь латуру тим, хто робе. А хто не робе, тому нічого не давали, ті вмирали. У повара цього, а жив він у хаті, була ще там така кухня отстроєна, де він варив ту латуру. А тато мій усе запирав у хаті, не знаю чого. І знала я жінку з дівчиною, а дівчина доросла вже така, год 16, і мама їй дала і буряка, і картошечки, і всьо дала. Мама понесла батькові їсти, вона йому картошечки напекла, у казанчику зробила, хліба тоді почти не було, і понесла йому. Та дівчина прослідила де ключ мама поклала, пішла на кухню, квасолі собі набрала, що там ще було, і побігла городами. А ми ж остались заперті, кричимо їй у вікно: «Валечко, Валечко, куди ти, ти наше забрала». Тут мама приходе, бачить, що хата одкрита, ми їй сказали, що це Валечка щось набрала у торбочку і побігла. А це ще зима була, сніг кругом. А потім вона зі своєю мамою наїлись тої квасолі, а її треба ж довго варить, бо стара була квасоля, а вони тільки трошки поварили, набили собі желудки тою квасолею і повмирали обі, бо з голоду тої квасолі наїлися. Як винесли їх надвір, як збили ті лати, у чому вони ходили, у тому порватому положили їх, і якісь чоловіки (я не помню, що то були за чоловіки) збили такі нари, поклали їх туди, понесли на кладбище і поховали обох разом. Тоді часто так ховали, бо багато людей повмирало, і чоловіки, і жінки. То хоч би якось одягнули, капці наділи, а то голими ховали, у рваному, розв'язані, розпатлані. А зараз того кладбища вже нема, там усе розвалили, акацію посадили. Там тепер ніхто не ходе, ніхто не убирає його, позаростало усе бур'яном то так вже і стоїть. А хрести усі вже давно погнили, де які гробки стояли, то їх тракторами розгорнули. Тепер уже далі ховають. А діти ці, у яких батьки померли, вони самі лишались, ніхто їх нікуди не забирав, вони потім самі також помирали.

Батьки мої нормально жили, як могли, так і жили. Не хватало хліба, та якось жили. На дерничках собі мололи зерно, скільки мали.

Були такі бригади, що приходили. У нас була корова, і ми запирали її в сінях. А батько двері кухні запирав на замок, то вони думали, що вона в кухні, вирубали ті двері, розрубали вікно. Батько схопився за лопату, стоїть біля цих дверей, каже: «Порубаю всіх!». Так вони корову не найшли, так ми її в тих сінях і держали, там вона і осталася. Більше вони не приходили. Ноччею це було. Потім другого председателя дали, то було вже краще. Були і ті, що приходили зі шпичками, тикали кругом, у грубу, шукали зерно.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

До колгоспу люди жили самі по собі, то коли начався цей колхоз, то некотрі йшли, а некотрі не хотіли іти. А тим, хто робив у колгоспі, давали такий пайок, латуру якусь давали. Та батько приносив цей пайок, бо мама не робила, у неї діти були маленькі.

Таких, що взагалі не голодували, у селі не було. Були такі, що трошки краще їм було, та вони ж працювали, а ті нічого не робили. Ті, що я розказувала, що у нас вкрали, вони ж нічого не робили. Люди один одному не допомагали, бо всім погано було, кому там допомагати.

Під час голоду наша родина їла картошку, свою садили, все садили. А так і щир, і лободу збирали, варили борщики. Такого, щоб людей їли, у нас такого не було.

Церква у нас тут недалеко, у Покровці, є. Не знаю, чи там поминають.

Я не знаю, хто винен у голоді, ми малі тоді були.

18.07.2008. Записала Петрова Анна Олександрівна, студентка історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Свідчить
Домніцька Віра Василівна,
1924 р.н., с.Настасіївка.

Мені було 10 років. Жили ми з мамою, брат і я. Ходили активісти попід хати, все забирали і залишали дітей голодними. Ми ходили збирали лободу, кропиву, листя з береста і їли. Їли мерзлу картоплю, яку збирали на полях. Колоски на полях не дозволяли збирати, за це судили. Тітка, яка жила біля нас померла з голоду. Активісти забирали урожай, ходили по городах з штиками, шукали чи нічого не заховали. Одного року був великий урожай і людям дали в колгоспі хліба. За це голову колгоспу і бригадира засудили. Були такі люди, які навіть на родичів доносили. Мій дядько був секретарем, на нього донесли і його забрали до тюрми.

Закон про «п'ять колосків» - це коли за п'ять колосків давали 5 років тюрми.

Хто не працював у колгоспі - у нього забирали город по хату, незважаючи на вік людини. Забирали все, навіть одяг. Люди ділилися між собою, моя мама ділилася із своїм братом, в нього були малі діти, які пухли від голоду.

Записали Артюх О., Коломієць Д.

Свідчить
Кіреєва Лідія Степанівна,
1925 р.н., с.Настасіївка, вул. Шевченка.

Голодовка була.

Ходили якісь бригади, та такі, шо приходило і троє і четверо. У сінях батько пшеницю держав, а вони прорвали стріху, заглядали. Батько каже: «Залізеш - уб'ю», отак вони і не забрали у нас. Було, голодовка була. Мама зварe мамалигу, якусь кашу таку, розділе на нас - 5 душ дітей, діле нам по кусочку.

З акації з цвітків пекли коржаники, без муки. Було горе, багато людей, де впаде, там і помре.

З голоду в нашій сімї батько помер. Та й сім душ було.

Зерно ховали, но всьо равно зі шпичками ходили, найшли і забрали. Вєщі я не знаю, чи забирали, мама продала вовняний платок, шоб дітям шось купити їсти. Не було в чому ходити. Нам кинули брезент, і мама пошила нам кофточки, юбочки, бо не було ж нічого.

Зерно не розрішали збирати. Були це ж колхози. В кармани шось натеребили. В колхози йшли працювати, а шо було робити, на обід шось привозили. І тоді ввечері давали макухи по 200 грам.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Ходили забирали і дном і ночью. По кілька разів приходили до хати.

Рідний рідному чим могли допомагали.

У містах був голод?

Був навєрно, в Одесі був голод. Нам виносили буханочки хліба.

18.07.2008. Записала Луговська Людмила Сергіївна, студентка історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Згадує
Лакіза Лідія Василівна,
1920 р.н., с. Настасіївка.

Народилася у Єжицькому колись, а потом була 3-тя Миколаївка, а тепер Левадівка. Я жила до 28-го року коло батьків, нас було 11. Мене забрав брат двоюродний, дитину бавить. Це восім год було мені та від нього мене мама відвезла до Одеси.

У голодомор я була у Одесі.

А голодомор я пережила. Батько нас виручав, ходив по селах, там хліб ховали по ямах, бо викачка хліба в нас була. Повикачували хліб та там найшов чоловіка, якому дасть батько гроші, та він дасть ще пудик. Передерем, та я несу на базар та продам тоді – по два рублі стаканчика. Брав зерно батько в Дохторовім хуторі. Тяжко було.

У городі вирощували бурячок, кабачок, а мама ходила у колхозі різала колоски. Годували нас уже зеленим хлібом, сушили у печі. Вікнами вилізали ночою і ходили в колхози. Та різали в колоски, до дня сушили та нас рятувало.

Викачали хліб. Хліб був, тільки забирала Росія, качали кацапи. Кажуть, Сталіна був приказ. Таких, що заявляли, у нас не було. А ті, що по хлібовикачкі були, то це Івченко, фамілія була, Палашка. Там Чабанов був. Кухонецький був, та вони вже всьо равно повмирали. Шукали шпичками, ходили і в хаті.

А які документи в них були?

Ніяких. Як сейчас хоче підлизатися, то підлижеться.

Били нас колисками на печі та вигрібали последню кукурудзу. Даже мої сестри, Гаша і Оля сиділи на печі, а Санька була в колисці, а кукурудза була під нами на печі. А він колискою, Лобановський, а тоді ще учителем був, а сестра вискочила та ухватила за часи, покійна, та ще часи розбила. Він ще й корову видирав. Що було, то минуло.

Оружия при них не було. Вони руками хорошо работали. Де яка курка, вони все забирали. І хата така у батька була. Це хто в колхоз, то їх не ганяли, а хто впирався, то їх хати мазали дьогтьом, план до двору. Їх Степан жив коло нас, та в Києві був їз сестрою та тоже хату забрали. А хутір був там Фйодоровка, туди, до Павловки, та тих людей звідти переселили в хати наші.

Де ж можна ховати? Копали ямки та ховали хліба, та людей потом садили. Тільки я одна з родини осталась. Нас було 5-ро дітей.

До хати заходили по 3-5 чоловіки. До бідного не йшли, а до того, що коняку держав. Корова була у батька, два коні та забрали. Із-за цього батька считали багатим. З речей та одягу нічого.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Один хліб брали, курку забирали, скотину у людей забирали, хто в колгосп не йшов.Знаю, що не давали об'єжчики збирати колоски, нагайками били. Один об'єжчик був, а тоді вже ходили у Покровський колхоз збирали магар - здорові такі колоски, то вибирали магар та нагайкою шмагали шо коней, шо людей. Об'єжчк був з радгоспа. Ніхто не охороняв комори та поле. Там був коміршик. Його назначали на комору. Його вибирали з місцевих. Ніхто нам не допомагав, ото шо варили там якусь латуру. Їсти давали тому, хто работає. З кукурудзяної муки варили латуру та по школах давали.Ніде не можна було заховати худобу. Все знаходили. Ходили забирали худобу дньом. Вночі не приходили. Раз прийшли, другй раз прийдуть. Ходило їх багато. Даже ходили з мого году. Та вони вже повмирали. Вони були бідні і тоже багацько дітей було. В 33-му сильно голод був. Люди де йшли, там і вмирали. Люди більш мерли перед жнивами. Вже після жнив давали нам гроші в колгоспі.

Базари були, де можна було скупитись. Базари були не колгоспні, а так як зараз. Продавали, купляли. Тоді у людей на городах вродило, та легше вже було.

Були сироти, то їх тітки забирали. То люди прості забирали по сім'ях тих діток. А є діти целіком помирали.

От мій дятько був, ні дитиночки. Дівчатка носили їсти глечичком та обоє повмирали і 13 рублів найшли у них в кармані. Батько казав, що ховали в матках. Матки - такі плетева з комишу. Поховані були на кладовищі. Помирали дорослі, а потім самі діти остаються, голодні вимирали.

Ще як помагали. Помагали, як сейчас. Ніхто нікому не допомагав.

Шо ми їли. Щавіль їли, мишоловки збирали і щир дерли чорненький, бо моя сестра погибла від щіру. І козелики копали. Їли, спасались. Всьо їли, що могли. Ягоди які родили. То це вже коли батькові дали трохи землі та міняли, відро меду на відро зерна. А так, які ягоди? Садків не було.

Тварин ніхто не вживав. Це ж треба бити, охотників треба. Колхоз теж не розрішав, доки не прийде время. Суслів їли. Сусол чистий, бо він травичку їсть. Голубів, горобців ловили і сама їла. У конюшні ловили. І ото м'ясо, як голубець закручували і у піч клали. А яєчка збирали, були різні яєчка.

Ніхто нікому в голод не допомагав, навіть родичі. Хто міг, так та й зараз таке время, шо брат братові не допоможе.

Хто вступав у колхози, то іноді залишали їм коровку, а так забирали все. Коні забирали, усе забирали. А як помруть у колхозі коні, то йдуть люди з сокирами м'ясо рубати. Так і не встигали прикидати коней землею. Сама бачила, як їли тих коней, як люди тягли їх додому.

В городах тоже був такий голод. Оце приїхали з мамою на торжище з хусткою та фасолькою. А тобі пучкам цибулі по лобі та хвать - хустки й нема. Тожет голод був. Були такі, що заманювали дітей та дорослих та вбивали. Я ледь була втекла. І мама розказувала, що вона трохи не попала в руки чужих людей. Була б попала.

Не знаю, не помню я, скільки померло. Може, менше трохи, ніж півсела вмерло, а може, і більше - не пам'ятаю. Людей ховали на кладбіщі. Хто в гробові, а хто і без гроба. Хрести ніхто і не ставив. Після вже, в кого родичі залишились, та ставили хрести.

Да, було таке, що і людей їли. Тут чоловік розказував, що ходив хлопчик із Комарови і став табаку купити. Та попав на ту вулицю, та його зарізали. Та зварили холодцю. Голову в канаві залишили, а вивезли в Андрієво- Іванове холодець продавати. Та нашли ногті. Більш такого не було, щоб людей їли.

Росія тоді все забирала. В Росії не було голоду.

Ховали вмерлих від голоду родичі. Ніхто з колхозу не займався померлими. Ото є родичі -

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

та й поховають. Як є рідне, та родичі на Проводи згадують. Як нема, то ніхто їх не згадує. А батюшка - не знаю, може, і згадує на службах, не знаю. Раніше от церкви розбирали, а зараз строять, де хто захоче.

Тут церкви нема, є у Покровському. У 22-му году построїли із маленької цегли на яїчках. Тоді з неї комору построїли. А тоді ще туалет там був.

Росія винувата в голоді, не я ж дала приказ. Тільки дали з Москви, видно, приказ. А казали, Сталін це робив.

18.07.2008. Записав Гетманець Святослав Анатолійович, студент історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Свідчить
Міхеєва Віра Герасимівна,
1925 р.н., с. Настасіївка, вул. Гоголя.
Чи ви пам'ятаєте голодомор 32-33 років?
Трохи пам'ятаю, їли щир, лободу, батько держав корову, і от ми мали молоко.
Які були причини голоду?
Урожай був хороший. Забирали. Ой, померлих возили гарбами. Ми з мамою ховали їжу у горшки та в землю заривали. Ми крали, можна сказати, щоб обігрітися зимою, солому. Їжу ховали у землі, якось сховали і батько говорить, щоб ми замели сліди, а на вулиці був сніг, і ми замели. Вдома батько розпалював солому, ну і коптила ж вона. А ми з братиком Льонею теребимо ту солому, теребимо зерно, мама було у больниці. Ми робили лепешки з щиру, лободи, варили з них суп.
Хто забирав їжу?
Бригади.
По скільки чоловік в них було?
2-3 чоловіка.
Вони щось крім харчів брали?
Вони нічого не брали, крім харчів. Зерно шукали, такими залізними шпичками. Зерно люди ховали у горщиках в землю.
Людей змушували йти в колгоспи?
Да, змушували, потім і я робила в колгоспі.
Чи кормили в колгоспі?
Давали якийсь бульйончик.
А що робили з сиротами?
Сироти умирали, їх не брали, як зараз.
Чи допомагали люди одне одному?
Да, якщо щось мали.
А родичі вам допомагали?
Родини допомагали. У бабушки, вона тут рядом жила, був невеликий запас. І якось мати мені говорить, щоб я пішла, щось взяла у бабки. Приходжу, і вона дає мені у торбинку жменю зерна, і мама суп варила з щиру, лободи.
Чи арештовували людей, висилали?
Людей висилали на Соловки, у Сибір, і ніхто не повернувся звідти, всі умирали.
Ті хто відбирав, мали при собі якусь зброю, документи?

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

А хто їх знає, чи була зброя.

Ви чули про закон про «п'ять колосків»?

Ой. Якось моя тьотя йшла вечером, і знайшла мишоловку, і її тут схопили, і за це дали п'ять років, там вона і померла. Забирали худобу, зерно.

Чи був голод у містах?

А як же не був.

Чи міняли люди речі на їжу?

Люди міняли, ходили міняли. Мама за сім буряків рушники поміняла.

Ви чули про торгсін?

Ні, не чула про таке.

Чи хоронили людей, померлих від голоду?

Багато померло людей, їх возили гарбою. Гарба, більше ніж повозка, у ній зазвичай возять солому.

Хто їх хоронив?

Їх хоронили ті, хто оставався живий, опухлі були, не будуть ж валятися, щоб їх собаки таскали.

Їм за це щось платили?

Ні, за це нічого не давали. Люди робили це від совісті.

Чи доносили люди на людей?

Ні.

А яких ви тварин тоді їли?

Їли котів, собак, багато трав, я вже позабувала.

Чи розкулачували людей?

Людей розкулачували, які були трошки заможні.

Чи боронилися люди?

Ні, не боронилися, бо нічого не вдасться.

Були випадки людоїдства?

Да, були випадки людоїдства.

Як ви гадаєте, хто винен у голодоморі?

Сталін винен, він способствовав цьому голоду.

Чи є в вашому селі церква?

Церкви немає.

Як ви гадаєте, чи знає сучасна молодь про голодомор?

Та, що знаєть.

У вашому селі є якісь пам'ятники загиблим?

Ні, не має. Ото як хоронили біля бабів і дідів, щось ставили. Людей хоронили і окремо, і у братській могилі.

18.07.2008. Записав Волканов Сергій Іванович, студент історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Згадує

Овчаренко Любов Григорівна,

1923 р.н., с.Настасіївка.

Чи пам'ятаєте ви, що був голод у 1932-1933 рр.?

Да, бо я 23-го году, мені було 10 чи 11 год. Та й пам'ятаю.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Які на вашу думку могли бути причини голоду: неврожай, засуха, податки?

Я не знаю, це всьо Сталін робив. Геть вивозили хліб, а людям нічого не давали. Врожаї сильні були. Геть попід хати їздили забирали, голодних оставляли. Помню віяли на степи пшеничку, збирали та пекли матаржаники.

Якщо відбирали у людей вирощене в полі, городі, то хто це робив?

Це ж були голова колхоза, голова сельсовєта. А шо вони могли зробити, як приказ прийшов. А в 34-35-му почали видавати по 200 грам і пшениці і муки. То ставало трохи легше вже.

Чи були винагороди від влади за донесення на сусіда про приховання зерна?

Хто його знає, може й було. Нє, я це не помню.

Колхоз був, «Сім'я Леніна» називався. То чоловік, казали, своїх дітей порізав і поїв. Так помню, шо мама казала, шо нема тих дітей.

Чи ті, що відбирали мали якісь документи на забирання продуктів?

Сам даже голова сельсовету приходив, Лукашевич Василь Петрович. А тих я не знаю. Там були і Пирогов, я так чула, шо мені запомнилось. А тих я не знаю.

Голову сельсовєту потім німці вбили. Заявила одна баба на нього, шо він був партійний. А той голова був хороший чоловік. Він казав: «Не забирайте, лишіть їм, бо їх багато». Нас було два брати і чотири дівчини.

Чи застосовували до людей покарання, побиття, висилки, арешти?

Були. Розкулачували, висилали. Їдуть підводами, кричать, сильно плачуть та на висилку. У кого хата під бляхою, то розкулачували, забирали мєбєль та здавали в магазини.

Мого чоловіка розкулачили, Василь Онанійович Шаргородський. Рябенка розкулачили, сусіда, Михайлика Семена розкулачили.

Чи мали зброю ті, що ходили відбирати у людей хліб?

Не знаю. Нікого вони не вбивали.

Як люди боронилися?

Що вони мали робити? Революція була така, всі на войні. З 17-го году революція йшла і до 30-го, але все одно було тяжко жити.

Якусь ріпакову макуху мама діставала та пекла якісь матаржаники. Ходила, міняла наволочки, кожух на цю муку з кукурудзи. У нас була коровка, а зимою вкрали. Мама робила ряжанку та ходила на базар міняла, продавала. А сусіди в нас були, Шмалій фамілія, зарізали свою тьолку, і з'їли.

Скільки їх приходило до хати, хто це був?

І по дві душі, і по три. Но частіше по три. Пірогов фамілія була, це мені запомнилось. По три душі приходили до нас.

А голова каже: «Не треба в них брать, в них три сім'ї». А вони кажуть: «Ми трошки лишим, а то заберем». Це вони були уполномочені, приказ був від Сталіна.

Де можна було заховати продукти харчування?

Люди ховали, і закопували, у кого були погріба. У нас не було погріба. У нас була хата, комора та там трошки ячміню, зерна.

Чи давали їжу тим, хто пішов до колгоспу?

Да, варили їсти. А ми у школі були, та в школі теж варили їсти, та ботінки видавали.

Забирали лише продукти харчування чи й інші речі – одяг, рушники, худобу?

Брали, як розкулачка йшла. А в бідних не брали, тільки зерно. А в багатших всьо забирали, мебель, я знаю. А в тій хаті, де зараз живе Резніченко Вєра, продавали оце меблі, кроваті.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Що таке закон про «п'ять колосків»? Чи чули ви про нього?

Не чула.

Чи дозволяли збирати у полі колоски, залишки городини?

Ми збирали ячмінь, пшеницю. По пів мішка натереблювали та додому носили, і ніхто нічого не казав. А потім школярів пшеницю посилали збирати на поле. Та нам вивозили туди меду, хліба, приманювали, щоб тільки ходили збирати.

Хто охороняв поля колгоспні комори? Були охоронці?

Да, да. Всьо врем'я були, їздили на верхах, об'їжджали. Всьо врем'я гляділи, бо бувало, шо і пожар робиться.

Чи люди хотіли добровільно йти в колгоспи?

Йшли люди. А є такі, Лукашевич Степан, шось довго не хтів іти. А так люди йшли. Були такі, шо хтіли самі жити, але землю забирали, не давали їм.

Чи змушували людей іти до колгоспів і як?

Не дуже примушували. Я ж кажу, я помню тільки одного. А то всьо здавали в колгосп, коні, корови, всьо забирали в колгосп. Коров лишали вдома, а коні отдавали, повозки забирали. А тільки одну корову держати розрішали, а коні не розрішали. Даже хто візьме купе коні, то забирали, все колхозне має буть.

Де переховували худобу, щоб не забрали в колгосп?

Не знаю.

В який час ходили забирати у людей зерно, продукти?

Вечером. Я знаю, до нас прийшли вечером.

Скільки разів приходили до хати?

Я тільки раз помню. Це, видно, один год тільки такий був. А тоді вже не чути було.

Коли почали люди помирати з голоду?

У 32-ий, 33-тій. Умирали, пухли. Собаки їли, коти їли. Хтіли жити, та все одно не виживали.

Хто не голодував у селі і чому?

Були. Ну, вони зажиті були, багатії.

Чи допомагали люди один одному у виживанні, чи ділилися продуктами?

Не було таких.

Які засоби вживали до виживання?

І бурячиння їли, макуха ріпакова, щавіль. А ми ходили з сестрою сморжі збирали, вони на пшениці ростуть весною, як пшениця, тільки сходе. І ми їх збирали і варили і їли. Мама ще сметанкою змащувала, бо ж корова була. І зі щиру сімена витрушували і варили, як кашку.

А ми з сестрою ходили по степах, де полова, трина і оце збирали. Та там попадало зерно, та так ми вибивали і трусили.

Я така крепка була, по гектару вишаровувала буряки, соняшники за день.

Яких диких тварин, плазунів вживали в їжу?

Нам не було кому ловити.

Чи можна було щось купити в місті, чи виміняти?

Да, їздили в город батьки, то міняли одежу. В Одесу їздили. Ше поки коні були.

Чи був голод у містах?

Нє, там лучше було. Вони робили, та їм давали пайки.

Моя сестра в Одесі була, а там євреї хитрі були. Та трошки так, коли шо привезе, якесь платячко чи ше шось. Там давали якесь шось ненужне, а ми раділи й тим.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Скільки людей померло в селі?

Не знаю. Не помню, хто в нас помер. У нас од голоду ніхто не вмирав, і ні в сім'ї нашій, і ні в селі. Як могли люди крутились.

Мама як наробе ряжанки з молока та піде до євреїв та й заміняє. Там в Андріє- Іванівці євреї хорошо жили. Вони були в колхозі. Вони робили горщики, макітерки. Вони не голодували.

Чи відомі випадки людоїдства в вашому селі?

Нє, не знаю. В нас не було.

Чи відомі в вашому селі масові захоронення людей від голоду?

Нє, не відомі.

Чи є у вашому селі церква?

Ні, нема. В Андріє-Іванівці є церква. І в Покровці. У Покровці валили, хрести зривали, таке робилося!

Чи розказували ви своїм дітям, онукам про голодомор?

Да, розказувала.

Кого ви вважаєте винним у цьому голоді?

Сталіна. Всьо вивозив, кажуть, у море пшеницю висипав, а людям не давав.

Чи знаєте ви що таке Торгсін?

Нє, не знаю.

18.07.2008. Записала Пелеховська Катерина Володимирівна, студентка історичного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Свідчить
Тюріна Надія Петрівна,
1928 р.н., с.Настасіївка.

Звісно, я пам'ятаю голод 1932-1933 років. Голод був великий, ми ще тоді були дітьми, а мама каже нам: не виходьте на вулицю, бо ходять з розкритими ротами, пухлі їсти просять, бо спіймають, каже, і з'їдять, так люди людей їли. Тут у нас були люди, ходили попід хати просили їсти, і от ходив хлопчик, так його заманили до себе, а потім вночі вбили і варили холодець, самі їли і ще й продавали на ринку. Люди купували в таких тарілках, і от попав в тарілці палець цього хлопця, то люди сказали поліцаю, і тих спіймали. Заставили вирити яму для самих себе, і там і вбили, і зарили їх десь у полі.

Я тут родилася, це моя батьківщина, тут і помру. І батьки тут жили, а зараз я тут сама залишилась.

У мого батька було одна коняка і корова, і коли організовувалися колгоспи, то забрали все. Хто був багатий, то не хотіли йти до колгоспу, а бідні йшли, бо в них і так нічого не було, не було чого боятися. А мій батько робив до того на пана, була машина парова, хазяїн платив моєму батькові, мама в'язала. Ми жили неплохо, а як начали робити колгоспи, то все і в нас і в пана забрали до колгоспу, розкуркулили. Як створили колгоспи, то варили людям потрохи, щоб з

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

голоду не вмерли, якусь похльобку, варили їсти на степу. І навіть коли там вродиться теля, то його різали і варили людям з нього якийсь супчик, бо люди були голодні, пухлі, а робити на полі треба, то варили їм, щоб могли робити.

Зерно багаті не хотіли здавати, і організовувались агітбригади, і ходили по людях і собирали зерно, корів, коней - все, залишали людей з голою хатою і як хочете, так і живіть. Заставляли йти до колгоспу. Бо ніхто не знав, що це таке «колгосп» і ніхто не хотів іти до них. А йти до колгоспу то ж це все потіряють. Мою тітку розкуркулили, прийшли вночі і вигнали на вулицю, і ото все забрали, все з хати винесли, вона встигла заховати в городі в землю мішок. І от вона голодувала, а до колгоспу так і не пішла. Ходили по 3-5 рази, щоб остаточно забрати, приходили і вдень, і вночі, а позаду їде повозка, і ото що знайдуть і відразу на коні і вивозять.

Люди ховали куди могли, в грубу ховали, у маминої сестри прийшли, всю хату перетикали і в грубі знайшли те зерно. Закопували в землю, а потім прикривали, щоб не було видно свіжої землі.

Мій батько ходив до Одеси, і ото куплять мені якусь одежину, чи кусінь хліба, по сіль ходили, бо в нас солі в селі не було.

Ходили попід хати пухлі їсти просили, то так і вмирали, а ніхто і не дасть, бо самі голодували.

По полю ходили збирали колоски і їздила підвода, і в ту підводу ми ото бува натеребим, і ото їли сирим, а як замітять, то садили, садили і відправляли на Соловки людей.

Ми ходили до садку, то там нам давали потрошку якоїсь кашки. І хлопчикам, бува, дадуть яку майочку, а дівчаткам сарафан.

Перехід власті був, перехід до колгоспів спричинив голод великий, то помирало людей багато, то ховали рідні, ось, наприклад, у нас була тітка, вона голодувала, так і загнулася від голоду, і ми її похоронили, ми і хрест поставили - батько сам зробив. Тут багато було прихожих, і от вони найбільше вмирали, і не було кому похоронити, то виділяли підводу з колгоспу і 3-4 чоловіки, щоб хоронили, ото вивезуть за село і викопають яму, скидають їх, хто мертвий, хто ще дихав - ото всіх так, в братську могилу. І ні хреста, нічого не ставили, та який хрест: як ганяли, щоб ніхто не знав, де і хоронять. Ті, хто хоронили, працювали в колгоспі, то їм за це зараховували трудодні.

Було таке, що приходили посилки дітям до колгоспу, а голова сільради розприділяв, кому що давати, тепер кажуть «інтернат», а тоді говорили «патронат», і ото забирали до патронатів, з нашого села забрали 11 чоловік до патронату.

У містах теж був голод, бо ходили голодували, але там хоч не так голодували, бо були в них заводи, фабрики, то щось там якусь платню отримували. Мій батько, як ходив до Одеси, щось помінять, то говорив, що люди були всякі, були такі, які і не голодували, а були такі, які з голоду вмирали.

Їли ми тоді все що бачили, траву таку, називали «кукурузка», такий стебельок, як укріп, і ото те почистимо, потремо і таке добре було; і кокиш, а щир ні, ми не їли, бо він не давався їсти, калачики їли, ми навіть листя з дерев рвали, їли. Не було тоді хліба. Ми тварин не їли, другі їли собак, суслів, горобців, а ми не їли. Ми хіба що ловили зайців та їли, ставили сільця, проволку і зайчик тільки туди стане, спіймається і завішається. То це брат мій піде в степ зранку і під вечір принесе 2- 3 зайця, і ми їли без хліба. Ми сильно не голодували, ото чим могли, тим і перебивалися.

Хто жив сам, той не так голодував, а от наша сім'я - було четверо дітей. Батько, що знайде - все нам приносив, щоб не повмирали. Були такі, які поховали, та не голодували.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.І. МЕЧНИКОВА

Мама, як виходила за батька заміж, то мала шерстяні коври, то батько під час голоду їздив міняв по селам на зерно. У нашому селі був недорід. Врожай був де посадили, а от не було зерна засадити землю, бо куркулі не йшли до колгоспу, поховали зерно і не було чим.

Я своїм внукам розповідала, як поприїжджають, то питають, як раніше жили: «Ану, бабко, розкажіть як був голод».

Сучасна молодь не цікавиться цим, вона живе одним днем.

18.07.2008. Записав Димура Олександр Миколайович, Науменко Андрій Олексійович, студенти історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Свідчить
Шмаль Михайло Семенович,
1924 р.н., с. Настасіївка.

Чи пам'ятаєте Ви що був голод у 1932-1933 роках або у 1946-1947 роках?

Ну, щось там пам'ятаю, бо вже багато шо повилітало з голови.

Які на Вашу думку могли бути причини голоду: неврожай, засуха, податки, чи весь урожай забирала влада?

Забирали весь урожай, руководителі забирали весь урожай, бо урожай був тоді хороший. Приходили з підводою і всьо забирали, вивозили.

Чи були винагороди від влади за донесення на сусіда про приховання зерна?

Канешно були, наприклад, в одного прийдуть все заберуть зерно, а в другого сусіда лишать, от і другий йде і заявляє: «Що це ви в мене забрали, а в сусіда в ямі не забрали». Отакі доноси були, і за ці доноси ніхто нікому не платив.

Як це відбувалося? Чи ті, що приходили, мали якісь документи на забирання зерна?

А ми тоді шо, шось знали, чи понімали, чи вони мали якісь документи чи шо, послані були приїхати забрати всьо.

Чи застосовували до людей покарання, побиття, арешт, висилання?

А чорт його знає. Вони робили шо хотіли, одних виселили, других арештовували - таке творилось, шо не поймеш.

Чи мали зброю ті, що ходили відбирати хліб у людей?

Канешно мали, як вони будуть без зброї.

Як люди боронились?

А як боронилися, вони ж принесли якісь документи, і ніхто не боронився.

Чи можна приховати було якусь частину зерна, продуктів?

А де ти приховаєш, як вони кругом шукали, довбали, що ніде не сховаєш. Заходять і шукають.

Де можна було сховати продукти харчування?

Куму вдавалось десь сховати, то було хорошо, бо де ти не сховаєш - скрізь найдуть.

Забирали лише продукти харчування чи інші речі - одяг, рушники, худобу тощо?

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Кому шо треба було, то і забирали, шо сподобалось, то і забрали.

Що таке закон про «п'ять колосків»? Чи чули Ви про нього?

Ну то в полі не розрішали збирати колоски. За колосок могли посадити.

Хто охороняв поля, колгоспні комори?

Охороняли сторожа, їм за це платили. Ну хто полізе красти, зразу судили.

В який час ходили забирати у людей зерно, продукти?

Дньом ходили, або ввечері, щоб бачити, де шось сховане.

Скільки разів приходили до хати?

Ну так було: одні пішли - через пару днів другі прийшли.

Коли почали люди помирати з голоду?

Ну я там помню, вроді би в 1933 році більш з голоду почали помирати.

Що було з малими сиротами, чи ними опікувалась держава?

Яка держава? Ходили попід хати і помирали на дорозі.

Хто не голодував в селі і чому?

Не голодували, ті які зерно заховали, і його не знайшли, а ше, які мали гроші.

Чи мали якусь допомогу від родичів, які менше голодували?

Нє, не мав, всі родичі тоже бідні були, і в них тоже забрали всьо.

Що споживали в їжу з росли, ягід, коріння?

Козелики їли, какіш, виноградне листя, буряки, оце всьо, шо їли.

Чи був голод у містах?

Я тоді дальше свої хати не був.

Де і хто хоронив померлих від голоду?

На кладбіщі хоронили. Родичі хоронили, хто ж ще буде хоронити, як зараз.

Чи є у вашому селі церква? До якого патріарху вона відноситься?

Я в церкву не ходю і не ходив.

Чи знає сучасна молодь села про голод в 1932-1933 роках, зокрема, чи розказували ви про це своїм дітям?

Знає, їм розказують, я тоже розказував.

18.07.2008. Записав Коршак Ярослав Миколайович, студент історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

с. Новопетрівка

Розповідає

Барбінягра Степан Андрійович,

1928 р.н., с. Новопетрівка.

В 33 году батька забрали, арестували, бо ви знаєте, сестри десь бігали. Там скирда була складена, під скирдою виросло жито. Ну бігали там дівчатка, побігли нажали колосків, принесли, от за що батька забрали. Мати кинула в піч, запалила ту піч, бо те, що на полі, воно ще не зріле. А під скидою воно, значить, було уже таке, зріле. Ну батько каже: «Що ж це, цього ж мало, що ж його ото. Возьму я піду ще нажну». Взяв серп, мішочок, та пішов в степ, туди. А коли він вийшов з дому – за ним хтось, сусіди були у власті в то время. І значить як, сищики побачили і пішли за ним. А він почувствовал, почув та подумав, що не піде прямо по вулиці, а піде поза городи. Перейшов сусідській город, а вони раз його, значить, і на городі піймали і забрали його. Так він додому не прийшов, утром його одправили в район, був в нас Андріє-Івановський район, і ото

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

25 кілометрів туди пішком погнали. Мама ходила раз, другий, передачу несла, назбирає, що могла. Але йому ту передачу не давали і мали його судити. То, мол, показовий суд. Мати і не знала то. Мама вже збиралася, сказали іти туди, бо їздити не їздили тоді, ходили пішком, щоб понести йому їсти щось. А сказали, що його привезли сюди в Романовку, но вряд лі ви його застанете живим. І мама тоді, що зібрала йому їсти, та пішла в Романовку, а він вже ледве живим був, та й так він при мамі помер, тут в Романовке. Прийшла вона додому та тут запрягала воли. Ясла були такі, кормили скотину тоді, на поле вивозили підкормлювать в полудень, та й на сніданок там скотині було. Та ті ясла на колесах запрягли і привезли його додому. Це я помню, що ми їхали волами туди, батька як везли вже мертвого додому. А вдома нічого не було, буквально нічого, тому що з дому геть всьо винесли, нічого, де, що, під мітьолку все забрали, де яка крупинка – все забрали, ісключітельно все. Їсти не було, чим нас мама годувала не знали ми. Нас було троє – дві сестри старші.

Було свише, наверно, дано указаніє, бо тут на месті все забирали, все, значить, спеціально, щоб люди голодували, щоб вмирали. Все забирали з дому, геть. Ну буквально бригада йде, приходе, все з дому забирає, все. Спеціально це, конешно, було. Усе, що хороше, забирали, речі які хороші – тоже забирали, а потім брали і продавали, значить, на торг, і продавали і купляли то, що їм надо, отаке було, самі вони на цих торгах і продавали, і покупали.

А хто тоді документи в кого питав, ніхто ні в кого не питали. Вони ходили, вони були тоді як бригада, скажімо, актив був колхозний, і цей актів, всі вони, значить, ходили і наберуть всякого. Оце вони збираються вечором і як договарюються: от давайте завтра підем того й того, значить, обберем, заберем все, як бригада ця. І так ходили. По-троє, по-четверо вони ходили, я не можу сказати, скільки їх було. Я думаю, не було у них зброї, це ті, що з району приїжджали, вони мали.

Я не знаю, чи получали сусіди щось за свої доноси, хто його знає. Судили за те, що не віддаєш скотину. Арештовували, забирали – та й усьо, та й садили в шкорми. Я не знаю, тому що після цього, вже після голодомору, як оце кончилось, не знаю, був, наверно, 34 рік, але маму не пускали на роботу, не брали в колхози. А другого питанія не було, у колгоспі вже на якийсь на трудодень вже давали, писали, а нам не було, тому що ну як считали, ну як на мене лічно другі діти, казали враг народа. Що мене дуже засмучувало, дуже, дуже тривожило мене, що мене так називали. Що батька мого розкуркулили. А наші батьки фактично не були розкуркуленими, вони не були багаті. Вони у 1920-му році побралися, ні у мами нічого не було, ні у батька, ото що вони тянулися самі та мали. Приїхали сюди на посєлєніє, бо це село у 1923 році тільки начали поселять. То вони мали за це время пару коней, корову, кажеться, малі телята, бички були для того, щоб запрягать. Ну повозка, плуг, борони. Оце було у батьків, а більше я не знаю такого. Це їх не розкуркулювали як куркулів, а за те, що не здалися у колхоз, за те, що вони не хтіли йти в колгосп, от значить їх оце, прийшла бригада і позабирала всьо, забрали, щоб пішли в колхоз. Батько помер в 33 году. Мама, щоб нас кормити, ішла до людей, які мали ще корівки, та брала в долг сир, масло, щоб творожок той, щоб в Одесу. Везла і продавала людям, вертала гроші, і за остальні гроші купляла нам щось поїсти. Вона раз поїхала, другий раз, а на третій раз вийшла за село тільки, а тут за селом вони ж, ця бригада, актив цей. Спинили, забрали і вернули. Забрали весь товар той. А її ж людям треба оддавати долг і ми голодні, пішла другий раз забрала. Та з тих, що вона брала, одна женщина і продавала її. Виказувала, та і знов у неї брала. А вона ж каже: «А ти не боїся, що там, так і так, що тебе знов заберуть?» «Ну а що ж, - каже - мушу робити, я ж і вам должна і другім, а якось із людьми треба розсчитуватись. Як же я буду дітям в очі дивитись». Ну, каже, ладно, дала вона, а як же іти. Ну вийшла вона іншими дорогами, через городи і сусідня

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Петровка, ця Благовіщенка була, поза село, поза Петровку і ноччю пішла, щоб вийти на ту дорогу, ми ходили нею на Березовку. От і вона вийшла туди за Петровку в балку, і вони стріляли її там. Вони вже знали, що вона десь тут обійде їх, там її і піймали, і тоді її судили, дали рік заключенія, і вона сиділа февраля до февраля, це в 34-му. Маму в 34 году, після смерті батька, не приймали, але мама ішла на роботу, була весна, март місяць, а тоді яка робота у колгоспі: ну чистити зерно і так далі, сіяти на весну, а уже весною ревізірували зерно, пророщували, мочили його, замачували теплою водою, а потом накривали. Воно пророщувало, начинало кільчитися, а потім, щоб воно не портилося, його облопачували, перекидали з места на место, сушили, як держали у такому стані, щоб воно всхожесть мало. І мама ходила, але її не записували на роботу, що вона була, і нічого не начисляли. Ну однажди, а там де склад був і рядом контора колгоспна, і приїхали якісь, не знаю, бо це не з району були, були десь з області, тому що приїхали льогковою машиною, до контори. А мама побачила і пішла туди пожалітися за себе. Коли вона туди прийшла, її так не пускали, вона зайшла і їм розказала, що так і так, а мене, каже, не пускають.

Так і сусіди, де хто міг, допомагав. І самі вже, старша сестра була 21-го року, то вона вже за нами хлопотала. Я помню, був у нас двір, а заборів ніяких не було, акації були. На акаціях були калачики, то і на калачиках жив.

Ніякого закону про колоски не було, і нічого не брали, може, хто не хоче дати, то удерже якусь вєщь, як могли, тому що за це судили, зразу судили і все. Були ховки, були, що закопували, були, що як ми в печі замуровували в печі, у грубкі, де, що шукали. Знали, що там десь щось має бути, якийсь узелок, пошукали і всьо равно знаходили. А на вулицях надворі копали тоже. Ходили, шпички мали такі залізні – і ото щупають копану свіжу, воно чувствується, що свіже, та й розказували та забирали. Ходив Загородній Іван Лук'янович, Барбу Самуїл Іванович, це я таке помню. Цих двох я помню хорошо. Була ще Загородня Фроська. Цих я помню, бо вони ще довго жили у селі, а тих других, що там були, уже не помню, повмирали. У бригади вступали ті, що не робили, раньше не мали нічого, як батраки, батраками їх називали. Оті й пішли, ті пішли перші.

А від влади тим, що пішли у колгоспи, я не знаю, чи була допомога. Але їх не трогали, отим вони і були, вони собі жили своїм. Та як у нас був Тігнян Василь під боком він був заможнішим, чим мої батьки, то як прийшли оці розкулачували, то він переховував до нас, до моїх батьків, приніс вещі, корову в сарай завів, ну у нього що там найшли, не найшли, забрали. Ну коні то він оддав в колхоз, а потім сам пішов, а потом прийшов в нас все забрав. А тим, що в колхоз пішов, оставляли корову, а коні їм уже не нужні були, та вони віддавали в колгосп.

Забирали геть усе, що лучче. Оте, що осталося негодне, рване, те можеш залишити собі, а то забирали.

Боже сохрани, колоски збирати, не дозволяли. Ходили діти і люди ходили на поле збирати, і тільки так могли десь зібрати та втікти, десь заховатися, а то всьо равно стрінуть, всьо равно колоски ці забирали.

Колгоспні комори охороняли сторожа. Назначали місцевих, конешно, і на полях теж був об'єжчик. Він на коні їздив. Старався поближче од села, щоб од села ніхто не прибіг. Село було маленьке, це тепер уже Новопетровка, а тут Благовіщенка була, там 90 хат.

Добровільно йшли в колгоспи усі бідні, що називалося. У їх не було свого хозяйства. Була у когось пара коней, а оброблять не було що. Ці, що не мали нічого, ці і шли добровільно. А ці, що мали своє хазяйство, трудом назбиране, ті не хотіли йти у колгосп.

Ніде люди не могли сховати свою худобу так, щоб її не знайшли. Бригада ходила дньом, як все шукали, обшук такий, а коли шукали, тільки забирали шо приобрів, шо десь достав, та вони

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

приходили забирали. Та це ноччю, коли люди сплять, прийшли, а двері тоді не запирали ніхто, бо не було что ховати. Як тільки почуствовали, що у людей щось з'явилось, то зразу приходять. Почують десь, в їх потайні сищики були. Узнавали, хто де їздив, де ходив, де якесь збіжжя заховав, по селам поміняв за щось. Та отак принесе дітям, та вони прийдуть і заберуть.

Я знаю, що був мальчик, він був старший, десь 1920-го року. То батьків вислали в Сибір. І там старші були, а цей малий остався тут у селі, у колгоспі. При когоспі кухня, що варили тим, що робили на полі, то варили якусь баланду. Та отак при тої кухні той Іван ходив кормився, так на нього казали «колгоспний парубок».

Хто у селі не голодував, то це оці, що в бригадах, і не голодували у селі, бо ходили забирали у людей. Це не комуністи були, навіть і комсомольцями не були. Комсомольські організації почали організовуватися, а комуністів не було, була вже перед війною у районі одна партійна організація. І якщо у нас був председатель комуніст, і ще там не знаю, з других сел, то вони їздили на собраніє у Андре-Іваново, в район. Були комсомольські організації вже перед війною. То вже перед війною знаю, що і моя сестра старша пішла в комсомол.

Якщо хтось і мав допомогу від родичів, то якщо узнають, що оттуда хтось приїхав, то вже це приходили, обшукували.

В їжу споживали усе. Лободу варили, тому що треба було їсти щось, і щир, і кропиву, і ще таке, що можна було їсти. А так на полі діти, взрослі, де какіш, тільки найде той какіш, зірвав зразу, почистив, потер, бо оте молочко гірчить і шукає інше. Виноградну лозу їли, вона тоже кисленька, чистили молоду, що можна було жувати, і їли. Якщо були суслики, то вже хто піймає, то уже конешно праздник. Люди їли і котів, і собак, із бродячих нікого не було, тому що все з'їли. На полювання не ходили, бо не було чим.

Були і такі, що знаходили як і де заміняти речі на хліб, що десь переховували, бо потім чувствовали, що прийдуть та заберуть. Вимінювали, брали якісь вещі та давали якесь зерно, та потрошки того зерна, щоб вижити. Помню, що ходили по селам, шукали і знаходили, потрошки приносили.

Колхоз у нас начався у 1929 году, наверно. Були торги, базари, бо оці вещі, що от людей забирали, продавали на торгах, значить, був то колгоспний базар. Можна було щось купити лише на гроші, виміняти зерно чи речі не можна було.

У містах був, наверно, голод, хоть може не такий, як у селах, але був, тому що люди, бувало, що у них отсюда все забрали і поїхали в город. Отак я знаю, що такі сім'ї були, але потім повернулися назад, тому що робили, а зарплата була дуже низька, та ми могли тільки на хліб та на чай, більше нічого, а чай, конешно, не солодкий.

Ми тоді не ловили рибу. Батька в нас не було і рибу ми ловили лиш до того, як виїхали в Ананьєвський район, а там була річка, Тілігул, десь там батько мій з сусідом ноччю, десь наметиперемети, як вони там називались, ставив. Приносили якусь рибку живу і ще якусь живність. Ну це уже во время голоду, він, наверно, уже був у це время. Потому шо ми уже у це время оттуда сюди переїхали, не мали що їсти та сюди приїхали. А були ми в Ананьївському районі, у Гандрабурах.

У нас такого наче, як людоїдство, і не було, не помню, щоб їли люди людей, дітей своїх. А по других селах чутка ходила, що їли, та і похуже у них було, ніж у нас. Було, що своїх дітей їли. Це за цей Гандрабур, що я кажу, де якби там переховувались і переходили туди і назад, то там у тих селах було, там було все.

Самі люди своїх чи чужих хоронили, команди для похованя умерших не організовувались.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

Отак збиралися сусіди, хто як могли, там яку яму за скільки сил було могли вирити і ховали на кладбищі, і все. У нас всі похоронені на кладбищі. Після голоду ставили на могили вже хрести.

Таких по нашому селі не було, що дома померли, ні там де я жив, тут я не жив, і тут не було таких. Діти дуже умирали, багато дітей тоді умерло. Взрослих я не помню, щоб хтось умер з голоду.

Зараз поминають померлих. Своїх поминаєм, ходим на кладбище. Батюшка поминає. І в селі в нас церкви не було.

Ну я конешно, розповідаю, дітям своїм розповідаю, вони слушають, ну і що.

Хто винен, я не можу сказати. Правітельство, хто ж винен. Хто давав такі указанія, давали таку волю дуракам.

08.07.2008. Записав Гетманець Святослав Анатолійович, студент історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Згадує
Василенко Євгенія Василівна,
1926 р. н., с. Новопетрівка, вул. Леніна, 13.

Народилася в Софіївкі, Миколаївський р-н. Помню голод, у нас була велика сім'я, вісім чоловік, троє дівчат і п'ять хлопців. Ті брати, шо були старші, ті пішли у мандри, десь в Росію поїхали. А нас п'ять осталось дома. Голод був страшний, голодні були, мама йде на поле мишоловки, шукала. Принесе, посушить, досочкою потре і варить нам, такий кулиш, суп такий. Це не спасало, і спас батько нас, він був ветеринар, а тоді коні боліли такою болячкою, сап називається, і це батько вибраковує таку коняку хорошу, не сапату, і скаже людям, де її будуть вбивати, і вони йдуть до м'яса. Отим конячим м'ясом ми вижили, бо були б виздихали всі.

Врожай забирала влада, в амбрах було забито, було зерно тоді, отак вкрадеш тоді, хто зуміє, та в тюрму його за торбинку зерна.

А ше тоді таке було. Мама з татом на городі, а ми з найменшою сестрою плачемо, хочемо їсти, а мама каже: «Ідіть там в комірчині, формі від паски, в ній висівка, візьміть замішайте коржик, та й поїжте». Взяли спекли ми той коржик, і несемо мамі. А мама каже: «Ні, не хочу,- каже, - принесіть мені щіпочку солі, і то вона смокче сіль й копає. Отаке було.

Чи приходили забирати зерно?

Забирали, забирали! Я помню, шо все забирали. Комуністи ходили. Батько вирвав пол в хаті і викопав яму, заховали туди, застелили і поставили стіл. А вони з шпичками ходили шпигали, шукали. Вони ходили через якийсь час, ходили дньом. Я пам'ятаю, шо два раза з тими шпичками ходили і найшли ту яму. І ше ходили один раз, позабирали все. Йшли погубили хустки, а батько йшов та й знайшов одну хустку, приніс додому.

У нас була корова. І її украли, а сестра була маленькою ше, мама пішла по слідах, та й найшла

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

ту корову, здоїла, принесла всім по чашці молока, а то сусідам віддала. Ділилися.

Сусідка фасолю якусь ховала в кувшині на печі, і ту найшли і забрали. Не можна було заховати, находили й забирали.

Ходило їх 3-4 чоловіки, точно не пам'ятаю.

Люди йшли працювати в колгосп добровільно, чи примусово?

А шо ж! Варили там якусь баланду на обід і йшли туди, і дітей туди брали, мама йде з поля і нас забирає туди, щоб похлібати тої юшки.

Ви щось знаєте про закон про «п'ять колосків»?

Нє, не знаю. Після уборки не дозволяли навіть збирати залишки, а люди ходили так вночі. Підуть на поле, якщо спіймають, то наказували їх. Поля охоронялися, верхи їздили на конях, охороняли.

У селі багатенько людей померло, як ото показують, шо возами возили мертвих, то такого не було в селі. Село було приблизно на дворів 150. В селі всі голодували, і дружні які були.

Все шо було зелене - все споживали в їжу, а особливо, пам'ятаю, був такий дикий лук. Оце його варили, терли мушій, і це такий суп чи борщ.

А їли ящірок, тварин якихось?

Їли, їли! І котів їли. Пам'ятаю, мама прийшла з базару й плаче, ми почали питати, хто її там обідив. А там жінка продає холодець, і ручка дитяча у холоді. Людей їли, холодець продавали на базарі, наверно, з своєї дитини.

Чи можна було щось в місті виміняти?

Можна, в кого було. В нас була велика сімя, не було що міняти, самі голодранці.

Померлих хоронили на кладбіщі, всім селом хоронили. Хрести ставили, там є і до цих пор, такі з акації.

Поминають цих людей на проводи?

Нє, не поминають.

В вашому селі є церква?

Церкви в нашому селі немає, в Миколаївку ходили.

Кого ви вважаєте винним в загибелі багатьох людей?

Власть, кого і ще, кажуть, що Сталін в цьому винуватий, при ньому скільки мільйонів людей померло.

Ви знаєте, що таке торгсін?

Ні, не знаю.

08.07.2008. Записала Луговська Людмила Сергіївна, студентка історичного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Свідчить

Копієвська Ганна Григорівна,

1922 р.н.,с.Новопетрівка, Леніна 27.

Був неврожай. Приходили, забирали.

Забирали все і заставляли йти до колгоспу. Забирали все: коні, зерно, одяг, який був. Не можна було і заховати. Як сильна голодовка була, то люди ходили на степ, колоски збирали. А поля охоронялись, мене не спіймали, а от других ловили та судили.

Хто ходив до колгоспу та давали, яку жменю.

Голод був більший у 33-му р. Ото від голоду падали люди, упадуть і лежать, бо не було кому

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.І. МЕЧНИКОВА

і заховати, всі пухлі були, люди так і лежали, розкладались на вулиці. Були навіть випадки, що люди людей їли. Був випадок, що мати вбила свою дитину і з'їла, щоб хоч якось вижити. Ми боялись по вулиці ходити.

Сироти, які залишалися, то ходили під хати, просили їсти. У кого дітей не було, забирали їх собі.

Збирали траву, кокіш, щир, листки з дерев, - що бачили, то їли: собак, їжаків, коней дохлих.

Було таке, що сусіди докладали на сусідів, ото б і ті хай голодують.

Ми дещо міняли, яка хустина ікона – все виміняли, а хто багатший, їздили по селах міняли прикраси на хліб.

Зараз поминають людей, хоть у селі церкви немає. До нас приходять священники і поминають. Ну як, розповідають дітям, внукам. Всім розповідають. Голод був великий, майже півсела вимерло.

09.07.2008. Записали Димура Олександр Миколайович, Андреєва Галина Борисівна, студенти історичного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Розповідає

Кравченко Катерина Опанасівна,

1923 р. н., с. Новопетрівка, вул., Чкалова 38.

Чи пам'ятаєте Ви, що був голод у 1932-1933 роках?

Так, я його добре пам'ятаю.

Які на Вашу думку могли бути причини голоду: неврожай, засуха, податки чи забирала урожай влада?

Влада усе забирала.

Якщо відбирали у людей вирощене в полі, городі, то хто це робив?

Були бригади, і комсомольці відбирали.

Чи були винагороди від влади за донесення на сусіда про приховання зерна?

Ні, ніяких винагород не було.

Чи ті, що відбирали мали якісь документи на забирання продуктів?

Ні, нічого вони не мали. Та й люди були неграмотні, і не питав ніхто за ті документи.

Чи застосовували до людей покарання, побиття, висилання, арешти?

Так, було таке. Бувало, і висилали людей, і арештовували.

Чи мали зброю ті, що ходили відбирати хліб у людей?

Я бачила тільки піки, якими ходили штрихали у скирди.

Чи можна було приховати якусь частину зерна, продуктів, овочів?

Люди і боялися щось ховати, бо все одно найдуть. Бувало і таке, що людей з хати виганяли і висилали.

Хто і як шукав заховані продукти?

Шукали кругом: і у чоботах, і у скирдах зерно шукали, і у підлозі, кругом шукали. Шукали тими гострими піками.

Скільки їх приходило до хати? Хто це був?

Приходила якась бригада по 3-4 чоловіки, та у тій бригаді і наші месні були.

Де можна було заховати продукти харчування?

І у землю закопували, і у скирди зерно ховали, і знаходили спеціальні ями, щоб у них можна

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

було щось заховати.

Чи давали їжу тим, хто пішов до колгоспу?

Та ніхто їх не кормив, ото, що дома поїли, ото і все. Нам скажуть, яка робота, куди треба йти, та ми і йдемо, і робимо, що скажуть, бо боялися.

Забирали лише продукти харчування чи й інші речі - одяг, рушники, худобу тощо?

Брали усе: і продукти, і речі, і ікони. Ото, якщо були дома якісь речі, то мама нас обв'язувала і казала, щоб ми йшли до ставка гратися. Бо вона знала, що єслі вона залишить ці речі вдома, то їх заберуть. Бо ті бригади приходили без попередження, коли їм вздумається.

Що таке закон про «п'ять колосків»? Чи дозволяли збирати у полі колоски?

Ні, не дозволяли, тільки з колгоспом. Був такий случай, що одна жінка – Стрельчук Ніна - вкрала колоски, та це побачили та її арештували. А вона була вагітна, але її все одно забрали до тюрми. І вона там сиділа, і родила теж там. І ніхто її не пожалів, навіть не дали дома ту дитину родити.

Хто охороняв поля, колгоспні комори?

Їздили верхи на конях, об'їжджали, щоб ніхто не вкрав.

Чи люди хотіли добровільно йти в колгоспи?

Куди нам казали, туди ми і йшли. Мама нас теж з собою брала сапати. Давала нам маленькі сапи.

Де переховували худобу, щоб не забрали в колгосп?

Ніде не ховали. Забирали усе. У нас забрали і корів, і коней.

В який час ходили забирати у людей зерно, продукти?

Ходили вдень. І навіть по декілька разів на день.

Коли почали люди помирати з голоду?

Помирали люди сильно. Ще з 1932 року.

Що було з малими сиротами, чи ними опікувалася держава?

Ну якщо люди жили трохи луче, то брали маленьких дітей. А держава нікому нічого.

Хто не голодував у селі і чому?

Та, мабуть, усі голодували.

Чи допомагали люди одне одному у виживанні від голоду, чи ділилися продуктами?

Та кожен був сам за себе. Ні у кого нічого не було.

Що Ви споживали в їжу?

Різні бур'яни їли – калачики, козелики, какіш, з винограду лозу, цвіт акації. Ще мама варила похлебку, туди добавляли петрушку, укроп, муку, і трохи якоїсь крупи. Пекли коржі з картошки.

Чи був голод у містах?

Конешно, був.

Скільки людей померло у селі? Чи є такі відомості?

Помирали по-двоє, по-троє з хати. У нас у сім'ї померло троє маленьких дітей - сестра і 2 брати.

Чи відомі випадки людоїдства у Вашому селі?

Я не чула, щоб у нас таке було.

Де і хто хоронив померлих від голоду?

Хоронили померлих від голоду на кладовищі. Хоронили родичі або хазяї.

Чи поминають їх на Проводи, Гробки, Зелені свята?

Так, згадують, приходять ще люди, поминають їх.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Чи є у Вашому селі церква?

Церкви немає, але хотіли щось відкрити.

Чи встановлені в селі хрести, пам'ятники померлим від голоду?

Ні, немає ніяких пам'ятників.

Чи знає сучасна молодь села про голод 1932-1933 років, зокрема, чи розповідали Ви про це своїм дітям, онукам, сусідам?

У мене є 10 онуків та 8 правнуків. Розказувала їм, а як же? Вони мені все врем'я говорили: «Що ви їли бур'яни всякі, а живите скільки? А ми і не проживемо стільки». А вообще мені здається, що сучасна молодь зовсім у цьому не зацікавлена. У них інше в голові.

Кого Ви вважаєте винним у загибелі багатьох людей?

А я не знаю, хто це винуват. Знаю, що все забирали у колгосп. Бог його знає.

08.07.2008 Записала Іщенко Христина Юріївна, студентка історичного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Свідчить

Кружкова Ганна Андріївна,

1921 р.н., с. Новопетрівка, Карла Маркса, 7.

Пам'ятаю, мій батько помер в голодовку в 1932 р. Україна тоді і Росія була окремо, а Сталін хотів, щоб були разом, тому приказав позабирати весь хліб. І ходили попід хати бригади комуністів і забирали, що є. Забирали, щоб людям не було, що їсти. Та й був голодомор. Їли, що попало, бур'ян. А був хороший врожай, хороша пшениця. Влада відбирала. Це Сталін винен в голоді та його помічник, можливо це був Берія. Ходили ці бригади організовано. Штиками тикали, провіряли, шукали ями, бо люди ховали зерно в ямах. А якщо находили, забирали хліб і людину, тому що заховала, і в Росії їх судили, розстрілювали, противників Радянської влади.

Були, напевно, винагороди. Вони даремно не робили. Заробляли, давали. А в нас було зерно в торбах 3-4 кг., в одній і в другій. Вони ходили шукали по хаті. А ми сиділи на печі з сестрою, мама нам казала: «Сідайте, щоб вони не бачили». А вони все одно побачили нас на печі. Ми сиділи на ціх торбах. Вони мене стягнули за руку, забрали торбу, потім з-під сестри забрали торбу. Залишилися без нічого. Геть нічого не було поїсти. Варили лободу.

Чи застосовували покарання за приховання?

Да. Забирали людей в тюрму.

Чорт його знає, чи була в них зброя, чи не була. Штики були. Вони ями провіряли. Якщо була зброя, то тримали в кишені.

Люди ніяк не боронилися. Хто боронився – того садили в тюрму.

Тяжко було ховати, бо кругом ходили бригади. Шукали, трусили - не було де ховати. За збирання колосків, садили в тюрму. Не дозволяли збирати в полі колоски.

Охороняли. Були такі обходчики, сторожа. І неможливо було щось взяти і коли побачили, що мама палить колоски, то забрали батька в тюрму і він там помер - їсти не давали.

Дньом ходили, чому вони мали ховатися ночью.

У 1933 році почали вмирати весною, не було що їсти, та й вмирали.

Дітьми не опікувались: діти вмирали, клали по 6 в одну яму, ніяких трун не робили, так кидали, засипали і все.

Не голодували комуністи і ті, хто ходив у бригадах - у них все було.

Є таке прислів'я « У 33-м году їли люди лободу».

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Хто міг щось достати, поміняти - той виживав, а в кого не було чого міняти, ті помирали.

Якщо родич був хороший, то помогав, а нам ніхто не помогав, бо в нас родичів не було.

Хто мав гроші, той купляв щось в містах, а хто не мав, помирав.

Чи був голод у містах?

Повсюду був голод, я в місті не була, наверно в місті також.

Скільки померло в селі не помню.

Не було в нашому селі випадків людоїдства, може, десь і було, не знаю.

Де ховали померлих від голоду?

На кладбіщі опускали в яму по 3-4 тіла без трунів, без нічого.

З моїх помер батько і сестра.

Поминають родичів, як є родичі, а як немає родичів, хто буде поминать. Ми свого батька поминаєм.

08.07.2008 Записав Науменко Андрій Олексійович, студент історичного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Свідчить

Кучерюк Олександра Яківна,

1924 р.н., с. Новопетрівка, Леніна, 88.

Ви все віддавали в колгосп добровільно?

Да, да, бо колгосп допомагав.

А що ж ви їли?

Ходили на степ і собирали мерзлу картошку, пекли з неї блини, їли кислий огірок, пекли буряк сахарний, кабак пекли їли.

Пшениця була?

Не помню. Главне, що ніхто не помер з голоду.

Тобто великого голоду ви не зазнали?

Нє, нас мало було. Батько помер у 33-му, бо з першої війни ранений був. Нас лишилося у мами шість душ, і ми всі вижили. Всі, ніхто з нас не помер.

А розкулачування було в вашому селі?

Не помню я, щоб було таке.

А ви не чули, що таке «торгсін»?

Не чула.

А в містах був такий голод?

Не помню я. Тільки чула, що як люди вмирали, а одні ходили в школу Бабенко Маруся і Вєра, та ми тікали від них, бо казали, що їхні батьки викопували мерців, варили у печі м'ясо в казанах мертве. Це таке я чула.

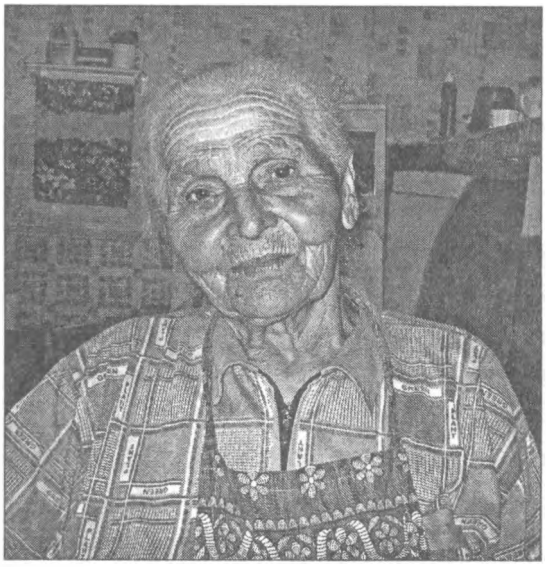
08.07.2008. Записала Андреєва Галина Борисівна, студентка історичного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Згадує

Мараескул Агафія Аврамівна,

1928 р.н., с. Новопетрівка, вул. Степова, 31.

Чи памятаєте Ви, що був голод у 1932-1933 роках або у 1946-1947 роках?

До сих пір пам'ятаю, було тяжко, голодовка началась.

Які на вашу думку могли бути причини голоду: неврожай, засуха, податки, чи забирали податки влада?

Відбирали, ходили спеціальні бригади з шпилами і шукали хто де сховав зерно, чи ще шось.

Якщо відбирали у людей вирощене в полі, городі, то хто це робив?

Наші ходили, активісти і забирали геть усьо, нічого не оставляли.

Чи були винагороди від влади за донесення на сусідів про переховування зерна?

Були. Раньше тихенько ходили з дітьми збирати колоски, теребили і ховали, викопали в хаті яму, щоб не бачив, ніхто, а сусід побачив і видав їх, потім їх забрали, за два відра пшениці дали п'ять год.

Як це відбувалося? Чи ті, що відбирали мали якісь документи на забирання продуктів?

Канєшно мали з собою документи, вони були більшовики, чи як їх там. Це наші люди з нашого села.

Чи застосовували до людей покарання, побиття, висилання, арешти?

Як сказать, бить не били, но забирали геть усьо, не було ні корови, ні коняки, геть усьо забирали. Не просто забирали, а батьки самі здали. Всьо в колхоз. Хто не хтів віддавати, у Воркуту відправляли.

Чи мали зброю ті, що ходили відбирали хліб у людей?

Не знаю, не було тоді зброї.

Як люди боронилися?

А як ти будеш боронитися? Вони ж мали право.

Чи можна було приховати якусь частину зерна, продуктів, овочів?

Були такі з пичками, що не сховати нічого. Вони ходили шпиряли, що ні де не сховаєш. Всьо вони находили.

Скільки їх приходило до хати? Хто це був?

Ходили по три, чотири чоловіки.

Чи давали їжу тим, хто пішов до колгоспу?

Нас считали як куркулів і не хтіли принімати в колхоз.

Забирали лише продукти харчування чи інші речі, одяг, рушники, худобу тощо?

Всьо забирали, нічого не оставляли, забирали всьо, а потім ще висилали.

Що таке закон про «пять колосків»? Чи чули Ви про нього?

Це нільзя було в полі збирати колоски, бо за них судили.

Чи дозволяли збирати у полі колоски, залишки городини?

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

Нє не дозволяли, сторожа охороняли ці поля.

Чи люди добровільно хотіли йти в колгосп?

Нічого хорошого не було, людей змушували йти до колхозу, щоб якось хоть вижити у голодовку.

Де переховували худобу, щоб не забрали в колгосп?

А де ти сховаєш, всьо забирали та й все.

В який час ходили забирати у людей зерно, продукти?

Дньом ходили, що ж вони ночою побачать.

Скільки разів приходили до хати?

Каждий день ходили, того шо люди вночі ходили віяти скирти з соломи, щось там найдуть, а бригади тут же й заберуть.

Коли почали люди помирати з голоду?

В 1933 році вимирали люди в нашому селі, не так вмирали старі, більш помирали діти.

Що було з малими сиротами, чи ними опікувалась держава?

Ніхто ними не опікувався, так ходили попід хати, хтось дасть, хто не дасть хліба, ось так вони і виживали.

Хто не голодував в селі і чому?

Ті, що забирали зерно, не голодували, як вони будуть голодувати, коли зерно збирали.

Чи допомагали люди одне одному у виживанні від голоду, чи ділилися продуктами?

Де там допомога, коли родичі також голодували як і ми.

Що споживали в їжу з рослин, ягід, коріння?

Ну що їли, збирали зерно, робили баланду, та так і їли, даже помню, коли не було що їсти, мати зняла з печі постоли і варила нам, ось що ми їли.

Чи можна було купити щось у місті, чи виміняти?

За шо, як грошей не було.

Чи був голод у містах?

В городі не було такого голоду, бо в городі люди робили на заводі та й получали якісь гроші.

Скільки людей померло у селі? Чи є такі відомості?

В нашому селі дорослі не так вмирали, більшість вмирало дітей.

Чи знає сучасна молодь про села про голод 1932-1933 роках, зокрема,чи розповідали Ви про це своїм дітям, онукам?

А що, вони тепер інтєрісуються? Є внучка, розповідала її про голод.

Кого Ви вважаєте винним у загибелі багатьох людей?

Я в цьому не розбираюсь.

08.07.2008. Записав Коршак Ярослав Миколайович, студент історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Свідчить

Мараескул Клавдія Опанасівна,

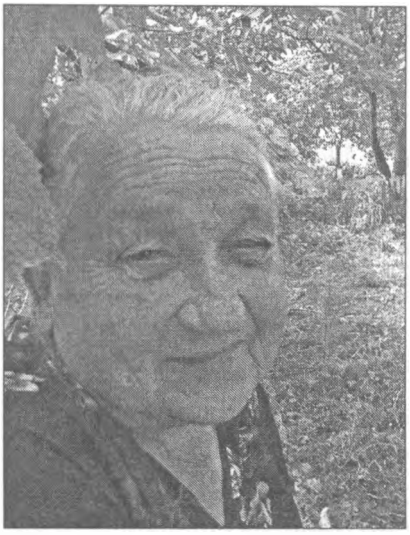
1928 р.н., с. Новопетрівка, вул. Степова, 29.

Чи пам'ятаєте Ви, що був голод у 1932-33 рр.?

Да, я пам'ятаю, бо мені в 32-му було 5 год. Я вже понімала.

Які на Вашу думку могли бути причини голоду?

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

У 30 году забрали всьо. Була земля в людей. Нас було 6 душ дітей, батько держав 18 гектарів землі. Держав 2 корови, 4 коней, 4 бичків, ті, що плуг таскали. Він мав усьо: і сівалки, і всьо купив. Він так трудився до 30 году. А в 30 году прийшли і забрали всьо в колхоз. Батько зразу пішов, бо він знав, що це буде. Він був учоний, і він знав, що все одно заставлять.

Чи люди добровільно йшли в колгосп?

Це тянулося, тянулося, і врешті всі пішли. Змушували і забрали. А в 31 году батькові дали ще один налог. Батько каже: «Робіть що хочете, а я вже нічого не дам, бо я вже все зразу оддав». І дали йому два годи тюрми. Сидів він у тюрмі, ми вже голодували без батька. Нас вигнали з хати, і один кум нас до себе забрав.

Був урожай того року?

Конєшно. Урожай був хороший.

У людей відбирали вирощене в полі, городі? Хто це робив?

І в полі відбирали, і в хаті забирали. Місцеві. Наверно, були якісь комуністи. Бригада ходила, четверо людей чи п'ятеро. Прийшли, а в мами було трошки муки. Вона розколотила ту муку, розклала на вагани і поставила на піч. Ну і вони прийшли, і всьо хотіли забрати, а Кравченко Катя (вона ще жива), їй тоді було год 12, і вона їм царапала очі, і не дала, і вони пішли.

Чи були винагороди від влади за донесення на сусіда про приховання зерна?

Цього я не помню, щоб у нас було. Щоб люди помирали з голоду, теж не помню. Помню, що мама десь брала картошку, а де вона її брала, не знаю. У нас тут десь пани жили, то вона до них ходила. Приносила картошку, ми її чистили, варили і їли.

Чи ті, що відбирали, мали при собі якісь документи на забирання продуктів?

А я знаю, чи вони мали ті документи?

Можна було приховати якусь частину зерна, продуктів?

Нє, нє, нє, ходили з пиками, геть шукали.

Скільки разів приходили до хати?

Вони часто ходили. А що вони шукали, коли вже не було нічого.

Скільки їх приходило до хати?

По 4, по 5 бригади ходили.

Чи давали їжу тим, хто пішов до колгоспу?

Не давали вони нічого.

Забирали лише продукти харчування чи й інші речі?

Брали і речі, і всьо брали. Батько мав бричку. Батько, він хорошо жив, він сильно старався. Вони з мамою сироти обидва.

Що Ви чули про закон про «5 колосків»?

Ми собирали колоски в колхозі. Нас виганяли. Я отакі снопики в'язала, і от скільки я пов'язала до обіду, пов'язала на спину, принесла, здала, і вони мені давали з тих проценти. А у нас двох жінок засудили на два роки за жменю зерна.

Чи переховували худобу, щоб не забрали в колгосп?

Ніхто не ховав нічого, бо не було де ховати.

В який час ходили забирати у людей зерно, продукти?

Дньом.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

У нашому селі люди від голоду не помирали. Дитина десь в когось померла, та це, може, від хвороби.

Хто не голодував у селі і чому?

Були такі. В кого були батьки, вони находили. В мене мама молдаванка була, вона не вміла говорити ні по-руськи, ні по-українські.

Чи мали якусь допомогу від родичів, які менше голодували?

Голод був кругом, бо з западної приїжджали сюди, за банку пшениці давали такий хороший килим.

Чи можна було щось купити, виміняти?

Так, можна було. Міняти приїжджали до нас, з 33-го году. А міняти було нічого, все забрали! Сундук такий великий був, все забрали.

Що Ви споживали в їжу з рослин?

Бур'яни всі поїли. Калачики зацвіли, ми зібрали ці квіточки і їли. Виноград їли. Той, що має грону, не трогали, а той, що без грони, їли.

Яких тварин, птахів, плазунів вживали у їжу?

Нє, нє, цього в нас не було.

Ви знаєте, що таке Торгсін?

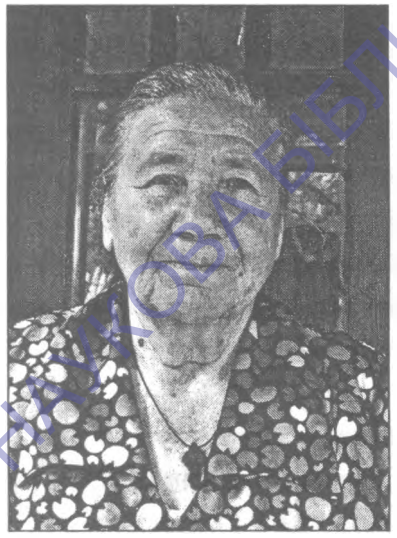
Ні, не чула такого.

Кого ви вважаєте винним у Голодоморі?

Я думаю, Сталін винний.

08.07.2008. Записала Петрова Анна Олександрівна, студентка історичного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Згадує
Стрельчук Ніна Петрівна,
1925 р. н., с. Новопетрівка.

Батьки переїхали з Ананьївського р-ну, с. Андрабури у 1923 р., тому що там висока густота населення, тут землі більше, поміщики жили, степ. Люди валили хати і переїжджали сюди. Робили собі одразу такі невеликі кухеньки, а потім хто встигав, то вже будували хати получше.

Батько мій встиг до 30 году побудувати хату. А хто не встигав, то вже колективизація була. Хто був заможніший, розкуркулювали, забирали все. Трудно було, люди закопували пшеницю у ями. Робили такі ями, викопували, туди все засипали, щоб потім ноччю достати. І картоплю ховали, мама потім з цієї картоплі коржиків наробить і нічого смачнішого не було. Мама моя зі старшим братом, бо батько все був на роботі, ходили скирди віяли, і принесе десь пригоршю ячменю, і дома колесо таке з борони крутили, і потім їли. І не дивилися, зажарене воно чи не зажарене – усе вкусно було. А я посуду мила, і помню, що спочатку облизувала, а потім вже помию. Їли разні трави – какіш, виноград, що тільки розпустився. То був вже не наш, а колгоспний виноград, а ми ходили з подружкою його смоктали, він кислий був. А тут об'єжчик появився на коні, з таким гарапником.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Та ми тікаємо, злякалися, а він нас, дітей, тим гарапником по литках, по плечах бив. Хоч сиди вмирай, а дуже строго було, щоб ніхто нічого не взяв. Батько віку приносив, це така наче горох, така кругленька, тільки запах від неї страшний стояв, але варили, їли. Юшка від неї така чорна була. З бурячиння, з листя буряка, блинчики такі пекли. Коли акаціія вийшла, то цвіт акації їли. Брат мій горобців у стрісі ловив і потім обшмалював, як шашлики робив.

Врожай то був, але сказали, що треба виполнять план. Це все местна власть. Спеціально активісти були села, які раніше у поміщика були. Забирали все: і зерно, і худобу, і речі. Якщо одна корова, то оставляли. Один прийшов, та як вдарив ту корову каменюкою, вона впала, і коли вже й різали, одні кості оставалися. Спеціальна бригада ходила, дивилася, що там є. А люди вже все здали. По 10 душ ходили. Я так чула, що потім десь з цього був торг.

І доноси були. У моєї мами сусідка була, в якої чоловік при власті. І вона питає: «Ганю, нема в тебе закопаного хліба?» а мама відповіла, що є одна яма. То вона йому сказала, і до батька прийшли. А він їм каже: «Ви доведіть до оперуполномоченого, що в нього стоїть чотири мішка просіяної муки». А до нього ж ніхто не ходив, а тоді пішли і у нього забрали.

У 33 році, я помню, вже варили їсти, хто де робив. Я вже помню, і каша якась була, і молотилка. І у 33 году вже був урожай хороший.

Якщо хтось противився чи щось робив не так, то відвозили у Андрєєво-Іванівку, там вже розпоряджалися. І били. У нас сусіда забрали за колоски, і били так, що я помню, приходила до них, а він вже помер, його переодягали.

Ми, діти, збирали в полі колоски і здавали в колгосп. Об'єжчик охороняв поля. Усі йшли в колгосп, бо мусили. Забирали і корову, і теля забирали.

У 33-му році навесні люди вже почали помирати з голоду. А як виживати? У кого десь дитинка була слабенька, то її вже не годували. Цим двом дамо їсти, а цим не дамо, і так вони голодні і вмирали. Ми з дівчинкою сусідською ходили рвати какіш, у нього наче молочко таке, і зайшли глибше і побачили мертвого чоловіка, від голоду помер. Ми полякалися і втікли, але сказали комусь, що там він мертвий лежить. У нас в основному діти помирали, але не так, щоб в кожній хаті.

Я не можу сказать, що хтось не голодував, але ті, що ходили, вони якось ділилися між собою.

Ті, що на травах були, щось таке їли, ті вижили. І чим там було ділитися, кожен сам своє. У нас попереді дід з бабою жили, то бувало, що дід щось доставав, приносив, а ми біжали до них. Цукерки він нам приносив. Це вже після голоду було, та все одно ще трудно було. А в 37 году дід вже старенький був і пас вівці, мав кози і цапа. І його репресирували за те, що цап ходив вместє з вівцями пасся. Це причина така. І він був больний, і у Одеській тюрмі помер.

Нам казали, що за границею десь є голод, а у нас тут злишки є, і треба ці злишки туди переправити.

У містах теж був голод, та не такий, робочим давали. Ті, що в город попадали, казали, що там давали пайки. Трудно, конешно, було, але виживали.

Такого, щоб людей їли, у нас не було. Це було десь за Переселенцями. Хлопчик пас корову, а чоловік великий голодний йшов, узяв того хлопчика, зарізав, і з'їв серце сире, а що там ще було і не доїв, то під копицею залишив. Батьки ввечері почали шукати, їм сказали, що бачили чоловіка, то його знайшли і так били, щоб він показав, а потім ще били, забили до смерті.

Хоч були й слабі люди, але копали ями, збивали доски. Поминки вже опосля робили, коли вже було з чого. У великих селах, казали, їздила повозка збирала тих людей, і навіть якщо трошки

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

живий, все одно скидали, щоб завтра за ним не повертатися. І зараз поминають на Гробки, на Зелені Свята. У нас у селі церкви нема, та поставили такий хрест, і батюшка приїжджає. На Яблука, на Спаса, на Пасху приїжджає. У Романовці церква є.

08.07.2008. Записала Петрова Наталія Олександрівна, доцент історичного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

с. Олексіївка

Згадує
Біленко Марія Михайлівна,

1926 р. н., с. Олексіївка, Рубльовка

Чи пам'ятаєте Ви голодомор 1932-33 рр.?

Помню, мені було 8 год. Я ж помню всьо, що я їла.

Які, на вашу думку, були причини Голодомору: неврожай, засуха та ін.?

Як вам сказати... Комори у нас тут тріщали пшеницею, а люди були голодні. Не давали, голодом нас морили.

Якщо відбирали в людей вирощене в полі, городі, то хто це робив?

Як? Комуністи, комсомольці. Було в нас трішки пшениці, батько каже: «Йдуть комуністи». Батько каже: «Що робити? Сховаєм пшеницю в солому». Коли комуністи зайшли до хати, сусідка найшла пшеницю і забрала, лишила нас з голоду помирати, щоб ми з голоду здохли.

Чи були винагороди від влади за донесення на сусіда за приховання зерна?

Цього не було.

Як це відбувалося? Ті, що відбирали, мали якісь документи?

Нє, нє, самоправний суд був.

Чи мали зброю ті, що відбирали хліб у людей?

Нє, прийшли, ми ж їх боялися, щоб в тюрму не посадили.

Як люди боронилися?

Мама якось привезла солому, щоб перебрати і взяти зерно. Ну, там було зо 2 жмені тієї пшениці, і зварили куліш. Мама мені казала заперти двері, бо вже такий голод, що дітей могли з'їсти. А я така пухкенька, помню, була. Заходить до хати чоловік з сокирою за поясом. Я злякалася і впустила ложку, а він каже: «А що ви зварили? Що ви їсте?» брат каже: «Куліш». А він: «Ану дайте я покушаю». З'їв той куліш, а що йому той куліш, він потом пішов, взяв зарізав лоша. А конюх кинувся, а той чоловік вже жарить того лоша. Коли приїхала міліція, той чоловік втік, до Одеси.

Чи можна було приховати якусь частину зерна, овочів?

Та деж ті овочі були! Що було? Городи зарослі були, можна було сховати зерна, та його не було. Та може, десь жменьку.

Хто і як шукав заховані продукти і як їх звали?

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І.І. МЕЧНИКОВА

Комсомольці, комуністи.

Скільки їх приходило до хати? Хто це був?

По три душі, по чотири, но вони вже повмирали.

Де можна було заховати продукти харчування?

Мама робила, а той, що на коморі, та й каже до мами: «Візьми хоч дітям що-небудь». Мама каже: «Як я візьму?» «А ти в халяву насип, в чоботи». Та й вона принесла, висипала, кіло тої сємєчки, але теж боїться. Взяла, спряжила нам, а то сховала в комин. В комині форточка, і там вона ховала.

Чи давали їжу тим, хто пішов у колгоспи?

Давали потрошки. Якби вони не давали, людей багато б вимерло.

Забрали лише продукти харчування чи також інші речі?

Все брали, що попало. Були бур'яни на городі, ми з братом подушки там ховали, поки комуністи в хаті. А коли підуть, то опять заносим ті подушки.

Що таке закон «про 5 колосків»? Чи чули ви про нього?

Судили за жменю. Одна жінка взяла за пазуху кукурудзи трохи, та 5 років дали.

Хто охороняв кологоспні поля?

Об'єжчики були. Коли підем на поле за колосками, бачимо, об'єжчик їде, ми попадаєм і нас не видно, бо тоді високо косили пшеницю.

Чи змушували людей йти до колгоспів і як?

Ну як, заставляли.

Де переховували худобу, щоб не забрали в кологосп?

Ми всьо віддавали: і корову, і коні, всьо віддали.

В який час ходили забирати зерно, продукти?

Прям дньом ходили, нічого не боялися.

Скільки разів приходили до хати?

Приходили і перевіряли, коли захочеться.

Коли почали люди помирати з голоду?

В 33-му. Даже жінка дитину з'їла. Одну латуру ми їли.

Що було з малими сиротами, чи опікувалася ними держава?

Оставляли та й ходили по селі.

Хто не голодував у селі і чому?

Комуністи не голодували. Комсомольці не голодували. Це того, що вони збирали зерно. Не знаю, но вони не голодували.

Хто зумів вижити?

Ну я ж то вижила! Їла какіш, польову картошку, їжаків, та й вижила.

Чи допомагали люди одне одному?

Ділилися, хто де дістане. Колись у нас були буряки, рядом жила сім'я, то приходили і їли з нами буряки.

Чи мали якусь допомогу від родичів, які менше голодували?

Уже мамині брати пішли на тракторах робити, їм там давали пайки, та й вони з нами ділились.

Яких диких тварин, птахів, плазунів вживали в їжу?

Їли їжаків, сусликів, горобців я не їла.

Чи можна було щось купити у містах?

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Нє, нє.

Чи був голод у містах?

Аякже! Кругом Голодомор був, скрізь люди вимирали. Це ж правда!

Скільки людей померло у селі?

Ой, багато померло, більш ніж півсела вимерло.

Чи відомі випадки людоїдства у вашому селі?

Нє, таке я тільки чула, в нашому селі такого не було.

Де і хто хоронив померлих від голоду?

Викопують яму. В ряднинку. Тим, хто копав, давали по коржові. Та одні взяли та й поховали. Ті, що жили коло самого кладбища, побачили, що ноги видно в мертвих, і пішли до сельсовєта. Тим дали знову по коржові, щоб дальше закопали, бо в них не було вже сили копати.

Чи відомі у вашому селі місця захоронення людей від голоду?

Там вже позаростало.

Чи згадують померлих на проводи, Гробки, Зелені святи?

Як немає родини, то і не поминають.

Чи встановлені у вашому селі пам'ятники померлим від голоду?

Нема. А, зробили коло кладбища недавно таку могилу, освятили і згадують.

Чи знає сучасна молодь про голодомор?

Кажуть тепер, тепер є що з'їсти. Я розповідала дітям.

Кого Ви вважаєте винним у загибелі багатьох людей?

Сталін винуватий, і його помошник, забула, як його звати. Як звуть, чужоземець. Сталін зробив голод.

Чи знаєте Ви, що таке Торгсін?

Моя мама сєргі мала, вона дала їх за півкіла рису. Мама десь їздила, міняла.

07.07.2008. Записали Коршак Ярослав Миколайович, Петрова Анна Олександрівна, студенти історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Згадує

Бондаренко Марія Миколаївна,

1926 р.н., с. Олексіївка.

Під час голодомору 1932-1933 років я ще була мала, але все пам'ятаю. То були трудні роки, люди ходили попід хати, і якщо й знаходилась якась жменька чогось їстівного, то й ту жменьку прятали. З їжі люди ховали все, що тільки могли, ховали у горщиках, які засипали сіллю, а зерно у землю чи в сіні. Кукурудзу дерли, варили, а потім їли. Коли їжу забирали, люди плакали. Я пам'ятаю Дубенко, Скоблу Настю, Скоблу Христю, вони ходили по хатах і забирали у людей їжу. Ще вони грозилися при цьому повбивати людей, якщо хтось з них буде про це розказувати. Вони забирали їжу та підкормлювали цією їжею свого молодшого брата - Скоблу Колю. Якось мати втихаря пекла хліб, а ті про це узнали та й прийшли та забрали хліб для свого братика. Коли зерно увозили дорогою, то з мішків просипалось зерно, а люди підбирали ці зернятка, і вони сварилися, тому що не могли їх поділити між собою. Те, що люди ховали, вони їли потім.

Мій батько пішов до колгоспу, та там возив зерно, ми всі сподівалися, що нам стане жити легче, але батько нічого не міг собі взяти з того зерна, бо за ним пильно спостерігали.

Люди йшли у колгоспи добровільно. В колгоспах людям давали макухи по сто грамів та сою, матір ділила ці крупи по купкам. Саме люди з сільської влади забирали продукти. Петро

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Дубенко ходив з якоюсь жінкою і забирав їжу. Вони говорили, що здавали це все державі, а насправді залишали собі.

Кожен намагався якось вижити. Люди пекли буряки, їли кабаки, пекли плечики.

Хто міг, то ділився з іншим. Жити було дуже складно. Коли ми мали щось поїсти, то матір ділилася з тими, хто приходив до нас, кажучи при цьому: «Щоб знали мою добрість».

Люди ходили по степах та шукали їжу в мишеловках. Під час голоду в мене померло два брати: Саша і Віталік, та сестричка. Мій батько Миколай Іванович ходив розибухший від голоду. У нас нічого було їсти, а наш кум запропонував моєму батьку пійти у поле за схованою торбинкою з харчами. Ото й вони пійшли, та їх побачив Андрій Пруський. Коли вони повертались з торбинкою, цей Андрій спитав, що в торбинці, а ті відповіли, що нічого. А той був з сокирою, та сказав, щоб віддали торбинку. І віддали торбу. Але люди боронилися, коли ходили забирати продукти.

Люди як могли, так і жили. Хто почув, що помер коняка, то ту коняку з'їдали, їли і падаль, рослини.

Взагалі до хат приходили відбирати багато разів. Ще нам допомагали вижити родичі.

Померших ховали за городами, ховали у домовинах, тряпках. Цим займалися родичі померлих. У нашому селі люди їли людей, та, слава Богу, мало. Деякі люди вимінювали речі на їжу.

У містах наче був голод. Та все ж багато людей вижило. Кожен стремився себе пропитати.

Багато людей голодувало. Людей спасали скирди і мишоловки.

В нашому селі є церква, є і пам'ятники померщим. Ще також я розказувала про Голодор своїм дітям.

07.07.2008. Записав Волканов Сергій Іванович, студент історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Свідчить
Буряченко Ганна Яківна,
1928 р.н., село Олексіївна, р-н Демидівка

Ви пам'ятаєте що був голод у 32-33 роках?

Да, помню. Мені було п'ять годиків.

Які на вашу думку могли бути причини голоду?

Причини такі, шо малий був урожай, розказували так. Ну, трошки мали запасу, так як ось і в ці года. Але по три душі назначали, та ходили попід хати із ключками. І вони штурхали, шукали, може, зерно у печах, у плиті шукали. І в кого шо находили і забирали, а куди воно йшло - не знаю. Це були назначені наші люди. Вони хоть би находили, якби мали совість, уже старі люди розказували, то вони якось би у сторону одійшли і закрили то кіло. А такечко вони упрямо забирали.

Тобто це влада забирала врожай?

Ну да, які ж. Уже ж не з-за границі, а наші.

Скажіть, будь ласка, коли вони приходили, вони показували якісь документи, як вони пояснювали це?

Нікому нічого вони не показували. Ось до, отак як ви зайшли. « Є у вас там хліб?»,- і давай рити. Найшли, забрали і все.

Застосовували до людей побиття, висилання, арешти?

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Бог його знає. Репресіруваних, я чула, отправляли. А шо це таке репресірувані?

Чи мали ті люди зброю при собі?

Не знаю я.

Люди якось боронились, коли до них приходили хліб забирати?

Нічого. Зайшли, а в хаті чи хто – чи жінка, чи чоловік – мовчали. Їхнє право. Все.

Даже в моїй мами. Вже осінню зарізала теля, яке воно там було, посолила в діжечку. І забрали то м'ясо. Куди спрашується його забрали? Де його десь отправили? Тільки сюди поділили. Отак.

А можна було приховати якусь частину зерна?

А куди! Вони кругом шато рили, кругом: і матраси, і піч, і плита, і горища.

Скільки їх приходило до хати?

По три душі.

Пам'ятаєте як їх звали, імена?

Бог їх знає, як їх.

Хто це був? З міської, з сільської влади?

Ну, да. Наші, наші.

Чи давали їжу тим, хто вступав до колгоспу?

Це вже як уступили у колхоз та робили. Та там давали, напрімєр, скільки норму зробили, чи гектар, чи шо, чи конякою заволочиш, чи вишаруєш, то там дадуть зранку, чи ввечері.

А як хтось не міг вийти на роботу в той день?

Ну, то значить всьо, голодна.

Може пам'ятаєте, чи забирали інші речі: рушники, одяг, ікони?

У кого були, та й забирали, я чула. Я росла і розговор був.

Чули ви про закон «про п'ять колосків»?

Да, судили.

Ми малі були. І мама це чула, покойна, і мама нас нікуди з подвір'я не випускала. Так ми собі росли.

А поля охоронялись тоді?

Конєшно. Хто охоронял, той ловив з колосками. Та й видавали.

Чи люди хотіли добровільно йти в колгоспи?

Не знаю.

Худобу десь приховували, щоб не здавати в колгосп? У вас була худоба?

Да, були. Ну то, конєшно, здали в колхоз. І плуг, і якась коняка була.

А пам'ятаєте, в який час приходили?

Не знаю.

Скільки разів приходили?

Бог його знає.

Сильний голод був? Помирали люди?

Да, да. В мене брат менший, самий менший, та я помню, на печі він лежав. Сою їв. Але вижив. Отакі ми були голодні.

У вашій родині ніхто не помер від голоду?

Батько помер. А ми вже пухлі були. Багато помирало з голоду.

А були такі люди, що не голодували?

Бог їх знає, може, й були.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Як ви зуміли вижити?

Бог держав. У нас, дитино, нічого не було, одніх нас четверо. І мама бідна ходила. Мєтєль, світа не видно. А раньше скирди були двоколки. І вона мєтєлію ходила, її обмело, могло замести. Цілий день там. І вона, тако, у платочку зеренця позбирала, і нас ділила, но не дала нам пропасти.

Чи допомагали люди один одному. Ділилися продуктами?

А де ж, у кого там було?

Чи допомагали вам родичі?

Мама ходила до сестри аж в Майорське. Та, помню, принесла шкарлупи з буряка та картопліі, та капуста, то таке. Це ми пекли і їли.

Може ще їли якусь травичку, ловили птахів?

Горобців ми в стріхі ловили, старші брати, та це їли. І траву – щір. Мама такі млинці, чи коржі якось ліпила.

Знаю, шо вже весна, то ми бриндуші от на горі копали, та це вже підживок. Козелики росли, какіш, оцим ми споживали.

Можна було щось виміняти в місті?

Міняла моя мама геть усьо: все дрантя, все, шо було в хаті, все шо на неї. Раньше розказувала, юбки, три пілки, якась щоточка, шерстяник носили туди в чехи, Богемка. І там, каже, впадали навколішки, шоб жінка дала пригоршню кукурудзи, бо четверо дітей.

А в містах був голод?

А я не знаю, чи це тільки у нас…

Скільки людей померло в селі?

Багато.

В сусідів хтось помирав?

У Галі Поберезнючки та двоє дітей, дві сестри повмирали разом. То казали, що наїлися рипляхів.

Чи відомі випадки людоїдства?

Да, у Павловкі, Рябокониха та своїх двоє дітей поїла. І тоді вона уже після голодовки десь виїхала. А у нас такого близько не чути було.

Були такі люди, що займались похованням померлих?

Ну як, чула, шо помер, понесли, та й ніхто почти не йшов.

На кладовищі хоронили?

На цвинтарі, да.

А церква в вашому селі є, була?

Немає, а тоді в Павловкі.

Не заносили в церкву померлого?

Та ні, їх так несли на цвинтар. Хто їх буде нести, як усі люди не могли ходити голодні.

Чи відомі якісь масові захоронення людей від голоду в вашому селі?

Не було такого.

Чи згадують, поминають тих людей зараз?

Ну, ходять, близькі на цвинтар.

Чи розповідали своїм дітям, онукам про це?

Не раз розказувала. Та й приходили учні зі школи. Розказую.

Скажіть, кого ви вважаєте винним у цьому голоді?

Хто його знає. Вищі органи. Шо, не чули, шо люди голодні, та не можна було шось привезти

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.І. МЕЧНИКОВА

та вділити?

Знаєте, шо таке Торгсін?

Шо це? В нас його не було і зараз немає.

7.07.2008. Записала Пелеховська Катерина Володимирівна, студентка історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Розповідає

Головченко Марія Максимівна,

1922 р.н., с.Олексіївка.

Ходили збирали всьо, разну траву. Люди вмирали, пухли з голоду, даже мій батько вспух, трохи не помер, геть ноги були пухші. А не має, забрали всьо, в нас же всьо позабирали всьо, і сиділи як є. Прийдуть, заберуть, даже в мене кусочок хліба є, яка крупа є, даже ще було іначе. Ми на пічі лежали, нас троє було – братики два і я. І мама взяла фасолю розсипала по пічі, а тоді застелила, колись рядна були такі, застелила, тоді положила щоб вони не найшли там, а вони вже всьо подовбали, і піч і всьо, а тоді нас піднімають. І зігнали нас, і змели ту фасольку і забрали, остання вже, вже не було нічого, вже останню фасольку забрали.

Якраз у 33 році ми сюди переїхали, бо батько вже шукав луччої долі, а він був спєциаліст, його сюди пригласили в Радівку, а з Радівки вже сюди ми приїхали, а тут тоже голод. Тоді це село називалось Рубльовка.

Доносчики винагород особливих не отримували, але вони забирали теж у людей: і зерно, і одіж, і інший скарб, всьо забирали. Вони потім приєднувалися до тих, хто входив у команди по розкуркуленню і забирали все, а хто трохи багатший, то забирали і хату, і вигонили. Їх вивозили. От батько мій утік сюди, вони не знали, де він, а тоді мама нас забрала і нас сюди привезла в Радівку. І от, а з Радівки вже потім батько нас сюди забрав. А батькових братів забрали ні за шо, по десять год сиділи.

Які документи? Хто ж їх питав за ті документи. Прийшли і робили шо хтіли, ніхто їх не питав, які вони мали документи, чи це їх послали, чи це вони самі. Ну, конечно, влада посилала. Батько, був ковальом, був дуже спєциаліст. Тоді вже тут пішов у кузню, та йому давали вже трошки муки, молока, то вже мама і нас і батька трохи піддержувала, щоб він не впав уже з ніг.

Скільки людей було в командах, я не скажу, бо ж їх назначали в сельсовєті. В них були: голова сільради нашої, багато народу з місцевих, які ходили і тоже обдирали. Наші люди, але теж ішли і обдирали. Повимирали вже ті жінки; присилали также з району. Ходили і чоловіки і жінки.

Ніхто ні в кого не питався дозволу, прийшли та забрали, а ти кричи, верещи - нічого не поможе. Забрали корову та й повели, забрали коняку та й повели, це ж було тоді у 33-му. Хто відбивався – тут у тюрму. Є такі, що й повернулися, як мої два дяді.

Зброї в тих, що забирали збіжжя, не було і близько, яка в їх зброя, паличка ото, що довбали нею піч, чи немає там чого. І надворі все перекопували, і в хаті шукали всьо. В хаті нічого був мішок груш сухих на горищі і там найшли, забрали ті груші. У нас груша здорова була, ну а мама насушила і на горища у мішку здоровому повісила там. І вони найшли там, забрали оті груші. Мама казали, що хоч будем трохи варити та поїмо. Ніхто не міг боронитися від того, що вони робили. Приходили всьо гребли, всьо брали.

Тут була Чумаченко Паша, Бондаренко Фенька, це казали, що вони іще ходили, збирали всьо, комсомольці чи шо вони були.

Був колхоз. У 33 уже був у нас колхоз. Ті йшли, ті не хотіли йти. Хто йшов, то все одно

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

добровільно здавали усю худобину, всю свою скотину, плуги, борони. Налоги такі, що не можна було видержати, от люди і йшли, не то приходили і забирали самі.

У 33-му ніхто нікому ніякої допомоги не давав, ото ходили на поле збирали оті мишоловки, розгрібали тако, збирали, як нагадаю, ото з мишія ту кашу, як ми їли. Щир вигортали з мишоловок, і мушій теж, у нього такі ще колосочки миші наносили, і ми вже ходили роздовбували і виривали. Насушимо на столі, бутилкою натерли, і мама напекла матержаників і ми їли їх. А картошечку в нас вибирали дику таку, вона міленька, тоже їли. Була трохи не замерзла на степу. Ми з подружкою, пішли на степ, там сказали, що є в полові пшениця. Ми пішли з тою Вєрою. Віяли, віяли ту полову, а мороз, а вона каже: «Ти знаєш, давай трошки ляжем заснем». Я: «Та нє, йдьом додому», а навіяли тако трошки, ох, які ж ми раді, як його змололи та кулешик зварили такий добрий. А ті мандрики – акація цвіте, ми нарвемо багато, мама напече, і ми їмо, а то квітками прямо так їли.

Забирали й речі. Понравилось оце гарне рядно, колись були рядна, - і давай сюди. Пілки колись були шерстяні - так і ті забрали.

Судили, за колоски, нельзя було красти, Боже спаси. Жінка взяла кіло зерна, заховала – три годи. І ще беременна, і двоє діточок удома, забрали. Повернулась вона уже потім, дитятко померло, а вона три роки відсиділа і повернулась. А свату моєму 25 років дали, їздовим десь там був, та всипав відходу в повозку, та зловили і 25 років дали. Прийшов він вже больний був. Після жнив, у полі колосочки збирати не дозволяли, бо вони спеціально зробили, щоб ми виздихали, я так думаю

Були ще спеціальні об'єжчики. Там вишки робили на степу, сидить на тій вишкі і дивиться, щоб ніхто нічого не збирав. Назначали їх із селян. Гонили всіх, навіть рідних, бо всі боялися, що хтось побаче та розкаже, та це ж смерть буде і йому, і тим рідним. Як свій не нажене, то їх з району багато їздило, як побачить, то відразу в кутузку.

Багато людей не хотіло іти у ті колгоспи, але потім пішли. А взагалі, ішли першими бідняки, бо в них нічого не було. Начали налажувати дуже великі налоги, хліб щоб здавали. Виїжджали. Багато ж повиїжджало в города.

Найчастіше ходили і забирали збіжжя весною, перед жнивами. Приходили по кілька разів на добу, і взагалі, як тільки щось почують, то вже йдуть. Найбільше люди помирали весной. Мій чоловік сам мені розказував, що батька свого вони із братом, той помер, та везли самі на кладбище, та ще самі його запорпували. Та ще показує, що тут вони з Володєю його пригорнули, бо яму не могли викопати. Тепер він там похоронений, бо просив рядом з батьком поховати. Тоді нічого ніхто на могидку не ставив, бо наче ніхто і не забороняв, але ж сил не було на те, щоб поставити хреста. Вони ж і яму навіть не змогли гарну викопати, а, каже, так запорпали.

Тоді вже були якісь інтернати, бабки вимерли, та в ті хати сиріт звозили. Я знаю, як ми сюди приїхали, та тут був інтернат. Ще брат мій ходив туди їсти, трошки давали. Отам уже були діти-сироти. Багато сиріт було у нас.

Були у нас на селі активісти, що вони командували всім, та вони і не голодували. Бо ходили відбирали, у кого шо послєднє було.

Більше осталося людей, чим повмирало, але й померло багато. Большинство молодьож, діти повмирали. Бувало таке, шо всі сєм'ї умирали, а бувало, шо двоє, троє вмерло, тоді ж сєм'ї великі були. По п'ятеро, шестеро дітей, тоді ж родини великі були, то бувало шо родинами, а бувало шо одне, двоє.

Були ми в Радівкі жили, та там було таке, шо і дітей їли. Ловили там їх. Ще й ми, як батько сюди поїхав, осталися, прийшов до нас той завхоз, що батько там робив, і сказав, щоб нікуди не

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

виходили ми. Мама тоже втікла, бо були б посадили, тільки з братом остались, а брат уже один помер. Приніс нам кусочок хліба, де там він його узяв, крупи трохи, і масла постного приніс трошки, і оце наказав сидіти в хаті і нікуди не виходити. Спитав мене, чи можу я щось зварити, сказала, що можу. І то ми той куліш варили собі. Батько, правда, тоді приїхав забрав нас.

А в цему селі вже батьки коло нас були трошки. Тут коні їли дохлячі, сопаті були коні, їх били, і за тою конякою як тянуть, і туди на кладбище, де хоронили ті коні, то вони їх не дотягали. Біжать всі люди, рвуть, рубають.

Кожне виживало як могло. Ніяк люди тоді не допомагали один одному. Кожен жив заради себе і своїх дітей. Тоді вже як пішов у колгосп, то почали трохи давати. Уже пройшло то всьо, почали давати зерна з колхоза. То макуха дадуть, то крупи якоїсь, та так уже легше було.

Лісу у нас тоді не було. Та оце ми ті козелики, бабки, калачики, це ми їли. Цю свиріпу, це какіш, це наші трави, ми всьо їли. З тварин не було уже нічого: ні собаки, ні кота, нічого не було - все попереїдали. Нічого не було коло хати, чисто було кругом. Були дикі голуби, сірі такі. Це прислідимо, як вони надійдуть у курник, та двері закриємо. І зловимо кілька штук. Їжаки їли, вони добрі, сама їла. Вони такі добрі, як свинина.

Шо могли міняли у містах, а потім ходили самі в одязі латка на латці, непонятно було, з якої матерії воно було пошите. Тут у нас не було де міняти, треба було їхати десь у місто.

Я не чула, щоб у містах голодували.

Люди ховали своїх хто як міг. Я сама бачила, як везли дочка і братік, маму, яка померла. Вони поклали її на таку тачечку, і у неї отакого коси висять, і вони її везуть на кладбище, і як ото вони її похоронили? Запорпали, оце і всьо. І даже знаю, що Катерина звали, добре запомнила. Там усі на кладбищі, і хоронили кожен своє. Це я знаю, бо кажу ж, що чоловік мені розказував, як вони батька хоронили. Люди самі хоронили своїх померлих, ніхто їм не допомагав. Нічого їм за це не давали. Всі там.

Тепер, ну конечно, як є рідня, то поминають. А як уже і нема рідні, ну правда, в нас нагорнули були могилу, і всьо зробили, і хрест, і освятили на нашому кладбищі. А в церкві не знаю, я тепер не ходю. А раніше це ж поминали. Після голоду церков не було, батюшків розігнали, церкви позакривали. Тут не було церков. Там, де ми жили в Кіровограді, там була церква, здорова така, гарна. Та хтіли знять колокола, та за щось зачепився, та не могли. Виліз один, та його вдарило, та він упав і вбився. Є Бог на світі. А тут у селі не було церкви, і нема.

Молодь не вірить. Он мій син каже: «Як це так, шо ви не їли», ну шо я йому скажу, ото тільки, що завести в голу хату та нічого не давати їсти, як він не знає цього, отак, кажу, не їли, а він не віре. Школьники лише спитають ото, а так щоб відчути щось, такого я в них не бачила. Вони прийдуть, ото-то–то, і всьо, до свіданія.

Наверное, партія наша, комуністи це зробили таке, я так думаю. Вони всьо забрали, до нитки.

08.07.08. Записав Гетманець Святослав Анатолійович, студент історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Свідчить

Дворнікова Євгенія Миколаївна,

1926 р. н., с. Олексіївка вул. Леніна № 106.

Звісно, я пам'ятаю. Я проживала в цьому селі.

Врожай був, тільки його вивезли в глубінки, це такі комори. І так вони їх охороняли, що сам

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.І. МЕЧНИКОВА

чорт не підійде.

А ми голодували, бува, йдем на поле, то дадуть жменю хліба, зерна якогось і це отако, чи в тебе сім'я, нас було четверо в мами і всі були малими. Самій старшій було 10 років, мені було 6 р., але я вже все помню. Голод страшний був. Був хліб, але нам його не давали.

Вони приходили, ну що ж вони душу візьмуть, у нас нічого ж не було. В кого був хліб, зерно, то в тіх шукали, забирали, розкулачували, приходили по 3-є чоловік, коли їм заманеться - тоді вони і йшли. Хто де міг, там і ховав зерно, хто закопував у землю, хто в піч ховав, хто в комин замуровував.

Голод був великий, люди пухли від голоду, страшні ходили - вмирали. Мамина тьотя і йшла, упала таки і померла на дорозі. І поховати нема кому, хто ж поховає, як всі голодні були і не можуть яму ту викопати. Колгосп не допомагав ховати.

Оце мама на роботу як іде та заробе жменьку, та прийде зваре, отак і жили. Обично мама принесе соломи мішок нам і ми перебиваєм, збираєм, де є яка зернина в тій соломі. А як тільки розвеснилося, ми їли бур'ян: козелики, кокіш, жили ми пошти на тій зелені, собак також їли і їжаків смажених, а воно м'ясо чимось свинину нагадувало. Бува, щиру надьоргаєм, то зліплю коржики, а воно не солоне, бо солі не було, то таке противне, а то бурячиння, воно просто отвратітільне. Баба, бува, достане вожжі дьогтем намазані, то я страшно запомнила це, та виварювали та їли по кусочку, то мене тошнило від їх.

Ой, як ми жили, жити не хотілося. Тільки лягаєш і встаєш, і думаєш, шоб шо ото поїсти.

Уже коли у 33-му році був урожай хороший, то й то людям не давали даже колосок зірвати. Ото було коло гробів, там біля дороги колоски росли, то пішов мій брат старший і зірвав декілька колосків, і ото його спіймали і побили, чуть і тюрму не посадили. Поля об'їжджали, охороняли, не можна було вкрасти.

Хто пішов раніше до колгоспу, ще в 31-му році, то в тіх худобу не забирали, а кого заставляли, то все забирали. У нас була, але нас багато було і ми ото по стакану молока вип'єм, ну що ж це. Корова була втелилася, то баба з дідом взяли те теля зарізали, бо що ж, діти з голоду повмирають, і мати не знала, і ми так по кусочку, коли ту юшку зваремо і так вижили, і так ми перебивалися.

Якщо солома була – значить, і зерно було. Зерно було, тільки вони вивезли, і нікому нічого не давали.

Сусіди не доносили, ні, бо і в них нічого не було, і в нас. Ми всі голодні були.

Заставляли йти до колгоспу, забирали все: і коні, в кого що було. Ну ті, хто в колгоспі був, отримували по жмені пшениці. Якби самі, то ще можна вижити, а всіх сім'я, то шо та жменя.

Не голодував в селі Іван Білощук, бо був кладовщиком, бо він всім завідував, у нього все було.

Були такі, в кого були коври, подушки, ікони, то вони їздили по селах міняли, і ми з мамою дещо поміняємо, ото так і виживали. Ми жили не бідно, от і все виміняли, щоб прожити. Нічого не осталось.

Вся Одеська область голодувала. Голод був страшний. Чули, що були випадки людоїдства, ми боялися на вулицю вийти. А також коні дохлі їли. Були коні хороші в колгоспі, жирні, і придумували щось там і їх отравили і закопали. Люди все одно знаходили і розривали.

Люди помирали, дуже багато, помню, сусід був 1914 р., присів коло воріт і так і помер від голоду. Хоронили на кладовищі. Тим хто займався цим, давали жменю зерна, щоб вони поїли та могли викопати яму. Люди самі хоронили, колгосп байдуже ставився. Ото положать на якусь тачку, вивезуть без нічого, в яму кинуть та загорнуть.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Ніхто їх не поминав і не згадував, а щас говорять, що поминають. Я так розказую своїм дітям. Нам розказували батьки, а ми дітям своїм.

08.07.2008. Записали Димура Олександр Миколайович, Іщенко Христина Юріївна, студенти історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Свідчить

Демидова (дівоча Кріль) Катерина Михайлівна зі слів свого чоловіка Демидова Ємельяна Сергійовича

1925 р.н., село Олексіївка, р-н Демидівка

Ви пам'ятаєте, що був голод у 1932-1933 роках?

Мені чоловік розказував, шо мама його померла в голодомор, і вони самі ховали. Всьо позабирали. Все в колгосп позабирали, ну такі свої підхлібники, шо забирали. І вони на печі розстелили і нібито застелили і лягли. І їх зігнали з печі і позмітали геть до зернини.

Як звали вашого чоловіка?

Демидов Ємєльян Сергійович. Його і маму поховали в Рубльовкі. Казав, шо й батько самі несли, самі ховали.

Розказував, яку траву вони їли?

Ой, всякі трави, шо хоч вони їли.

А були випадки людоїдства?

Я це не чула.

А за те, що люди збирали колоски на полях, їх наказували?

Да, да. Наказували. Не дай Бог шоб колосок взяти.

А поля охоронялись?

Да, да, аякже.

А були такі люди, шо не голодували?

Ну знаєте, ті шо за ними були, та й може не голодували, ті шо тягали за руки, помагали їм.

Помагали родичі?

Бог його знає.

Помирали в селі люди?

Помирали. Ой, страхіття було.

Чи міняв Ваш чоловік речі якісь на харчі?

Ні, за це він не казав.

А от ви з Західної України? От у вас було щось чутно про голод тут, може, приходили люди звідси?

Знаєте, коли приходили, в 41-му.

А в 33-му приходили?

Не буду казати, бо я ше мала була.

Значить, на заході теж чули про голод тут?

Так, чули.

Ви коли сюди переїхали?

Ми переїхали в 51-му у Павловку. Нас переселили в Павловку. Бо в нас три села якраз на граничній полосі були.

В якому селі ви жили в Західній Україні?

Село Леп'є. На границі. Нас тоді переселили. З Павловки приїхали представітєлі, це вже я

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

помню. Сказали: « Не хочете живими, то поїдете мертвими». Примусово переселили. А других – цілий район.

А вони пояснили, чому вас переселяють?

Ну, бо, знаєте, з-за того, шо гранична полоса. А на граничній полосі не должні дома бути.

А це на кордоні з якою країною?

Це Польща на границі. Польща.

07.07.2008. Записала Пелеховська Катерина Володимирівна, студентка історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Розповідає

Луценко Катерина Іванівна,

1915 р.н. (записана з 1916), с. Олексіївка, Рубльовка.

Чи пам'ятаєте Ви, що був голод у 1932-33 рр.?

Я його пережила, я знаю.

Які, на Вашу думку, були причини голоду?

Урожай був, просто забрали усьо. А ми голодували, страшне.

Забирали лише продукти харчування чи й інші речі?

Вони зерно забирали, а одежек в мене і не було.

Що таке закон про «5 колосків»?

За колосочок судили людей. Коли на полі в'яжеш, то нас трусили, а собі аж хочеться пнути в рот те зерно, щоб ніхто не бачив..

Чи мали зброю ті, хто ходив відбирати зерно в людей?

Нє, нє, без нічого вони ходили.

Де можна було сховати продукти харчування?

Вони кругом шукали, у моєї мами грубу довбали шпичкою, сім раз подовбали, за городом шукали, скрізь.

Як люди боронилися?

А ми ж не мали права, бо заберуть і посадять.

Скільки їх приходило до хати? Хто це був?

По три, по чотири приходили, скільки хоч, даже в мишину дірку заглядували.

Чи люди хотіли добровільно йти в колгоспи?

Як сказати, ти должна йти, коні здати, всьо здати і в колхоз.

Чи давали їжу тим, хто пішов до колгоспу?

Да, баланду давали без солі. Ті, що ходили в колхоз, їли баланду, ті й вижили, а ті, що не йшли, сім'ями вимирали.

В який час ходили забирати?

Вдень, вони не боялись нічого, ноччю не приходили.

Скільки разів приходили до хати?

Без счоту, собаки, не боялись нічого, і свої люди.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.І. МЕЧНИКОВА

Коли почали люди помирати з голоду?

В 33-му. Це настоящий був голод.

Що було з малими сиротами?

А сиріт відправляли кудись. Був випадок, що батьків арештували, а дитина старша з'їла меншого брата.

Хто не голодував у селі і чому?

Є люди, що не голодували, ті, що відбирали, ті і не голодували. Вони пили, гуляли, вони з цього проценти получали.

Чи допомагали люди одне одному у виживанні?

Хто поможе, які родичі, як родичі такі самі як я, чим вони можуть мені допомогти, як вони самі голодували.

Яких диких тварин, плазунів, птахів вживали у їжу?

Котів, їжаків, собак, всьо їли, людей їли, не то що їжаків. Обшмалювали, розбирали і їли його.

Чи був голод у містах?

А що я в городі була чи я знаю, що там в городі? Скрізь був голод.

Скільки людей померло у селі?

Селяни повністю вимирали. Процентів 30 осталося, інші померли.

Де і хто хоронив померлих від голоу?

Просили сусідів. Ніякої бригади не було. Положили на драбинку, обмотали та й понесли на кладбіще.

Чи поминають померлих від голоду?

А як же, поминають, родичі поминають.

Чи знає сучасна молодь села про голод?

Нічого вона не знає, бо живете у розкошах. Розповідала дітям, онукам, а вони думають, що це я їм казку таку розказую, не вірять, що таке справді було.

07.07.08. Записали: Коршак Ярослав Миколайович, Петрова Анна Олександрівна, студенти історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Розповідає
Малієнко Марія Степанівна,

1926 р.н., с. Олексіївка, Рубльовка.

Ви пам'ятаєте голод 1932-33 рр.?

Я не дуже пам'ятаю, але пам'ятаю, як мама штій варила у казані, а той штій рябий. Мама ходила шукати мишоловки. А той штій, його ще треба змити.

Яка була причина того Голодомору?

Розкулачка була! Геть роздягали, роззували, з хати виганяли, жекет скидали. Маму вдарили, геть рука спухла, лікар казав, що дуже погано вони її вдарили, тобто, погано їй.

Що це було за село?

Бєляєво. Близько тут.

Хто відбирав у людей продукти, зерно?

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Комуністи, вони вже всі повмирали. Свої були, зі свого села.

Забирали лише продукти харчування чи й інші речі?

Роздівали, роззували. Коні, корови, повозки забирали.

Чи застосовували до людей покарання, побиття, арешти?

У тюрму, батька мого теж садовили, три рази. А одного разу він з'їв собаку, солов'їв їли, то він желудок спортив і помер.

Скільки разів приходили?

Много раз приходили, сундук забрали. Один чоловік прийшов, і тільки в хату зайшов, одразу сів на сундук. А в сундуку одежі було, красивої такої, праздничної. Ходили зі шпичками, все перевіряли.

Чи мали зброю ті, хто приходили забирати хліб у людей?

Та так, ходили, бо тоді люди були ж дурні, їх боялися.

Чи ті, що відбирали, мали якісь документи на забирання продуктів?

Ні, так приходили.

Де можна було заховати продукти харчування?

Знаю, що десь надворі, а не знаю де. Не було чого приховувати, все забрали.

Скільки їх приходило?

Може, два, може, три.

Чи люди хотіли добровільно йти в колгоспи?

Я не скажу, бо ще мала була і не помню.

Тим, хто пішов до колгоспу, давали якусь їжу?

Я не знаю, я тоді ще була мала і не розбирала.

Що Ви чули про закон «про 5 колосків»?

Ні, нічого не чула.

Хто охороняв поля, колгоспні комори?

Об'єжчики були.

Люди допомагали один одному, ділилися продуктами?

Де там ділилися? Чим там ділиться було?

Коли ходили забирати продукти?

Вдень! Мама як піде зимою на роботу, то каже: «Закривайтеся, нікому не відкривайте».

Коли почали помирати від голоду?

Я не знаю.

Як хоронили померлих від голоду?

Як тоді хоронили... На тачку, в кого є тачка, і везе. Яму викопували. Батька мого і ще одного – вдвох в одну яму. Мама казала, з досок робили гроби, або просто загортали і все.

Що було з малими сиротами, ними опікувалася держава?

Я не знаю, мені мати не розповідала, а я так не помню.

Що споживали в їжу з рослин, ягід, коріння?

Мишоловки збирали, листя буряка зривали, обкачали його так і їли.

Чи можна було щось купити чи виміняти у місті?

Як ми могли міняти, коли всьо забрали?

Ви знаєте, що таке Торгсін?

Ні, не чула.

Чи поминають померлих від голоду на Проводи, Гробки, Зелені свята?

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Тепер-то вспоминають, а тоді ні.

Чи встановлені в селі хрести, пам'ятники померлим від Голодомору?

Недавно у нас курган поставили, то біля нього молебень проводиться, батюшка служить, ми згадуєм.

Чи є у Вашому селі церква?

Ні, немає, і не було ніколи. Зараз строїться.

Ви розповідаєте про Голодомор своїм дітям, онукам?

Та ні, їм про це нецікаво.

Кого Ви вважаєте винним у загибелі людей?

Сталін винуватий, а хто ще? Це ж він розпорядився.

07.07.08. Записали: Петрова Анна Олександрівна, Коршак Ярослав Миколайович, студенти історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Згадує

Мосійчук Ольга Павлівна,

1927 р., с. Олексіївка, вул. Мира, 1,

Що було причиною голодомору?

Великий голод був, їли і мушій, і щир, і собаки, і коні, і калачики, буряки, бур'яни. Це так влада робила. Прийдуть, заберуть – їм байдуже, що нас 5-ро на печі.

А хто приходив ?

Наші местні.

А можна було щось приховати?

Нє, було приховаємо, але вони знайдуть. Зі шпичками ходили і находили.

Винагороджували тих, хто доносив?

Було, доносили.

А карали за те, що не хотіли віддавати?

За 5 кг 5-ть років давали. Били. Тяжко було.

А документи пред'являли, коли приходили?

Нє, нічого. Прийшли, забрали до грама та й всьо.

А приходили зі зброєю?

Нє, так, зі шпичками.

А багато приходило?

Троє – четверо.

А можна було десь заховати?

Нігде, бо найдуть.

А був опір з боку селян?

Нє, не було.

Чули про закон « п'ять колосків»?

Нє, а ми після жатки, об'єжчик як налетить коньом, та ми тікаємо. З мишоловок ходили, собирали. Мама зимою насобирає, посуше і зваре у печі, та ми оце їли.

А коли вони приходили?

Усе дньом. І дрантя забирали: рядно, пілку.

А скільки разів вони приходили?

Багато. Вони прийдуть, а потім ще раз. Забирали по декілька раз, та й люди пухли.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

А коли люди почали помирати?

В 33-му більше.

А сиротами хтось опікувався?

Хто там забирав?

А родичі допомагали один одному?

Нє, бо усі голодні.

А з дичі їли щось?

Їли голубів, собак, коней.

А в місті можна було щось виміняти?

Можна, але в нас нічого не було.

А хто з вашої родини помер, із сусідів?

У нас один лише помер, а в сусідки Софії, померло 3-є: Феня, Максимка і Ваня.

А в містах був такий голод?

Та мабуть був, кругом був.

Платили тим, хто хоронив?

Та де там. А хто ж йому буде платити, як той хазяїн нічого не має.

А родичам розповідаєте про голодомор?

Да, дочці - вона мені вірить.

А як ви вважаєте, хто винен в тому, що померло багато людей?

Сталін, влада.

А ви знаєте, що таке «торгсін»?

Нє, не знаю.

07.07.2008. Записала Андреєва Галина Борисівна, студентка історичного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Свідчить

Мосійчук Людмила Константіновна,

1928 р.н., с. Олексіївна вул. Миру 25.

Та де ж я пам'ятаю, що був голод 1932/33 рр., мені було 4 роки, я знаю тільки від батьків.

Причину голоду не знаю, можливо, була засуха, а щоб забирали урожай не знаю, не бачила, мені було мало год.

Такого не було, щоб доносили на сусіда, і винагород ніяких ніхто не отримував, таких не було.

Ніяких документів у них не було, бо приходили, забирали зерно, нікого не питали, штиками тикали пол, тоді поли були земляні.

Ні, зброї не мали, тільки штики для проверкі.

Люди ніяк не боронилися нас не питали, забирали і все.

Заховати можна було в піч, під грубку якщо пощастить, то заховане зерно не забирали, і воно залишалось нам.

Давали їсти тому, хто працював в колгоспі, їм потрібно було давати їжу.

Про 5 колосків чула. Це була стаття. Ну, наприклад, вкрадеш колоски з поля - посадять в тюрму.

Колгоспні поля і комори охороняли, там стояли військові і брати це зерно було заборонено.

Люди йшли до колгоспів добровільно, ніхто їх не змушував. Щоб когось змушували, не

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

пам'ятаю.

Худобу не переховували, тому що її забирали до колгоспу.

Малих сиріт забирали по великих хатах, в міста не відвозили.

Не голодували багаті, і вони самі зерно збирали.

В їжу споживали виноградні листя, калачики, козелики та інше.

Померлих від голоду хоронили на звичайних кладовищах.

Ніхто нікому не платив за поховання померлих від голоду.

07.07.2008. Записав Науменко Андрій Олексійович, студент історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Свідчить

Непом'яща (дівоча Кравцова) Марія Іванівна,

1913 р.н., с. Олексіївна, р-н Демидівка.

Ви пам'ятаєте, що був голод у 32-33рр.?

33-ий чи 34-ий? Ну, 34-тий тоже так саме був. Ше хуже наче було в 34-тий.

Як починався голод, чи був в той рік хороший урожай?

Урожай хороший був, дуже хороший. Але забрали, Бог його знає куда. А люди падали як мухи. Увійшов у хату до людини, він не бере шось таке, а подивився, як є шо їсти – взяв, нема – то йому нічого більше не надо. Іде. А як уже такий немощний став, та й упав у тій хаті та й кончився. Уже так дожилися люди. А шоб урожаю не було – був урожай. А прямо як у безодню вивезли.

А хто забирав?

Заставляли, машини самі вивозили. Колгосп вивозив. Заставляли та й вивозили. От зараз уродило, що уродило, то так як налог вивозять. А як уже лишнє там, то людям уже дають. А то підряд вивозили усе і всьо. І так, я ж кажу, зайде людина голодна в хату, найде що-небудь з'їсти – візьме з'їсть. А не найде, уже воно не може вийти з тої хати, голодне, упало там і дуба дало.

Відбирали у вас вирощене в полі, городі?

А городи були посаджені? Ходили в погріба забирали.

Зайшов один, він був комсомолець, але згодом став голодний. А в погрібі були буряки, він пішов і набрав бурячків. Багато не може взяти, а так, скільки може донести, там з десяток. Та й несе. А дід мій вийшов, то побачив. А він Михайло звався. «Постав, де ти їх узяв, занеси назад». А він слізьми плаче: «Андрюшка, дай мені хоч пару бурячків»- «Так ти отак скажи, а так не лізь, не надо. В мене сім'я. Візьми, -каже, - штук три, більше не бери». Він узяв, вийшов з того погріба, під погрібом сів. Він і з'їв ті бурячки, тільки отако земельку обгорнув. І так благодарить і плаче: «Спасіба тобі, спасіба тобі, шо ти дав мені бурячка поїсти». Падали люди як мухи, хоронить не було кому.

Хто це приходив відбирати, це були сільські люди?

Сільські, знакомі, знакомі. Прямо, ото ондо село, та то ж було село, а тепер нема його там. Де не де хата. Це ж цей же, що був у погрібі з отого села.

А була зброя у тих, хто забирав?

Нє, нє. Які там руж'я. Прийшов, сказав: « Треба здати государству» - забрав.

Один був у Рубльовці, забула його фамілію, а звався Мішка. Я його добре знаю, бо я ходила в Лікнеп, як кажуть, ліквідували неписемність, і він ходив, та я його знаю. Пшенички було трошки нагорі, десь так, з мішок, а він виліз на горище та й забирає ту пшеницю. Я кажу: «Міша, ну нащо

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

ти береш? У мене ж діти, тройко діток, а я четверта. Ну нащо ти береш?» - «Надо здати». А він її здав? Він додому забрав. Бо вдома в нього сім'я була. Та й шо ж, всьо равно з голоду здох.

Один був, Льоня звався, таки й був хитрий комсомолець. Там хто був должен який налог чи шо… Прийшов перед самою Паскою, в суботу, везуть паску святити. А він прийшов (це 33-тій рік) та й тягне 40 рублів було налогу. «Дай, бо щас,- каже,- опишу». А та мама моя плаче, каже: «Пиши вже шо хоч, шо хоч роби, в мене четверо діток, а я п'ята. Пиши». Він шо, стягує скатерку со стола, скрутив її під пахву і пішов.

Тоді ж так через врем'я його мама приходе. А я і брат мій ходили солому трусити, зерно шукали. Отак пішли заранння туди. Береш ключку, рядно і якусь торбину, мішечок. Натрусиш, шо там у тій соломі, провіяв – в мішечок. А брат од мене меншій на три года. Я вже не знаю, скільки йому там було, но так, бєдне, єлі блендало, несло мішок і рядно назад додому. Несе степом. А мама нас виглядає, не знає, з якої сторони виглядати. А тоді бачe вже, бо ж зіма, буває, шо і мєтєль. А вона дивиться і так спішить, як вона там спішить, встріти нас. Взяла в нього той мішечок, то рядно з вилками, а в мене той клумачок, шоб це ми от дихнули. І вона іде плаче, і ми плачемо з нею. Ну шо ж, прожарила, провіяла і на той, машинку таку, зтеребила. Вже зробила чистеньке і зварила кашку, спекла коржики. А завтра знов підемо шукати їсти.

А приходить кума, ше й мама хрестила Льоню. Був такий комсомолець (!), шо скатерку стягну зі стола. «Тай кумушка, ну хоть стаканчик». А моя мама каже: «Знаєте шо, кума, мої дітки вже давно шукають шось у соломі, щоб не пропасти з голоду. Шукають зереничка, щоб провіяти та хоть кашку зварити їм. А де ваш Льоня?». А каже: «Лежить, уже не встає з голоду». А мама каже: «Мене нє інтєрісує. Не можу я вам дати од своїх бідних діток, шо вони там і ручки поморозили, і ножки поморозили і шукають їсточки».

Не дала вон, бо вона не може дати, нас обідить. І шо, він помер з голоду. А ми ходили в ті скирди солому трусити. А на весну осталась одна нога. Приходить бригадир до мами. А він болгарин був, звався Сєргей, здоровий дядько. Оце шо в нас тут Серьожа, чи він голова колгоспу, Янов. А це його дід навєрно. Такий здоровий, шо в нього кулак більший, ніж в того Серьожі голова. Та й каже: «Дуне!» - «Що таке?» - «Нехай діти йдуть, як вони на ногах, нехай йдуть до сівалки». А мама заплакала. «Чи зможуть твої діти до сівалки, що б їх узяти?». А вона й каже: «Мої дітки все можуть зробити, а їх обідили. Було трошки пшеничкі і ту забрали». Плаче мама: « Ну то як хочуть, нехай ідуть».

Пішли ми до тої сівалки. Це руль держати та дивитись, шоб соняшники не забивались. Так до вечора. Там по три пригоршки вкрадемо семен. А це й же бригадир дасть по три пригоршки. А дали ше одного. А він з голоду з повозки встати не може. А мама дає нам молочка у бутилки, мені і братикові моєму. І дає, то що ми натрусили, коржиків спече нам, щоб ми їсточки не хтіли. А я вже даю молочка, тому шо привезли, щоб йому сівальником, це ж мале бідне, не має сили за сівалкою ходити і мій братік Петя, нема його уже. Даю йому молочка, щоб він напився. «Нате, - кажу, - Миколо». Оцеї Мані, якшо знаєте, Бондаренчихи батько. Пухший як скло, вивезли його, щоб замінити мого братіка, бо він геть мале, а мусів. І руль не може держати, а треба бігти, щоб не збило, там цеп тягнеться, загортає колії. Та й ми його піддержували, та й бригадир йому давав, та й тоже вкраде три пригоршки. Він шось за днів чотири вже ходив.

Та я мамі кажу приходю: « Дали Миколу, а він пухший. Та й давала б йому трохи молочка. Братіка жалько, щоб бідне не заморилося ж не впало, та шоб не збив би цеп його».

Виходить, що ті, хто забирав, самі з голоду помирали?

А обязатєльно. Цей же Льоня, шо я кажу. Шо він же скатерку тягнув зі стола, він же з голоду

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.І. МЕЧНИКОВА

помер. А він же був комсомолець. «Та й шо це ви досі не заплатили налог?!». Та й тягне скатерку зі стола.

Куди вивозили то зерно, що і вас забирали?

Може на елеватор. А як не на елеватор, то Бог його знає. Вивозили з села.

Було таке, щоб сусіди доносили один на одного?

Нєт. Як він піде доносити, як він такий самий пухший, як той сусід. Сусіда на сусіда не міг дойти.

Було таке, що до людей застосовували висилки, побиття, покарання, арешти?

Це було. Але це розкулачували людей. І людей висилали десь на сєвєр на целину. Розкулаче, забере в нього всьо. Там такі люди були багаті, щоб їх майно забирали в сільсовєт. Та там, хто там його купляв? А їх на север отсилали. Та й він, як мав силу, та й на сєвєрє жив. Багато таких людей. Та ше, кажуть, шо добре, шо нас туди прислали. І построїлись там, і жили, і мали.

А чи добровільно люди йшли до колгоспів?

Нє, не хтіли йти ніяк. Ніяк не хтіли йти.

Чи забирали в колгосп худобу?

Забирали. Забирали в колгосп телята вперед. От отелилася корова, 25 днів - і беруть у колгосп. І ше молоко треба давати, щоб ше його продолжали кормить. А тоді й ше корови брали.

А у вас була корова?

А в голод і після голоду ні в кого не було. Все позабирали. У колгосп позабирали.

Хто працював в колгоспі, тому давали якісь харчі на день?

Як уже воно було, то тоді в колгоспі варили мамалигу. А то, якусь латуру там зварять.

А як латуку варили?

А так: закипить вода, кукурудзяну муку засиплять і так не мамалига, не каша. І дають йому порцію. А шо там робили весною: сімена чистили, віялка в коморі. І ше запирали там людей, щоб не розносили. Ото там робили, хочеш узяти хоч жменьку – нє, не дають, бо це ж сімена. Просиш: «Та хоч трошки»,- «Нє, дамо тобі, отам вариться якийсь там кондьор». Дають всім отой кандьор, ше й якусь коровку заб'ють та кусочок м'яса кидають. Робили які могли. А які лежали, геть не могли робити.

А з вашої родини хтось працював у колгоспі?

Брат робив, і я робила.

А чули ви про такий закон « п'ять колосків»? Шо не можна було колоски збирать на полі?

Нє, нє, нє. А назбирав – неси здай. Заставляли даже збирать. І занести висипать у бункер.

А як хтось приховає?

А як найдуть, то ше й получе, та ше й посадять. Така була дисципліна. Погибло людей нізащо багато. А тоді ж самих, шо це таке поробили, порозстрілювали, руководітєлєй тих, шо отаке робили.

А коли це вже їх порозстрілювали, вже після голоду?

После голоду вже. Вже отако роздивилися, хто шо стоє.

Чи вони забирали тільки їжу, чи й рушники, одяг?

Нє, нє, це не нужно було нічого. Нікому не нужно було.

Скільки разів до вас приходили?

Та так, разів три були, а то й чотири. Тако провіряли.

А багато їх ходило?

Багато. Комсомольці були. Та шось понаходили та забирали. А тоді комсомольці самі з

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

голоду поздихали.

Я ж за цего Льоню кажу, шо був ше й похресник моєї мами. « А твій Льоня лежить, а мої дітки пішли в солому трусити». Підеш та натрусиш там кіла 3-4. А буває, що й відро натрусиш, та є шо їсти. « А твій Льоня, - каже, -чого не пішов туди?». А він стидався йти, бо він комсомолець, та з голоду здох.

Коли почали помирати люди з голоду?

Та коли не стало чого їсти, тоді й померали. Од урожаю до другого урожаю, та мало хто остався.

Були такі люди, що не голодували в селі?

Не було. Всі підряд голодували. Як він не буде голодувати, як в нього прийшли, найшли пшеницю і забрали. Не було таких людей, щоб вони не голодували.

А хто зміг вижити?

А той, шо не спав, а ходив солому трусити, та й остався живий. А ті, шо не ходили, то ніхто не остався.

А родичі вам допомагали?

Родичі такі самі голодні були, як і ми.

А що ще споживали в їжу з рослин? Може, вбивали тварин?

А є такі, шо й котів їли. Одна жінка забила кота, діти в школі були, і зварила, покормила тих дітей. Покормила і сильно плаче.

А що ви готували?

А натрусили зерна, провіяли дочиста, на дернячку здерли, із крупці зварили кашку, а з муки спекли коржика.

А чи був голод у містах? Чи можна було поміняти щось там?

А я за город не знаю. Тітка була в городі. Та вона приїжджала в село. Такі вєщі вона привозила. Та там за ту вєщь дадуть, хто має шо дати, але вже по врожаю, бо тоді не було чого брати.

Чи багато людей померло в селі?

Померло. Прям по двоє в хаті помирало. Не було кому хоронити.

Хто хоронив людей?

А так, хто міг трошки вештаться, ямку так, а собаки випорпають, та з'їдять. А бувало таке, шо падали, та не знали, де воно і ділось. От народ бєдствовал, годів три бєдствовал.

А хто сиротами залишився, ними держава опікувалась?

А сиротів зібрали, хата така була. Зібрали сиротів до кучі і доглядача дали, і варили їм потрошки. І стірали їм, і мили. Гляділи, бо маленькі поостававлися. Так дві кімнати: маленькі отдєльно, і більшенькі отдєльно. Бо маленьких, треба ж луче глядіти. Повно їх там було. Але повиростали, пішли в школу, покінчали 8-м класів. В інтернат їх поздавали в Чорнова і в Ніколаєвку.

Бойко в нас був голова колгоспу, Василь він звався. Та й пішла та кажу: « Випишіть хоть три кіла ячменю». Та він так, глухий тоже: « Е, хто не спить уночі, той їсть калачі»,- дав понятіє, шо йди укради, тільки не попадися. Та підеш ночію, колосків наріжеш, насушиш їх, та от дожились до урожаю. Тут сусідка була, в неї четверо дітей, а чоловік був засуджений на десять год. Та це я з нею піду на степ, наріжем колосків, натеребимо, наваримо. І такі стали багаті та довольні.

А хто попадався, за це наказували?

А одна жінка попалась, та три года дали. Вона отбула три годи, там тоже в допрі голодувала, та послали картошку копати. А вже холодно, а вона в пазуху набрала картошки і простудилась. І

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

прийшла з того добра, і прийшла вона саме в жнива. Та її встрічали як рідну маму, сильно плакали, та вона трошки прожила.

На Проводи поминають померлих від голоду?

Поминають. І панахиди кладуть.

В вашому селі була церква?

Нє, не було. У Василівкі з хати була церква. А в Павлівці вона й зараз є, та церква.

А в 33-му, 34-му виходили заміж, справляли весілля?

Та де там ту свадьбу, коли єлі ноги тягали.

Ви розказували про цей голод своїм дітям, онукам?

Розказувала, знають мої дітки, знають їх онуки. А чотири синочки похоронила.

Хто винен у цьому голоді?

Я знаю? За це я не можу сказати.

Чи знаєте ви, що таке Торгсін?

Не можу сказати.

08.07.2008. Записала Пелеховська Катерина Володимирівна, студентка історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Розповідає

Побережнюк Раїса Семенівна,

1926 р.н., с. Олексіївка, вул.Леніна № 75.

Я проживала в цьому селі, я тут і родилася, в Олексіївці. Звісно, пам'ятаю голод 1932-1933 років.

А шо я понімала, я не можу сказати причини голоду, ну урожай був, його забрали в глибинки і в нас нічого не було.

Їли ми бур'яни, бо не було чого їсти, і так і повиживали, а люди помирали. У мене помер брат з голоду. Тут був один Ваня та такий жульман, бува, ото де хто краще живе, то залізе в хату, набере та й мені коли шо принесе. Батька не було в нас, лише мама, я і ще троє. Мама робила дояркою, кухаркою і не могла даже в пазусі принести. Я була сама менша, шість років. І вони хотіли мені молочка принести, а неможна було, самі місцеві відбирали, сама місцева влада відбирала голова сільради чи голова колхозу. Пам'ятаю, Ваня повів мене до поля горох збирати, там був об'їздник. Ми пішли вдосвіта, ще темно було. Він прислідив нас і як вистрілить, а ми попадали, трохи не повмирали поперелякувались.

Їли з акації як зацвіте, збирали горішки, такі прям як картопля, ходили до степу травичку рвали, що бачили то і їли. Ходили скирти перетрушувати, десь, може, яка зернина їжа заваляється. Горішки ми їли сирими, вони як картошечка, тільки сильно солодкі, зацвітають розовим таким. А то була коло сусіда ріпа, та ми перекопали всю як трактор, їли щир обикновений, ми з нього кашу варили (чорний був він, отравитись можна було ним, і все одно їли), голубів ми не їли, їх і близько не було, бо як нам не було то і їм нічого їсти.

У нас землянка отуто була засипана зерном, а ми з голоду пухли. Люди і коней дохлих їли, а хто і людей викопував мертвих ото так і виживали. А чоловікові моєї сестри Параньки, кусок руки відрубили, коли конину розтягували.

У нас люди людей не їли, знали, що в других селах їли, а в нас ні, такого не було.

Не докладували один на одного, бо всім було горе, всі голодували.

Ми бідні були, що у нас брати, не приходили до нас, а до других, хто богаче, то приходили.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Хто боронився, всі хотіли жити.

У колгоспі не крали, бо ніхто не хотів у тюрму. З голоду вмирали, а в колгосп ворувати не йшли, там такий режим, що і колосок в полі не вкрадеш, всі поля охоронялися об'їзчиками.

Ті, хто були бідні, то ті самі йшли до колгоспу, а хто зажиточний був, то тих заставляли йти до колгоспу. Прийдуть, опишуть, заберуть все, що нажили. І люди вимушені йти. А були такі, які ні в яку, то тих висилали до Сибіру. Пам'ятаю, жив біля нас багатий Воронцов, то в нього все забрали: і сівалку, коні, корів, одяг. Всю сім'ю до Сибіру вислали. Хто сам пішов до колгоспу, то в тих не так забирали, дозволяли держати корову.

Давали там колгоспникам малі жмені зерна, трохи хліба.

А як сироти з'явилися, то їх порозкидають по дворам, щоб доглядали. А в кого дітей не було, то ті самі брали. Видавали якусь плату, продукт.

Не голодували, можливо, деякі заможні. То їздили міняти прикраси, худобу на хліб до Андрієво-Іванівки. А були такі, що прислідять та вб'ють та відберуть хліб, зерно.

Ніхто не допомагав, бо самі голодні були, отак і родичі, де що мали та ховали, бо прийдуть і те заберуть.

Багато вижило, ось і я вижила, ходили шукали, солому перетрушували, колоски збирали, більше старі помирали, бо молоді як могли, так і крутилися.

Скільки помирали, я й не знаю, знаю, що помирали, ще й багато. Хоронили тут на кладовищі. Ніхто не допомагав, ото хто крепший, той і хоронив. Заривали та й і все.

Ніхто не поминає, кому він нужен цей голод. Внукам, правнукам розповідаю, ото що спитають, а так цим не цікавилися. Їм живеться хорошо, навіщо це їм, в них є що їсти. Краще, щоб ніхто про нього не знав.

Є курган, є хрест, кожен рік збираються, поминають. Там, на Рубльовці, кожного року мітинги роблять, а зараз планується біля школи відкрити меморіал пам'яті жертвам голодомору 1932-1933 років.

07.07.2008. Записали Димура Олександр Миколайович, Іщенко Христина Юріївна, студенти історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Свідчить

Фетісова Катерина Вікторівна,

1928 р.н., с.Олексіївка.

Часи голодомору 1932-33 років я пам'ятаю добре. Ми приїхали з Росії, Калужницької області, в Олексіївку у 1933 році. Коли ми приїхали, ми привезли з собою багато речей та їжі. Але їжа бистро закінчилася, і ми почали міняти речі на харчі. Дуже швидко в нас майже нічого не залишилося з цих речей, бо все поміняли. Щоб вижити, мама з татом крали макуху від свиней та корів. Ми їли суп з щавелю, їли лошадей. Помню, матір якось принесла стегно лошаді, ми його сховали та потім їли його цілий місяць. Ще ми застали в 33-му році кабачки, та їли їх теж. Якось мій брат вкрав мішок кукурудзи, та його за це хотіли посадити на 10 років. Ми за нього дуже переживали. Та слава Богу, його відпустили, бо за нього заступився начальник Янін. Він сказав: «Щоб не чіпали добрих людей». Та так і зробили. Люди йшли до колгоспів добровільно. Колхоз дав нам теля, та в 33-му році це теля хотіли забрати. Та за нас знову заступився Янін, та теля залишили. Пам'ятаю, що зерно возили машинами до моря. Не знаю, що вони робили з цим зерном, я чула, що зерно возили до В'єтнаму. Та наче там у В'єтнамі було зерно. А може, це зерно топили в морі. А вже осінню повезли кукурудзу. Люди ходили повсюду в пошуках їжі. Та вони як

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

йшли з пустими руками, так і поверталися з пустими. Якось матір поміняла капці на буряк, та й ми не дочекалися, поки його приготують, та й з'їли його сирим. Матір варила затірку з щавелю. Мій брат возив кукурудзу на ліватор. Якщо батьку вдавалося вкрасти макуху, то ми її з'їдали дуже швидко. Зимою, коли вдавалося, ми ходили по полю та їли картоплю, таку синеньку, ще ми їли овес. Вся моя родина пережила голодомор. По хатах ходили забирали їжу, це були люди з сільської влади, куркулі прокляті. Якось одна з цих куркулів прийшла до нашої хати, з нашим сусідом, а у нас в печі був суп, та вони його забрали. Нам допомагала сусідка, болгарочка, нарвати щавеля. Вона мала виноград та ділилася з нами ним. Ці куркулі, приходили просто без яких-небудь документів, та все забирали. Маша, одна з цих куркулів, набирала собі в фартух їжу, а її помічник Вася брав собі у мішки. Ми їли, що вкрадемо, їли помяну, та картоплю. Батько ховав їстівне під корів'ячем гнієм. Цих аферистів ніхто не судив, а звичайних людей судили. Люди помирали, господи, хто як, їх не ховали. Коли забирали їжу, ми плакали. Ота Маша постійно заглядувала нам в піч. Зимою я ходила навіть у одному капцьові, бо ми всі речі поміняли. Нас в сім'ї благо 5 чоловік. Взагалі померших викидували трохи дальше хати, моя знакома розказувала, а звали її Клава. Якось вона залізла на пічку, та її тітка хотіла її вдарити утюгом та з'їсти. Багато людей з'їли, одні кості позалишувалися. Людей їли так, що їли і сиріт, і тих, хто тільки народилися. Люди їли людей, навіть інтернатів тоді не було, бо всіх поїли. Люди не допомагали одне одному, бо нічим було допомагати. Наші родичі нам не допомагали, бо вони відразу повернулися в Росію. Поля охороняли. Я з своїм братом якось пішла на поле, ми натеребили в плаття пшениці. А це поле охороняв такий молодий, та злий. Він як побачив все, і мене за це так встюжив, що я виронила пшеницю. На кожному полі були об'їзчики. Тим, хто йшов в колхоз, давали кіло муки. Мій батько їв муку, а матір говорила, щоб нам щось оставили. Тих, хто помер тоді, ще й зараз поминають. Тим, хто вижив, навіть допомагають грошима. В містах, мабуть, був голод, напевно, бо тоді всі люди поприходили в міста. Ще люди їли листя винограду, свірипу, щавель та всі їстівні рослини. Зараз у нас нема церкви, її ще достроюють. Мабуть, виним у загибелі людей є предсідатель, але він вже помер. Померших згадують дуже часто, дуже. У нас в селі навіть є хрест помершим під час голоду. Туди кладуть пасхи, різну їжу, речі і ось ще щось.

07.07.08. Записав Волканов Сергій Іванович, студент історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Згадує
Чеботай Любов Петрівна,
1929 р.н., с. Олексіївка, вул.Леніна, 104.

Чи пам'ятаєте Ви, що був голод у 1932-1933 роках?

Я його дуже добре помню, як ми харчувалися, то дійсно був голод.

Які на Вашу думку могли бути причини голоду: неврожай, засуха, податки, чи забирала урожай влада?

Був неврожай, але і влада не давала нічого, вона теж винна.

Якщо відбирали у людей вирощене в полі, городі, то хто це робив?

Це ходили комсомольці відбирали все, у них був свій один начальник.

Чи були винагороди від влади за донесення на сусіда про приховання зерна?

Які там винагороди? Нічого не було.

Чи ті, що відбирали, мали якісь документи на забирання продуктів?

Які там документи? Ніхто їх і не питав за них.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Чи застосовували до людей покарання, побиття, висилання, арешти?

Ні, людей не били, але якщо побачать, що вкрав, то відберуть.

Чи мали зброю ті, що ходили відбирати хліб у людей?

Були у них такі палки залізні, а на кінці ці палки були гострі. І вони у кожну дирку, і в плитах довбали і шукали зерно.

Як люди боронилися?

А що ж ти будеш їм казати. Ми їх і просили і казали, що у нас діток багато, що нема чим кормити, а їм все до лампочки було.

Хто і як шукав заховані продукти?

Відбирали оті бригади по 3-5 чоловік. А шукали вони - приходили, дивилися усе, усі речі перевертали та й забирали все, що було.

Скільки їх приходило до хати? Хто це був?

І по 3 чоловіки приходило, і по 5. Це були спеціальні бригади.

Де можна було заховати продукти харчування?

Ховали, куди хоч ховали: і у підлогу, і у плити, і у скирдах зерно ховали, і в горшках у землю закопували. Місць було багато, але знаходили почти все.

Чи давали їжу тим, хто пішов до колгоспу?

Так, трохи кормили тих, хто пішов до колгоспу. Давали по жменьки зерна та й усе.

Забирали лише продукти харчування чи й інші речі-одяг, рушники, худобу тощо?

Забирали лише продукти, одяг ні, тому що не було і одяга лишнього, ото що на тобі було, ото і твоє.

Чи дозволяли збирати у полі колоски, залишки городини?

Збирати колоски не дозволяли. Тільки люди ходили з відрами у поле, збирали колоски, і вони відразу ж повинні були здати все до колгоспу. Собі жодної зернинки не дозволяли брати.

Хто охороняв поля, колгоспні комори?

Охорона день і ніч охороняла, щоб туди ніхто не залазив, щоб ніхто нічого не вкрав.

Чи змушували людей іти до колгоспів і як?

Якщо люди були голодні, то вони самі прям бігли туди, бо начальство хоть жменьку пшениці давало, щоб вони не повмирали від голоду, і щоб працювати могли.

Де переховували худобу, щоб не забрали в колгосп?

Худобу не ховали, бо її усю забирали до колгоспу. І де ж ти її сховаєш?

Скільки разів приходили до хати?

Приходили по декілька разів. Коли їм там здумається, тоді і приходили. Шукали, по декілька разів перевертали все.

Коли почали люди помирати з голоду?

Помирали люди з 1932 року. Коли вже був голодний, та опух, отоді і помирали. У нашій сім'ї ніхто не помер.

Що було з малими сиротами, чи ними опікувалася держава?

Якщо там вони родилися при колхозі, то вже їм давали якусь жменьку зерна, щоб вони не повмирали, та трохи підросли і самі змогли працювати у колгоспі.

Хто не голодував у селі і чому?

Наверно, всі голодували, оті, шо ходили попід хати, збирали все, та може, вони не голодували. І була тут одна жінка, вона сестра була председателя, та вона робила у колгоспі коло свиней. Та отак прийде вона ввечері додому, а у неї хліба повно було, але вже чирствого, та вона

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

його намоче, поставе коло вогню і він такий пухкий робиться. А я так заглядаю у вікно, так їсти хочеться, думаю собі, хотя б маленький кусочок мені дала. Вона мене побачила, та й дала маленький кусочок, та я її так благодарила. Вона пожаліла мене.

Хто зумів вижити?

Оті, що робили у колгоспі, ховали щось, крали. Але усі тоді крали і ховали, але ж все одно помирали.

Чи допомагали люди одне одному у виживанні від голоду, чи ділилися продуктами?

Кожен був сам за себе, тому що і не було нічого, чим же могли ділитися. Хоть там який родич був, ну а чим же він допоможе, як і у самого нічого немає.

Що Ви споживали в їжу?

Буряк мама терла, варила його, польову картошку, ловили суслів, їли ще лободу, щір, варили куліш, похлебку.

Чи був голод у містах?

У містах, конєшно, лучше жилося людям.

Скільки людей померло у селі? Чи є такі відомості?

Я знаю тільки 4 людей.

Чи відомі випадки людоїдства у Вашому селі?

Ні, Боже, таких у нас не було. І даже і чутки не було такої.

Де і хто хоронив померлих від голоду?

Оті люди, хто ще міг, оті і хоронили, викопали яму, скинули померлих та й загорбали їх. Хоронили їх на кладовищі, ставили хрести.

Чи відомі у Вашому селі місця захоронення людей від голоду?

Так на кладовищі.

Чи поминають їх на Проводи, Гробки, Зелені свята?

Якщо живі ще родичі, то приходять, а якщо немає, то ніхто і не вспомнить їх.

Чи є у Вашому селі церква?

Ні, церкви немає.

Чи встановлені в селі хрести, пам'ятники померлим від голоду?

Є курган, і коло нього є хрест.

Чи розповідали Ви про голод своїм дітям, онукам, сусідам?

Онуки і діти мої це як казку слухали, просили ще розказати. Та я їм і розказувала. Говорю, що це не казка була, а мама ваша це пережила.

Кого Ви вважаєте винним у загибелі багатьох людей?

Державу, звичайно.

07.07.2008. Записали Іщенко Христина Юріївна, Димура Олександр Миколайович, студенти історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Розповідають

Шкарупа Євгенія Василівна, 1918 р. н.,

Шкарупа Лідія Василівна, 1929 р. н., с. Олексіївка (Рубльовка).

Помню. шо казали, шо був голодомор, шо людей багато повмирало, діти, старики.

Нє, не засуха була, врожай був. Це влада таке робила, розкулачували людей, забирали де шо є. По хатах ходили шукали. Шпички в них такі були, шпигали, шукали хліба, шоб забирати, а люди, шоб вимирали.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Ходили забирали комсомольці, а хто ж! Собиралися там партійці, комсомольці, іздівалися над людьми, конєшно. Послєднє всьо забирали до крупинки, до мучинки, до всього, геть всьо забирали, всьо шо находили, печі й груби шпигали, шукали.

Люди даже нічого не могли заховати, находили всьо і забирали, та ше й наказували. Копали де які ями, шукали на горищах. Люди вмирали так, шо в селі ми не знали, хто коли помер. Умерло, на тачку його та й на кладбіще, ями ніхто не хотів копати, бо всі були голодні. На тачку положили, голова висить, везуть тачкою на кладбіще, а там кинули так в яму. Правда, каждому копали яму.

Ми з цього села, тут наші батьки й діди родилися. З нашої сім'ї ніхто не помер з голоду. О боже, а люди вмирали.

Ми їли, бо наша покойна мамочка в колхозі робила біля свиней 22 годи, та й нам давала потрошки. Свиням і молоко давали. І кашу варили, і пряжили ячмінь і пшеницю й жито. А ми підемо до мами на кухню, туди на свинарник, там мама на кухні варила. Підемо, вона нам в пазуху насипе, та й ми тікаємо додому. Втічемо додому, закриємо двері, заліземо на піч і собі їмо. Ото шо мама пряжила та давала. А мама наваре каші вляє молока, а ми ложечки візьмемо та підемо їсти.

Був заведующий, Микита Дудник фамілія його, та й каже до мами: «Я довго дивився, шо діти пухнуть з голоду, дивися шоб не здохли». А мама насипе в жолубок каші тої з молоком та закриє нас в коморі, а ми наїмося, тоді йдемо додому – діти, тікайте, шоб вас ніхто не бачив, в пазухи нам насипе ячменю чи пшениці. Отаке було.

Вмерло, кажуть: «Іди копай яму». «Нє, шо я голодний буду копати». В колхоз підеш, колхоз дасть кіло чи два якоїсь муки чи шо, спечеш коржа, даси та й їдять. Підуть, ямку таку викопають та й кинуть. Таке було, голод був сильонний.

Ходили забирали комсомольці, по 10 чоловік, а то й менше, факели робили, ходили з факелами, й з спиками. Ями шукали, наприклад, чи ми не открили яму з хлібом - не ховали, де він у нас був.

Батько наш вмер, больний був, в нього водянка була. Він був розвізником, а возили хліб ноччю зі станції, його пройняв сквозняк, накачало в нього воду. З нашої сім'ї ніхто не помер від голоду.

Їсти не було нічого, їли бур'яни, акацію цвіт, то, шо цвіте, ото біленьке, їли ше пасльони, козелики, а тоді їли ше калачики, начистимо та й їмо, вокруг рота зелене, листки їли з вишні, різали робили таке як салат. Лободу їли, кришили, парили, на блашках такі блинчики, отаке люди їли.

Ходили забирали при Сталінові, хіба Сталін знав,

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

шо у нас тут в селі робиться.

Голі й босі були, було якесь одне платтячко, взявся стірати, а нема шо передіти. Візьмеш платок, обв'яжешся, бо нема шо вдіти, приходе міліціонер з бригадиром та й питає: «Чого ви дома? Чого не на роботі?», «А шо я цілий тиждень в одному платті ходила. Тепер постірала, та й не маю шо вдіти, в мене тіки перед закритий, а зад голий». А він подивився. Отака була жизнь.

В колхозі працювали на трудодні, кажуть, ти заробив 30 трудоднів, за день 10 копійок, шо можна було купити на ці гроші, а нічого.

Не було чим обстиратися даже, гріли воду та попільом стірали, общем життя прошло наше дуже "сладко".

Якшо люди йшли в колхоз, їм давали півкіла макухи за день. Хорошо, в кого дві душі чи одна, а якщо 5-8, то так поділив, наче на рибалку. Отаке время було. На городі кабаки не вспівали вирости, рвали і їли, зварив у воді, наївся, і посипати не було чим.

Бригади ходили, забирали всьо, розкулачували людей. Тоді на аукціоні все продавали, хто більше дасть. Оставляли пусту хату.

Комсомольці жили хорошо, ходили з гармошкою, веселилися, співають, гуляють. Повна підвода везуть барахла, собирали на підводу та й везли, отаке було життя.

Знаємо, шо був закон про «п'ять колосків». У нас сиділи за кукурудзу й за колоски. Можна було йти збирати колоски, тільки шоб ніхто не бачив, надо було ховатися. Нехай воно там гниє, а збирати не можна. Ходили зимою скирди трусили, зерно збирали.

А такий врожай був, і це на степу ми в'яжемо снопи, і колосків скільки, їси цю пшеничку та й так, шоб уполномочений не бачив, якшо побаче, буде бити.

Поля охраняли обязательно, вишку таку робили високу, там стоїть охранік, день і ніч, шоб ніхто колоска не вкрав.

В колхози йшли не добровільно, не хотіли йти. Якшо мали коней, волів, а такі, як ми, не було нічого – йшли робити до колхозу. Йдіть, буде добре, будете робити, і получати все, а в тих, шо були коні, корови, розкулачували їх. Підводи і конів, все забирали в колхоз.

Ходили забирали і ночью, і днем, ходили день і ніч. Приходили через день, а то і каждий день. Приходять, і штурхають все.

Саме в 33-му почали помирати люди від голоду, сильно вмирали. Якщо батьки помирали, то і діти вмирали, куди ж вони, бідні, так і вмирали.

Люди, хто як міг, так і виживав. Нас ферма спасала, свині, мама покойничиха викормила нас. Поросятам кашу варила та й нас кормила, у коморі закриє у жулубок насипе каші з молоком, ячмінь варила, жито й пшеничку. Прийдемо додому, закриємось, а шо прийде голодне, задуше та й забере то, шо в пазухі.

В городі голодували чи ні, ми не знаємо, город від нас далеко.

У нас не було випадків людоїдства. Такого не було чути. Здихали корови, коні, то це їли, витягнули і тягнуть коняку, а за нею йде 20-50 чоловік з ножами, сокирами, розтянуть ту конячку. Забрали геть усьо, ноги, голову, оце все їли.

Померлих від голоду хоронили на кладбіщі. Хрести ніхто не ставив, хто там міг ставити. Отак завезли кинули в яму й все.

На проводи поминають цих людей. Зробили за кладбіщем могилу, нагорнули землі і поставили хрест. Батюшка там на проводи праве, панахиди клали, то називається «могила голодомору».

В нашому селі немає церкви. В Бога ми віруємо. Відносимося до Київського патріархату.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

Ми в Павловку в церкву ходили. І в Дворянкі є батюшка. Нам 7 кілометрів до церкви.

07.07.08. Записала Луговська Людмила Сергіївна, студентка історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Свідчить

Чумаченко Петро Панасович,

1927 р.н., с.Олексіївка (Рубльовка), вул. Мира, 7.

Як ви вважаєте, які причини голодомору?

Зерно було в амбрах - його забирали. Приїжджали зі шпичками і шукали в печи. Все забирали.

А хто приходив і скільки їх було?

Міліції даже і близько не було. Це були свої, комсомольці. Були ледачі, не хотіли нічого робити і ходили, і забирали.

А винагороджували тих, хто здавав інших?

Ні.

А були якісь документи при них?

Нє, не було!

А ви можете нагадати прізвища тих, хто приходив до вас?

Нє, не помню. Приходили самі ледачі і забирали все, що є.

А люди боронилися?

Та нє. Забирали все і всьо. Мого батька 2 рази спасали пчоли. Забирали його в тюрму, а знайомий чоловік каже: «Відпустіть його, хто ж буде дивитися за пчолами?» Та й його відпустили.

Було розкулачення?

Да, да. Розкулачували самих трудолюбивих.

А можна було від них щось приховати?

Та ховали люди, в печи ховали і закопували в вуглах в хаті. Ховали, але находили.

Добровільно йшли в колгосп?

Добровільно-нахально. Даже були такі случаї, коли люди корову і плакали за нею.

А забирали одяг?

Все поголовно. Значит так, а потом другой раз.

А в яку пору вони приходили?

Обично дньом.

А ви знаєте про закон «5 колосків»?

Да, да, да. Люди ходили, збирали збирали.

А дозволяли збирати по полю колоски?

Нє, даже судили.

А збирали з мишоловок зерно?

Да, були такі мишоловки. В нас була машинка така маленька, молола щир, який ми їли.

А в якому році ви найбільше голодували?

І в 32, і в 33.

А сиротами опікувалась держава?

Організовували інтернати.

А хто не голодував?

Влада, партія. Вони не знали навіть, що таке голодовка.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

А були такі люди, які виступали за те, щоб людям видавали хліб?

Да, да були.

А сусіди допомагали один одному?

А як допомагати, якщо ні в кого нічого немає.

А що ви їли?

Щир, мущий, який тяжолий на желудок. Калачики, а бурячиння, то вообще. А зимою і коні їли. А весною з річки ловили в'юни.

А яких диких тварин їли?

Горобців. А старша сестра і батько зробили таку тичку, та нею ловили.

А ви чули, в місті був в городі такий голод?

Так все було. Але село більше страждало.

А в вашій родині хтось помер від голоду?

Ніхто не погиб.

А з сусідів?

А з сусідів, осьо був Максим Шабатура. А хоронили, була така тачечка, на яку посадили, ямку на кладовищі викопали і положили туди і хрестів не ставили.

А були випадки людоїдства?

В нас не було.

А платили тим, хто хоронив?

Та де там, грошей не було.

А поминають тих, хто помер під час голоду?

Та де там, хіба що родичі.

А ви своїм родичам розповідаєте про голодомор?

Да, але вони не вірять.

Ви не пам'ятаєте, що таке «торгсін»?

Там золото міняли. В городі це знаходилось.

06.07.2008. Записала Андреєва Галина Борисівна, студенти історичного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

с. Переселенці

Жукова Марія Іванівна,

1926 р.н., с. Переселенці, вул. Ворошилова, 5.

Чи пам'ятаєте Ви, що був голод у 1932-1933 роках або у 1946-1947 роках?

Мені було 6 год. Голод був, ще сильний. Я ще трошки помню.

Якщо відбирали у людей вирощене в полі, городі, то хто це робив?

Це були бригади. Ходили до голодомору. Ходили по хатах з цими шпичками, кругом провіряли, де люди сховали зерно. Прям кругом довбали шпичками.

Чи були винагороди від влади за донесення на сусідів про приховання зерна?

Я знаю, мені було тоді 6 років, а зараз 82 роки. Шо я, можу все помнити.

Як це відбувалося? Чи ті, що відбирали, мали якісь документи на забирання продуктів?

А хто там мав ті документи, собиралися ці бідніші і багатших розкуркулювали, приходили і забирали всьо, даже сито, яким просівали муку. Щоб мати не викинула це сито на кришу, то й його б точно забрали б з собою ці бригади.

Чи застосовували до людей покарання, побиття, виселення, арешти?

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Мого братика судили за то, що він зірвав колосків, та й судили і дали 5 год. Там в тюрмі він і помер. За відро колосків. Ось таке було.

Чи мали зброю ті, що ходили відбирати хліб у людей?

Нє, без нічого ходили по хатам. Безвластія було.

Як люди боронилися?

Ніхто не боронився. Люди боялися, щоб їх не вислали кудись.

Чи можна було приховати якусь частину зерна, продуктів, овочів?

Не можна було, я помню, лежала больна на печі, прийшла бригада, взяла мене за ноги і кинула на землю, піді мною шукали, потім подушки і деякі кращі речі забрали і пішли.

Скільки їх приходило до хати? Хто це був?

Ну, по п'ять, по шість приходили. Тут бригади ходили з цього ж села і всьо в людей забирали.

Де можна було заховати продукти харчування?

Нє, не можна було сховати, цім штовпом залізним шукали, що ніде не сховаєш нічого.

Забирали лише продукти харчування чи й інші речі – одяг, рушники, худобу тощо?

Де була більш краща одежа шерстяна, чи ще якась хороша, то й забирали даже й одежу.

Що таке закон про «п'ять колосків»? Чи чули Ви про нього?

Нє, цього я не знаю.

Чи дозволяли у полі збирати колоски, залишки городини?

Не, хто збирав би ті колоски, всі боялися, щоб їх не вислали.

Хто охороняв поля, колгоспні комори?

Був такий обходчик, він обходив всьо поле, щоб ніхто нічого не вкрав з поля.

Де переховували худобу, щоб не забрали в колгосп?

Ніхто, нічого не ховав, самі віддавали або прямо всьо забирали.

В який час ходили забирати у людей зерно, продукти?

Прямо дньом ходили, вночі не видно же нічого.

Скільки разів приходили до хати?

Не знаю, багато разів приходили, приходили через тиждень чи менше.

Коли почали люди помирати з голоду?

В 1933 році помирали, що страшне. Коло мене була хата, там жила одна родина, і там всі померли з голоду.

Що було з малими сиротами, чи ними опікувалась держава?

А хто ними опікувався, хто їх забере, вмирали в хатах, аж через димар було чути вонь, тоді приходила бригада і хоронили.

Хто не голодував у селі і чому?

Ті, що забирали зерно. Ці бригади, що ходили.

Хто зумів вижити?

Ми, наприклад, мишоловки шукали. Миші наносять мушій, ми приносим мушій і на жорна жорнували, також їли виноградне листя.

Чи допомагали люди одне одному у виживанні від голоду, чи ділилися продуктами?

Як вони поможуть, вони тоже як ми голодували. Ті, які були поживіші, їздили в западне по картошку.

Чи мали якусь допомогу від родичів, які менше голодували?

Нічого ніхто не помагав. Такий час був дуже важкий.

Що споживали в їжу з рослин, ягід коріння?

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Виноградне листя варили, ягід тоді не було, і садків таких, як щас тоже не було.

Чи можна було щось купити у місті, чи виміняти?

Хто їздив, хто тоді мав гроші, ні в кого не було грошей.

Чи був голод у містах?

Я не знаю за город, в нас не було грошей їздити в город, так що за город не скажу.

Скільки людей померло у селі? Чи є такі відомості?

Багато людей помирало. Старі не дуже помирали, більш діти помирали.

Чи відомі випадки людоїдства у Вашому селі?

Чула, що відкопували мертвецiв, варили і їли. А що робити.

Де і хто хоронив померлих від голоду?

Вивозили на кладбіще, в ями не вивозили.

Чи згадують і поминають померлих від голоду в церкві? Тепер і за часів радянської влади?

В церкві надо було давати гроші і що-небудь поставити. Тоді й церкви закривали.

Чи встановлені в селі хрести, памятники померлих від голоду?

Ніяких хрестів немає, там вже давно скот ходить.

Чи знає сучасна молодь села про голод 1932-1933рр., зокрема, чи розповідали Ви про це своїм дітям, онукам, сусідам?

А хто їм каже. Я дітям не мала коли розповідати, я, коли родила дитину, і навіть місяць не була в отпуску. В мене один син помер, а другий живий, щас в Одесі.

08.07.2008. Записав Коршак Ярослав Миколайович, студент історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Згадує
Кирияк Віра Мойсеївна,

1923 р.н., с. Переселенці, вул. Леніна, 11.

Яка причина голоду в вашому селі?

Забирали. Ходила бригада і копали штиками і піч, і всьо. Тато заховав два мішки зерна на степу і найшли. Щавель мама пекла, та так і жили. Мама давала їсти, а папа не давав і казав: «Нехай вони вмирають, головне, щоб ми вижили». А мама не, давала їсти.

А були люди, які доносили на інших?

Да, да. Одежу, і всьо забирали, і били нас. Тато мав зерна багато, і прийшла бригада, і закрили тата у погріб. Все забрали під метьолку.

А мали документи при собі?

Нє, не мали нічого. Наші мафісти були, наші.

Наказували тих, хто не хотів віддавати своє?

Били. У мами були платки, та тато ходив міняв її на кружку фасолі, крупів. Одяг забирали.

А люди боронилися?

Та так, потікаємо, а тоді поприходимо.

А коли вони приходили?

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І. МЕЧНИКОВА

Коли хотіли, та тоді і приходили.

А багато їх було?

По 5-6 душ, ще й гармошка ззаді грала, а вони танцювали.

А можна було щось приховати?

Куди?! Все позабирали. Осталися голі.

А давали їжу тим, хто був у колгоспі?

Стакан крупів.

А люди йшли добровільно в колгосп?

Да, хто добровільно, а хто під нагайку.

А що ви їли?

Щавіль. Мама сікла і стакан крупів домішувала.

А тварин їли?

Я знаю, що здихали в колгоспі телята, та люди забирали та їли.

А ви чули про закон «п'ять колосків»?

Да, судили. Піду, потереблю та в нас були жорна. Я принесу щавелю та мама перемішає і напече коржиків, та ми їмо.

В який рік більше померло людей?

В 33-му.

А сиротами опікувалась держава?

Нє, ніхто нікого не забирав. Отак ходили попід хати, просили у кого що є, а так там під тином отак помирали по дорозі по степах.

А хто не голодував?

Ті, хто приходив і забирав зерно.

А пам'ятаєте їх прізвища?

Пам'ятаю. Хамбулат з Іванови, Барбароша Надія (грала на гармошці).

А допомагали сусіди один одному?

Нє, не було чим.

А в місті теж був такий голод?

Нє, не помню.

А випадки людоїдства були?

Не знаю.

Багато померло в вашому селі?

Багато.

А де ховали тих, хто помер?

На кладбіщі. Хрести ставили. І так кинули в яму і загорнули.

Поминають померлих?

А як же. Ну да.

Є пам'ятники?

Нє.

А внукам розказуєте про голодомор?

Вони не вірять. Вони кажуть, що це казки.

А як ви вважаєте, хто винен у голодоморі?

Держава.

А ви знаєте про торгсін?

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

Нє.

08.07.2008. Записала Андреєва Галина Борисівна, студентка історичного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Свідчить
Лопуленко Ганна Іванівна,

1925 р.н., село Переселенці.

Пам'ятаєте, що був голодомор 1932-1933 років?

Пам'ятаю так, не дуже. Пам'ятаю, що не було шо їсти. Люди голодували і ми голодували. 8 год мені було.

Яка була причина голодомору?

Я за те не знаю. Пам'ятаю, що їсти не було чого. Мама варила воду другий раз. Батько їздив в Харьков, міняв усе шо було у мами, семечки купляв, бо нас було 7 душ. Батько возив всьо з хати. Мама макуху робила, семечки жарила і ділила.

У людей відбирали вирощене?

Не знаю, чи відбирали. Але помню, шо казали, шо ходила бригада, а шо вона робила. Наче ходила відбирала там продукти. Помню, шо батько вивозив усе з хати. У нас нічого не брали.

Ви пам'ятаєте, приховували зерно?

Мабуть, приховували. Од бригади приховували.

Були доноси на сусідів?

Нє, не було.

Хто входив в бригади?

Не знаю, не помню. Помню, шо батько зайців стріляв. Мама варила воду і солила. В нашій сім'ї ніхто не помер.

Чи застосовували до людей побиття, висилки?

Не помню. Помню, шо ходили.

Зі зброєю?

Ні, не помню. Напевно, не було. Дід Григорій теж, кажуть, входив у бригаду.

Якби не батько, то може б ми й померли. То все батько на собі тягнув.

Чи добровільно люди йшли у колгоспи?

У батька були коні, забрали в колгосп. А що получали, та й на роботу не ходили. От ті, хто зробили колгосп, ті й голод зробили.

Чи чули ви закон « про п'ять колосків»?

Де ті колоски були, одні бур'яни я помню.

А в той рік хороший був врожай?

Врожай був хороший.

Собирали такі колоски з бур'янів. Мишоловки ці збирали. І були жорна, то мама трошки пекла млинців.

А в колгосп забирали худобу?

Вони худоби не брали. Вони брали коні, а корови не брали. Та й коров тут не помню, шоб було.

Скільки разів до вас приходила бригада і коли?

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Бригади дньом ходили. Один раз тільки чула, шо бригада була.

Чи опікувалась держава малими сиротами?

Дітей було тоді багато в селі. Не знаю, не чула.

А були такі люди, шо не голодували в селі?

А були й ті, шо мали шо їсти. Комора була та й торби. Та так трошки жили.

Вам хтось допомагав, ділився продуктами?

Ніхто нічого не допомагав. Всі голодували.

А що ви їли під час голоду, як виживали?

Зими тоді були хороші. Їли листя з вишень, отой кроп на городі.

А може, ловили якихось тварин?

Зайців їли. Ну я чула, як дохлі коні люди їли. Но ми не їли, бо батько зайців свіжих приносив.

А помер хтось від голоду?

Не помню. Но з нашої сім'ї ніхто не помер.

А у вас в селі була церква?

В селі не було в нас церкви. В Романовкє була церква.

А поминають померлих від голоду?

Нема нічого. Ну ті люди, шо вже родичі померли, їх нема уже тоже.

А ви розповідали про голодомор своїм дітям, онукам?

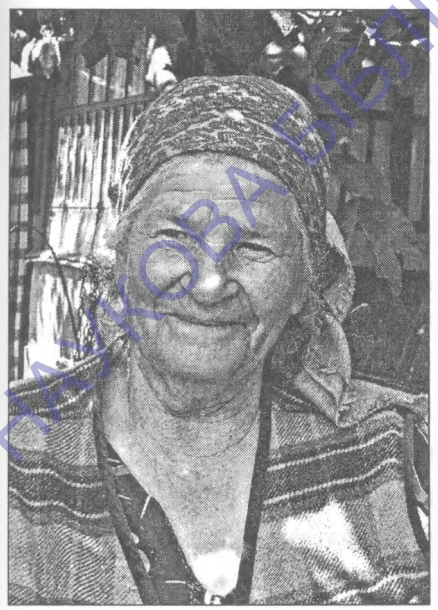
Так, онучкі розповідала.

А кого ви вважаєте винним у голоді?

Звідки я знаю. От спитайте мого батька – він теж не знав. Ніхто не знав, хто винен.

08.07.2008. Записали Пелеховська Катерина Володимирівна, Петрова Анна Олександрівна, студентки історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Розповідає
Мілентій Марія Григорівна,

1928 р.н., с. Переселенці, вул.Леніна, 12.

Я під час голоду в Анатоліївці жила, звичайно, все помню.

Врожай був, але ж його забрали, люди нічого не бачили, ні крихтини. Ходили, ще й забирали, з щупами ходили. В нас була піч, то вони дирку зробили. Ходила бригада, чи заставляли їх, чи самі ходили, но ходили з музикою, комуністами себе називали.

Помню, нам мама перед праздником принесла пошиті платя, хустки, а сусідка побачила. Вигнали нас на вулицю, зимою, а саме мороз був, і ми босі були. Ми на морозі стояли і дивилися, як вони лазили по хаті, забирали все. Ходили по 4-5 чоловік з гармошкою. Вигнали з хати нас на вулицю, поставили чоловіка в хаті, щоб охороняв добро, щоб ми нічого не брали. І ми ото просили, що діти голодні, щоб дали хоть трішки зерна, і він дав трішки квасолі і говоре: «Заховайте, щоб не знайшли, бо і мене, і вас засудять».

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.І. МЕЧНИКОВА

Приходили все забирали, перший день забрали зерно, через два-три дня забрали коні, корову, а вже на четвертий- вигнали з хати. Ото хату під склад забрали і одяг навіть забирали, мама наділа 3-и юбки, а вони і те забрали, залишили одну юбчину.

Тільки бідняки йшли до колгоспу, а більшість не хотіла, то їх заставляли. Заберуть усе, і люди вимушені були іти.

Ходили люди по полю, де мишачі нори розривали, бо миша зерна наложить. Калачики їли, листя з дерев, буряк мерзлий, коні дохлі.

Голод був великий, люди помирали, їх ото повозка їздила собирала і хто ще ледве дише - теж забирали: чого завтра приїздити, і так помре. Ні хреста, нічого не ставили, ото могили по 5-7 чоловік поскладають і позагортають.

А в 33-му р. вже давали нам ссуду по 200 гр. зерна.

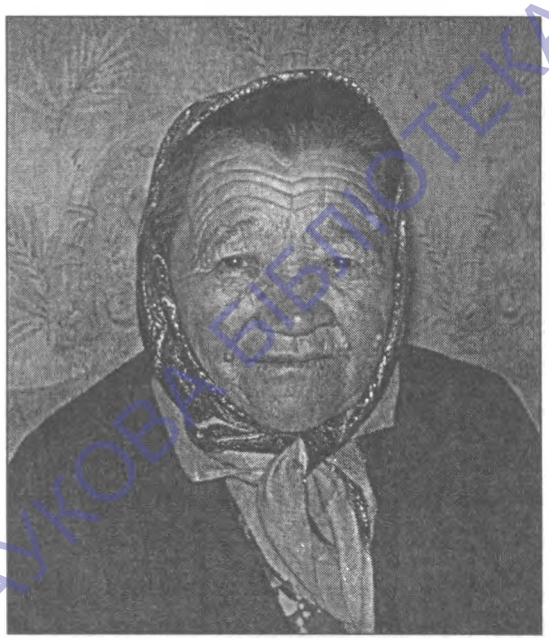
Батьки робили в колгоспі, голодували до того, що батько виходив на вулицю землю їв. Геть пухлий був.

Їздили хто багатше, в кого було яке добро, і їздили по селам, міняли. А був сусід, поїхав міняти, та повернувся додому без руки. Як повертався, та прислідили та забрали все, а щоб не сперечався - відрубали руку.

Внукам, дітям про голод розповідала, та зараз не цікавляться цим. Чи поминали мертвих? Ніхто в той час і не поминав. Це зараз поминають.

09.07.2008. Записав Димура Олександр Миколайович, студент історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Свідчить
Моспан Марія Никифорівна,

1927 р.н., с. Переселенці вул. Ворошилова.

Наше село начали строїти в 1926 році, а до цього був степ один. Був один чоловік, Алєксєй було його звати, він начав тут хазяювати, тоді після нього ше поприїжджали.

Про голод? Помню трошки, шо був голод. Не було шо їсти, не було нічого. Забирали всьо. Діти були голодні, вмирало багато. Нас з братом посилали батьки в садік, кормили тільки калачиками, варили їх, як суп.

Ходили забирали, були такі бригади, в кого шо було - все позабирали.

Хто забирав в людей зерно? Як їх називали?

Шо я можу помнити, такі самі люди, як і ми, такі бригади були. В ці бригади входило по 5-6 чоловік. Вони мали такі прибори і шукали по хатах, шукали кругом, находили шо в кого та й забирали. Люди копали такі ями, туди сипали зерно. Урожай був, склади були повні. Ходили забирали все, шоб нічого не мали. У моїх батьків був сундук, ховали в тому сундуку, там сахар, мама отако ховала. Трусили, всьо забрали.

Були такі, шо не хотіли віддавати, так в них нахалом забирали, могли і побити. Люди шось

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

ховали, але ці бригади ходили всьо находили.

Колхозу в нас тоді ше не було, люди мали каждий свій кусок землі, самі обробляли кусок землі каждий, як міг.

Зразу одяг не брали, брали тільки зерно.

Колоски збирали, але якщо почули, що збирали, прийдуть заберуть і ту торбочку. Не розрішали збирати. Дітей багато вмирало і людей. Мати з батьком та й принесуть трошки пшенички, на жорнах розжорнували, додому прийшли і зварили якусь баланду без зажарки, тільки на воді, хоть покормить дітей, нас було троє дітей, мама і батько – та й п'ятеро.

Я тільки помню, шо ми їли тільки калачики. Всьо забирали, шоб помирали. Плач, кричи, що хоч роби, а вони забрали і поїхали. Ходили забирали дньом, що вони ночью побачать?

Почали помирати від голоду більшість в 33-м году, а помирали, як мухи. З мої сім'і ніхто не помер, но єлі-єлі, я була така пухша, сильно, як коток. Ну от до сьогоднішнього дня живемо.

Сусіди, як могли, підкормлювали сиріт, в яких вмерли батьки, забирали до себе.

Родичі, чим могли, допомагали.

Померлих від голоду хоронили на кладбіщі, замість хрестів ставили якісь палки.

Поминають тих людей на проводи?

Да, да поминають.

У вашому селі є церква, до якого патріархату вона відноситься?

Церкви в селі немає. В сосідньому селі є, батюшка в селі оспівує померлих в голодомор. В церкву в Романовку ходили пішки, тепер не ходю, не можу, були ноги хороші, тепер і надворі ходити не можу.

Сучасна молодь знає про голодомор?

Конечно, знає. Я розказую своїм дітям, онукам. Онук питає: «Як, баба, було». Ну як, отак було, забирали кусок хліба.

Це влада все робила. Голод 33-го р. був дуже страшний.

08.07.2008. Записала Луговська Людмила Сергіївна, студентка історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Згадує

Нігрескул Анастасія Дементіївна,

1924 р.н., с. Переселенці вул. Леніна, 34.

Чи ви пам'ятаєте голод 1932-33-х рр.?

Пам'ятаю.

Які на вашу думку причини голоду?

Ну й сказати, шо люди голодували, а ми так посередньо, як той казав. Нас було четверо, мама й папа.

Хто забирав у людей вирощене?

Колхоз наверно.

Чи приходили до вашої хати відбирати зерно?

Чесно сказати, ми трошки мали, та, слава богу, не забрали, ми все ховали. Та й в нашому селі всі осталися живі, ніхто не помер. Ми так не голодували, щоб хтось помирав.

Як люди ховали зерно?

Находили ямки, закривали, приходив час і розкопували. У підлозі та у сіні не ховали.

Чи мали ті, що приходили забирати зерно, якісь документи?

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Не знаю, чи мали чи не мали, а брали.

Чи били тих, хто щось ховав?

Будем казати, що і били, але нашу сім'ю бог сохранив. Ні батька, ні матір не били, не тягали, нічого плохого з нами не робили. Ото й все, слава богу, і пройшло помаленьку.

Чи мали вони при собі зброю?

Не бачила, що буду казати.

Як шукали зерно?

Ну дивилися на чердак, у огород, у коморки дивились, чи є якісь знаки.

Хто приходив відбирати?

Та той мужик вже помер.

Тим, хто йшов до колгоспу, давали їжу?

Давали трошки муки, по 2 кілограми, ще добавлялили горіх, якусь крупу, але рідко. Як хто міг, так і сохранявся.

Чи брали щось ще, крім їжі?

Не брали.

Ви чули про закон про «п'ять колосків»?

Нє.

Чи дозволяли ходити збирати колоски?

Колхоз собирав.

А якщо побачать, що хтось собирає, що тоді з ними робили?

Наверно ніхто не брав. Весь час ходили рядком та забирали колоски, а дядько їх в мішок ложив.

Чи охоронялися поля?

Не знаю.

Були сторожа на полях?

Да.

Чи йшли люди добровільно в колгоспи?

Добровільно.

Люди ховали худобу?

Ніхто не ховав, бо неможна було.

Скільки разів приходили забирати?

Наверно, два рази припоминається.

Коли ходили забирати?

Вдень тільки, а може, десь і вночі.

Що робили з сиротами?

У нас можна було сказати, що такого не було. В нас кожен старався.

Хто не голодував?

Не голодували лише начальники, бо позапасалися вони.

Хтось з вашої родини помер?

Ні.

Хто зумів вижити?

Ну, ми всі зуміли прожити, якось це було. Сусідка і її сестра каліка їм помагали, але каліка померла.

Чи ви їли листя, траву, собак, котів?

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Ні, не їла.

Можна було щось купити у місті?

Село считалось молдаванським, ми були бідними і нічого не могли купити. Старалися якось самі вижити.

У містах був голод?

Був, мабуть.

Чи були випадки людоїдства?

Ні, в нас такого не було.

Де хоронили померших?

В нас є кладовище, там і хоронили померших. Мабуть, померло двоє чи троє людей, а взагалі так вижили.

Чи поминають їх?

І тепер, і тоді.

Чи є у вашому селі церква?

Ні, є у Романівці, Миколаївці.

Чи знає молодь про голодомор?

Ну батьки розповідають, а вони хотять слухають.

Чи ви чули про торгсін?

Ні, не чула про таке.

Кого ви вважаєте винним у загибелі людей?

Не знаю хто, може й так було, що плохо було, скільки людей померло.

08.07.2008. Записав Волканов Сергій Іванович, студент історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Свідчить

Прокопенко Наталія Арсентіївна,

1922 р.н., народилась у с. Гандрабури Ананьївського р-ну Одеської області, переїхала у с. Переселенці Миколаївського р-ну з батьками під час голоду 1932-33 рр.

Що Ви пам'ятаєте про голод?

Про голод 1932-33 рр. пам'ятаю, і батьки говорили, що в Гандрабурах люди йшли, падали і помирали з голоду. Люди пухли з голоду. Я не знаю, чого був той голод, і батьки не казали. Вони тяжко робили, ходили бригади, навіть з гармошкою і зерно забирали. Одна жінка ходила з гармошкою, і вони із хати в хату ходили. В бригаду входили чоловіки, з нашого села. Душ зо п'ять їх було. Не мали вони документів. Вдень вони ходили, до всіх і до нас заходили. У нас був погреб, уже розвалений був. Ми не мали зерна, а та бригада ходила шукала, хто заховав зерно. Ходили зі штиками, шукали, де що заховано, ями шукали. То я як зараз помню, братика мого, Івана, турнули у ту яму. Люди ховали, хто як міг.

Наша мама кормила нас пшеницею, ходила на молотарку. Тоді ходили на полову, жінки дують собі у рот та їдять. Вони там, коло комбайна, їли.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Чи доносили сусіди?

Не чула про таке.

Було і таке. У нас сусідка була через дорогу, і в неї дочка, височенька вже така. Та коли мала прийти бригада, вона ту дочку з платками відправляла до нас, щоб не забрали. Бригада пройшла – дочка вертається. Вони всьо забирали, і речі, які в нас були: платки, шовк – все забирали. І корову нашу забрали, всьо. У колхоз корову забрали, і коней забирали, хто мав. А одна жінка взяла і забрала свою корову з колхозу додому, сказала, що їй треба. І інша тоді теж забрала, а що ти їм зробиш?

Батько був у колхозі, я не помню, чи йому щось там давали. Ми, діти, ходили у поле збирати колоски, здавали їх до комбайну. Там, на місці, їли, а додому, не розрішали брати. А городини тоді ніякої не було.

Тут (у Переселенцях) люди не дуже помирали з голоду. У Гандрабурах, там сильно помирали. А тут я такого не помню. Тільки одну сім'ю знаю, Ротуренко, у них діти повмирали з голоду. І судили батька їхнього. Вони самі їх ховали, а як ховали, того ніхто не бачив.

У одної жінки були родичі у Петровкі, і вони краще жили, то вона привозила звідти і буряки, і картошку - і кормила сім'ю.

Нас у сім'ї було вісім дітей, і всі вижили під час голоду. Нам батьки не сильно про той голод говорили, не згадували.

Варили лободу і їли.

У церкві померлих від голоду не поминають, бо немає у нас тут церкви, та і не померли люди, тільки одна сім'я.

Онукам я про голодомор не розказувала, ми про це не говоримо.

Кого ви вважаєте винним у загибелі людей?

Винуватий Сталін.

08.07.2008. Записала Петрова Наталія Олександрівна, к.і.н., доцент історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

с. Скосарівка

Свідчить

Гайдай Надія Василівна,

1929 р.н., с. Скосарівка, вул. Мира, 37.

Ви не пам'ятаєте, які були причини голоду?

Був і неврожай, і засуха. Я пам'ятаю, що мій дядько, коли накопав кортошки, то приніс у фуражці весь врожай. А бувало так, що і ховали в ями. І приходили і забирали. Два-три чоловіка приходило. Бувало так, що мама насипала у горшок і в піч запихала горшок з крупою, а в нас була собачка, а тут прийшли вони – і до печі., та вона як вискалила зуби - і не змогли узяти. В нас було п'ятеро дітей — три сестри і два брата.

А всі вижили?

Всі. Батько у 33-у помер, а ми всі вижили. Мама старалася, кормила нас. Старший брат, і ще тут жив чоловік, а в нього син, як мій брат, і він каже: «пішли на поле, бо там є мишоловки, і може ми щось найдемо і добавимо якихось продуктів». І пішли вони удвох у степ, а тут зірвалася така метель та нічого не видно. Мама плаче, бо не знає, де їх шукати. Тоді прийшли вони, обліпляні снігом. А вони нічого не знайшли, бо усе обліпляне снігом.

А дозволяли після жатки збирати колоски?

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Нє. За колосок засуджували на 3-4 роки, але я не пам'ятаю, щоб когось висилали. Бувало так, що батька заарештовували і в тюрьму закрили, бо він не видавав куркулів. І казали, що він куркульське дзеркало, бо вони думали, що батько буде видавати, у кого що є. А він же не буде видавати своїх. Його допитували, допитували і відпустили. Додали бойкот нам, а за що - я не знаю. Ну, наверно, считали, що ми, може, не хочемо віддавати в колгосп коні. А тоді написали дьогтьом на хаті «Бойкот». І нікуди батька не кличуть, і в магазин нельзя було йти. Сиділи дома і нікому ми не нужні. Потом прибіг хлопець верхом і призвав мого батька на сходку. І батько пішов на ту сходку, і вже зняли з нас бойкот і батько здав в колгосп коні, віялку, косілку У нас і подвір'ї він відкрив мастерску і справляв гарбу, ну таке всяке.

А в колгоспі допомагали?

Та нє. Колхози організовували, бо надо ж було. Треба було возити, бо жнива. Бере мама корову і запрягає з сусідкою і возить снопи. А тоді получала муку в колгоспі і спекла вже хліб. А що ми тоді їли, лєпьошки з лободи, ну що могли, то і їли. Був страшний голод. А бувало так, що над річкою було якесь панське помещеніє, то туди зсипали зерно, бо я знаю, що мій брат старший через дірочку натачував зерно.

А були люди, які видавали інших?

Я не знаю. Ну бувало так, що мама зховає на городі торбочку, а вони найдуть. Корова в нас була. Все-таки молоко, та мама кине якоїсь крупи та зваре нам, та ми їмо.

А корову забрали?

Нє, але ж робила мама коровою, і яке вже там молоко, як корова тягне.

А карали тих, хто не хотів здавати своє в колгосп?

Боронилися, але вже потім все равно йшли. Такі умови складали, що поневолі йшли.

А ви чули про закон про «5 колосків»?

Нє, не чула.

А коли люди почали більше голодувати та помирати: в 32-му, чи в 33-му?

Багато людей повмирало. Сусід біля нас помер, та його несли так, без труни. На носилках, комишом застеляними. І хрести, мабуть ставили. Хоронили на кладовищі.

А сиротами хтось опікувався?

Я не знаю, бо була в нас жінка, в якої було п'ятеро дітей. Батька репресували, то мама віддавала дітей в дєтдом, а потім вона їх забрала.

А в місті був такий голод?

Видно, був голод, бо я знаю, що з міста приїжджали до нас міняти вещи на продукти. До нас приходили. А що ж міняти як куча дітей?

А ви не чули, що таке торгсін?

Нє, не чула, бо нам нічого було здавати, бо ми були такі бідні, що слава Богу, що ми вижили.

А хто не голодував?

Всі голодували. Комуністи не голодували.

А в місті щось міняли?

Я цього не знаю.

А зараз поминають померлих від голоду?

Поминають. У нас є тут Афанасенко Мишка, у нього всі записані. Подавали цей список у церкві і на проводи.

А хто винен у смерті багатьох людей?

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Мені кажиця, що своя власть більше винуваті, чим там Ленін, чи Сталін.

А випадки людоїдства були?

Не чула.

А голод 46-47 р.р. був сильніший?

Ой не знаю, бо я тоді вже пішла вчитися. Але пам'ятаю, що нам давали на карточку і крупу, і сахар, а мама старалася щось давати від себе — сир, м'ясо. І той голод був страшний, як той. Що ж тут нам Америка допомагала продуктами. Я помню, ми получали на карточки і консерви всякі.

12.07.2008. Записала Андреєва Галина Борисівна, студентка історичного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Розповідає
Гнатенко Віра Олексіївна,
1925 р.н., с. Веселе, голод пережила у Скосарівці.

Ви пам'ятаєте голод 1932-33 рр?

Ой, помню, голодала я сильно, берізку жарила, бо так вона тверда, то я її на сковорідкі, щоб вона м'якше стала. Помню добре. Про врожай, був він чи ні, я не помню. У школу тоді вже ходила, там нам якусь баланду давали. У нас була стара хата, мама там щось ховала, а вони приходили, штиками землю довбали. І найшли, забрали. Зерно забирали. Ми тільки берізку їли. І горобців їли, вони вночі залітали, а рано ми їх подушим, попатраєм. Коней їли. Щоб людей їли, не чула. Скільки людей тоді померло, не знаю. У мене в сім'ї ніхто не помер. А сусідка, бабка через город, вона, по-моєму, не голодувала, бо ми до неї ходили щось помогти зробити, а вона нам їсти давала.

Хто ходив забирати зерно у людей?

Бригади ходили. А чого вони ще прийдуть, як вони все забрали? У нас був сарайчик маленький, там зерно було, то вони його не зразу побачили, бо маленький був, а хату стару штиками довбали. А потом найшли та й забрали. Та й ми голодали.

Ви ходили на поле збирати колоски?

Ходила, збирала. Кажеться, за це ругали. Але ми ходили, мама особливо ходила.

Були такі, яких розкулачили?

Були, були. Мужик один був з родиною, фамілія, по-моєму, Рябоштанка, то їх розкулачили, бо багато жили. В нього було зерно, їли, ще й нас наймав робити.

Можна було щось купити чи обміняти на зерно?

Мама щось міняла, а що вона міняла - я не знаю. До багачів цих ходила, щось носила.

Ви розповідали про цей голод своїм дітям?

Ні, не розказувала. Як це, палитися наче. А може, колись щось і розповідала.

12.07.2008. Записали: Петрова Наталія Олександрівна, доцент історичного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, Петрова Анна Олександрівна, Гетманець Святослав Анатолійович, студенти історичного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І.І. МЕЧНИКОВА

Свідчить

Демченко (дівоча Парова) Анастасія Григорівна,

1923 р.н., с. Скосарівка (Богданівка)

Чи пам'ятаєте ви що був голод у 32-32 рр.?

Трохи пам'ятаю, мені було вже десять год.

Які були причини цього голоду? Чи був врожай, чи відбирали зерно?

Ну тоді, як начався голод, не було врожаю. А який, у кого трошки було, то забрали.

А хто забирав?

Ну комуністи. Чекісти, казали.

А як це відбувалось? Чи приходила бригада?

Да, бригадою приходили, шукали, шпигали. Люди, які там трошки мали, а вони до жменьки забирали. В їх такі шпички були желєзні, отако сюди наче гостра, а туди як кушинчик. Він як встромить сюди, як він найде якийсь мішок і витягає, а там є скільки-то зерен.

Є люди, шо закопували собі ночію, потрошки, бо багацько не можна було взяти. А були такі люди, шо вказували на тих, шо закопують.

Чи були винагороди за донесення на сусіда про приховання зерна?

Нє, нє. Це просто так, по вражі. Так, із завісті. І в степу закопували, і де бачили. І під кроватію ями ночію копали. Ну, де бачили.

У нас було п'ять душ у сім'ї дітей. То у нас було відра два кукурудзи, і мама розтелила тако на печі, і застелила, і ми полягали. Та це лишилося. Та в нас були жорна і то, хто прийде там ночію, щоб не вказав, шо ми мололи і то нам по жменці давали за те, шо вони в нас змелять. І то таку юшку варили.

Чи застосовували до людей покарання, побиття, висилання, арешти?

Да, було. Хто протів був. Мого дядька забрали. Він мовив, що неправильно це. А то посадили, як врага народу. І тоді ночію під'їжджав чорний ворон і його без сліду, без ніякої переписки. То він втік до нас. І сутки переховався. Ну то його таки спіймали, мучили його як врага народу. А де вони дівали зерно не знаю. А він був проти, щоб забирати у людей.

Оце хазяїн, що я в цій хаті живу, він був сторожем у школі. Ми приходимо до школи, а він лежить мертвий від голоду. А в нього сім'я велика. Всі вмерли, п'ятеро дітей було, всі вмерли, тільки одна дитина осталася, така пухла, як скло. Як воно жило, отако сиділо, травичку скубло і їло.

Ми ходили за 10 км, бур'яни такі були, і сімена миші наносили. І ми ходили оце збирали. Ми по зернечку збирали. Та й скотини не було чим кормить. І так, впала коняка, здохла, і люди йшли на месті її лупили і їли. Там вони і помирали. Страшне було, страшне.

Чи люди намагалися боронитися?

А я ж кажу, шо їх забирали, так як ворогів народу. Оце, що ховали, їх називали куркулями. Ну а тоді вже, як начав соїднятись колхоз, у кого там були дві чи три корови, та вони так одну корову лишали, а решту забирали. Так як у колхозі і коні, і корови, і плуг, і борона, шо було, всьо забирали. Но мій батько казав, заради дітей, щоб не терзали, усьо віддам, шоб сім'я сохранилась.

Чи можна було приховати якусь частину зерна?

Закопували в землю. Ями копали, закопували. Ну вони ходили шпичками желізними. У кого де була яка жменька тої муки, і воно висипе в миску, залиє водою і він його уже те не забере, а просто виливав на двір, на сміття, шоб тільки не лишалося воно вдома. Ну просто хотіли, навєрно, народ унічтожити.

Чи були ті люди озброєні?

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

Нє, не бачила. Я не помню за зброю. Там, коли вже найшли вже то зерно, то казали, шо така контора була, чи шо, ну казали, шо то там сидить НКВбіст, міліція. То він там сам сидів і робив допроси, то в нього була зброя. А ці, що ходили, в них не було.

Скажіть, будь ласка, чи забирали якісь інші речі: рушники, одяг, ікони?

Забирали й це. Шо їм понравиться, всьо забирали. Знаю, шо мама понадіває на нас багато, та ми лягали на печі, та нас не трогали. А в людей, воно зайде, і шо понравитья - забирає. А люди не надіялись, що одежу будуть брати, то так не сильно ховали. Но у нашій сім'ї, напрімєр, не забрали.

Чи давали їжу тим, хто пішов до колгоспу працювати?

Да, варили таку баланду. І там, напрімєр, дали якусь норму тобі, чи ти там висапала, чи викопала, тоді ж не було чим орати. Та там давали чи сто грам, чи двісті. Варили, такий був колхозний котьол. Мені було вже 10 год, а дві сестри трохи меньшеньки. Та ми ходили мамі помагали, щоб більше тої баланди дали. І вони на душу давали там чи кружку, чи половник, ну то таке було, шо хоч голову помий, крупа крупу не доганяє.

Чи чули ви закон «п'ять колосків»?

Знаю я про нього. Це тоді, як уже начав хліб поспівати, люди начали йти в поле ночію. Теребили ті колоски і їли. І там вони і умирали, воно ж не пережовувалось. А тоді ж як настали жнива, в'язали снопи, і за каждою в'язальницею назначали школярів. Тоді не давали сидіти вдома. А ми тоді підгрібали ті колоски граблями, які вона не зв'язала. Після снопа, як вона зв'яже, а там шось не підгребеш, а ми тоді ходили збирали ті колоски з мішками, з торбочками. І то ми все, де який колосочок, чи він пустий, чи не пустий, ми всьо збирали і ввечері в контору все несли.

І після цього, як закончили здавати ці колоски і приїхала бригада провіряти, як він убрав поле. Тоді був предсідатєль колхоза, Мудрець його була фамілія, Петро, не знаю, як його по батькові. Ввечері зібрали сходку, мов ти спеціально не убрав ці колоски, щоб люди йшли збирали. І його засудили. Заслали його копати Біломорканал вручну. Посчітали його, як врага народу. А тоді його дочка поїхала до нього туди. А вони такі сильно тощі. І вона там з ним побалакала і каже: «Папа, я через время до тебе приїду». І вона приїхала, добула грошей і зашила ті гроші у трусиках. І пішла, і каже: «Папа, ось у мене тут гроші є, і за ці гроші тебе викуплю». А він як побачив ті гроші, він посивів. Там їх так сильно провіряли, їх до гола, до гола роздівали, шукали, щоб ніхто ніякого документа, ніяких грошей, нічого. Ну а з неї ці плавки не скинули, а там були ці гроші зашиті, і вона його за ці гроші викупила і він приїхав додому.

Чи можна було якісь колоски приховати для себе?

Ні, ні, не можна, от тікі то, шо натеребиш у жменю та з'їсиш. Не можна було приховати, бо ми носили на комору, ми всьо здавали, всьо витрушували. Нас геть тако облапували, щоб ніде нічого.

А хто охороняв поля, колгоспні комори?

Сторожа були, наймали людей. Люди наші охороняли.

Чи добровільно люди йшли у колгосп?

Не всі, не всі йшли добровільно. Деякі йшли, а деякі довго самі були, прямо годами самі були, самі свою землю обробляли, конячиною яка там була. Ну мій батько пішов перший в колгосп, у нього там була пара коней, шо було, плуг, борона, все це він віддав. «Я - каже - все віддам, тільки шоб не трогали мене і моїх дітей».

Побачили вже потом, шо в колхозі луче, шо всі гуртом обробляють, і тоді вже начали іти в колхоз. Ну со врем'ям усі пішли.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

В який час приходили бригади?

В любий час, і ночію, і дньом. В любий час, коли їм заманеться. Тоді світло не можна було вмикати, де світло було, туди й шли, бо думали, що там щось змовляються. В любий час ішли.

Скільки разів приходили?

Скільки скажуть, стільки й приходили. Були люди такі, що вказували, то вони ходили і шукали, ходили і шукали

А коли почали люди помирати з голоду?

Ну в основном начали вже тако під жнива. Ну вообше люди голодували, а тоді вже почала травичка і люди їли, якою отравлювались та тоже помирали.

Чи опікувалась держава малими сиротами?

Нє, я цього не помню.

Чи люди ділилися один з одним продуктами?

Ну як, не можна було ділитися. Не було чим ділитися.

Чи були такі люди, що не голодували в селі і чому?

Я не знаю чому вони не голодували. Були всі голодні, ну такі були пухлі, шо людина стоїть, ноги лопають і тече вода. Уже весною, як почалася травичка, то люди їли акацію, какіш, лободу. То прямо люди як паслися. А так не було чим помогти один одному.

Я знаю нам у школі тоже варили такий куліш і давали по 50 грам хліба. То я ту юшку з'їм, а кусочок несу мамі. А мама йде з сусідом переломе той кусочок, та ділилася, чим могла. Ну батько лаяв її, щоб спасала свою сім'ю.

А родичі допомагали вам?

А ми сюди переїхали, у нас тут не було кому помогти. В нас була корова. Ми вижили, в нас в сім'ї ніхто не помер. Мама здоє корову, а ми підем ту чайну розу нарвем, ті пелюстки, та мама зваре в молоці. Були пухлі, но в нас ніхто не помер у сім'ї, заради тої корови.

Хто зумів вижити?

Ну я не знаю, наша сім'я напрімер вижила. Ну вижили, не знаю, як вони вижили, може закопали більше зерна. А тоді вже був дуже хороший урожай після голоду.

А яких тварин ловили, споживали в їжу?

Сусли ходили на поле ловити, їжаків тоже їли. Горобців ловили, їли. Даже чорногузи і то їли.

Чи можна було щось виміняти в місті на харчі?

Можна, можна було заміняти. Возив мій батько. В нас були такі радна суконні. І батько возив десь дуже далеко, заміняє там, і привозив. Можна було, всьо можна, платки були дуже хароші, всьо вивозив. І привозив крупи, зерна. В якийсь город Ніжне, і в Одесу возив, і дальше десь. Де почують, шо можна виміняти, туди і їдуть. А на поїзд зайцем, не можна було купить білетів.

А випускали виїжджати з села?

Да, можна було виїжджати.

Чи був голод у містах?

Ну я не знаю. Їздили ми в Одесу, купляли, в очереді, там був тільки по карточках хліб, там чи по 100 грам, чи поскільки. Та по цілому тижні сиділи в Одесі, покамість возмеш той хліб в очереді, то там, то там. Два хліба додому привезли, кусочками тако, кусочками.

Скільки людей померло в селі?

Ой, багато, багато. Напрімер, ось тут одна хата, геть всі до одного вимерли. А батько помер коло річки, там коняка здохла, а він їв, та наївся тої стерв'ятини та ше взяв додому. В оцій моїй

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

хаті чотири душі вимерло.

Чи чули ви про випадки людоїдства в вашому селі?

Нє, в нас не було людоїдства.

Де і хто хоронив померлих від голоду?

Ну вообще на кладбіщі. Люди приходили і хоронили. Самі хоронили, копали яму, ну без ніякої плати, без нічого. Бувало, шо якісь там труни збивали, а бувало такі шо і без трунів хоронили. Ну, взагалі, на кладбіщі хоронили.

А в вашому селі була церква?

Не було у нас у селі. В Стрюкові, за три кілометри, була церква. Та ніякого батюшки не брали до покойника, закопували як оту падаль, та й і всьо.

Чи відомі в вашому селі якісь масові захоронення людей від голоду?

Нє, не має.

Чи згадують померлих від голоду на Проводи, на Зелені свята?

Я не знаю як люди, но я напрімер поминаю. Я купила таку граматічку в церкві, і всіх позаписувала: свекор мій, свекруху, шо оце вони з голоду померли.

А за часів радянської влади їх поминали, згадували?

Да, да. Я не знаю чи всі, я не можу сказати за когось, я кажу за себе. Мама моя поминала, і я так як мама.

А ви про голодомор розказували своїм дітям, онукам?

Ніхто нє інтєрісується.

Як ви гадаєте, чи сучасна молодь знає про це?

Нє, вони сміються. Даже ніхто мене ніколи і не питали. Так між собою сиділи вспоминали, як ми в школу босі ходили. Там ці галоші на всіх одні.

Кого ви важаєте винним у загибелі багатьох людей від голоду?

Ну, я знаю, тоді казали, що це комуністи, чекісти, чи шо воно таке. Вообше-то комуністів.

Чи знаєте ви, що таке Торгсін?

Міняли, але у нас в селі таких пунктів не було. По селі ходили і приносе там шось. У мами було сильно намисто таке дороге, там не одна низка, там низок дванадцять тако. Вона ці намиста міняла на хліб, або стакан крупи, пшона вона давала за то. Не було такого, шоб ми у магазин здавали, нє. У нас ходили попід хати.

12.07.2008. Записала Пелеховська Катерина Володимирівна, студентка історичного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Згадує
Заболотний Василь Серафимович,
1924 р.н., с.Скосарівка.

Чи пам'ятаєте ви, що був голод у 1932-1933 рр.?

Аякже. Ше й великий. Траву їли. Одну травичку їли тільки. Лободу, сіль, кропиву. Оце спасало, в кого була сіль. З висівки, комбікорму, оце батько возив там трошки, вкраде якусь капичку, привезе та вона заколотить, зробить. Та це ж була така їжа, така їжа вкісна. А то ж травичка, голова кружилася.

Які на вашу думку могли бути причини голоду: неврожай, засуха чи забирала, врожай влада?

Це только Сталін зробив його. Та забирали хліб, поскосили, молотили. Та він збирав, та

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

вкладав їх в помєщєнія якісь пусті, де повимирали люди. Ті помєщєнія запломбірувані, а то зерно стояло. Ці помєщєнія називали голубінки. Мама казала, що хто підійде на два метри, стріляли без предупрєждєнія. Тільки одне государство брало. Куди вони, шо вони…

Скажіть будь ласка, чи приходили до вас бригади забирати зерно?

Зерна не було. Ми були бідні, це в таких хазяїв, куркулів, ходили забирали. А у нас не було шо.

Чи давали їжу тим, хто працював в колгоспі?

Голодовка була. Колосочки в карман потеребили, були якісь жорна такі, помололи і совсім іначе получалось. Хоть чуть-чуть якийсь ріденький супчик получався і то, но не саму ж лободу. А потом трошки получалось іначе. Те шо здавали государству, а то собі в комору, для своїх, шоб якийсь куліш людям. Цілими днями работали на степу, ето ж не шутка. Ну так і обходились, варили нам якусь баланду, і ми так і їли.

Чи чули ви про закон « п'ять колосків»?

Конєшно. Сильно строго було. Тещу засудили на 3 місяці. Та зірвала три колоска та де тут об'єзчік взявся. Та ввечері прийшли, забрали. Три місяці, як три дні одбула.

Чи добровільно люди вступали до колгоспу?

Добровільно ніхто не йшов, вони винуждєні були. Заставляли, работать, обіщали.

Чи забирали худобу в колгосп?

Тоді худоби не було. Такого в нас не було. Це в куркулів забирали. І то одну корову оставляли, та вони спасалися. Нема чим було і кормить, не то шо забирать.

А де ви пережили голодомор?

Пережив голодомор в Одесі.

То ви в місті жили?

Да, мене мама рідна привезла до батька, я його не бачив і не знав. Та вона в Дніпрі топила мене, а чоловік один побачив і спас. А потом вона завезла мене в город, в Одесу, чи не в Одесу, а в Дніпропетровськ до магазину. Та вона втекла і покинула мене. І я так сидів до вечора, а ввечері начало темніть. Питали откуда я. А потом пішли два солдата патрульні. Ну вони кажуть: «Давай заберем його до себе в казарму, переночуєм, а сам доложу начальству». Та й так вони зробили, правда їм вечеря тоді робилася, а вони кажуть: «Дай ше й нашому клієнту». Та нагодували, та один солдат, такий батьківський хлопець, положив коло себе. А потом маму найшли.

А чи були тоді інтернати, дитячі будинки, як держава опікувалась малими сиротами?

Раз мама була і батько живий, то тоді не приймали. А підкинуть мене до приюта до кухарки – підкинули. Тай та взяла та під кабицю постелила мені.

Як ви вижили під час голоду? Чи допомагали люди один одному?

Да, деякі були люди такі, добрі.

Ви в 33-му році жили в Одесі, чи там був голод?

Обязатєльно.

Чи можна було виміняти якісь речі на харчі?

Та тоді конєшно, шо хоч було можна. Оце були магазини, що міняли золото. Як же вони назівались?

Торгсін?

Да.

Чи помирали люди в Одесі від голоду?

Обязатєльно, дочко, помирали. Помню, помню, кажен день.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Розкажіть докладніше, яких ви їли тварин, птахів?

Я ловив для себе і для своїй сім'ї, ловив гав, це вже після войни. А в 33-му траву їли і все.

Розкажіть. які саме трави ви їли?

Лобода, кропива, молочай, кінський щавіль.

Чи були такі бригади, люди, що їздили і ховали померлих?

Нєт, таких не було. Одна була така, помню, конячка якась, та з підводою і туди скидали померлих.

А де їх ховали?

На кладбіщі, на Руським кладбіщі, де Молдаванка. Це була як братська могила. А хто з таких, то так копали.

І трун не робили?

Нє.

Чи платили тим, хто займався похованням померлих?

Нє, не було цього. Не було грошей, ніяких заробітків.

Чи поминають зараз померлих від голоду і чи згадували їх за часів радянської влади?

Нє, я оце не чув. Це тепер отако начали згадувать. Вони були забуті, як репресірувані.

Чи працювали в місті церкви тоді?

Нєт. Всьо було закрито. При Сталінові нічого не було.

Чи ви розказували про це своїм дітям, онукам?

Розкажи їм! Як вони нічого не знають.

Скажіть, будь ласка, що було важче пережити - голод чи війну?

Голод, по- моєму. найтяжче.

Кого ви важаєте винним у цьому голоді?

Только одін Сталін. Більше нікого. Він командував мєстной властю, він командував всіма. І розпоряженія давав.

12.07.2008. Записала Пелеховська Катерина Володимирівна, студентка історичного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Свідчить

Островський Олександр Мартинович,

1924 р. н., с. Скосарівка.

Ви пам'ятаєте голод 1932-33 рр.?

Мій тато мав пару коней, корову, земля теж була. Багато мав хліба, ото в нас все було. Стали організовувати колгоспи. Багато людей не хотіло ні йти, ні віддавати своє. Приходили заставляли і вивозили все з хатів, за 24 години по селу зібрали 240 пудів зерна. А говорять: не даси, то розстріляємо. Ну шо батько скосив і в снопи пов'язав, а зібрати не встиг. І значить і говорять «Ти почему не здав зерно», батько і каже: «Не встиг», а вони прийшли на поле самі змолотили і все забрали до колгоспу. Потім появилася організація государственна «Красна Мітла», та котора забирала все, де яке зерно, потім одну корову і ту забрали у нас, другу корову ми зарізали на м'ясо, і поки нікого не було вдома, прийшли сусіди і вкрали м'ясо, а до сусідів прийшли і відібрали те м'ясо. Було шість братів нас, то з голоду померло чотири брати, мені було дев'ять років.

Врожай був, ще й хороший, а ходили забирали. Мама була намолола зерна і в печі нам напекла шось, так вони прийшли і те забрали. Батько по різним роботам робив, я корів пас.

Під час голоду я покинув хату і жив за селом на гробах, шось там збирав. Два місяці жив у дітдомі, там теж корів пас, а потім мене отправили у свій район.

Хто хліб відбирав?

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Приходили активісти по п'ять чоловік, приходили вдень з повозкою, ходила ця червона мітла. Ховати хліб не було де, вони ходили шукали, штурхали де знайде та забере. Приходили три-чотири рази на день, щоб перевірити, чи де люди не утаїли.

Чи дозволяли збирати колоски в полі?

Ні, не дозволяли збирати, один був собирав, набрав повні кармани пшениці і дали 4 роки тюрми.

Чи давали якісь пайки, тим хто працював у колгоспі?

Ну да, пайки в 1933 році давали пайки, бовтушку яку зварять, що могли, то давали, а потім на трудодні стали робити, то давати трохи хліба стали.

Чи були норми щодо здачі продуктів?

Нас заставляли підписати шо ми зобов'язуємось скілька-то пшениці, м'яса, вовни повинні здати за рік у колгосп.

Що вживали в їжу під час голоду?

Їли що попало, їли жолуді з дуба, мололи березові бруньки з дуба, ми в лісах жили. Ото підеш в ліс та березових бруньок нарвеш, щавель, кокиш, сусли, їжаки, ворон варили, а ними ще й, були випадки, травилися, а все одно їли, все, що під руку попаде, їли. Була під стріхою ловили горобців та варили юшку.

Чи всі голодували в селі?

Були такі, що не голодували, але таких було мало, та були такі, які щось змогли заховати, що не зуміла знайти червона мітла, бо буквально хату всю перевертали верх дном, а хто багатий - теж не голодував.

Чи опікувався хтось сиротами?

Сиротам давали щось з колгоспу – капусти, якогось зерна і варили баланду.

Сусіди докладали, ще й добре, там давали який кусінь хліба, якщо здавали.

Чи був голод у містах?

Ну був голод і в містах, бо звідти тікали до нашого села, а виміняти не можна було, бо з села не випускали, оце піймали і назад одправляли.

Чи багато людей померло у Вашому селі?

Багато померло, помирали прям на вулиці, падали люди як мухи.

Хто ховав померлих?

Були групи, які хоронили. Хоронили на кладовищі. Хрести ставили ті, хто був заможним, а ми їсти не мали, то звідки взяти хреста.

Кого Ви вважаєте винним у голоді?

Винний Сталін. Тільки він, бо він заставляв, хотів українців винищити, голодом зморити.

Чи розповідали Ви про голод своїм дітям, що вони про це знають?

Молодь не знає, ніхто не цікавиться, вони живуть сьогодні хорошо, і не спитають, як ми жили тоді.

12.07.2008. Записав Димура Олександр Миколайович, студент історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Розповідає
Павловська Анастасія Корніївна,
1920 р.н., с. Скосарівка.

Де Ви народилися?

В Настасєвкі.

Де вас розкулачували?

В Андрієво-Івановкі.

Як ваших батьків розкулачували?

Нас розкулачували. Сім'я наша дружна була, я сьома в мами, нас дев'ятеро було, робили крепко, ночами робили, сильно робили, хазяйство мали велике.

Що було в господарстві?

Шість коров, воли, це тільки для оранки, а коні для виїзду до церкви, на базар. Так ми жили в 30-х роках. Ми з братом пішли до школи, приходим, кажуть, що нас розкулачують. Забрали все, батько сидить ним вже тіпає, а мати десь пішла до сестри, щоб прийшла і щось зробила з ним.

З хати вас не вислали?

Сказали вигонять із хати, але сестра в Чорнові жила, багато жила, бо їх двоє і їм сказали (по секрету передали), шо їх мають розкулачувати. Зять приїхав і забрав нас, і вони втікли, а ми залишились в їхній хаті. Батько паралізований і нас троє менших.

Ви переїхали з Анастасєвкі в Чорнову до сестри?

До сестри і там ми були всі роки, аж до 1944 року. Коли вступили німці, вже у хаті був колгосп.

У вашій хаті зробили колгосп?

У нашій хаті була кантора, це в Анастасєвкі. Ми жили в сестриній хаті (в Чорнові). В них була яма, вони заховали пшениці трохи і самі втікли. Ту пшеницю лишили нам. А нас обібрали геть. Все забрали, а нас як котенят в Чорнову, там ми і жили.

Де Ви пережили голод, в якому селі?

Був єврей один, знав батька, він влаштував старшу сестру на голубінку уборщицею. Після роботи, коли вона йшла додому кармани должні бути пусті. Тоді вона насипала зерно в чоботи. Був випадок, коли люди напали на голубінку, збили замки і забрали пшеницю.

Сестра що втекла із Чернови з чоловіком в Свердловськ уїхали. Вони нам звідти помагали, так ми і вижили. Я вже пішла вихователькою в ясля.

В Голубінку багато зерна звозили?

Ну да, це ж район був. Туди повозками звозили, а скільки і де воно було?

Хтось у вашій родині загинув від голоду?

Нє, голод був але в нашій родині ніхто не загинув, нас кормила велика сім'я. А голод в Чорнові був ще сильний, ото спасла тільки голубінка. Як замок розбили та як пішли то вже до ранку Чорнова не віддихала.

Що вживали в їжу в той час?

Ми більшою частью держались городиною, найбільше було буряків. А нам сестра висилала з Свердловська, якусь ячмінну крупу. Отак ми і вижили.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

12.07.2008. Записали: Петрова Наталія Олександрівна, доцент історичного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, Коршак Ярослав Миколайович, студент історичного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Свідчить

Павловська Надія Михайлівна,

1928 р.н., с. Скосарівка, Миколаївський р-н, Одеська обл., під час голоду проживала у с. Грушківці Хмельницької області.

Ви пам'ятаєте голод 1932-33 рр.?

Я два голоди пережила, сильно тяжко було. Їсти не було абсолютно геть нічого.

Які, на Вашу думку, були причини Голоду?

Врожай у нас був, мама ходила колоски збирати, бо колосків там багато було.

Хто охороняв поля, колгоспні комори?

Об'єжчик їздив. Чужий якийсь, наші ніхто не соглашалися, та чужого нанімали, та його вбили в лісі. Один він був, йому коняку дали, він і їздив, дивився. Та наші чоловіки, діди якісь його спіймали, взяли прив'язали до дерев: одну ногу туди, одну туди та отпустили. Жива смерть.

Якщо відбирали в людей вирощене в полі, городі, то хто це робив?

Так, ходили, все забирали по хатах. Батько мій у землю закопував, піввідра чи скільки в його було. Та не знайшли. Тоже наші люди були, такі сильно погані. Ноччєю ходили, як у мене там було жито чи пшениця чи просо, то я ж хочу його зварити, а вони ноччєю ходили, прислухалися. А у нас і жорна свої були, теж ховали. А жнива які були! То Сталін зробив голодовку.

Чи вони мали якісь документи?

А Бог його зна! Хто ті документи перевіряв?

Чи застосовували до людей покарання?

Били, ще й як били! Свої, сільські, знаєте, підлизники такі були. Усі проти були, але що, як вони безсильні були. Була така машинка, молотарка, ми ходили туди молоти, та одна жінка там вкрала трошки жита, може, 7 кіло, та їй дали 7 год. Так щоб ні зерніточки не взяти, нічого.

Чи були винагороди за донесення на сусідів?

Ні, ні, такого не було.

Як люди боронилися?

А як? Вони поб'ють, людина в лікарні одлежиться та й усе.

Де можна було заховати продукти харчування?

У ямах, тільки у ямах. У хатах не приховували, бо все знаходили. Шукали та й знаходили. Діти плачуть, усі плачуть. У нас корову забрали. Подушки переривали, скізь шукали. І четверо, і п'ятеро їх було. Буває, що кілька разів приходили, як почують, що ви щось маєте. Ми коло хати ніде не ховали, так подалі, у садку.

Чи давали їжу тим, хто пішов до колгоспу?

Давали. Горох, картошечки там трошечки вместє – і варили баланду таку.

Чи добровільно йшли в колгоспи? Як змушували?

Помню, ходили ярлики чіпляли: "Цей день ти на всю жизнь запомниш". Це день, коли пішов у колхоз.

Забирали лише продукти харчування?

Усе забирали: і подушки, і всі речі забирали, коли яка коняка, то забирали.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Що ви знаєте про закон "про 5 колосків"? Чи дозволяли збирати у полі колоски, залишки городини?

Ні, про такий закон не чула. Ми ходили збирати колоски, бо їх там багатенько лишалося.

Хто не голодував у селі і чому?

Оті, що ходили у нас забирати, ті не голодували. От мій дядько, що мамину сестру держав, то він був підлизником. От я піду до нього, бачу: у тьоті сало. Я до неї: "Тьотю, дайте кусочок сала". А вона така єхидна була сильно, каже: "Іди сапай мою картошку, тоді дам". То я їй більше півгорода просапала, то вона мені дала такий маленький кусочок сала і хліба кусочок дала, житній хліб. Я йду, а мені навстречу дядько йде. Питає, звідки я йду. Я кажу: "Від тітки, картошку сапала". "І що вона тобі дала?" "От сала кусочок". Він подивився і каже: "Вернися". Я думала, забере. А він мені виніс такий великий кусок сала і хлібинку таку здоровеньку. Бо він добріший був, а тітка, мамина рідна сестра, та од нас одказалася, щоб моя мама не бачила, що вони їдять. Тітка вредна була.

Які засоби вживали до виживання?

Сильно люди помирали. Діти, взрослі помирали. У нас дві корови було, одну забрали, а друга отелилася, і молочко було, то мама надоїть і це було наше спасєніє. А жіночка сусідня, то в неї чоловік повісився, бо їсти не було чого. Вона приходе до нас і плаче: "Дайте що-небуть поїсти, бо в мене Людочка, дочка моя, помираєє". І мама їй давала молочка. І зимою, і літом помирали люди.

Чи відомі випадки людоїдства у вашому селі?

У нашому селі один чоловік дитину з'їв. Він не знав, що то дитина. Він прийшов до однієї жінки, а вона його супчиком пригостила, каже, смачний такий супчик сьогодні зварила. Він наївся того супу з м'ясом, приходе додому і не хоче їсти. А йому кажуть: "То вона хлопчика зварила, бо там хлопчик надворі бігав, пухкенький такий, та вона казала, що зварити треба його."

Чи допомагали люди одне одному, чи ділилися продуктами?

Як, не сильно ділилися, бо не було чим ділитися. До нас одна жінка ходила, просто так не могла взяти, то вона нам картошку сапала. Ми її гнали, а вона все сапає.

Що вживали в їжу?

Листя їли, там де можна було достати, то їли. З вишні листя, з черешні. Гриби їли, мама вміла їх так готувати, що ми не труїлися. Тато приносив горобців, клумачок такий великий. Голови їм повикручував і приносив. Ми птахів цих варили і їли.

Можна було щось купити чи виміняти у місті?

Купити чи виміняти не можна було нічого, не було навіть платка на голову.

У містах був голод?

Наверно, я не знаю. У селах кругом сильний був голод. Я якось йду, а недалеко від нас жіночка лежить, корчиться, а жіночка – одні зуби да кості. Я сказала батькові, а у нас тоді вже картошечка появилася, мама борщик зварила, а хліба нема. Мама кислого молочка та борщика трошки їй винесла, бо багато ж їй не можна одразу. Вона схватила оце, ручки трусяться. Ми їй потім картошечки у шкаралупі дали. Там ми її і спасли.

Скільки людей померло від голоду?

Ой, не знаю скільки, але багато, дуже багато. Пусті хати поостававлися. Большинство померло.

Як хоронили померлих від голоду?

Хоронили так просто, у простинку загортали. Люди ховали, їм за це нічого не давали. На

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

могилах такі маленькі хрести ставили.

Чи поминають померлих від голоду?

Зараз поминають. Церква у селі була, потім її розвалили.

Яке ставлення молоді?

Співчуття немає, бо зараз молодь сита, одіта, обута.

Хто винен у голоді?

Сталін голод зробив. Але як це – голод зробив? Він зерно вивозив.

12.07.08. Записали Петрова Анна Олександрівна, Гетманець Святослав Анатолійович, студенти історичного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Згадує
Пшенишнюк Клавдія Григорівна,
1920 р.н., с. Скосарівка.

Чи пам'ятаєте Ви Голодомор 1932-33 рр.? Що, на Вашу думку, було причиною?

Голодовка началась ще 1926, 27, 28, 29-го. В нас така велика була сім'я. Тоді ще хазяйство було в каждого, хто що міг, то держав. Колхоз у нас зробили у 1930 году. До 30 году батько був сам, а нас дітей куча було. Землі у нього не було. У 27-му, 28-му ми вже голодували. Зерно, все забирали, гави прилітали клювали, а ми нє.

Ходили до людей забирати зерно?

Так, ходили, до всіх ходили, і до нас прийшли. Мама працювала уборщицею, а тато хоч бодренький був, та факт той, що він не мав нічого. Ті, що мали землю, то в них відбирали все подчистую, а ми не мали. Прийшли, у мішки все понабирали, нічого нам не оставили. Батько каже: «Що ж ви робите, в мене 7 душ дітей, чим я їх кормити буду?» А ті кажуть: «Ми нічого не знаєм, у нас приказ забирати зерно, і все». Він опирався, то вони взяли і одправили його у Чету, рубати ліс. Повернувся у 37-му, коли мати померла.

Ніяких документів, ніякої зброї ті команди не мали. Вони геть чужі були, не местні. В нас нічого не було заховано. А так приховати можна було. У матері було десь заховано півмешка пшенички, то знайшли і забрали.

А ми ходили колоски збирати. Я зібрала пучечок такий, приношу мамі, щоб вона їсти приготувала, а тут саме цей приходить, із рушницею. І так гляне на маму, а потім на мене, що я в кулачку держу ту пшеничку, і до мами каже: «А ото чия сидить?» Вона каже, що я її дочка. А він: «Дочка? То я її зараз закопаю! Ви знаєте, скільки вона колосків назбирала?» Я почала плакати, а він мені тою рушницею трахнув по голові. І колоски ті забрав.

Приходили забирати прямо ноччю, стукали в двері. Ми питали, хто це, вони пояснювали, що це комісія ходе. Ми одкриваєм, і вони – де які шухляди, де детска одежа чи шо – всьо розкидають, щоб було видно. Знайшли відро пшениці – ще й придираються: що, з поля натаскали? Ходили большинство чужі. Бригадиром там була жінка, її на собранії вибрали. Приходило по душ 5, шмутки, всьо перевертували, оставляли без нічого нас. А схованки від них робили, десь яму викопували, у хаті не ховали. Ми прямо в землю клумаки закопували. І що ви думаєте? Найшли!

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.І. МЕЧНИКОВА

Тим, хто пішов до колгоспу, їм давали їсти. Тим, хто перший пішов до колгоспу, їм оставляли якусь скотинку, то вони так і виживали.

Що Ви чули про закон «про 5 колосків?»

Ні, не чула. Але колоски не можна було збирати, бо як побачать, то такої лупки дадуть. Люди наші охороняли ці поля. Вони недовго робили, їх потім швидко одправляли ліс рубати. І батька мого у Чету одправили, дали овса на дорогу. Об'єжчики були свої, ставили їх там з рушницями, щоб люди не крали. Як почують десь, що в нас є мука, та й приходять, кажуть, що про вареники чи галушки почули. А де в нас ті вареники, коли їсти нема чого, не було з чого пекти. Ще до жнив багато людей померло. Людей заставляли, вони не хотіли йти в колгоспи.

Чи опікувалася держава малими сиротами?

Держава нічого сиротам не давала, отак ходили у тих тряпках. Ті люди, що трошки лучше жили, то могли забрати.

Хто не голодував у селі?

Не голодували тільки ті, що в нас забирали, ті не голодували, бо ми не знали, куди воно все дівається, чи відвозять кудись чи собі забирали.

Чи багато людей померло?

У живих поостаралися некоторие, ті, що трошки лучше жили. А большинство люди пухшие були, вони повмирали. Цілі хати пусті поостаралися.

Чи допомагали люди один одному?

Були люди, що трошки ділилися, а так кожен для себе жив. Родичі допомагали, ті, що небагато дітей мали, тим легше було.

Що вживали в їжу?

Листя вишні їли. Тварин їли. Людей не їли.

Моя сусідка, вже померла, поїла 6 штук котенят, бо не було що їсти. Одне взяла, потім приходе до нас і каже: «О, я таке хороше сьогодні зварила!» А мама питає, що вона таке зварила. «Ой, м'ясо». «А де ж ти взяла те м'ясо?» А вона відповідає: «У мене 6 штук котенят, то я одного зварила». То вона так цих котенят по одному і їла.

Чи можна було щось виміняти на продукти харчування?

У селі нічого не можна було виміняти, може, в місті. У місті голоду такого сильного не було, все одно люди мали що їсти. До нас приїжджали з інших сіл, і привозили що ти хочеш. Ті, що мали гроші, давали гроші, а так брали продуктами.

Як ховали померлих?

Ховали всіх на кладбищах, у окремих могилах. Бригадир казав людям, що там мертвий лежить, щоб поховали.

Поминають померлих від голоду?

Померлих поминають, всєгда нагадували. І тоді день і ніч плакали. Церква у нас на хуторі (Ангаршин) була і є.

Чи розповідали Ви своїм онукам про голод?

Своїм онукам розказувала, вони співчувають мнє.

Хто винен у голоді?

Я думаю, начальство винувате, яке отак розпорядилося.

12.07.2008. Записали Петрова Анна Олександрівна, Гетманець Святослав Анатолійович, студенти історичного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Свідчить
Робул Яків Миронович,
1928 р.н., с. Скосарівка (Богданівка).
Ви пам'ятаєте голодомор 1932-1933 років?
Я був ще малий, що ж ви від мене хочете? Та я щось чув про це.
Які були причини голоду?
Та хто його знає. Мені тоді було п'ять год.
А ви не знаєте, чи ходили бригади відбирати у людей зерно?
Я не помню, бо малий ще був. Та помню, що були повні скиртини, а люди голодували.
А який тоді був врожай?
Та мені п'ять год. Я що, пам'ятаю?
А тоді розкуркулювали людей?
Зажиточних щіпали.
Хто ходив відбирати, свої з села, чи пріжджі?
Я не помню.
Були такі, що не голодували?
Не знаю, все, я більш нічого не знаю.

12.07.2008. Записали: Димура Олександр Михайлович і Волканов Сергій Іванович, студенти історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Свідчить
Синиця Ольга (Улита) Іванівна,
1910 р.н., с.Скосарівка (хутір Богданівка), вул.Суворова, 12.

Де Ви жили під час голоду?
Я жила в Новопавловкі Миколайовського р-ну Одеської обл. Під час голоду був син, він з 30 року.
Як люди йшли в колгоспи?
Заставляли правителі.
Як це відбувалося? Чи бригади якісь приходили чи просто кожен сам здавав худобу?
Нє, приходили і забирали нахалом. От хто хтів в колгосп йти - той йшов. А хто ховався по лісах, з часом побачив, що в колгоспах кормлять - й прийшли.
Кого розкуркулювали?
Пам'ятаю, панів.
Вони дійсно пани чи багато працювали, ці люди?
Нє були пани. Були пани і середняки, бідняки, самий бідніший - це комнезамуж.
До кого Ви відноситесь?
Я до бідняків, бо я була бідною. А ходила на роботу до панів. Сапаєш цілий день, а він приходить, каже: «Ти погано сапаєш, я тобі не заплатю – йди додому».
Ви пам'ятаєте голод у 1933 році?

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Да була голодовка, та ще зробили голод.

Як це його зробили?

Отак і зробили, приїхали до нас забрали всьо зерно, даже то зерно, що стояло в стакані на вікні даже й ту забрали. Нічого не було, хата порожня була, та всьо.

Хто до вас приходив забирати урожай?

З сельсовета приходили.

Це були бригади? Скільки чоловік приходило забирати урожай ?

Багато не було, це посилали три, чотири чоловіка із щупами, залізні, туди впхає, така мисочка причеплена, і витягає, і не було такого места, щоб вони не шукали. Зайдуть до дядька, обшукають його геть, як найде зерно витягне, як нема зерна, та й не витягне.

Забирали лише продукти харчування чи й інші речі?

Всі продукти забирали. А нам шо робити. У нас кагати з картошкою, та вибрали хорошу картошку, а гнилу покинули. Оце ходили в ці кагати і їли, а тоді ще їли лободу, щир, акацію. Отако й пітались ми ж, а нас били, щоб ми йшли на роботу.

А хто вас заставляв йти на роботу?

Пани.

В 1930 роках коли почали люди помирати з голоду?

В 1933 році це була весна, як вони забирали хліб, ні, не весна, а літо, шо вже ячмінь в мене був, я зібрала. Батько пішов в колхоз, а я жила отдєльно, дав мені той два гектари землі, і я посіяла кукурудзу, гектар і ячменя, вродило тоді, сильно вродило, набили, купа велика була ячменю, прийшли геть усьо забрали.

Їли і коні, здохла коняка - її затягнули в кручу, а люди біжать щодуху, щоб стати в очерідь, щоб взяти того м'яса від здохлої коняки. Береш сокиру і йдеш рубати то м'ясо. Ото ще акації надьоргаєш того цвіту. Його напарю, цілий казан замішу, присолю тих ліпашків напечу; і сама їла, й діти їли.

В вашій родині всі пережили голод?:

В мене сімя була дуже великою, я вам щас скажу, я пішла за першого чоловіка, розійшлась та два сини, а тоді вийшла заміж, а в нього четверо дітей. та я пішла на четверо дітей. Це в 1933 році.

В 1930 роках під час голоду в вашій родині хтось помер?

Нє, ніхто не помер.

А ваші сусіди?

Померло, багато повмирало, вони, ці сусіди двоє безродні, дряпались по стінах, а тоді вже залізли під краваті там вони і померли.

А хто їх ховав?

Брат мій, сусіди замотали в радно, викопали ямку, бо велику не було сили копати і всьо.

А діти не залишились в сусідів?

Та нє вони вже пожилі.

Чи багато тоді дітей вмирало?

Багато повмирало, і стариків повмирало, хто міг шевелитись, ходити по степах шукати, той ще виживав. В колгоспі була скирта з соломи, та ми пообмотуємо ноги тряпками та йдемо. Молотили два мішка пшениці в колгосп, а мішок по торбах по кушинах.

Чи дозволяли брати трішки зерна?

Де дозволяли? Присилали таку наглядачку, шо ходила за нами. Що вона тільки не робила і

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

палила солому на спині, видирала з рук. Йдеш сапати, нарвеш какішу оберемок, це ми сідаємо обідати уже так сапати не будеш. бо вже позахлявали.

Чи можна було приховати якусь частину зерна, продуктів,овочів?

Можна. Як зумієш. Трико внизу зашивали нитками, щоб можна було насипати зерно, так ми і вижили.

Чи можна з поля взяти колоски?

Дє, йдеш за жаткою, жатка косить, а ми в'яжемо, тоді не можна було взяти соломи колосків, Боже спасі, несем в'язку соломи, а вона, та жінка, шо наглядає, прямо на спині палить.

Людей не висилали за нездачу в колгосп господарства?

Я на свої очі бачила, як панів висилали, середняків висилали на сєвєр. Їхали вони на сєвєр, повні підводи понагружали і поїхали. Це мені було років дванадцять.

Чи пам'ятаєте Ви голод у 1946-1947рр.?

Люди тоді не так помирали з голоду, як в 1933 році. Но пухли, і я сама ходила пухша.

Хто винен у загибелі багатьох людей?

Я не знаю, тоді вроді би Сталіна винуватили. Це правітельство було винне.

Який голод був найстрашніший?

Голод у 1933 році був найстрашніший.

Чи багато в вашому селі померло людей від голоду?

Багато померло дітей, стариків і просто молодих людей.

Як ховали померлих від голоду?

Замотають в радно, викопають яму і вивезуть.

Чи поминають їх на Проводи, гробки, Зелені свята?

Хто мав своїх, то поминав, хто залишився, то і щас поминають.

В церкві поминають окремо всіх хто помер від голоду?

Та цих, хто лишився тоже пам'ятають. Поминають.

Чи відомі у вашому селі місця захоронення людей від голоду?

Та де я знаю, я вже своїх батьків не найду.

Скажіть чим ви свого сина кормили в 1933 році?

Толя їв щир, понадьоргую колосків із щиру цілий мішок, намолотю, висеплю відро сіменців зварю і похоже на кашу. Ото наварю тої каші, а тоді беру тай блинчики напечу тоді сама їла, чи не їла, а дитині дам, спухла сама від голоду, а їх на ноги піднімала. Де який качанчик найдеш, то так зрадієш, як хлібу.

Ви знаєте, що таке Торгсін?

Це магазин, де міняли золото, срібло на зерно.

Яких тварин, плазунів, вживали в їжу?

Інші собак їли, горобців, суслів, їжаків.

Я їла того такого їжачка, він ввечері лізе, дивлюся такий їжачок. Ага, тепер я вже маю що дітям вже дати їсти, взяла забила його, обіляла соляркою і підпалила, він обгорів, як кабанчик став, і знаєте, яке вкусне м'ясо, прямо такий вкусний. Їла щир, лободу, коняку дохлу, і так ми вижили.

Чи відомі Вам випадки людоїдства?

Казали, що людей здавали на мило, а щоб їли, то я не чула і не бачила.

Тоді було безвластіє.

12.07.2008. Записали: Петрова Наталія Олександрівна, доцент історичного факультету

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Одеського національного університету імені І.І.Мечникова, Коршак Ярослав Миколайович, студент історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Згадує

Сукач Євгенія Григорівна,

1929 р.н., с. Скосарівка (Богданівка), вул. Гагаріна, 30.

Велика у вас була сім'я?

Да, сім душ.

Всі вижили під час голодомору?

Нє, померли два хлопчики, братіки. Вони були самі менші, я сама старша виходилась. Було всьо, діти і голодні ходили і пухші.

Які були причини голоду, чи влада забирала, чи неврожай був?

Нє, забирали, їздили забирали, мама розказувала, прийшли всьо обшукують і заберуть. Таке було горе.

Багато їх приходило?

Вони гуртом, двоє підводою, двоє пішки, ті сюди приїхали, ті позаду.

Коли ходили вдень чи вночі?

І вдень і вночі, коли захотять, і в 3 часа ночі, коли вони задумували, тоді й приходили. Отаке було.

Що вони забирали?

Ну всьо, голодовка, шо там було, ми нещасні такі були.

Заарештовували тих хто збирав колоски в полі?

Я вже даже помню, ми ходили там колоски збирали. Тоже голодні були, тай йдеш і боїшся, бо якшо спіймають. Ми назбираємо багато, но не дозволяли збирати, канєшно не дозволяли. Ми йдемо тако з кувшином, бо ми малі були, куди його сховати. Збирали колосочки, а той начальник забирає.

Якщо хтось не хотів віддавати зерно, чи ще щось?

Бувало таке, мама розказувала, а шо такі багачі були, викопували собі яму, не багачі, а для дітей ховали, всьо равно находили, якимось чином находили забирали.

Можна було якимось чином щось приховати?

Ні не можна було, находили, в клуні (комора), раніше так називали. Тяжко було, голодні, босі й голі.

Багато людей померло?

Ну а шо ж.

Чим харчувалися люди?

Коняк дохлих їли, рубають забирають. Суслів ловили їли, а раньше їх було багато, діти ловлять, один ляє в дірку воду, а другий ловить. І отак обшмалили, варили і їли.

А собак, їжаків їли?

Нє, таке не їли, не помню я такого.

Випадки людоїдства у вашому селі були?

Нє, не було. Помню, шо коней їли, по куску ділилися.

Може щось з трави ви їли?

Ну канєшно їли, лободу, кропиву їли, щир ходили збирали. Папа з мамою йшли на поле, і брали нас з собою, ми ті головки тако теребимо сімена, зваре мама кашу на воді.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Багато хворіло людей?

Ну канєшно.

Я помню вже, така взросленька була, ходили в поле збирали. Щось же нада їсти, другі люди тако йдуть, стороною чи лісосмугою, шоб їх не бачили, а там уже охрана дожидає. Отаке було.

Скільки разів могли приходити?

Нє, вони не могли за раз забрати, бо люди ховали, бачать, шо їдуть тай ховають. З цим усим, підводою, плач не плач, вони на підводу та й поїхали.

Куди дівалися сироти, держава піклувалася ними?

Нє, нє. Умирали та й усьо.

А ховали де померлих від голоду?

На кладбіщі, такі з акації хрести ставили. Щоб знати, де воно поховане.

Хто був винний в голоді?

Комуністи, мабуть.

Були такі люди, що не голодували?

Не помню, я шоб в нашому селі такий хтось був, шо не голодував.

Я пішла в перший клас, хтось приїжав забирав, не знаю, хто це був, чи міліція, чи хто. Була школа, в ній хтось жив, якійсь чоловік з жінкою жили. То казали, шо їх забрала міліція, і вони більше не вернулися.

Ваш батько був у колгоспі, він пішов добровільно туди?

Да, був. Знаю шо робив у колгоспі, як він пішов, як він там, я не знаю.

В колгоспи люди віддавали майно добровільно чи примусово?

Примусово. Хто ж хотів віддавати? Чим потім дітей кормити?

Всьо забирали.

В містах був такий голод?

Ну кругом був, кругом по Україні був.

Можна було щось виміняти?

Міняли, міняли. Мама свої плаття, кофти міняла, раніше ж придане давали. Це я помню, шо мама носила міняла. Та дадуть якоїсь кукурудзи та зерна.

Ви щось чули про торгсін?

Нє, не чула.

Хто ж таки винний в цьому голодоморі?

Ну канєшно ж влада, хтось же давав їм такі прикази. Хтось же рішив таке робити, ніхто сам не йшов і не забирав, заставляли.

Поминають в церкві тих хто помер?

Поминають, нам свічечки давали шоб ми ставили, шоб поминали цих людей.

12.07.2008. Записали: Луговська Людмила Сергіївна, Андрєєва Галина Борисівна, студентки історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Свідчить

Фрунзе Олена Кіндратівна,

1925 р.н., с. Скосарівка.

Ви пам'ятаєте голод 1932-33 рр.?

Так було таке, відбувалося, а в 1933 році батько помер з голоду. Великий голод був, страшний, батько мій помер.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Хто забирав врожай?

Наші фашисти хліб забирали, а люди голодні травичку їли, вони забирали, бандіти, я малограмотна була, закінчила тільки сім класів.

Ми на городі закопали мішок, а вони приїхали і забрали. А голод робила радянська влада, вивозили все від людей, нічого, ні грама, ні діточкам, нікому. Всі голодні були, зовсім ну нічого.

Чи можна було приховати продукти, зерно?

Боялися влади, не можна було заховати, а вони все витаскували, а куди витаскували, куди витаскували - не знаю. Все, все геть до зернинки забрали.

Чи дозволяли збирати в полі колоски?

Сестра моя йшла 3 кілометри з Каірів до Красного Кута, там в нас була больниця, і вона взяла мене з собою у ту больницю. Ми шли пішки, і вона підішла в поле з краю – так такі товсті колоски з зерном, а вона жменю вирвала і мені в руку натерла, а тут об'єжчик появився, прихватив її, а мене покинули, сестру забрали, вона за це в тюрмі сиділа. За що її посадили - не знаю, вона мене нагодувати хотіла.

Чи мали зброю ті, хто відбирав вироще в людей?

Не помню, чи була в них зброя, не знаю, бо я боялася, коло хати був очерет, там ми ховалися.

Чи боронилися люди?

Та де там, не боронилися, боялися балакати: попробуй щось сказати - німі люди були. З людей знущалися, оце тако вони людям робили, хіба їм мало було, як вони забирали харчі і все, хіба їм було мало, а собаки є собаки тай все.

Я не пам'ятаю, ми їх боялися, ми тікали з братом, там в нас був тако город куркульський, бо нам тоді дали куркульську хату, бо мама ходила, то там робила, то там, а ми з братом ховались, якась гуща була, і ми там сиділи, і голодні і холодні сиділи.

Чи можна було приховати частину продуктів?

Ніде не ховали продукти харчування, страхіття таке було, такий ужас був.

Ви пам'ятаєте, як організовували колгоспи?

Ну як би сказати, тоді колгоспи я не помню, тоді це ж було як ну как би сказать. Куркулі повтікали, а в ці хати позаселяли людей, щоб роботали люди такі бідні, як в мене ось брати і сестри були і мама. Ні на кого вони не робили, а так щось їсти дадуть, як піде робить, а так нічого не давали самі бідні були. Батько мій помер. А мама що могла зробити?

Більше в нас нічого не забирали. Корову тільки забрали. Ми голі ходили.

Чи давали якісь пайки, тим хто працював у колгоспі?

Не давали, не давали, а хоч і збирали, а вони все-одно забирали.

Чи багато людей померло у Вашому селі?

Батько мій помер у голод, помер зимою і літом помирали. В 1933 році було вже страшно. Багато людей померло та я вже позабувала їх фамілії. Мельчинків помню Тимофеєвих, Горбунків – тако, що близько коло нас жили, а то вже позабувалися Петренків. Помню помирали в тьоті Каті, двоє померло.

Чи опікувався хтось сиротами?

Як держава все забирала от усіх, а хто опікувався, у нас мама опікувалася, хоч траву їли і що хоч їли. Ніхто не опікувався, ніхто коли від нас забирали їжу. Хліб, зерно. Не було таких дітей, помирали, як і наші.

Які засоби вживали до виживання?

Ми виживали на травах, жили та і повиживали, а батько помер тому, що все віддавав все

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

нам дітям. Сусликів їли їх м'ясо таке добре. Тоді не було виноградів, не було садів, ми козелики їли, какіш, ото таке їли.

Чи допомагали люди одне одному, чи ділилися продуктами?

Чим би я кому дала, коли всі голодували, всі пухли вмирали, сидять отакі ноги пухлі. Не було чим допомогти, ні мені, ні нашим, нікому. Капітальний голод.

Ніякої допомоги від родичів не було.

Чи міняли речі, одяг на продукти харчування?

Міняли, конєшно, міняли. У нас були подушки, почті задаром віддали подушки, а як і того не мали. Вобще люди помирали з голоду.

Як ховали померлих?

Померлих заносили на кладовище і ховали, так в ямі. Трун ніяких не робили, сестра моя плакала за батьком, казала – «Що ж ти дітей покинув», то знаю, чимось таким замотали і так закопали.

Такого, щоб ховали в одну могилу, такого не було. За селом нікого не ховали, а ховали на кладбищі.

Чи відомі випадки людоїдства у вашому селі?

Людей в нас не їли, не було таких випадків.

Поминають в церкви тих хто помер від голоду?

Поминаємо всіх своїх рідних, що померли в голод. Взагалі якщо є родичі, то вони поминають. Поминає і батюшка.

12.07.2008. Записав Науменко Андрій Олексійович, студент історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Розповідає

Хрущ Василь Леонтійович,

1928 р.н., с. Скосарівка.

Ви пам'ятаєте голодомор 1932-1933 років?

Я був ще маленький, та пам'ятаю. Мені батьки розповідали. Це було зроблено спеціально, для виміранія людей. Хліб був. Його багато було, але приходили НКВДісти, вони забирали у хатах хліб. Каганович, це його работа, він був предсідателем чи мером, чи що чі він був, командувачем поставками хліба, чи Каганович, чи Сталін - хто його зна. Забирали, а хто не виплатил хліб, то ставили, як казали, сторожа, і большими смачними буквами писали на хаті «бойкот», туди ніхто не міг зайти без дозволу якогось начальника. Люди не заходили, бо бачили, шо бойкот.

До вас приходили забирати?

Забирали, тощо є.

По скільки чоловік приходило забирати?

Чоловік п'ять.

Вони мали при собі зброю?

Цього я не пам'ятаю, та наверно мали, документи брали, потом їх супроводжували комсомольці, підвода, грузчики. Вони самі не брали, людей заставляли, маю в виду, там були такі активисти комсомольці, точно не скажу но активісти.

По скільки разів вони приходили?

На день по три, чотири рази. І не то шо вони долбали в стінках, в землі шукали той хліб, а

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

де той хліб, як його не було. Ну забирали все послідне.

Приходили вночі чи вдень?

Днем, ночью там спеціальні були, лягав у дверях, та його ж не перескочиш.

Де ховали зерно?

В ямки, чи що. Чи в якісь ящички.

Людей змушували іти в колгоспи?

Ні, не знаю, не скажу, це мій батько розказував, я тоді був ще малий.

Були у вас у селі такі випадки, щоб розкулачували?

Почему цього не було, було, і багато сімей розкулачували. Забирали дома під жестью, людей вигоняли у колхоз. Там де зараз магазин стоїть, забрали тоді, ну воно видно багаті були. Не в курсі діла, хто щось їм в наслєдство пішло. Ну, забирали багатенько.

Забирали ще щось крім їжі?

Нє, цього не бачив я.

Дозволяли збирати колоски?

Хто в'яже, хто серпом, чи косилкою і далі тягає. Колоски потім і розрішали, як предсідатель розрішить, і хто піде збирати, казали тобі в тюрму. Ну за качан кукурудзи це обично, да і в 1946 році давали год і 2 получали. В об щем, качан стоїв год, не зависимо, чи малий, чи більший.

Тих, хто йшов до колгоспів, кормили?

Сразу давали, що там було. Раз у день давали, бо я вже у ті годи вже почав коси підносити.

Ви їли якусь траву?

Обично щир дергали і мати якусь вискубе, щоб прожити.

А тварин?

Шо могли то їли, і горобців і що хочеш їли. Дома наварять бульона з горобців, по стаканчику по всіх розділять. Нас було 6 хлопців в сім'ї. Надо було всім їсти.

Чи були такі люди, що не голодували?

Наверно таких мало було, може якісь зажиточні люди, що щось міняли на їжу, чи на стакан зерна міняли. У нас міняли, і з міст приїжджали. Набере тут якихось матеріалів і міняли на хліб, ходили без нічого бо все віддали за їжу.

А у вас були торгсіни?

Та не було, я їх не бачив і по сьогодні.

В містах був голод?

Кругом був голод.

Хто хоронив померлих?

Громада, колективно посилали. Бо не буде ж валятися на вулиці, огороді.

За це платили?

Не скажу я, а хіба можна було, як платити було нічим.

Де хоронили померших?

На кладбіщі в селі.

Багато людей померло?

Ну більш половини, скільки їх числиться в сільсоветі - не знаю.

Люди допомагали одне одному?

Обязательно, одне одного виручали, то кум, то брат. Воно связано одне з другим, даже не тільки родичі, люди дружні були.

А поминають померших?

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Обязательно приходять люди, панахиди ставять, ну хто що може.

Чи були випадки людоїдства?

Хто його знає, та вроде були чутки, розговори.

Як ви гадаєте, чи знає молодь про голодомор?

Та наверно і не каждий знає з молодих. А от дітям я розказував, мої знають.

Хто винен у голодоморі?

Я думаю, всєгда риба воняє з голови. Голова винувата. Це іскуствено було. Врожай був хороший. Вивозили постійно повозки з хлібом.

12.07.2008. Записав Волканов Сергій Іванович, студент історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

с. Стрюкове

Свідчить
Антонюк Пауліна Григорівна,
1925 р.н., с. Стрюкове, вул. Леніна.

Голод переживала у с. Красний Кут.

Нашу сім'ю розкулачили. Хата у нас була на дві половини: одна справна, одна несправна. Забрали всьо у нас. Був январ місяць, мороз, сніг сильний. Вечір був, ми сиділи. Тут ідуть душ двісті школярів, з флагами. Зайшли в хату, прєдсєдатєль виніс мішечок муки, з батька, у того була така бурка, здер. Нас троє дітей було. Вивели нас на дорогу, хату заперли і пішли, а ми стоїмо на вулиці, ноччю, на морозі. Два годи ходили попід хати, у нашу хату нас не пускали. У конюшнях ночували, де ми тільки не були. Іздєвалися, як же мучили нас. Половина хати зерном набита, а в іншій половині діти помирають з голоду. І ще сторожа, щоб дитина не взяла нічого. З хат викидали людей. Це ж батько в колхоз не записався. У нього була коняка, була ряба корова, кози. Ми потім вступили до колхозу, бо всі вступили. А потім мого брата в армію забрали, а він каже, що ми ж розкулачені. А вони йому: «Вас по ошибкє розкулачили». Людей взагалі на север вивозили. На підводи грузили і забирали.

А голодні які були. Спеціально той голод був. Хати, амбари повні зерна стояли, а взяти нічого не можна. Як згадаю той щир, як я того щиру наїлася. Мама натовче, напече коржиків з того щиру. У татового брата 8 душ дітей було. Та прийшли ті з щупами залізними, та оце щупали, все шукали. Діти у вікні стоять, а вони матір надвір виводять, щоб розстрілювать. Ну вона розказала, де у них та яма. І в печі штурхали, і в грубі, і скрізь ті ями шукали. Бо як почалась розкулачка, то люди закопували зерно у ями, заховували. Бригади ходили, усьо забирали, усе до нитки з хати виносили, усьо підряд. По 5-6 чоловік приходили. Свої це були, у нас сусід ходив у цій бригаді. Це спеціально вибрана така була бригада. Цілими днями вони ходили, потім ще ходили перевіряли. У нас батькова сестра недалеко жила, вона так хорошо жила, но не призналась, де в неї ця яма. То що: поставили сторожа, бойкот їй зробили, в хаті заперли, не давали ні їсти, ні пити, щоб вона зізналась, де ця яма. Навіть з-під дитини, з колиски забирали, хто під подушечкою трошки фасолі поховав.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

Люди допомагали один одному, конєшно, тоді люди добрі були, це тепер врєдні, а тоді кришкою ділились. А були і такі сраколизники, були, які лізли у ту власть і підлизувались, то вони доносили.

Були люди, що не голодували, були такі. Ті, що приспособились якось, і ті, що в мене все позабирали, то вони собі додому несли і там наїдалися.У сусідів було четверо дітей, і картошечка у печі жарилась. То вони забрали ту картошечку, а діти пішли за ними та й кажуть потім: «Мама, вони нашу картошечку їдять».

Щоб колоски збирати? То Боже сохрани. За три колоски три роки давали. Спеціально була міліція, НГБ, щоб ці поля охороняти.

Людей багато повмирало.У 1933 вже багато помирало. Діти в основному помирали. Якщо батьки помирали, то сиріт нікуди не забирали, вони потім теж помирали, або люди до себе брали. Хоронити спеціально підвода їхала мертвих збирала і відвозила на кладбище, там закопували. Копали де хочете. І по дві, і по три душі закопували, а що робити, якщо люди як порох сипалися.

По степу ми ходили, мушій збирали, з щиру коржі пекли, льон їли. Знаю, що був тут недалеко ставок, у ньому риба подохла, та люди мішками таскали ту смердючу рибу. Очередь стояла, де коняка здохла. У сусідньому селі люди людей їли з голоду.

Що мали люди у других селах, то кругом попід хати ходили, все міняли. Були такі багаті, що міняли.

Іскуственний то був голод. 1946-47 рр. то був недород, а в 1932-33 рр. іскуствений був голод. У 47-м году теж іздевались. Дівчата молоді тяжко робили в колхозі, і жінки також, взяли вони у платки три кіло пшениці, то їх судили. У жінки чоловік на фронті погиб, сину 7 год, а її судили, дали три годи їй. Посадили вночі на повозку і везуть, а той хлопчик біжить за тією повозкою, падає, кричить, маму кличе. Хлопчик сам остався, а вона померла в тюрмі.

Зараз померлих від голоду поминають, і тоді поминали. Як не поминати, якщо в мене хтось з рідних помер. І дітям, і онукам своїм я розказую, а як вони до цього ставляться, то хто їх знає.

Я думаю, совєтська власть у тому винувата, Сталін.

16.07.2008. Записали: Гетманець Святослав Анатолійович, Петрова Анна Олександрівна, студенти історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Згадують

Бабюк Марія Іванівна, 1928 р. н.,

Байкул Акуліна Єфремовна, 1934 р.н., с. Стрюкове.

Пошти гола ходила. В школу посилали, я пошти гола. Хто дав якісь сапожки, якусь юбку, мама перелицювала, наділа, я пішла в школу.

Був хліб. Було півхати, а ми були голодні. А мама була без хазяїна, бо хазяїн помер, нас було багато, голодні ходили.

Ходили до мельниці і просили, щоб дали якоїсь жменю висівки Валя Кузьміна, розказувала, як ходили попід мельницю, просили, аби дали хоч трошки, бо ж не було нічого їсти. До людей ходили, ось до цієї тьоті, - «Дайте хоч кусочок хліба, бо їсти хочемо». Скирти десь солому скирдували, аж на Журовку ми ходили з мамою покійною, пригорщу пшениці чи ячменю принесла мама, та висушила, та зварила той куліш, називалось. Мама розділила, а її не попало, та мамі лляємо, щоб мама поїла трохи. Тьотя Ніна у бутилку взяла була трохи, двоє дітей зосталося. Вони

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

голодні сиділи тут. В жнива ми перекидаєм снопи, їсти хочемо; та натеребили ми у ту бутилочку. Спіймали, та дали три годи.

Було таке, що доносили. Та тоді тих, хто хтів зерна приховати, та судили. Дядька забрали за те, що приніс додому трохи зерна. А дітей у нього залишилося сім чоловік, а найменшій було дві неділі.

Більше голодні ходили і голі. Нас було п'ять душ, ми під хатою лежимо пухлі. Робили дирочки, аби націдити трохи зерна, та все одно ловили.

У нас зерна не забирали, бо в нас його не було. Корову в нас забрали. Нас п'ять душ, мама одна була, ходили в інші села макуху купляли, аби прогодуватися. А ми голодні, мама просила, що діти голодні, під хатою лежать голодні. А він забрав,корову, бо в нього теж діти голодні.

У командах були мєстні наші люди. Документів не було. Прийшли корову забрали, одвели до себе та й усе. Їздили по селі з флагами, забирали усе під музику. Та люди, до яких під'їжджали, надівали на себе усе, що могли, бо це все заберуть. Усі речі забирали.

Не пам'ятаємо, щоб вони, мали при собі зброю. Ніхто тоді за нас не боронився. Нікого ми не били, але спорили з ними, і спорили, та хіба воно нам допомогло, спорили, доки нагайкою не вперіщать. Тих, хто пручався, відсилали на висилки. Мого дядька відправили в Улан-Уде. Та десь отам, але бабка туди не поїхала. І так вона не знає, де вони. Хто вернувся, а хто і не вернувся.

Судили. На роботі робимо, і приховати не можна було. Прийде чоловік, набере перед тим у кармани, та розсипе по землі. А раніше була солома, та з соломою усе змішається, і як наче нема зерна, не видко його. Та ми його потім вибираємо, та варимо якусь кашу. Жорнами жорнували. Прийде Лука. Та так потроху дітей піднімали.

У хати заходило два-три чоловіки. Щупом шукають.

Тоді коли вже колхоз був, та всім давали їсти. Затірку варили. Затірку варять, і тоді ополоник дають на їдака. Є в нас п'ять душ у хаті, та дадуть ото стільки ополоників, та й несу додому.

Збирали ми, шо хочеш. І колоски, і не колоски, жити ж треба було якось. Поля оберігали об'єжчики. А так били, доганяли та відбирали. Збирала я уже у 47 році колоски, та заснула в полі, та батько прийшов за мною. Прийшов взяв мене на руки, та плаче. Бо нагадує свій 33 рік, коли не було, що їсти і люди були так нажахані, що боялися вийти в поле та збирати колоски.

Людей заставляли йти в колгоспи. Заставляли підписувати якісь бумаги. Не підпишеш - не приймуть в колгосп, а їсти давали по ополонику затірки. Я пока додому донесу та рукою витягну, та виїм усе, та братам вже нема чого їсти. А вдома теж сидять голодні.

Тітка розказувала, як повій їли, там ягодки були якісь. І то було сильно харашо, як вони були.

Прийшли сьогодні, завтра приходять другі. Кажний день нові приходили, щось шукають, а шо вони шукають, як ми самі голодні.

Були в нас сироти. Не робили для них ніяких дєтдомів. Ото, що люди допомагали. Дітей забирали родичі, забирали їх і прості люди, майже нікого не залишали на вулиці, не то, що зараз. Люди один одному помагали чим могли, не було такого, що родичі відказувались одне від одного. Чим могли ділились, кусочком того малая. А це вже було сильне багатство. Це його пекли на чомусь, на чому було. Оце він як корж, з отходів, з кукурузної муки, а там були всякі отходи. Ті отходи заколотили, заліпили, трохи сємочок добавили, трохи якоїсь крупи, буряну трохи, ото вже і малай. Їли ми черепашки, били їх у річці. А розколиш його, а там м'ясо, ото все викидаєш, а м'ясо їсиш. Та м'ясо берем удома зваримо, їмо.

Ті шо забирали, ті не голодували. В їх мішками було, і земля була. Жили харашо. Бідні ділилися, а багаті не ділилися.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

Вижили ті, шо могли ще збирати, оті матержаники пекти, оті і вижили. А хто вже геть не міг, оті і повмирали. Оті валялися, їх потім збирали.

Тоді у нас даже не було дерев. Цвіт акації їли. Я знаю, що оце повій, щир, оце таке розказували. Казали бабка, ще який там бур'ян. Щиру підем наберемо такого патлатого, та то не був щир, а називався він «Він». Та мама перемеле його, перетолоче. А там нема зерна, із жменю намолотять. Ну кинуть у казан зваритись, а воно закипить, вибігло на плиту та й нема. Та й пустий казан.

Горобців ловили, їли. Ми в 1947-му не мали що їсти, та пекли цвіт акації. Принесли нам було таке, цибулі. Та сидимо ми кругом столу та плачемо, дитина плаче. Та її,найменшій дали м'яске, ми шелушиння їмо. А тоді вже суслів ловили ми. Коні здихали, та ми коні їли. Їжаки їли. Їли, що бачили, а шо бачили, то їли. Шо дригалось, то їли. На степу нам, у колхозі, варили мамалигу. Та просимо, аби повариха нам дітям та зробила дзяндру. Казан одшкребли од мамалиги, та змішали з водою, соллю, та так получається дзяндра.

А в нас стояла комора, і називали її голубінка. Такий великий амбар. І там пшениця, усьо було, а людям нічого не давали. Ніхто нікуди не їздив, бо голодні були, ледве двигали. У городах теж був голод, як село не дасть в город, то город не виживе. Отак і тоді було. Як город міг не голодувати, якщо голодувало село. Ну в городі, мабуть, не було такого голоду, як у селі. Багато з села бігло у город, щоб якось вижити.

Ми і не знаємо, скільки там людей померло у тому селі. Люди падали, по дорозі. Уже даже хоронить не було куди. Помирали цілими сєм'ями. Коло хати прямо хоронили, виривали ями. Ховали людей коло хати, не одвозили даже на кладовище. А після ніхто нікого не перезахоронював. Такого, аби були великі поховання за селом, я такого не пам'ятаю.

Кажуть, що коти їли, а щоб людина людину їла, такого не було. Такого ми не чули.

Поминають у нас зараз, поминали і тоді. Ніхто нам не забороняв.

Мій внук каже, що кажен за сєбя. Кажен живйот под себя. Родичі, канєшно, співчувають, як без цього.

16.07.2008. Записав Гетманець Святослав Анатолійович, студент історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Розповідає
Байкул Марія Єфремівна,

1929 р.н., с. Стрюкове, голод пережила у с.Переселенці Миколаївського р-ну Одеської області.

Я помню, що був голод. Голодували ми добре, ходили по столах, голодні були, босі. Нас було 8 дітей у сім'ї, і всі вижили у 30-х рр.

Як ми виживали, я вам скажу. У нас тут була доктор, що над скотиною, ветеринар. У неї було 2 дітей, а у мами 8 дітей, і теж в неї убили на фронті. А голодовка сильна була, то вона візьме заріже теля, каже, що воно больне було, а воно здорове. А потім вона нам більше дасть, бо в нас сім'я велика, а собі менше візьме. Так ми і жили. Потім їжаків ловили їли, суслів ловили їли, і горобців їли. Коней здихлячих їли, спориш їли.

16.07.2008. Записала Петрова Наталія Олександрівна, доцент історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

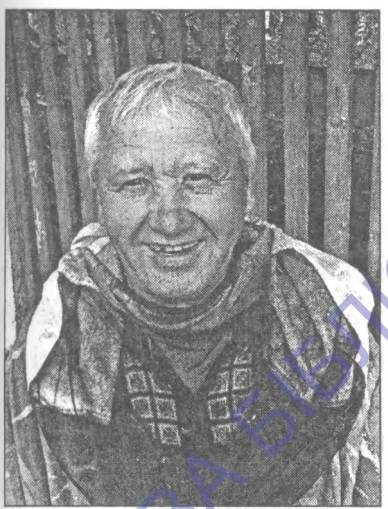
НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

Свідчить
Баран Євдокія Никифорівна,
1926 р.н., с.Стрюкове.

Про причини голоду детально не знаю. Мати мені розказувала був посушливий рік, але врожай зібрали і ніхто не думав, шо буде голод. Але за вказівками керівництва все зерно зберігали на току, селяни нічого не отримали. З дому в нас нічого не забирали може того, шо ми наша сім'я була багатодітна. Ті, хто працював в колгоспі, отримували їжу раз у день. Закон „про п'ять колосків" знали всі, бо за це зразу в тюрму. Всі знали, як одного дня Слива Тетяна, стеребила в карман жменю зерна і не висипала його до общого, а хотіла віднести додому. Голова колхозу Кудренко Трофим Трофимович подав про це заяву і Тетяну було засуджено на 8 років. Отаке було, даже ніхто на полі не їв зерна, боялися. Поля постійно не охоронялись. Но були обїждчики, один був з нашого села Ясненко Олексій. Кожна родина намагалась вижити сама. Їли коріння брендуш, квіти, молоду траву. У кого в дворі була акація, а вєтки звисали на дорогу то хазяї не розрішали відламувати гілки з акацією. Про случаї людоїдства ніколи не чула. Виміняне у селі нічого не можна, треба було їхати в якийсь город. Про голод у містах мені нічого невідомо.

18.07.2008. Записала Вовченко Алла, студентка історичного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечнікова.

Свідчить
Бондаренко Володимир Михайлович,
1925 р.н., с. Стрюкове.

Сильний був врожай. Хліба стояли, пшениці у хатах: в одній половині з голоду мруть діти, в другій зерно стоїть. Це називалося глубінки. Пухли люди з голоду, умирали, даже не було кому хоронить. Люди їли що могли. Ми з моїми сестрами ходили сєні собирали в колхоз, семена оці сушили, круподьорка була, і дерли. Мама коровку держала, то молочко було. Семена щиру собирали і варили замість пшона. Коняка, може, десь здохне з голоду, то брали її, ділилися кусками. Ми, діти, як підемо до школи, то назбираємо балабонів і їмо. У школі нам нічого їсти не давали.

Мій батько був предсєдателем колхоза. То вони з бухгалтером відкрили склад, взяли там зерна, їх за це відправили кудись далеко, і ми залишились з мамою, нас троє дітей.

Була така комсомольська бригада, вони ходили забирали зерно, що там ще люди собі у торбочки ховали. Ходили по 5, і по 6, і більше. Вдень ходили. Тьощу мою розкулачили, вони жили багатенько. То їх вигнали з хати, пішли вони до діда, а тут в неї якраз дитина родилася, то пішли в ту хату за клійонкою якою, а вони кажуть: «Ми тебе вигнали, щоб не тільки ти подохла, а і діти твої подохли». Отаке було.

Було, що люди ховали зерно у торбочки, ховали де приходилось: і у землю закопували, і у піч. На печі між дітей ховали, і то знаходили.

Тим, хто пішов до колгоспу, давали їжу.

Було при совєтській власті і так, що за колосок судили. У мене жінка була, вона з другого села. Мартинівське, Косарівка воно тепер називається. Вона розказувала, що була доріжка через

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

жито, і йшов мужик, у карман натеребив того зерна, і його повішали, у школі повішали. Поля, колгоспні комори охоронялися. Люди охороняли, назначали сторожа.

Жили люди по-різному, хто краще, хто гірше. Ну вже десь восени 1932 – начало 1933 року почали вже помирати з голоду. Пухлі ходили. Я ще помню, як я малий тоді був, йшла одна бабка, а в неї ноги пухлі і полопали, водичка така текла. Я ще прибіг до мами і кажу: «Мама, в тої бабки з ног водичка тече». Мама сказала, що то пухла вона вже.

Люди, коли могли, то ділилися між собою. Та наверно, і доноси були, як приходили шукать. Із родичів нам ніхто не допомагав.

Голод кругом був, і в городах був голод. Наша тітка з дітьми у городі, в Одесі жила, та вона не змогла там, і весною 1933 переїхала сюди, бо тут вже поспівати щось почало.

Про такі випадки, що люди людей їли, чув, але в нас такого не було.

Ходили люди міняли, і золото міняли. Я чув, що ходили у глухі села. Там у людей більші городи, то вони більше мали, і наші люди туди ходили.

Як хоронили, теж не помню, але мені жінка розказувала, у неї страшніший голод був, що не було кому хоронить, і батько канатом двох дочок затягнув на кладбище. Я сам не бачив.

Померлих від голоду поминають. Церква у нас є і була. Я не знаю, чи там згадують, бо я в церкву не ходю.

Я думаю, правительство винне.

16.07.2008. Записали: Петрова Анна Олександрівна, Гетманець Святослав Анатолійович, студенти історичного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Свідчить
Бондаренко Єлизавета Олексіївна,
1925 р.н., с.Стрюкове.

Добре пам'ятаю важкі роки 32-33 р. Хоч мені було тоді 8 років. В той час ми жили в селі Переселенці теперішнього Миколаївського району. У нас була дуже велика сім'я: батько, мама і 8 дітей. Був неврожай і зерно забирали представники влади. Із наших селищ ніхто участі не брав. Це були чужі якісь молоді хлопчаки. Вони формували загони. Один із таких загонів був і в нас. В цьому загоні була одна жінка, батьки говорили, що вона із села Стрюково, але імені і фамілії не помню. Забирали не тіки зерно, а і коров, кіз, поросят. Деякі люди ховали, наприклад наші сусіди викопали яму в сараї і заховали там частину зерна, але урядовці найшли його. Таких селян, які не хотіли віддавати зерно арештовували.

До кожного двору приходили по декілька разів. Приходили не тільки в день, а і ночьою. Якщо сім'я не відкривала двері, то їх вибивали. Все зерно забирали до колхозної комори. Комору охороняли сторожі, яких наймали із села. Після цього їх обшукували: чи вони шось не взяли додому.

Перші смерті від голоду були вже взимку. Голодували майже всі. Трохи менше голодували ті сім'ї, яким вдалось заховати трохи зерна. Жінки вночі терли зерно і варили кашу. Таким сім'ям вдалось потриматись до весни. А мою сім'ю врятувала корова і допомога родичів.

19.07.2008. Записала Вовченко Алла, студентка історичного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечнікова.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Згадує

Бурдейна Валентина Іванівна,

1926 р.н., с. Стрюкове.

Ви проживали тут під час голоду?

Да, да.

Які були причини голоду?

Забирали, батько був живий, в нас була конячка, ми самі по собі жили. Та тоді батько їздив віяти, та й люди теж. Там він навіяв якійсь мішочик, і прийшли і забрали його через время. Батька забрали на 10 год і засудили. Строїв Москва-канал. Оце таке я знаю. А голодовали ще довго і у 50-х роках. Нас було троє, двоє малих, потім двоє, хлопчик спух і помер. І ми осталися обох з мамою, батька забрали в тюрму, в январі його забрали 33 року. Забрали в тюрму, а мама понесла йому їсти, а ми осталися вдвох з цим хлопчиком на печі. Тут прийшли і все забрали з хати. Навіть не було чим вкритися. Мама, щось поставила в піч, а тоді бригада прийшла, і знайшла той горшик з картошкою і вижрали і викинули той горшик через вікно.

По скільки їх ходило?

Троє-четверо.

По скільки разів приходили?

Та приходили, вже нескоро прийшли, самий главний їх і чотири душі прийшло, і там щось рились шпичкою, ми лежали на печі, той подивився на кровать, кровать гола, тільки доски і більш нічого (не знаю, як мати укривалася, нам давала якійсь мішечок). Приходили і не раз, і не два рази.

Приходили вдень чи вночі?

У нас тільки днем.

Вони мали при собі зброю?

Ніякої зброї, у руках ця шпичка, як казали ці комсомольці. Я тоді ще мала була, ще не дуже розбиралась.

Ходили свої чи приїжджі?

Свої, свої, і вместі ходили на роботу потім, от радість. Наші були люди, одна і друга жінка, і хлопець чужий. Приїжали начальники. У нас сусід був, приїхали забрали у нього коней, свиней, і у нас забрали. Грала музика, у нас в селі і забирали свіней, корів, курей, ікони не забирали, одежду брали. У нас батько їздив в Москву, Одесу, це ж у Ананьєво набирають скот і їдуть в Одесу, побиють той скот, і розпродають, їдуть в Москву, що вони привозили, ботиночки і плаття мені привозив. Приїхали якось до однієї жінки, та пиляють ту хату, щось шукали, а шо шукати, пиляють, все забрали: і свиней на сані, і курчат на сані. Отаке я помню.

Багато померло людей?

Якось жінка везла двух померлих хлопців, своїх братів, ноги їх волочилися по землі, а вона тягнула тачку. Нікому було хоронити, люди були геть пухлі, вона сама вирила ямку і покидала їх туди. Самі люди хоронили, мама взяла хлопчика на руки і в яму, я не знаю, хто вирив.

До колгоспів заставляли йти, чи ні?

Заставляли, в ті часи, бо мій батько не йшов в колгосп, та його ж забрали, та ми голодували,

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

пухлий поїхав.

Ті, що йшли, їм щось давали?

Копали ямки, садили лісопосадки, за 10 ям кіло муки. Мамо бере муку ми то похлебчимо.

Чи ви їли тоді якусь траву?

Собірали какіш, цибухи, козелики даже в'язали, косили.

А тварин їли?

Мати ніколи не їла, чула, що люди їли коти, ще когось, а ми ні. Буряк їли сирой, ото вкусимо і лягаємо спати.

Дозволяли збирати колоски?

Ні. Якось я майже гола пішла з хлопцями і дівчатами на стежкований степ, колосочки собирати почала збирати у юбочку, а тут кричать «об'єздчик». Я кинула ту юбку, домой прийшла гола, потім сусідка зробила мені юбку. Бідували сильно.

Тих, кого піймали, судили?

Я не знаю. Навєрно, повтікали, хлопці і дівчата були більш старші.

Були такі, що не голодували?

А як же, що не були. Ховали десь, рили ями.

Що робили з сиротами?

Ай, де вони там, повмирали, вже у 34, 35 році їх трошки підбирали до колхозу, щось кормили, кого приручили, батьки за ними гляділи. Було багато сиріт і після війни.

Чи був голод у містах?

А як же. Що, тільки, думаєте, у нас голодували? А в Одесу ото поїдемо чорного хлібу чи висівки купимо, їздили до Одеси купляти. З Раховки пішки йдем. Було все, що хочеш. Люди міняли по селах, моя мама занесла за гору поміняти за дві банки крупи своє атласове плаття, красиве, так ні черта в нас не було, бо все бригади забрали. Ото зайдуть, і що кому нравилось забирали, не государству здавати і вони собі гребли.

Померших поминають на свята?

А як же, обязательно, хто з родичів поминає.

Чи знає молодь про голод?

А хто зна, вони молоденькі, не інтересуються. Сину казала про своє дєтство.

Були випадки людоїдства?

Ні в нас не було. Ну чула за Ананьєвкою,що їли людей,варили.

16.07.2008. Записав Волканов Сергій Іванович, студент історичного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Свідчить

Велічко Ніна Антонівна,

1931 р.н., с. Стрюкове, Леніна, 88.

Я в два роки була пухша, а сестра в 13 померла. Під час голоду жила в Романівці.

А як ви вважаєте, що було причиною голоду?

Був план, але ті, шо ходили, местні, провіряли хати. Батько в 33-му помер.

А в 33-му був неврожай?

Та я не знаю. Але знаю, щось вивозили. Вони забрали все, ще й з хати вигнали.

А хто забирав?

Ну, ударники ці. Посилали їх із колхоза, а тоді ще й местні ходили.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

А що ви їли?

Попід хати ходили. Мама ходила в село і робила людям печі. То ото пронесе і ми їмо.

А були випадки людоїдства?

Та чула.

А людей в колгосп добровільно забирали?

У нас була одна корова і коняка, то всьо і забрали.

А можна було щось приховати?

Шукали вєздє: і по городі, і всюди.

А наказували тих, хто не хотів здавати в колгосп своє?

Нє, дивилися. Ну чого ж, мого батька засудили. Давали розстрел. Мама ходила по людям і просила, щоб допомогли, як одна корова і 4-ро дітей.

А було в вашому селі розкулачення?

Оце ж воно і було. Чого ж з хати вигнали.

А золото на хліб міняли?

Де ж то золото, у кого було?

А ви чули про "торгсін"?

Це магазін, шо приймав золото.

А один одному люди допомагали?

Ну, було. Так, свої.

А хто опікувався сиротами?

Не знаю, як вони були.

А де ховали людей?

На кладовищі.

А в городі був такий голод?

Ну як, в селах хуже було.

А щось міняли в городі?

А за що ж, як все забрали. Хто мав за шо, та й їхав та купляв в городі.

А з влади хтось хотів допомогти людям?

Ніхто. Главне, що свої местні забирали.

А зараз поминають тих, хто помер від голоду?

Родичі, а так ніхто.

А хрести ставили померлим?

У нашої сестри був хрест.

16.07.2008. Записала Андреєва Галина Борисівна, студентка історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Розповідає

Венгер Ванда Іванівна,

1924 р.н., с.Стрюкове.

Чи пам'ятаєте, що був голод у 1932-1933 рр.?

Шо я вже пам'ятаю? Які вже літа. Була біда, їсти хотіли, збирали лободу.

Які могли бути причини голоду: неврожай, засуха, податки, чи забирала врожай влада?

Влада забирала. Був урожай. А чого ж неврожай був?! Україна така багата була.

Якщо відбирали у людей вирощене в полі, городі, то хто це робив?

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Правітельство, яке там було. Помню, що казали батьки, шо приходили, в каструлі яка крупа була – забирали, хліб забирали, пшеничку. Люди закопували, ховали. А в нас не було такого, бо в нас сім'я була велика, сім душ було.

Чи були винагороди від влади за донесення на сусіда про приховання зерна?

Не було такого. Ні.

Ви пам'ятаєте, як до вас приходили забирати зерно, як це відбувалось? Може, вам батьки розказували?

Може й розказували, та шо я помню вже?

Чи мали зброю ті, що ходили відбирати хліб у людей?

Не знаю, не можу сказати. Шо я вже помню. Я мала тоді була.

А люди намагались боронитися, захищатися від них?

Шо вони могли зробити? Напрімєр, от я сама в хаті, та прийшли двоє та беруть, та шо б я їм зробила? Прийшли забрали та й все.

Чи можна було приховати якусь частину зерна, продуктів?

Хто міг заховати, той ховав, беріг.

Чи давали їжу тим, хто пішов до колгоспу?

Може й давали, я шо вже помню, як батько робив. Я була мала ше тоді.

Хто і як шукав заховані продукти? Як їх звали?

Це таке запитання, шо я не можу сказати.

Чи забирали лише продукти харчування, чи й інші речі: одяг, рушники, худобу?

Ну, хто не входив в колгосп, розкуркулювали та забирали все, і худобу.

Що таке закон про «п'ять колосків»? Чи чули ви про нього?

Кого поймали, шо він там назбирав колосків, того забирали і судили.

Хто охороняв поля, колгоспні комори?

Не знаю.

Чи люди хотіли добровільно йти в колгоспи?

Хто міг, той йшов. А хто нє, то так жив, неколхозний. І мусіли іти всі, бо їсти хотіли. Обіцювали гори, та чи вони давали, шо обіцювали?

Чи змушували людей іти до колгоспів і як?

Забирали реманент, коня, хто мав та й упряж всю, хто впирався та не йшов. А хто йшов, то нічого.

Де переховували худобу, щоб не забрали в колгосп?

А шо це сховаєш корову?

Чи помирали у вас в селі люди від голоду?

Ого, скільки було. Не було чим і хоронити. В рядно завивали та так і закопували. Пухли люди.

Коли почали люди помирати?

Як коли? Той год, шо була біда. Де хто йшов та там і упав.

Були такі люди, що не голодували в селі, і чому?

Та чи ж нє, були заможні. А шо, думаєш, дав тому, хто бідував?

Кору дерли з липи, цвіточки сушили, лободу.

Що було з малими сиротами, чи ними опікувалась держава?

Не помню таке.

Які засоби вживали до виживання? Як ви вижили?

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

У кого була коровка, от за счет цього вони і вижили. А ту коровку треба було заховати. А дід в поля ходив, ховав десь. А як був хліба мішок, то десь закопував.

Що ви споживали в їжу з рослин, ягід коріння?

Кропиву їли, лободу, кору з липи дерли, сушили та на мельниці мололи і муку робили. Конюшину збирали, цвіточки дерли, сушили. Кропива була, лобода. А це, хто шо мав, то він не дав тому, шо не мав. Кропива і лобода, то була перва їда. Шо подали мені з миски, оце з лободи, а це з кропиви, а це з конюшини, оце і їж.

Чи ловили тварин, птахів? Може, собак їли?

Котів навіть їли, не то собак. Чому не їли? Лазили по деревах, здіймали гнізда.

Чи можна було щось купити чи виміняти в місті?

Як мав гроші, то купиш. А хто продавав шо, як не було шо? Міняли люди, міняли. Як їсти хтів, то всьо проміняєш.

А чи був голод у містах?

Був голод. Був.

Де ви пережили голодомор?

Ну, тоді була область Кам'янець-Подільська, а тепер вона Хмельницька. Село Савінці. Переїхали ми десь років 10 назад.

Скільки людей померло в вашому селі, чи є такі відомості?

З родини ніхто не помер, но пухли. Може десь і є такі відомості.

Чи чули ви про випадки людоїдства в вашому селі?

Кажуть, шо дитину навіть з'їли.

Хто і як хоронив померлих від голоду?

Котрий, шо ходив, що міг триматись на ногах, той ніс на радні. Хто на городі закопував.

Чи платили тим, хто займався похованням померлих?

А хто платив? Самі люди. Тоді люди були чуйніші, ніж тепер, бо багато зазнали.

Чи відомі в вашому селі масові захоронення людей від голоду?

Не помню.

Чи поминають померлих від голоду на Проводи?

Хто живий, то вспоминає.

А за радянської влади їх згадували?

Скоріше всього, шо забуто було.

Чи знає сучасна молодь про голодомор 1932-1933 рр.?

Молодьож тепер не знає нічого.

Чи є у вашому селі церква?

Була і є до цього дня. Не дали люди там розгромити. Там люди набожніше більше.

А вона в 32-33 роках працювала?

Працювала. Та хто там під час голоду женився?

Чи встановлені у вашому селі хрести, пам'ятники жертвам голодомору?

Нє, нема.

Кого ви вважаєте винним у загибелі багатьох людей?

Руководство.

16.07.2008. Записала Пелеховська Катерина Володимирівна, студентка історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Свідчить
Вовченко Віра Іванівна,
1926 р.н., с. Стрюкове, вул. Леніна, 118.

Я проживала під час голоду в радгоспі 1-го Травня, ми переїхали туди, бо батька повинні були розкулачити. Мені тоді було 4 роки. Спервa робив батько на складі, був зам складу, а там все було: крупи, теплий одяг, тільки молока не було, і ото батько приносив, ми не голодували. Моя мама варила їсти людям. Приїздили високопоставлені люди, вона і їм варила їсти; приїздили з Москви, Києва, Одеси. Ми жили як пани на той час. Но приходили люди пухлі і просили їсти, і мама під видом помиїв давала геть хорошу їду і борщ, і каші, щоб з голоду не повмирали, бо такі страшні ходили.

У нас голоду не було, а от у дідуся і баби нічого не було, була тільки землянка – їх розкулачили. Прийшли до хати, все, що було, забрали, винесли геть усе, це вони колгоспи створювали. Вони діду з бабою не розришали разом жити, баба з дочкою переїхала до Андрієво-Іванівки, а дід там залишився, там вимушений був піти до колгоспу. І бува приїздив до нас і ото привозив по жмені семечок, і мама пережорнує ті семечки та напече нам блинчіків, оце я помню. Мама старалася допомогти своїй рідні, хоть який раз накормити, а батько своїй рідні. Ми жили дуже хорошо і не знали, що таке голод, а як батько тікав від розкулачки, о тоді тільки знали, що таке голод, тоді вже люди перестали голодувати, а ми голодували.

Я пам'ятаю, що забирали. Було в селі таке що півхати зерна, а в другій половині люди з голоду пухли та вмирали, і не могли взяти звідти зернину адже залякані були, бо знали, що прийдуть поб'ють, і ще й з хати виженуть.

У нас в селі була Мотря, то вона називала себе партизанкою, Так то вона ходила, а з нею ще троє чоловік, а позаду підвода їхала. Приходили по декілька разів, приходили вдень і ото шпичкою тикають. Все забирали: пшеницю, коні корови, землю.

В 1947 году була теж велика голодовка, і жили вже ми без батька, помер батько. Мати зарплати не отримувала. Мама була завідуючою хлібопекарні, то розришалося брати буханку хліба і в нас корова була, то ми знали, що в нас на столі завжди є стакан молока і кусінь хліба. А то люди голодували, був даже такий випадок, мама замісила з вечора, замочила дріжджі, а рано о 5 годині йде на роботу хліб пекти, бо нада на весь район напекти, школі вже давали по півкілограма хліба на дитину безплатно. То стояли під хлібопекарнею діти, і мама давала їм хліба, тіста і вони брали додому несли, а раз була мати йшла з роботи о 11 годині вечора, і перестрів її чоловік і каже: «В мене шестеро дітей з голоду помирають, допоможіть, дайте кусінь хліба». Мати дала йому буханку хліба, а на ранок він пішов і розповів міліції що мама продає хліб. Прийшли до нашої хати якісь люди, все перерили, все обшукали, нічого не знайшли, а потім викликали маму на очну ставку. Мама зізналась, що віддала, але свою хлібину, ту, яку їй положено, і нічого не брала з нього. А міліціонер говоре: «Ну ти і дурна, бо віддала останню хлібину, а він тебе здав». Мама одповіла: «Я врятувала шестеро голодних дітей».

У нас була земля, пару коней, корови, своя земля - ми жили хорошо, батько робив секретарем силсовєта. Чи хотіли йти до колгоспу чи ні, не знаю. Знаю, що розкуркулювали людей. У нас друга була причина. Заплатив батько гроші, щоб привезли до нас сестру його, бо хвора була і нікому було доглянути її, а за це його хотіли розкуркулити. І ми втекли, ото і землю, і корів, і хату

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

- все покинули. Ото залишилась повозка і ото що змогли поставити туди.

Дуже серйозно колоски охороняли, пам'ятаю, дівчинка ходила з с.Скосарівка в нашу школу, та така засмучена, а я і питаю: що ж таке, а вона і говоре, що маму засудили за колоски на 4 роки. Вона знала, що діти самі залишились і зійшла з розуму, то її через рік відпустили додому.

Були такі, які не голодували, ще й багато таких. Ховали люди, де могли. Ось наприклад, батьки чоловіка. Вирили яму там, де корова стоїть, заклали каменем великим, а туди зерно ховали, і так вони жили потрохи. Люди допомагали один одному чим могли: ділились буряком, картоплею. Особливо допомагали родичі, старалися, як у кого що є, то поділитися.

Міняли, їздили до Одеси і вивозили все що можна, у нас батько їздив до міста і привозив нам зерна.

У нас небагато вмерло людей, бо в нас особо голоду не було, ото як умре хто, то свої і ховали, або сусіди, а ото так в яму кидали та загортали.

Їли ми суслів, по полю ловили, це ми всі бур'яни їли: кокіш, бабку, молочай, кріп, пасльони ми їли.

Ніхто не поминав тоді, бо не було чим, а зараз ніхто і не помне, бо всі повмирали.

Молодь знає, я от своїй сім'ї розповідала, а люди своїй.

Голод був через недород, і через політику, влада винна.

16.07.2008. Записав Димура Олександр Миколайович, студент історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Згадує

Грекова Ніна Юхимівна,

1924 р.н., с.Стрюкове.

У людей відбирали зерно якісь люди. Мені кажеться, що це були люди від Сталіна. Документів у них ніяких не було, і зброї тоже. Заховати зерно чи інші продукти було неможна, але люди старались любими путями вкрасти хоч жменю. Сипали собі в чоботи. Двоє троє людей приходили по три рази на день, шукаючи зерно. Шукали у всіх закутках, де тільки можна. Шукали і в печі, і в копиці сіна. Тим хто пішов до колхозу давали їжу. Варили із кукурудзяної крупи баланду. Замість хліба їли макуху. Силою відбирали худобу, а інших вєщєй з хати не брали. У нашому селі вмирали люди від голоду ну не дуже сильно. На то время я жила в селі Суха Гребля нині Миколаївського району Одеської області. Їздили ми в місто. Там можна було і купити і виміняти шось на їжу. Рідні згадують своїх померлих і в церкві і поминають на проводи, зелені свята. В нашому селі не встановлено пам'ятників померлих від голоду.

19.07.2008. Записала Вовченко Алла, студентка історичного факультету Одеського національного університету ім. І.І. Мечнікова.

Свідчить

Жеребко Єлізавета,

1923 р.н., с.Стрюкове, вулиця Степна, 4.

Пам'ятаю, я голод, мені вже було 10 років тоді. В мене батько помер від голоду в 1933 році я росла без батька голод був сильний. Люди їли людей тоді. Ні, я раніше жила в Іминовці, це ось від Стрюково кілометрів зо п'ять. Було всьо і недород і забирали всьо. Сталін так зробив. Були голубики забиті пшеницею, а ми бідні їли траву, щавіль щир оводки, а люди їли коні здохші, але я

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

не їла, сказала помру но їсти не буду. Пухли від голоду, в мене мама була пухша. В мене було 5 сестер і один брат. А куди їх забрали? Отак ходили бідні вмерли від голоду. Сусідка була в нас Деркач, так вона свою коли в неї померла дитина вона не винесла її в яму а зварила і їла, це мама мені розказувала. Одного разу я лежала на печі а до мене прмйшла мама та й каже іди ось випий оце. А я питаю шо це? А вона каже це ось в колгоспі дають по 1 кг шкури коров'ячої та я зварила, а ти попий хоть оце. Я їй кажу ні я це пити не буду. Ні, в колхоз ніхто добровільно не ішов, гнали всіх. Ми діти, хотіли сильно Їсти, брали торбинку і йшли на поле і збирали колоски. Ні не судили бо ми малі були. Один раз пішла я і брат з сестрою, а їхали оці обїжчики і питають, шо ви робите, а ми кажем їсти сильно хочемо.

18.07.2008. Записала Вовченко Алла, студентка історичного факультету Одеського національного університету ім. І.І. Мечнікова.

Згадує

Карпенко Дмитро Нікіфорович,

1925 р.н., с. Стрюкове, вул. Красноармейська, 8.

Коли була голодовка, мені було 8 років. З осені 33-го я находився у дитсадку. Був дитсадок такий. Ну, председатель колхоза «Парижеська комуна», він сам житель местний. Я жив в Ананієві. А він був хитрий чоловік. Він у всіх, у кого шо було, у колхоз.

А розкулачення було?

Було. Ходили. Дівчатка дві. Плугарош (фамілія одного з комсомольців) і наші дві местні були. Ходили, приходили вони, були такі штилі і шукали хліб, але в нас його не було. Ми жили бідно. Батько служив у районі, та він получав пенсію, помощ. У нас у селі розкулачили трьох. І забрали на 10 років, та один тільки повернувся, а два там і померли, на Калимі.

А ви пам'ятаєте прізвища розкулачених?

Канечно, Сербін Василь і Андрей та Павло. Один тільки повернувся, Василь, а Андрей помер і Павло. І вони робили в шахті і золото мили. І їх дуже провіряли. А у нас була корова і пара коней. Коні забрали у колхоз, а корову оставили. Та та наша коровка нас і спасла. Я ходив у дитсадок із сестрою

А ваші батьки добровільно пішли у колгосп?

Нє, гонять гоном. Не підеш і колгосп, підеш у тюрму.

А хто їх гнав?

ЧК, а я їх не знаю. Вони приєзжі кацапи були. Всьо забирали: і їжу і одяг, а у колхозі варили з того. Люди йшли работали і получали своє, всяке, що бачили, то й кидали у казан.

А розрішали збирати на полі колоски?

Боже упаси. Убежчик з ружом сидів. Не вбивали, а в тюрму садили на 5-6 років.

А були випадки людоїдства?

Були. Ловили і їли, вбивали, варили.

А ви пам'ятаєте їх прізвища?

Рожкован - ця сама вбивала. Вона несколько год назад померла. Прожила 106 год. Собак, котів їла.

А траву їли?

Ну ото наше, де забирали від усіх та робили кухню. І йшли на роботу та получали миску бульйону. Нашим нас і кормили.

А тварин їли?

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Гав їли. Там страшне було.

А можна було щось заховати від них?

Та де ж там заховаєш? Та у хаті розвалювали.

Наказували тих, хто не хотів віддавати зерно?

Сразу у тюрму, в Ананієв. А хто більш багатий, то і в Балту. Поліщук Василь у тюрмі сидів.

А де ховали зерно?

На панському дворі у німця Крауза. Два сини у нього було. Але він мав тікати, то все бідним віддав даром.

А в вашій сім'ї померли від голоду?

Ніхто.

А допомагали один одному?

Ні. У нас в сім'ї було шестеро дітей.

А сиротами хтось опікувався?

Ніхто їх не забирав. Отак вони валялися.

А багато в вашому селі померло?

Не можу сказати.

А можна було щось виміняти в городі?

Його ніхто не брав. Нікому воно не нужне. Брали тільки золото.

А ви не знаєте, що таке торгсін?

Та це золото туди здавали. Хто мав той і здавав. У нас в селі не було торгсіну. А було за 10 км. в Ананієві.

Де хоронили тих, хто помер?

На кладбіщі.

Поминають померлих від голоду?

Ніхто не вспоминає.

А в вашому селі є церква?

Нема, за 8 км.

А ви онукам розповідаєте про голодомор?

Ні.

А хто винен в тому, що був великий голод?

Государство, пан Сталін.

А засуха була?

Була один раз, але хліб був. І вивезли увесь в Росію. Даже сіменні матеріали вивозили. Хто ховав, той посіяв.

А ваші батьки були в колгоспі?

Да, ну як же ж. Забрали, прийшли коні і все. А корову лишили.

А багатьом лишили корови?

Усім лишили. Ми ж молоко брали, а у дитсадку варили їсти якусь кашку.

А голод в 46-47-х рр. був такий же страшний?

Тяжко, але я получав дополнітельно, як ветеран войни.

А хто вам допомагав?

Государство.

А були на полі мишоловки?

Да, да збирали. За це не ругали. Збирали мишій, просо, рипляхи.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

16.07.2008. Записала Андреєва Галина Борисівна, студентка історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Розповідає

Коваленко Володимир Іванович,

1931 р.н., с.Стрюкове.

Так, голод 1932-1933 р. я пам'ятаю. Причиною голоду було те, що представники влади забирали останнє зерно у жителів сіл.

Все вирощене відбирали спеціальні загони людей, влади і вивозили за межі села, куди і чому, ніхто не знав, а лишити було щось неможливо.

За винагороди не знаю, а були доноси на людей, які приховали жменю зерна, щоб якось перебитись, були.

Було й таке, що люди ховали зерно в пляшки, а коли їх знаходили, то ті хто ховав відбували покарання 8 років тюремного ув'язнення. З нашого села такого покарання зазнала Токаренко Олена – сиділа 8 років.

Зі слів своєї матері – Коваленко Олександри Федорівни, пам'ятаю за голод 1932-1933рр. З хати в хату ходили озброєні люди, у формі, відбирали останнє зерно, в нашій сім'ї забрали козу, а в людей, хто мав корів, теж забирали.

Приходило по декілька чоловік. Продукти харчування, звісно можна було приховати, але люди боялись, і тому доводилось віддавати все, що ховали.

Хто працював, тому давали зерно на трудодні.

Про „п'ять колосків" я теж пам'ятаю зі слів матері. Ганебним і водночас злочинним було відверте вбивство дітей за розкрадання так званої „соціалістичної власності". Судові органи чинили глум над людьми, а малих дітей забивали на смерть, що піднімали з колгоспного поля декілька колосків.

Ще було так, коли назбиране відро колосків, то в тебе половину, або й більшу частину забирають.

Колгоспні поля охоронялися об'їждчиками. Його задачею було об'їхати поле і подивитись чи ніхто не ходить по полю без дозволу.

В колгосп йшли добровільно. Худобу до колгоспів забирали. Адже поля в ті часи оброблялися за допомогою худоби.

Помирали загалом ті люди, які ходили від села до села, знаходили їх на полях, в посадках, в нашому селі помирало мало, але було багато опухших людей.

Допомагали тим, що позичали жменю муки чи окраєць хліба, чи ще чимось, що приховували.

В їжу споживали і коріння, і ягоди, і рослини. Наприклад, цвіт акації.

Вживали в їжу горобців, суслів. У 1933 р. мені теж довелося скуштувати горобців. Батько настріляє, а мати наварить, отак і перебивались. Мені тоді було 3 роки.

З міста мама привозила пресовану макуху. У нашому селі випадків людоїдства я не пам'ятаю.

Так, у нашому селі є захоронення померлих в ті роки, їх поминають на Проводи.

У селі є церква, в ній теж поминають жертв голодомору.

В с. Ананьївка на цвинтарі є хрест.

На превеликий жаль, сучасна молодь про ті страшні часи знає дуже мало. Своїм дітям я розповідав про голод.

Винним у скоєному вважаю владу.

19.11.2007. Записано Вовченко С.В.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Свідчить
Кравченко (Бондаренко) Лідія Олександрівна,
1927 р.н., с.Стрюкове.

Тепер розказую вам про голодомор, як я голодувала, як ми всі голодували. Як ми ходили по степах, травичку рвали, какіш, козелики чистили, потом кришили, посолювали і їли, потом водичкою запивали. Ходили по степу полову віяли. Де яке зеренце впало, ми збирали, та тоді приносили додому в ступкі товкли і пекли макаржаники такі і їли, некоторі їли, некоторі не їли. Пухли з голоду, отак піде на степ спухне, впаде і лижить там, вода з нього тече, которі багато води пили, а которі менше пили, то ті жили.

Я пішла на амбару. Спасіба Коржикові, як є такий, фамілія його, з родствєніків. Нехай дає йому Бог здоров'я, він мене до свиней направив, там возлє свиней я їла, коло государствєних свиней. В степу ночувала, ходила робила, воші мене їли, струпи, рани були в мене в голові, обстригли мене і я так ходила. Батьків в мене не було, а в тітки багато, велика сімя. Тітка не хтіла мене держать. І в дядька велика сімя, і дядько не хтів мене держати. А я ходила по світу божому їла траву, питалася козеликами, какішом, питалася оцим виноградом молодим,. Акація молода тоже, знаєте, рвала цю акацію, чистила, кришила, присолювала і їла. Ходила по степу збирала, віяла полову і деяке зеренце. Збирала кукурудзку которая така вже погнила, по степу ходила збирала, тоже товкла в ступкі чи качалкою побила. І так я тим супчик варила, чи шо я там варила.

Зерно забирали?

Забирали, і при голодовкі я сама грузила, був такий амбар, де оце школа, був амбар, і тут загружано було пшеницьою, і мене покликали грузчиком. Мішки возили в Березовку на елеватор. Отправляли всьо зерно на елеватор. А я собі лишала в кажному уголку, а потомочки їхала, і їхала міліція за мною, та й я кинула мішок, а сильний сніг був, дощ був, а вони який мішок не візьмуть, а там зерно, а вони до мене сильно строго, а я кажу: в мене четверо дітей, і чоловік в армії, кажу: не трогайте мене, не беріть. Ну, каже, ладно, пів мішка і сипала ячмінь і їла, дерла круподьорки такі були, камінь вибитий такий круглий, а потом крутять його і він зерно на крупу, і я ходила дерла, і так я питалася, і так і люди питалися.

Картошку збирали по степу, котора картошка, кукурудзку збирали, котора погнила, це ми все їли.

Ви помните, ходили по дворах, зерно забирали?

Да, да бригади. Ходила Даша Кононисіна, Ванька Герц, ходив потом Йосип Загірна ходив, ходили оці, це була «комсомольська ячейка». Не тільки вони забирали зерно, а вони де і одежу яку забирали в людей, а по хутирах туди трошки дущенько жили, бо там так не вивозили зерно, а в нас амбари були, де щас трактора стоять. Повно було кукурудзи, а нам не давали, вивозили скрізь і я була вивозила, мене послали ячмінь вивозити, та я собі трошки накрала того ячменю.

Чи помирали в вашому селі люди від голоду?

А люди, тако йде, вже хоче на амбар ввійти, так і впала людина і померла, а з неї водичка тече. І пухші люди були, сильно пухші, водичка з них текла, і вони помирали з голоду.

Де ховали людей померших?

А ховали люди, і на кладбіщі і так, і як таке уже розложане, то так викопають яму тай закопають. Сильно багато людей пухло, і вмирали.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Людей тих, які мали померти, їх їли?

Нє, нє. Це ми не їли, не було такого. А от коней дохлих ми їли, коні дохли скотина дохла у колхоз,і то це ми їли. А людей ми не їли, а пухли, сильно пухли.

Урожай був, а вивозили, куди його вивозили хто його знає. Не знаю куди, я мала була. Тай не знаю куди, за границю вивозили.

Ходили люди по степу, збирали кукурудзку гнилу, картошичку гнилу, котора померзла. Віяли полову ми, оце збирали і це ми питалися, какіш я рвала, какіш, і люди рвали, козелики рвали і так ложили. Воно прив'яне, кришили, присолювали і їли, так ми питалися. Какішом питалася, бо я знала, де він росте, десь там аж на Кушнірівській балці.

Горобців їли?

Гав їли, яйця їли, ящірок не їли, чайки їли, горобців ловила, всиплю трошечки зерна, горобці сядуть, а я хоп відром тай є, шо хочте, той їла. Так і вижила.

16.07.2008. Записала Луговська Людмила Сергіївна, студентка історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Розповідає

Лисенко Антоніна Миколаївна,

1923 р.н., с.Стрюкове, вулиця Леніна, 122.

Коли був голодомор 1932-1933 років я та моя сім'я проживала в Василівці теперішнього Миколаївського району, це я вже пізніше десь в 1943 році переїхала сюда. В мого батька та матері була земля коні, коровка. Але їх розкулачили та й забрали все до колхозу. Поначалу як хотілося їсти ми ходили до річки ловили риб, а вже як її не було їли здохших звірів, кору з дерев гризли. Траву разну молочай, бабку. Коли до нас прийшли до дому забрали все, але батьку вдалось заховати десь кілограм п'ять зерна. А заховав він там де в нас стояли корови, в передніх ногах викопав яму і заховав, але знайшли, і посадили до тюрми на 12 років. Але ж він хотів щоб його діти не вмерли з голоду а матір осталась одназ малолітніми дітьми. Молодший бат помер від голоду, а старші бігали з іншими дітьми у поле виловлювати ховрашків, яких потім їли. Бо колосків не можна було брати. За це теж садили в тюрму. А ті діти які оставались без батьків отак ходили поки неповмерали від голоду. Нікому вони ненужні були. Ходили провіряли в нас оці ЦК забирали всьо, Все це винна влада, вивозила все зерно до Росії, а ми голодали у містах був менший голод чим в селах. Ні в нашому селі я не чула, щоб люди їли людей. Вивозили померлих на кладовище і ховали ставили їм хрести.

19.07.2008. Записала Вовченко Алла, студентка історичного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечнікова.

Згадує

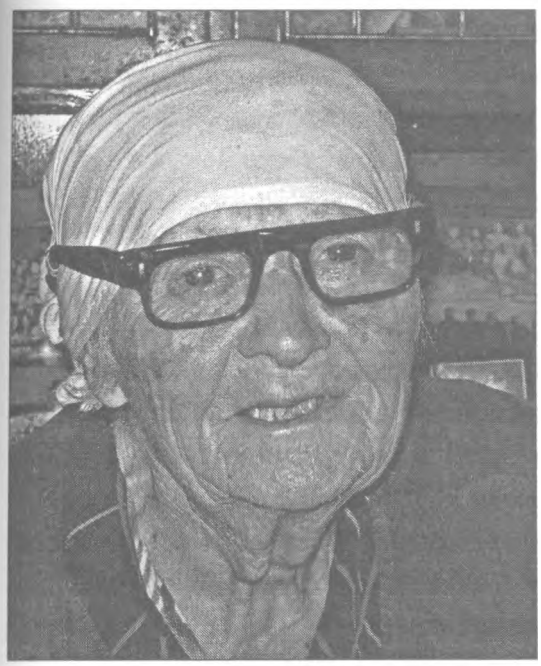
Мовчан Марія Василівна,

1928 р.н., с. Стрюкове, вул. Дзержинського, 2.

Батьки мої родились у Стрюково, і я тут народилась, прожила уже 78 років. Голод 1932-33 рр. помню. Був він, тому що була розкулачка. Зробили совєтську власть, згонили людей у колгоспи, закрили глубінки. Була церква – повна глубінка зерна. Засипаний хліб, запломбірований, і один розпоряджався – начальник, мужчина. А тоді як почалась розкулачка, то хотіли вивезти на Сибір. А батьки мої у пана, у грека служили.

Ходили забирати зерно місцеві, загон-отряд з комсомольців. Вони заїжджали прямо

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

бригадами. Людка Токаренчиха, Чумак, Федос – я всіх ще помню. Подохли вони вже. Запирали, і батька мого запирали, заставляли танцювать «яблучко», били. Наші, наші, сільські. Приїжджали, музика грала, з флагами такими красними. Підводами вигружали хліб. У батька була повна комора хліба, хліба в батьків було багато, то вивозили не за один раз. Багато хліба було. Молотарка молотила по два дні, по три. Щоб тато не засипав яму, то ми подохли б з голоду. Скотину, все з хати забирали, нас вигнали в кухню, все забрали до останнього зерна. Ми остались голодні. Була в нас яма, а вони про неї не знали, шукали, тикали усюди, в хатах, кругом – і не найшли. Нас, дітей, з печі за ноги витягали, питали: «Кажіть, кулацькі діти, де яма?» А нас намуштрували хлопці, ми показуєм на яму за кухнею – туалет. «А, кулацькі діти, навчили вас!». Забирали геть усьо. І килима у нас були. Батьки мали десь 10 десятин землі, трудилися, робили. Але потім забрали всьо. Мебель була орєхова, патефон був такий красивий

А ми молотили щир, варив нам братик з нього кашку. Варили голі качани з кукурудзи, а що там з голодного качала можна з'їсти.

Мама, бідна, міняла, що могла. Кабаки, крупи міняла на хуторах, бо в нас так не міняли. Були Торгсіни, мама здавала сама золото. Торгсін – це те, що золото здавали. Мама серьги поздавала і кольца, своє і батькове. Там крупи брала, якесь толокно. Батько з голоду, бувало, щось привезе, маплясу банку, її тепер коровам дають, таке чорне. З городу все привозили, в Одесу їздили – і крупи, і солі, і спички, і керосин.

У колгоспи всі йшли, а куди ж піти? Йшли, не хотіли некоториє. Їх визивали, з ними розмовляли, казали: «Підем у колгоспи, буде краще жить, будете хліб мати». У колхозі, коли вже почнали люди робить, видавали через вікно їсточки. Хліба по скільки-то грам видавали, баланду якусь варили.

У нас судили за бутилку колосків. Варя, молодичка, натеребила. Ми ж голодні ходили в колхоз, натеребимо жменю пшенички. А вони натеребили по бутилці, та дали їй та ще двом по 8 год. Та ще всіх згонили, щоб дивилися.

Пухли тяжко, багато людей вимерло в голод. Оля Шевченко, помню, померла. Одна сама себе їла. Її заперли, потім приходять, а вона свою руку їсть. Були люди, які не голодували. Кулаки їх називали, що їх потім розкулачили.

А ховали тоді як: одного навіть просто кинули в канаву, коли нема кому хоронити. Привезли на тачке, скинули, засипали землею та усьо. Родітєлі поможуть та й усьо. Ховали по одному, чи що так часто вони помирали. Ото йшло, наїлося того шпинату та й вмерло. Кожен своїх ховав, хто чужих ховати буде.

Було, що батьки померли, батькової сестри племінники лишилися, то вони двоє ходили, ми самі не доїдали, їм давали. Прийдуть, сядуть під присьбочкою. Та потім хлопчик помер, а дівчинка осталася.

І сусіди заявляли, конєшно. Ті, що вже комсомолія, то вони вже слідили, прислухалися, політику щоб не розлагати. Багато в нас людей вивезли на канал, погіблі.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

16.07.2008 Записали: Петрова Анна Олександрівна, Коршак Ярослав Миколайович, студенти історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова, Петрова Наталія Олександрівна, доцент історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Згадує

Музиченко Любов Сергіївна,

1930 р.н., с.Стрюкове.

Голод 1932-1933рр пам'ятає з розповідей батьків. Причиною голоду було те, що вирощений урожай забирала влада. Організовувались бригади з декількох чоловік з села, які найбільш підкорялись владі і вони відбирали у людей вирощене в городі, в полі. Брали підводу з кіньми і по чоловік 5 їздили попід хати.

Документів на збирання продуктів не мали ніяких, зброї при собі теж не мали. Оповідач пам'ятає, що тато по трохи зерна ховав (заривав у землю), а потім вночі ходив і забирав. Крім продуктів могли також забирати щось з речей (одяг, тощо).

Про закон „про п'ять колосків" не чула нічого.

Забирати у людей зерно і продукти могли і в день і вночі. Про смерть людей від голоду не пам'ятає. Не голодували в селі сім'ї, які були більш заможнішими, а також ті, хто забирав у людей продукти та зерно.

Часто люди ділилися їжею з тими, хто голодував.

В їжу вживали лободу, щир, а також під стріхами хатів виловлювали горобців і теж вживали і їжу.

Тепер у церкві поминають померлих від голоду, а за часів радянської влади церкви були заборонені. Зараз у нашому селі є дві церкви Московського та Київського патріархату. Оповідач думає, що молодь села знає про голод 1932-1933 рр, про це саме розповідала дітям, онукам та знайомим.

Винною в загибелі людей від голоду вважає владу.

19.11.2007. Записано Повзун М.М.

Свідчить

Непомяща Анастасія Іванівна,

1925 р.н., с. Стрюкове.

Да, помню голод, но війну помню краще.

Були причини голоду, голодні ходили. Робили там, де варили їсти, прибіжимо, поїмо та й далі робити.

Одна бабка нас кормила, шо зваре, то і давала, чи суп, чи макуха з молоком чи шо, або якої крупи. Або муки трошки заколоте таке і дають по полонику, просиш хоть трошки шось, бо робиш тяжко, а голодний.

Був голод такий тяжкий.

Макуха давали їсти, їдеш просиш та й дають їсти хоть трошки.

Зерна не було, не було. Оце, шо давали там зварити, та й

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

ми отако робимо та й нам давали. Нема зерна не дають ніякого хліба, робиш, а зерна не дають. Та й голод.

Я вже й позабувала багато.

Своїх коров тоді не було, не держали коров, аж коли стали держать коров, а тоді не було. В колхоз всьо позабирали, в колхозі було всьо, та й колхози порозбирали, всьо порозносили.

У людей ходили забирали, позабирали, розкулачували, мій батько, в 33-му його не стало, він помер, бо голодовка, бо розкулачили, забрали конів, у батька були, коні, повозку. Всьо забрали, а робили тяжко, а вони тако все позабирали.

Люди на палочки робили, день відробили - поставили паличку.

Батько в голододовку в 33 році помер, і забрали це ж у нього було. Коні були, і все було, і позабирали. І хліба скіки було, та й позабирали усьо.

Повмирало багато від голоду, і ховали не в трунах, а ховали тако чи пілку, чи шо, викопають яму чи шо, так і ховали, на кладбіщі ховали. Ями копали, боже мой, одне на одному.

16.07.2008. Записала Луговська Людмила Сергіївна, студентка історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Згадує

Парталоха Марія Ігнатіївна,

1930 р.н., с.Стрюкове.

Чи пам'ятаєте ви, що був голод у 1932-1933 рр.?

Пам'ятаю. Бо сама їла лободу.

Які були причини цього голоду: неврожай, засуха, податки, чи забирала врожай влада?

Поганий був урожай. Хліба то було, але називались голубінки, закривали і людям не давали. Хто був більш багатий, рили котловани прямо в хатах і закопували зерно. Пол був земляний, і отак викопали, досками закрили і засипали землею.

Хто відбирав у людей зерно?

Самі мєстні, оце наші. Тільки який начальничок був високий, і там вони шо хтіли, то й садили людей в подвали, тікі шо найшли якесь зеренце чи шо, трошки заховане.

Як це відбувалось? Чи мали ті люди документи на забирання зерна?

Нічого в їх не було, вони самі собі владу создали. Скот вивозили мертвий, і люди брали, але мама не брала. Пукоші робили. Топили піч, а потім висипали в піч, а потім коцюбою розстеляли, а тоді воно начинає пукати (лопати) (сучасний «поп-корн»).

Чи застосовували до людей покарання, побиття, висилання, арешти?

Були, сиділи, арештовували. А за то, шо найдуть ото шось з їжі. І вони його беруть і садять у ті подвали.

Чи мали зброю ті, хто приходив забирати зерно?

Ну не були, но вони так карали харашо. Без зброї карали, били людей.

А люди намагались якось боронитись?

Не мали права.

Чи можна було приховати якусь частину зерна, овочів, продуктів?

Як заховає, а ховать ніяк не могли, бо вони ж ходять і оце гупають по землі, і шукають. Будь-то би чує шо наче звук, значить, там должна буть якась ямка.

Хто і як шукав заховані продукти? Як їх звали?

Нє, не помню я їх.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Скільки їх приходило до хати?

Душ п'ять-шість.

Чи давали їжу тим, хто пішов до колгоспу?

Давали 400 грам, оце я знаю, бо мама наша получала. 400 грам крупи кукурудзяної. От, напрімєр, сьогодні мама моя робе, значить, ввечері їй дають 400 грам чи на кашу, чи на шо хоч там. Мама зваре та й прийде батько та щось вкраде, та принесе, та це ми сиділи, ждали.

Чи були винагороди за донесення на сусіда про приховання зерна?

Бувало. Його й не було, але вони таке казали. По вражді.

Чи забирали лише продукти харчування, чи й інші речі: рушники, одяг?

Забирали й отсилали геть, хто його знає куди. Забирають оце все, а людей отсилають на висилку, чи в Сибір, чи куди. Ну помню всьо, мала була, но помню всьо добре.

Чи чули ви про закон про «п'ять колосків»?

Да. Ми вже робили. Я вже на роботу ходила, вночну смєну, далеченько приводили нас туди в степ, на гарман. Такі яруса пшениці стояли, а їсти ж то нема шо. А люди ж взяли то в бутилки, ну скікі в ту бутилку вдізе, ну хай пів кіла. Судили. Завертали людей кіньми, завертали людей назад на гарман і це висипать в торбочках. Но я не брала нічого і мама моя не брала.

А хто охороняв поля, колгоспні комори?

Були ж ці, начальники і бригадіри. Начальство, влада.

Чи дозволяли збирати на залишки городини?

Ні, не розрішали. А колоски заставляли збирать, після того як косять косілкою, тоді ж не було комбайнів, а тоді з заді молодеж заставляли збирать шо оставалось А воно ж то в ноги та коле, поб'єш, а ноги то босі.

Тепер хліб, кажу, нема чого викидать. А скільки люди викидають, воно ж не знає ще голодовки. Ну це правду всю кажу, я не буду обманювати. Я гріха не хочу.

Чи люди добровільно йшли в колгоспи?

Ну як тобі сказати, ну роботи то ж нема ніде більше, треба йти. Варили їсти тоді вже на степу, бо моя мама варила. Котли такі здорові, оце ж вариться якась крупа, може й квасоля є, і мамалигу варили. І приходять оці хлопці, ну чоловіки, і тоді ото ділили, по ложкі, каждому по ложкі. І оце береш із дому мисочку, супу отако сипе тобі. І гуртом чи дві, чи три, чи п'ять душ сідали тако.

Чи змушували людей вступати в колгосп? Були такі, що не хотіли, а їх примушували?

Були, були. Визивали в сільську раду, там начальники ці сиділи. І казали, шоб ішли.

Чи забирали худобу в колгосп?

Забирали. Як брали, то брали.

Переховували люди худобу?

Переховували. Заведе десь в степ, були балки такі, то вони оставили там, шоб пока перетреться оце, шось лишилось.

В який час приходили забирати зерно?

Ночію, в ночну смєну. Шоб люди сплять, не будеш же нігде ходити, а будеш в хаті сидіти.

Скільки разів приходили до хати?

Я так сказать не скажу точно. Не один раз.

А коли люди почали помирати з голоду?

В 33-му. Весною більше, саме ж роботи, робити треба, а сили ж то немає.

Чи знаєте ви, що було з малими сиротами, чи ними опікувалась держава?

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Нічого. Потом уже, як колхоз взявся, то були дєтські ясла, то там уже їм готували і кормили дітей під час голоду.

Чи були такі люди в селі, що не голодували і чому?

Були, бо вони ж мали владу свою в руках, та й не голодували. Мамина сестра, меньшинька, 12-го году, служила там в Одесі, в городі. Ну а вже сестра її двоюрідна приїхала туди за хлібчиком, шоб крупи якоїсь купити, шось же привезти, бо сім'ї дома були, і напекла цих, шо я казала з щиру, котлети, тако невеличкі. А стидно нести, бо там же ж люди, ше ж хазяї, вона ж у хазяїв служила. Вона взяла і тако йде і на кажду ступеньку, а це було на третій етаж іти, клала, клала сюди. Та й іде та хазяйка (а сестра та звалася Оля): «Олєчка, а что ето такоє? Ти шо не вбрала лєстницю?» А вона каже: «Та шо це таке, видно собачка понапачкував». А воно ж чорне таке, а то тіж матаржаники із щиру. Та каже тьотя: «Та нє, я вбирала, каже, я геть і помила». А потім каже до тої сестри: «То ти таке зробила?». А вона сказала: «Та я ж стидалася їх нести» - « Та шо ти не могла на вулиці покинуть, а розклала по лєстніце?».

Чи допомагали люди один одному у виживанні від голоду?

Ну в кого шо було, то помагали.

Це мама мені розказувала, вона як працювала, теребила кукурудзу. Тереблять кукурудзу, а не мають права додому взяти. Та ті жінки, що робили – вони беруть, камінчиків понакладають собі. Він зважив на весах, скільки вона важе, а тоді ці каміння десь у куток викинули, загорнули і наклали собі качанців. Та вона прийде додому та має шо зварити. Передере і зварить. І ше кашу не маєш права, а шось таке рідке, шоб всім хватило. Тяжко було, дуже тяжко.

Розкажіть, а як куліш варили?

Водичка кипить, сиплять туди крупу, цю шо дають, крупу таку ріденьку. Мішає, мішає. Таке ріденьке воно получається, як похльобка, нахлебталися без нічого, без хліба, тоді не було. Тепер внучатам кажу, шоб не розкидали той хлібчик, якби ви таке пережили, то ше й цілували той хлібчик.

Які засоби люди вживали до виживання?

Ну це отак робить, отам трошки заробила, і це ж ділить його, шоб всім хватило в желудок пустити шось. Бо з голоду сильно вмирали.

А де ваші батьки находили їжу?

Мама моя щир оцей носила, лободу сухеньку. А зімою то із снігу вириває, ноги обмотає тряпками, бо не було взуття.

Чи мали ви якусь допомогу від родичів, які менше голодували?

Ні.

Скільки у вас в родині було чоловік?

П'ять.

Чи всі вижили від голоду?

Брати, в мене два було, бабушка, дід померли, ну родичі. Страшне, не вспівали ховати. Вирили осьо яму, землью кинули, закрили. Самі ховали.

Яких диких тварин ви їли, ловили?

Нє, нічого ми такого не їли. Нам не було кому ловить.

Чи можна було щось виміняти в місті на харчі?

Тільки не в нас, а трошки дальше ходили. Мама тоже міняти ходила. Ну по хуторах, 5 км в сторону, там люди трохи зажиточнєй були. В Одесі нічого не міняли, бо не було шо мінять.

В містах був голод?

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Наче, нє. А чого? Вони ж не в колхозі були, там же фабрики були, заводи.

Скільки людей померло в селі? Чи є такі відомості?

Не скажу, за це не скажу, бо не знаю. Тільки знаю, що вмирали люди, сильно вмирали. У каждій хаті, та ше й сім'ї, які великі. Колись було по 19 душ дітей тільки.

Чи відомі в вашому селі якісь масові захоронення людей від голоду?

Не було. Каждий свого ховав на кладбіщі.

Чи поминають померлих від голоду на Проводи, Зелені свята?

Поминають.

Чи згадували про них за часів радянської влади?

Не знаю.

А в церкві поминають їх?

Конешно. Тут же церка була, там, де школа вистроїна.

Чи працювала церква при голодоморі?

Да.

А зараз в вашому селі є церква? До якого патріархату вона відноситься?

Є. А я не знаю.

Чи знає сучасна молодь села про голодомор 1932-1933рр?

Знає, чого ж не знає.

А чи розказували ви про це своїм дітям, онукам?

Да. Мама моя розказувала. Шо ми переживали, шо ми їли. А вони так слухають страшно. 9 онуків в мене і 11 правнуків.

Кого ви вважаєте винним у загибелі багатьох людей?

Начальство, бо ж вони не давали. Пшениця в голубінках стояла.

Чи чули ви, що таке Торгсін?

Ні, це тільки в Одесі таке міняли, а в селі не було.

16.07.2008. Записала Пелеховська Катерина Володимирівна, студентка історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Згадує

Пашковський Федосій Олексійович,

1919 р.н., с. Стрюкове, вулиця Ламброва, 34.

У 1932 р. сім'я проживала на хуторі Яківці теперішнього Миколаївського району. На початку літа 1932 року про голод ще нічого не віщувало, врожай був менший ніж в минулому році, але все таки був, все зерно, яке було зібрано того року було завезено до комори в дворі колгоспу. Хутор Яківці тоді був невиликим дворів 40-50, але колхоз був уже організований. В кінці літа на початку осені по хатах почали ходити активісти в основном комуністи, комсомольці, а також ще із приїжжими міліціонерами стали відбирати запаси зерна, а потом буряків, картоплі говорили, що ніби колхоз не виконав плану хлібозаготівель. Люди як могли ховали зерно і в скирдахсоломи, ямах на городі, але в багатьох случаях все находили. Ще я помню на хуторі жило дві сестри Ярина і Федора фамілій я тільки не помню вже в 70-х-80-х хуторяни ставились до них з ненавистю, бо вони під время голоду були комсомолками і проймали учачсть в розкуркуленні і зборі продуктів. Щоб якось прокормить сім'ю я збирав зерно на полях розкопуючи мишачі нори і нори суслів потом зерно відсівали, дерли на крупоружках і варили кашу. Жінка моя вночі, щоб ніхто не бачив годувала дітей і до світанку вже було перемито всьо, і сліду небуло шо там шось

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

їлось. Сім'ї нашій вдалось перезимувати. Звичайно страждали, пухли, але весною появилась трава стали виживати, бо їли траву.

22.07.2008. Записала Вовченко Алла, студентка історичного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечнікова.

Свідчить

Плакитюк Павло Сафронович,

1920 р.н., с.Стрюкове, вулиця Водоп'янова, 26.

Була раніше в нас в селі така політика після революції селянам дали землю. Вони нею трохи користувались,а потім почалася колективізація. Потрібно було віддавати усе в колхоз коня, віз, плуг. Хто не хотів віддавати то у нього усьо забирали, помирало у нас тут дуже багато. Ідеш полем, шукаєш шось поїсти дивишся там чоловік мертвий там жінка лежить. А ховали їх так де лежить там викопали якусь там яму засунуть прикопають і всьо. У сусіда помню на горищі знайшли пів глечика квасолі – забрали. А хто довго не хотів іти в колхоз сопротівлявся то приходили забирали не тіки зерно, а й їжу,разне лахміття, платки, рушники. А потом ще й з хати гнали. Ходили забирали все це наші, місцеві, свій у свого. А то був нето грузин чи то вірмен, але з наганом.Чоловіків, які сопротівлялись, забирали в основному ночою і висилали в Сибір. Ше помню як в одної завалився погріб. А коли в 33-му голодували то ми вспоминили, розрили і вибирали картошку, хоч і гнила була, але ж їсти хотілося. Та і їли.

22.07.2008. Записала Вовченко Алла, студентка історичного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечнікова.

Розповідають

Плутар Валентина Леонтіївна, 1928 р.н.

Куліш Петро Леонтійович, 1943 р.н., по спогадах матері Куліш Надії Іванівни, с.Стрюкове.

Чи пам'ятаєте ви, що був голод у 1932-1933 рр.?

Пам'ятаю.

Які були причини цього голоду: неврожай, засуха, податки, чи забирала врожай влада?

Неврожай. А шо в кого було, то забирали. Але засуха була сильна.

Якщо відбирали у людей зерно, продукти, то хто це робив?

Було, забирали. Шо находили, всьо забирали.

Чи були винагороди за донесення на сусіда про приховання зерна?

Цього я не знаю. У нас нічого не було, і в сусідів.

Какіш ми їли. Голуби, шпаків їли. Дедушка мій покойний зробив шпаківницю. І ловили шпаків. Бабушка нажаре і принесе нам з казанком.

Чи мали якісь документи на забирання продуктів, ті хто ходили забирати зерно?

Ніяких документів. Заходили, трусили і всьо забирали.

Чи застосовували до людей покарання, побиття, висилання, арешти?

Дядька мого засудили на 15 год. Він відсидів, бідний, і помер.

А за що його засудили?

Щось сказав. Чи там була схватка один з одним. Він 10 год сидів на Колимі. Сталін помер, а тоді випустили. І посчітали, що він сидів ні за що. Ємістія була, хто сидів, всіх випустили. Його звали Миколай Антонюк.

Чи були озброєними ті люди, що ходили забирати зерно?

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Не пам'ятаю. Шпички в них були.

Як люди боронилися? Намагались якось захищатись?

Ніхто не любив це. Намагалися, зерно закопували по балкам, подальше од хатів.

Хто і як шукав заховані продукти, як їх звали?

Максим Куліш, він входив в цю бригаду. Він приніс додому прядку і кабака, дали за те, шо він ходив. Ходили вони групою. Ходили розкулачували.

Де можна було заховати продукти харчування?

На горищі. Закопували. І в груби ховали, кругом.

Один чоловік ловив суслів в полі, і побачив як одні куркулі закопують зерно. І його вбили.

Ховали померлих в матках, з комишу робили. Не було труни, нічого.

Чи давали їжу тим, хто пішов до колгоспу?

Шоб не колгосп, то люди погибли. От підеш на комору і там всьо було. Мама варила мамалигу, латуру. Я, помню, всігда ходила із чайничком і приносила з чайничком мамалигу.

Чи забирали лише продукти харчування чи й інші речі: одяг, рушники?

Я знаю, мама сказала, прядку забрали.

Що таке закон про «п'ять колосків»?

Колоски собирали і могли посадить. Ми збирали, а колхоз забрав. А ми плачемо, їсти хотіли. Год за колосок давали. Ховали собі, але могли провірять.

Чи дозволяли збирати у полі колоски, залишки городини?

Ми картошку, збирали після зібраного, сапи берем і найшли картошку і такі довольні. Скирди перепровіряли кукурудзи.

Чи охоронялись поля, колгоспні комори?

Об'єжчики були. А комори – сторожа були.

Чи люди хотіли добровільно йти в колгосп?

Заставляли. Баба Мотя була, покійна, моя сусідка була. То вона перва в Стрюкові взяла красний флаг і причепила коням. Мій дід, куркуль, всьо здав, шо було. Ну його і не трогали. Землі його забрали, а виноградник не трогали. От я не можу понять, чого в нього так довго виноградник не забрали. В нього було 14 коров, работніки були, а тоді він все здав.

Чи змушували людей іти до колгоспів і як?

Бідні йшли добровільно. Як змушували? Ну, просто заставляли.

Де переховували худобу, щоб не забрали в колгосп?

Не було таких, бо все одно ж найдуть.

В який час приходили забирати у людей продукти?

Вночі. Дньом нє. І так тільки яка ніч, того нема, того нема.

Скільки разів приходили до хати?

Приходили. Нєсколько раз давали гроші. Одного напоїли, шоб розказав, де зерно.

Коли почали люди вмирати з голоду?

Цілий год вмирали. Як мухи падали.

Чи опікувалась держава малими сиротами?

Тітка Настя взяла двох хлопчиків-євреїв з Одеси. Тоді називались не як тепер інтернати, а патронати. Це вже після войни було.

Чи були такі люди, які не голодували в селі, і чому?

Та всі голодували.

Хто зумів вижити?

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Бог його знає. Боліли після того желудком. Глед їли і ожину, і какіш.

Чи допомагали люди один одному у виживанні від голоду, чи ділились продуктами?

Да, помагали. Хто чим міг, то й давав. Вижили ті, хто мав корову. Пасли вночі, держали в хатах, бо Чорна Кошка налетить і забере.

Чи мали якусь допомогу від родичів, які менше голодували?

Да, від бабушкі, дєдушкі. Дядя Коля помагав, він був прєдсідатєль колхоза, то він казав батькові: «Піди, випиши щось на коморі». Та він йшов і виписував.

Що споживали в їжу з рослин, ягід коріння?

Повій, оті бубки, масліна, шовковиця, ожина, глей. Абрикос було повно.

А тварин яких ловили?

Шпаки, горобці, сусли ловили.

Чи можна було щось купити у місті чи виміняти?

Мама наша їздила. Батько бляху обміняв і привіз.

Чи був голод у містах?

Голод кругом був. Тільки в селі було легше, чим в городі. З висівки, з макухи блинці пекли. У нас велика сім'я, у плавні підем, щавля, квасок нарвем, кукурудзу. І мама такий здоровенний казан куліша зварила. І той куліш їли з щавля і кваска.

Скільки людей померло у селі? Чи є такі відомості?

Нема таких відомостей. Багато, каждий день падали як мухи.

Чи було у вас людоїдство в селі?

Не було.

Хто ховав померлих від голоду і де?

Кажен своїх ховав. В платки замотували. На кладбіщі ховали, хрести ставили.

А платили тим, хто займався похованням померлих?

Хто платив? Не було чим.

Чи відомі в вашому селі масові захоронення людей від голоду?

Нема.

Чи поминають їх на Проводи, Зелені свята?

Кажен родич своїх поминає. За радянської влади не казали.

У вас в селі є церква? До якого патріархату вона відноситься?

Є, до Московського.

Чи встановлені в селі хрести, пам'ятники померлим від голоду?

Нє, нічого не має.

Чи знає сучасна молодь про голодомор?

Нічого вони не знають. Я своїм дітям, онукам розказувала.

Хто на вашу думку винен у загибелі багатьох людей?

Власть. Сталін винен.

Чи знаєте ви що таке Торгсін?

Ні.

16.07.2008. Записали Пелеховська Катерина Володимирівна, Науменко Андрій Олексійович, студенти історичного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Свідчить
Середа Ольга Іванівна,
1923 р.н., с. Стрюкове.

Ви місцеві?

Да, але жила до 1930 року в Петрові, це сусіднє село. В 1933 році батько нас спасав від голоду і ми переїхали на мамину батьківщину. Мамене прізвище Петровська. А батько з Петровки, його прізвище Середа, і ми переїхали сюди, і я вже тут з 1933 року.

Як батько Вас спасав від голоду? Чому він переїхав в Стрюкове?

Батько був грамотний, і він сюди нанявся в колгоспну контору рахівником. Тут люди жили трошки заможніше, там, в Петровкі, половину людей вимерло - страшне було: поїли собак, котів - де шо було в кого, а тут були заможніші, і батькові по договорові давали картоплі (не помню скільки кілограм). І була така рослина, називалась магар, як просо, магарову муку 16кг і літру олії за це, шо він робив в колгоспі.

Це на місяць така пайка була?

Я не знаю, як там було мені дев'ять років з половиною, я в це не вникала, і так він нас спас від голоду.

Скільки було в батька дітей?

Двоє! Я і брат. Брат загинув на фронті.

А з маминої родини хтось помер від голоду?

Мамин рідний батько помер з голоду. Моя бабушка залишилася, бо дід був такий здоровий, єму треба було їжі багато.

Чи багато померло людей в Стрюкові від голоду?

За Стрюкове я не знаю, а за Кушнірова я написала всьо і здала вчителькі. Ну, можна назвати за Кушнірові: це Іванов Гаврило, помер з голоду, з його сім'ї осталась з 1916 року Дуня. Потім на цій вулиці, Миргородський Костя помер молодим хлопцем десь в 18 років, Гнатенко Домна, її двоє дітей, і наш дід, а на центральній вулиці Токар Євген, дід старий Пономаренко, потім Петровський Василь - оці з голоду померли.

Ці люди померли в 1933 році?

Так в 1933 році.

А в Петрівці в 1932 році помирали люди?

Помирали, десь на початку зими, я пам'ятаю, присилали в село уполномоченного, і от визивали людей, щоб признавались, в кого ями з зерном. Забирали в людей: яку квасольку, яку кукурудзу, який горох. Я помню, мама в торбинку зібрала зерна і в пашинку. У повію мама копала яму там і ховала, а ходили з щупами такими як на елеваторах, гніздечко таке, і зерно попадає. І даже в хаті рили яму і шукали. В 1932 році зимою мама ходила по списку і визивала людей на допит.

Зброю мали. Уполномочений з двома револьверами до людей, Пальцев його фамілія була. Мама розказувала, що Пальцев одного разу налякав чоловіка, що той впав і начав кричати, тоді Пальцев сказав: «Уберите єго». Страшне шо було, так знущались над людьми, забирали геть всьо, люди мерли з голоду. Я розкажу про одну сім'ю. Їх було шестеро хлопців і оцей Христофор,

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

цей чоловік, помер, і ці всі хлопці померли, а жінка сама викопала яму і сама похоронила всю свою сім'ю.

Чи чули ви про закон « п'ять колосків»?

Судили за колоски. Нехай пропаде, але людям не дадуть, знаю я цей закон. Так страшно людей карали.

А як карали?

За качан кукурудзи давали п'ять років.

Чи були в вашому селі люди такі, які постраждали від цього закону?

Одна жінка принесла кукурудзу, пару качанів, її впіймали і дали їй п'ять років, вона сиділа п'ять років.

Коли люди відбули покарання, яке ставлення було до них в селі?

Я з ними не спілкувалася, но в цих людей було не добре на душі.

В 1932-1933 роках працювала школа?

Да, працювала.

А в школі давали щось їсти?

Давали, тільки не всім.

А чому?

Чиї батьки в колгоспі робили, тим і давали, варили мамалигу. Мені не давали, бо батько робив секретарем.

Коли діти почали сильно помирати, школи все рівно робили?

Да, весь час школа працювала.

А діти пухлі до школи не ходили?

Ходили.

А таке, щоб помирали в школі?

Щоб в школі, то нє. Рідко відвідували школу.

Як відносились до дітей, яких розкуркулювали?

У нас які були куркулі, то їх повивозили разом з дітьми.

Як Ви вважаєте, яка була причина голоду і хто винуватий в ньому?

Я думаю, що це була ще молода радянська влада, і багато людей, які жили заможно при царській владі, вони були незадоволені радянською владою, повлазили в керуючий апарат і оце вони робили, це лічно моя думка. Це ті люди, які обізлились на радянську владу.

Що було з малими сиротами, ними опікувалась держава?

Я не знаю, ну так сусіди чи родичі дивилися, а щоб влада опікувалась, то я не чула.

Забирали продукти харчування чи й одяг, речі?

Розкуркулювали повністю, забирали подушки, килими, швейні машини, а потім продавали.

А де все це продавалось?

Там же, в селі. Мама сильно хтіла швейну машинку купити, а батько не дозволяв, каже: навіщо тобі людські сльози, це ж забрали в таких, як ти.

Чи знаєте Ви, що таке Торгсін?

Знаю, в Берізовкі був такий магазин, там продукти харчування міняли на золото, срібло. У нашому селі ніхто не їздив, бо не мали золота.

Що споживали в їжу з рослин?

Ходили бабки рвали, бриндуші копали, горошок польовий. Оруть поле, а ми як та саранча, какіш всьо їли і печінками не боліли. Мама варила шпінат, із могарової муки робили мотаржаники,

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

як ліпашки.

У кого була корова?

Хто заможніший, у того і була корова, бо ніяк не вижили б.

Скільки разів бригади приходили до однієї і тої хати?

В кого нічого підозрілого не замітили, то більше не приходили, їм були дані списки. Не до всіх вони ходили, ходили по списку.

Приготовлену їжу теж могли забрати?

Це я не знаю. А могли, витащуть щось з пліти і кажуть: «О, ви, куркулі, їсте, а ми голодні ходимо».

Чи пам'ятаєте Ви голод 1946-1947 роках?

Я на собі пережила тут хутір був 26 км. Гандрабури. Хто 10 класів закінчив, брали на роботу вчителем. Там в 1946-1947 роках не голодували, там були молдавани дружні. Нам давали в місяць 8 кг муки. Після війни зайців і розвилось, їх ніхто не стріляв, та це зайців ловили.

Яка була причина голоду в 1946-1947 роках?

Я не знаю, а тоді 1946 рік був план, викачка хліба була. Оце всьо, шо помню.

11.07.2008. Записали: Петрова Наталія Олександрівна, доцент історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова, Коршак Ярослав Миколайович, студент історичного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Згадує

Спориш Надія Василівна,

1920 р.н., с.Стрюкове.

Ви пам'ятаєте що був голод?

А як же не помню, я сама їжаки їла.

Які на вашу думку могли бути причини голоду?

Повні хати, забиті зерном, а ми голодували.

У вас що, ходили забирали?

Ну да.

Хто це ходив забирав, це були якісь бригади?

Хто ж, були такі, вже повмирали, ходили бригади.

Скільки чоловік входило в бригаду?

Ну по 4 і по 8, ходили з штиками, груби кололи, шукали.

Можна було приховати якесь зерно, люди ховали?

Люди ховали, а ми не мали шо, бо були злиденні. Ходили находили і забирали. Находили ями і забирали.

Ви знаєте щось про закон про «п'ять колосків»?

Да, чула. Тут у нас таке було.

Дозволяли після уборки збирати колоски на полі?

Нє, не розрішали.

Ті поля охороняли?

Ну да, їздять на конях охороняють. Ми ходили збирали, на пару раз гонили. Я знаю був тоді дєтскій садік, і дітей дошкольного возраста там кормили в обід, а тоді вже йшли додому, а там шо там. Дома латуру варили, це крупа кукурудзяна, з кукурудзяної крупи варили.

Колгоспи були тоді, люди йшли працювати добровільно, чи примусово?

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.І. МЕЧНИКОВА

Нє, добровільно. Як же мене заставлять, як я піду пороблю та й дадуть огірка кислого або капусти.

З вашого села багато людей померло?

Од голоду тоже багато померло. Багато.

Де цих людей хоронили?

На кладбіщі.

А хрести ставили їм?

А я не знаю, бо я там не ходила.

А зараз знаєте де ці люди похоронені?

Кладбіще вже не знайдеш, могил не має. Рідні немає, та й не має кому їх там доглянути ті могилки. Шо воно кругом позатиралося.

В якому році почали помирати люди в 32-33 рр.?

В 33 р.

Родичі один одному чимось допомагали, якщо в когось щось було не ділилися?

Як же вони будуть ділитися, як прийшли забрали, вона осталася голодна, як тамички в неї є якась зернинка, вона буде ділитися, вона мені не дасть.

Можна було піти в город щось виміняти?

У кого було, ті ходили міняли. Сложно було.

16.07.2008. Записала Луговська Людмила Сергіївна, студентка історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Згадує
Станков Микола Леонтійович,
1925 р.н., с. Стрюкове.

Все, що вродило в 1932-1933 рр. забирала влада. По селу ходили комсомольці активісти, які забирали всьо вирощене зерно. Якщо хто приховував зерно, то із району приїжала спеціальна якась комісія і починали обшук: шукали вєздє в печі, на горищі, спеціальними палицями протикали всі можливі місця схову. Ніхто непред'являв ніяких документів. Ті, хто сопротівлявся, то їх висилали в Сибір чи садили до тюрми нароків 8-10. Ходили забирали зерно якісь чоловіки та щей групами. Зерно звозили в одне місце і охороняли його. Коли люди помирали, мені батько розказував, то дітей їхніх забирали в інтернати. Рідко хто допомагав вижити. Всі дбали про свою сім'ю. Померлих хоронили на кладовищі рідні, якщо таких не було, то це робили представники влади. В мене дід помер від голоду і тітка. Вже весною нам було лекше була трава. Їли кору, щир.

20.07.2008. Записала Вовченко Алла, студентка історичного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечнікова.

Свідчить
Токаренко Євгенія Никанорівна,
1917 р.н., с. Стрюкове.

Я 1917 року народження, не ходила я, не ходила, бо сильна золотуха була в мене, я два роки лежала і треба було золото носити, а потім як більша стала, то купили серги і поліпшало, погоїлося. Не ходила я в 1932-1933 роках.

Пам'ятаю, як буряки їли сирі, і квасолю, і картоплю їли сирою. Траву люди рвали та їли:

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

коків, горішки копали, і ото виходили траву рвали і їли. Пухлі ходили, з голоду вмирали.

А я знаю, яка причина? Був хліб в голубінках, повні були, охоронялись, люди боялись підійти; голодували, а не підходили. Одна сусідка була пухла, та вийшла та рвала траву їла, і ото так і вмерла, та стягнули її під кладовище, а собаки розтаскали, з'їли її.

Перець збирали по городам та зерно з нього мололи, і це їли все їли, де яка одежа була, то всю виміняли, міняли та так і виживали, одежу їздили по селам – по людям міняти.

Ходили забирали пшеницю, та до колгоспів заставляли йти, забирали пшеницю, коні, корови і гнали до колгоспів. Приходили по 2-3 рази на день, ще й перевіряли, чи не заховали. Коли захотіли, тоді і приходили.

Людям, хто був у колгоспі, давали трохи пшениці, то мололи люди, щось варили та їли.

Розрішали збирати колоски і здавати до колгоспу, ходили зимою люди солому віяли, полову, то принесем пшенички та здерем, і це ми їли. Всі голодували, не голодували ті, хто де зумів шо вкрасти.

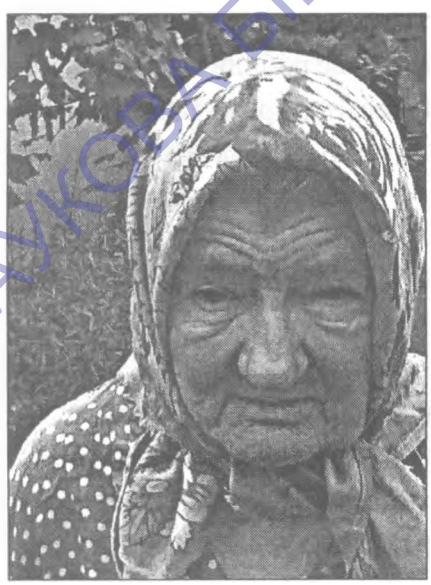
Ніхто не допомагав сиротам, ото так ходили під хати, просили їсти, а хто ж їм дасть, як не було в самого, що їсти. Тоді люди голодували, рачки лазили і помирали.

Були такі, які ходили крали колоски, зерно, то їх ловили та судили.

16.07.2008. Записав Димура Олександр Миколайович, студент історичного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Згадує
Торжинська Євгенія Михайлівна,

1926 р.н., с. Стрюкове.

Зерно забирали, аякже, звісно забирали. А забирали такі, як тепер. От ви прийшли, і хіба я знаю, хто ви такі. Ходили, нічого не казали, лиш в піч заглядали. Чи можна було взнать скільки їх приходило, приходили та забирали шо було, нічого людям не оставляли. Приходили вони, ці команди, удень. Не знаю, скільки разів вони приходили, чи один раз чи декілька разів приходили. А чи вони щодня приходили, чи завтра приходили. Ходили одні, ходили другі.

Забирали все, що бачили. А речі вони у нас не забирали, тому що не було у нас тих речей. Була юбка вовняна, з прядива вовняного, з клоччя. Сам собі накрутив, натолокмачив того прядива, та накрутив, та зв'язав юбку, шо вони могли брати, як нічого не було. У кого було, що брати, та казали, що вони –

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.І. МЕЧНИКОВА

розкулачували їх. Куркулі казали. То серебряна цепочка, там золоте щось, те забирали у людей, тоже, і висилали на висилку.

Ніхто нічого не міг зробити, ну хто ж ми такі. До мене прийдуть, беруть, а що я зроблю, як трусе мною. А тоді хто б він не був, і шо ти їм докажеш. Висилали людей на висилку, оце ж я тобі кажу, що ті хто щось мав, багатші були, ми ж були бідні, нічого не було. Ото ходили, дивились в піч на піч, отам де заховаєш той клумак зерна, вони його забирають. А такі люди, які балакали, казали на їх, що вони вродє як багачі були, у них забирали і висилали на висилку.

Ніде не можна було заховати, де не заховай вони знайдуть, і в пічі і на пічі, і більше де можна було заховать. Штурхали, де яка яма була у людей від буряків, штурхали, шукали.

У колгоспі їжу давали, давали, баланду. За коров я геть не помню, щоб їх залишали. Помню, ходили з котелком у друге село, повариха варила у колхозі, ми ходили, нам давали ту порцію на скільки душ дітей, на каждого ополоник,чи менше того кулішу давали. А скотину я не помню, я й не помню чи у нас була скотина, це ж мені було сім год, це в голові воно, чи що.

За колоски я не чула. Але було указаніє Сталіна, що єслі там косять, а ти пішов їх собирати, в тебе їх забрали і судили. То таких як я, сім год, не судили, а батьків судили. Да, судили за колоски. Хто ж це розрішав збирати, як судили, за колоски судили. Ніхто не розрішав. Хай пропада, а ти не трогай.

Ніхто не змушував іти в колгосп. Як колхозів не було, то самі по собі жили. Прийшли позабирали коні, повозки, там борона яка, да плуг який, скільки всього забирали в колхоз.

Я помню, що приходили бригади, но скільки раз вони приходили, я не знаю.

У нас люди з голоду не помирали. Десь, кажуть, туди, на Віннічині, туди десь люди помирали, а в нас не помирали з голоду, у нас не було такого, я не знаю. Давали цю баланду, но не вмирали.

Хто не голодував на селі? Не знаю. Чого вони не голодували, вони всі голодували.

Хто, що кому поможе, як ні в кого не було. В тебе немає, в мене немає, ідемо разом за баландою в колхоз. Кажуть, шо було, шо помагали родичі з других районів.

Не знаю я, чи їв хто тих тварин, чи траву. Не знаю. Їли, не їли, Бог його знає. Хіба хто дивився, шо хто робе. Ти прийшов, я тебе бачу. А хто знає, чого ти в мене був. Хіба можна було все знати. Я не помню, щоби ми їли тих тварин. Казали, що їли суслів, і котів, і собак, і шо хочеш. Ну в нас цього не було.

У місті нічого не можна було купити. Де ж ти купиш, як в нікого нічого нема. Був клумак, прийшли й забрали.

Про голод у містах я нічого не знаю.

Хто тепер, шо кому відчуває. Дають людей, люди ходять помагають.

А розбери хто винуватий, а хто нє, розбери, як тоді, як тоже Ленін і Сталін, Ленін по свому, Сталін по свому. І считають, як Ленін шо негодний, прєдатель, кажуть, Сталін предатєль. Розбери, хто тепер прєдатєль, а хто нє.

16.07.2008. Записали: Гетманець Святослав Анатолійович, Петрова Анна Олександрівна, студенти історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Свідчить
Черніцова Дар'я Іванівна,
1920 р.н., с.Стрюкове, переулок Сільський.

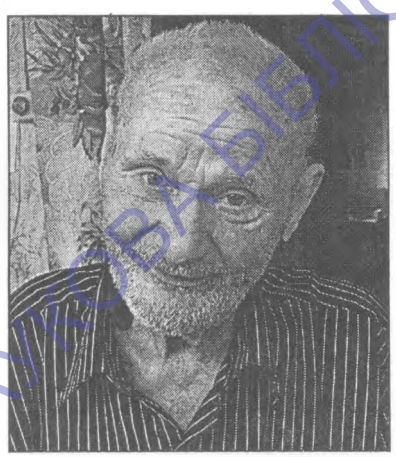
Я пам'ятаю це страшне горе, не знати б вам його, коли від цього голода померло дуже

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

багато людей. Коли почався голод мені було 12 років, я осталася сиротою. В мене померла мама і батько почав жити з іншою жінкою,яка стала мені мамою. Але ставилася вона до мене як мачуха. У мене було два брати і три сестри. Від голоду померли обоє моїх братів. Вижили тільки ми з сестрами. Були і ми пухші, але ж вижили. Причиною голодовки була влада, вона у нас все відібрала. Засуха також була по врожаю в селі. А хто ж відбирав ходили отакі молоді хлопці і дівчата та й вишукували витрусювали у нус усьо. У нас в селі таких, як вони, називали комнизами. Заховати від них нічого неможна було.Забирали всі крупинки з горщиків мішків. Забирали коней, корів, землю відбирали і гнали всіх в колхоз. А хто нехотів то заставляли, а не то зразу судили та й до тюрми на років 8 засуджували. А кого і до Сибіру засилали. Мого дядька, він не хотів іти до колгоспу работать і зразу відправили до Сибіру так він відти і не вирнувся додому. Ніхто нам не помагав ні держава, ні сусіди. В нас по сусідству жила одна сім'я, фамілія їхня Карпенко так їхні діти Семен і Тимошко молоді хлопці років по 18-20 лежали пухли від голоду говорить уже не могли, бо сил у них не було вже.Та пошепки говорили до сестри: "Наталю піди там на вулиці вірви нам якогось бур'яну шоб ми поїли шось чи звари буряку такого густенького". Ой та ви що, які там колоски. Ми й боялися туди ходити їх збирати. Був у нас один дідок Юхим, пішов та вкрав 2 колоски так як тільки дізнались та так його били прямо серед села, а потім ще до тюрми на 8 років. Ходили ми збирали дохлих горобців, гав, та їли. Була в нас одна жінка в селі дуже вона хотіла їсти, що їла людей. Я даже помню фамілію її Брехаченко Тамара. Хто був багатий, то міняв золото на хліб. А ми були бідні, в нас не уло що міняти. Ті, що померли їх ховали на кладбіщі обізатільно в труні з хрестом. По християнські. Числа точного я сказати не можу ну померло багато від голоду людей в нашому селі.

17.07.2008. Записала Вовченко Алла, студентка Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Згадує
Шевченко Іван Федорович,
1918 р.н., с. Стрюково

Голод 1932-33 рр. помню дуже добре. Врожай тоді був хороший, повні комори зерна стояли, а брати не можна, бо стоїть там чоловік з винтовкою. Ти прийдеш, а він уб'є.

Матвенчиха всіх дітей з голоду винесла, у Лупенко Колі померли з голоду, Щербачук Тимошка всіх дітей поховав.

Голодовка страшна була. Але Бог создал нам лободу. На вулиці лобода була. Мама покойна мені каже: «На, Ваню, серпа, накоси тої лободи». Я накосю лободи, у миску, вона помиє, почисте ножом, соллю посипе – нате, їжте. Суслів ловили та їли, по степу вони бігали. Коняка здохла в колхозі – сто душ і всі з ножами, біжать, і по куску ділять ту коняку. Такого, щоб люди людей їли, не було.

Ходила бригада тут. Попов, і у нього 12 душ мужчин і женщини. І Попов, і Кудренко – предсєдатєль колхоза. І щупи, а на щупові така коробочка там. Ходять: «Є яма чи нема?!» Нема. То дав команду шукать. Мах тим щупом у землю, а тамочки є таке, що пшеничку витягає. А пшеничка вже гнила. То вони роблять таку дощечку і чіпляють її: «Той, хто гноїть государственний хліб». І в міліцію женуть його. І йому там дають 10-15 лєт. На Соловки вивозили. Ці бригади

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І.І.МЕЧНИКОВА

ходили вдень, кажний день приходили.

Щойно пшеничка починає спіліти, люди ідуть ноччєю ріжуть ті колоски. Піймали – 10-15 лєт. Поля охороняв Петя Чуб і ще Скориш Іван там був.

В колхози зганяли – біда була. Коли Ленін людям-крестьянам поділив землю, то мій батько получив 16 десятин землі. 10 років пользовалися, тут приходе чоловік із звонком, калатає по вулиці. Ага, у сєльсовєті сходка. Ідуть туди, там по району виступають. Казали не колхоз, а ТСОЗ. «Хто поступає в ТСОЗ – розпишіться на вєдомості». Хто не хоче – висилають за межі країни, туди, далеко.

Мала частина людей не голодувала, мала частина. Хто заховав глибше у яму пшеничку – ті не голодували. А в кого найшли – вигрузили і дали 10 лєт. У моєї дружини батька забрали, бо найшли в нього дві ями.

У нас у селі – я підсчитав – з голоду померло 62 чоловіки. Це ті, що я знаю.

А як їх хоронили: не було ні попа, нічого – самі батьки своїх дітей хоронили. На повозочку або на підводу викинуть, ямку викопають, положили батько чи мама його у яму, поплакали, накрили пілочкою і засипали землею. На кладбищі хоронили.

Я считаю винуватим у голоді самого главного – Сталіна. Може, він і не знав, що такий сильний голод був, але були там такі враги народа – Тухачевський, Зінов'євський – та багато їх було.

16.07.2008. Записали Петрова Анна Олександрівна, Коршак Ярослав Миколайович, студенти історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Свідчить
Шевченко Марія Семенівна,
1930 р.н., с. Стрюкове, вул. Горького, 52.
Я проживала в селі Каховка, у 1932-1933 роках.

Була така голодовка, що колоски до колосків складали. Були такі брезентові юбки, і ото підрублювали ті юбки, і оце отако набирали і по зернятку ховали. Тоді були повні голубінки, і витруювали з нас те зерно і вивозили те зерно в голубінки, повні голубінки зерна, а люди з голоду вмирали.

Забирали ходили з села, свої ходили забирати, і по 3-4 чоловіка ходило, приходили вдень. Люди не перечили, ото прийдуть хоч не хоч все заберуть, боялися, люди були залякані. Вони називали себе комсомольцями, все забирали: і зерно, і корів, і коней.

Заставляли йти до колгоспів, прийдуть заберуть усе, і люди хоч не хоч вимушені були йти до колгоспів.

Ховали люди, хто не дуже боявся, та й ховати не було що, де в землю закопали, хто в піч, хто куди міг, туди і ховали.

Було в 1933 році то в колгосп варили їсти, давали якусь похльобку, люди миски брали з дому,ото так кормили людей.

Збирали колоски, оце ми збираємо, а позаду підвода, і це ми все в підводу і вивозять на гарман. Додому ми не могли вкрасти колосків, моя мама пішла на степ, та взяла зернят трохи, і

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

ото чуть не засудили. Ми тої весни їли що появиться: козелики, какиш, акацію, шовковиці. У нас була коняка здохла, то ми її з'їли, такі голодні були, що не могли порубати того коня, ледве порубали.

Сироти були, ото їм давали люди щось допомагали, хто чім міг.

Голодували всі, у нас всі голодували. Помирали найбільше у 1933 році. Помирали на зиму більше, бо літом можна трави поїсти, та ще й взимку не було в людей теплого одягу.

Був голод у містах, такий як і в нас, може, навіть ще й більший. Ходили до Одеси міняти, ходили пішки бо не було транспорту, а там банди в Одесі і забирали все, була повертались з пустими руками.

Померло багато, більше половини вимерло, Не було кому і поховати, бо всі голодні були, не могли і яму викопати. Давали підводу і давали по 2-4 чоловіка, щоб хоронили, вивозили на кладовище і хоронили в оцу яму, ніхто і не знав, де і хоронять, он сусід був та бачив, де хоронили в оцю яму, і ото говорив, що скидали всіх і мертвих і таких, хто ще ледве дихав. А ще й ганяли тих, хто там був, щоб ніхто не знав, де ховають. Давали їм хліба та зерна, щоб могли хоронити. Це були привілейовані люди, вони і розкуркулювати їздили.

Багатьох розкуркулили, били, все забирали, а потім відправляли на Соловки.

Чула я, що по селам їли людей, але в нас не було, чула, що в сусідньому селі мати поїла своїх дітей.

Поминають зараз, братські могили обробляють, піп приходе відправе.Я розповідаю, але діти не інтересуються цим, вони живуть сьогоднішнім днем.

Винний Сталін, а йому допомагав Берія, вони винні, вони зробили голодовку, щоб винищити український народ.

16.07.2008. Записали Димура Олександр Миколайович, Волканов Сергій Іванович, студенти історичного факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

с.Шабельники

Згадує

Бубняк Марія Федорівна,

1912 р.н., с. Шабельники.

Я в 1932-1933 рр. була вже дівчинкою самою старшою в сім'ї, а всього в сім'ї було 11 дітей, тому все добре пам'ятаю. Особливо, коли забрали батька і дядька. Мій батько Бубняк Федір Іванович 1891р н. майже першим вступив до колгоспу. Він доглядав колгоспних коней, був неграмотний. Одного вечора, десь у кінці грудня1932 р чи на поч. січня 1933р прийшов після роботи додому і сказав мамі: "Ось мені дали якийсь папірець і сказали занести його і віддати начальнику міліції". Мати засумувала, батько теж. Вранці батько встав, попрощався з нами і пішов, а звідти не повернувся.

Мати вже знала, що він не повернеться (це було не вперше в селі). Приготувала йому передачу і понесла в Петроверовку (колишній район). Коли її не було дома прийшло до нас два дядька, зайшли до хати, і почали шукати зерно. Знайшли не багато і почали допитувати нас де взяли. А хата була край села, через дорогу посіяли колгоспний ячмінь. Того року було багато мишей, вони носили в свої „комори" чимало зерна. Діти раненько вставали, брали торбини і по мишачих слідах відшукували їхні нори. Забирали і приносили додому те зерно. Так і назбирали майже два мішки ячменю. Ті чоловіки його й знайшли, погрузили на віз, корову, прив'язали за воза і поїхали. А мит залишились без нічого.

Днів через 10 був суд, серед підсудних був мій батько. Всіх їх підсудних назвав суддя

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

розкрадачами колгоспної власності і ворогами радянської влади. Вирок був всім один: по 7 років в'язнично – трудового режиму.

Голод почав підкошувати нас і наших сусідів, але ми вижили, бо їли бур'ян, вночі крали м'ясо дохлих тварин. А скільки людей повмирало! Від голоду попухли і повмирали діти тітки Ганни(батькова сестра), сама тітка, їх дід. Похоронили їх в одній ямі, без трун, просто поскидали в яму і засипали, щоб не завонювались, похоронили на кладовищі.

Голод примушував людей їсти все: макуху, цвіт калачиків, лободу, диких пташок, собак, котів, різну падаль.

В 33 році люди мерли на ходу.

Устань Ленін подивися:
До чого ми дожилися.
Клуня раком,
Хата боком, і коняка з одним оком,
І корова без хвоста, і комора пуста.
Ні овечки, ні свині
Тільки Сталін на стіні.

Отак говорили люди про своє життя в ті жахливі роки.

Записано Федькаловим М.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

РОЗДІЛ 2. ЖАХИ ГОЛОДОМОРУ

"Тако жінка помирає, і дитина коло неї лазе, а вона говоре, щоб не трогали, нехай помре коло мене."

Цапенко Володимир Андрійович, 1925 р.н., с.Андрієво-Іванівка

"Братік у мене помер від голоду, мій менший братік, в садіку помер. Простягнув ручку, просив їсти, і так і помер."

Чабанюк Леонід Герасимович, 1927 р.н., с.Андрієво-Іванівка

"Було у нас таке: бачу якась лежить женщина не наша, і ребьонок коло неї, і вона вже пухла кончілась і дитина сцить грудь, я прибіг додому і кажу: «Мамо, там он якась женщина і коло неї дитина». І так мати пішла, а вона вже мертва і ми взяли цю дочку собі і назвали Поліна."

Білоус Андрій Іванович, 1927 р.н., смт. Миколаївка

"Я не знаю,може, які багаті і не голодували, чи ці активісти, котрі збирали, я пам'ятаю лише: ті, які нічого не мали, то їм щось варили і стояла черга, стояли с катівками чекали, коли їм дадуть похльобки, а одне дитя мале то стоявши впало, підходить активіст головний їхній, толкнув ногою його, а бідне дитя аж покотилося, с тої черги вийшли люди, підняли дитину, щоб воно стало в чергу за тією похльобкою, воно постояло впало і вмерло".

Верба Марія Матвіївна, 1923 р.н., смт.Миколаївка

"Валялися люди сильно не живі люди, йдеш переступаєш через них, вроді так треба, отакі люди були."

Ємельяненко Клавдія Олексіївна, 1924 р.н., смт.Миколаївка

"А я народилась у с. Сухий Овраг, це теж Миколаївський район, голод теж мене зачепив. А жили ми у Любашівському районі, село Бобрик. То у нас до жінки однієї приходять, а вона вже дитинку свою кінчає, кісточки дістає. Зрозуміло, не в своєму розумі була. Ще був один Юхим, якому баланди давали і він мертвих возив. Звозив їх усіх на Арбузьке чи ще кудись, там їх усіх скидав, вони вже зовсім сухі, мерзлі. А один кричить: «Куди ти мене?! Я ще живий!» А той йому: «То що я вертати назад буду?"

Зелінська Лідія Василівна, 1929 р.н., смт. Миколаївка

"Трудні дні були, голодували, діти ходили по степу. Лежить, бідненьке, і цвєточок із ротика виглядає. Я так злякалася, та й додому біжу. «Мамо, мамо! Хлопчик там такий маленький лежить». Мама побігла, а його там уже немає. Видно, хто-то забрав його. Той ротик із травкою я часто згадую, ту дитину голодну. Та й кажу: «Ой, діти, такого голоду, як тоді, ще не бачили і не чули». Це при моїй пам'яті уже. Люди пухлі, таке горе. Тяжоле врем'я було. Розказать, що не родила – родило все. А чого так голодовка раптово? А були й глубінки з зерном, було всьо, а так чого не було, не знаю".

Козловська Ніна Романівна, 1931 р.н., смт. Миколаївка

"У нас сусідка була маленькою дитиною, то вона вже була голодна і замерзла та й пішла в печі протопити. І так як улізла у піч, то там і померла, а маленьку дитину криси загризли".

Михальченко Анастасія Парфентівна, 1923 р.н., смт.Миколаївка

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

"До нас в ночі прийшли і вигнали на двір. Йдіть, каже, на сніг йдіть. Я ще мала була, але запомнила свою думку, що я думаю: от Жені, братові, хорошо, мати його взяла несе, а мене брат несе, ще ж молодий, і я в нього змерзла поки, до бабки дойшли".

Резніченко Катерина Германівна, 1927 р.н., смт. Миколаївка

"Я помню, в Анастасіївці, як у сні це було, у жінки помер хлопчик, а вона його так до себе прихилила і так несе на цвинтар. І так ямку викопали, загорнули його та й усьо".

Артюх Олена Миколаївна, 1928 р.н.,с.Настасіївка

"Були люди, що не голодували, були такі. Ті, що приспособились якось, і ті, що в мене все позабирали, то вони собі додому несли і там наїдалися. У нас у сусідів було четверо дітей, і картошечка у печі жарилась. То вони забрали ту картошечку, а діти пішли за ними та й кажуть потім: «Мама, вони нашу картошечку їдять".

Антонюк Пауліна Григорівна, 1925 р.н., с. Струкове

"Посадили вночі на повозку і везуть, а той хлопчик біжить за тією повозкою, падає, кричить, маму кличе. Хлопчик сам остався, а вона померла в тюрмі".

Антонюк Пауліна Григорівна, 1925 р.н. ,с. Струкове

"Тьощу мою розкулачили, вони жили багатенько. То їх вигнали з хати, пішли вони до діда, а тут в неї якраз дитина родилася, то пішли в ту хату за клійонкою якою, а вони кажуть: «Ми тебе вигнали, щоб не тільки ти подохла, а і діти твої подохли. Була доріжка через жито, і йшов мужик, у карман натеребив того зерна, і його повішали, у школі повішали. Не було кому хоронить, і батько канатом двох дочок затягнув на кладбище. Я сам не бачив".

Бондаренко Володимир Михайлович, 1925 р.н., с. Струкове

"І ми остались обох з мамою, батька забрали в тюрму, в январі його забрали 33 року. Забрали в тюрму, а мама понесла йому їсти, а ми остались вдвох з цим хлопчиком на печі. Тут прийшли і все забрали з хати. Навіть не було чим вкритися. Мама, щось поставила в піч, а тоді бригада прийшла, і знайшла той горшик з картошкою, і вижрали, і викинули той горшик через вікно. Якось жінка везла двух померлих хлопців, своїх братів, ноги їх волочилися по землі, а вона тягнула тачку. Нікому було хоронити, люди були геть пухлі, вона сама вирила ямку і покидала їх туди. Самі люди хоронили, мама взяла хлопчика на руки і в яму, я не знаю, хто вирив".

Бурдейна Валентина Іванівна, 1926 р.н., с.Струкове

"Було в селі таке що півхати зерна, а в другій половині люди з голоду пухли та вмирали, і не могли взяти звідти зернину адже залякані були, бо знали, що прийдуть поб'ють, і ще й з хати виженуть".

Вовченко Віра Іванівна, 1926 р.н., с. Струкове

"Пам'ятаю, дівчинка ходила з с. Скосярівка в нашу школу, та така засмучена, а я і питаю: що ж таке, а вона і говоре, що маму засудили за колоски на 4 роки, за колоски. Вона знала, що діти самі залишились і зійшла з розуму, то її через рік відпустили додому".

Вовченко Віра Іванівна, 1926 р.н., с. Струкове

"А люди, тако йде, вже хоче на амбар ввійти, так і впала людина і померла, а з неї водичка тече.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

І пухші люди були, сильно пухші, водичка з них текла, і вони помирали з голоду".

Кравченко Лідія Олександрівна, 1927 р.н., с.Стрюкове

"Христофор, цей чоловік, помер, і ці всі хлопці померли, а жінка сама викопала яму і сама похоронила всю свою сім'ю".

Середа Ольга Іванівна, 1923 р.н., с.Стрюкове

"Одна сусідка була пухла, та вийшла та рвала траву їла, і ото так і вмерла, та стягнули її під кладовище, а собаки розтаскали, з'їли її".

Токаренко Євгенія Никанорівна, 1917 р.н., с.Стрюкове

"Мама покойна мені каже: «На, Ваню, серпа, накоси тої лободи». Я накосю лободи, у миску, вона помиє, почисте ножом, соллю посипе – нате, їжте. Суслів ловили та їли, по степу вони бігали. Коняка здохла в колхозі – сто душ і всі з ножами, біжать, і по куску ділять ту коняку".

Шевченко Іван Федорович, 1918 р.н. , с.Стрюкове

"Пам'ятаю, мама прийшла з базару й плаче, ми почали питати, хто її там обідив. А там жінка продає холодець, і ручка дитяча у холодці. Людей їли, холодець продавали на базарі, наверно, з своєї дитини".

Василенко Євгенія Василівна, 1926 р.н., с.Новопетрівка

"У кого десь дитинка була слабенька, то її вже не годували. Цим двом дамо їсти, а цим не дамо, і так вони голодні і вмирали. Ми з дівчинкою сусідською ходили рвати какіш, у нього наче молочко таке, і зайшли глибше і побачили мертвого чоловіка, від голоду помер".

Стрельчук Ніна Петрівна, 1925 р.н., с.Новопетрівка

"Ми на печі лежали, нас троє було – братики два і я. І мама взяла фасолю розсипала по печі, а тоді застелила, колись рядна були такі, застелила, тоді положила щоб вони не найшли там, а вони вже всьо подовбали, і піч і всьо, а тоді нас піднімають. І зігнали нас, і змели ту фасольку і забрали, остання вже, вже не було нічого, вже останню фасольку забрали".

Головченко Марія Максимівна, 1922 р.н., с.Олексіївка

"Я сама бачила, як везли дочка і братік, например, двоє їх дітей, і мама померла. Вони поклали її на таку тачечку, і у неї отакого коси висять, і вони її везуть на кладбище, і як ото вони її похоронили".

Головченко Марія Максимівна, 1922 р.н., с.Олексіївка

"Один був, Льоня звався, таки був хитрий комсомолець. Там хто був должен який налог чи шо… Прийшов перед самою Пасхою, в суботу, везуть пасху святити. А він прийшов (це 33-тій рік) та й тягне. 40 рублів було налогу. «Дай, бо щас,- каже,- опишу». А та мама моя плаче, каже: «Пиши вже шо хоч, шо хоч роби, в мене четверо діток, а я п'ята. Пиши». Він шо, стягує скатерку со стола, скрутив її під пахву і пішов".

Непомяща Марія Іванівна, 1913 р.н., с.Олексіївка

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

РОЗДІЛ 3. КУЛЬТУРНО-ПОБУТОВІ ДЕФОРМАЦІЇ В РОКИ ГОЛОДОМОРУ

За розпівідями свідків ми маємо можливість розглянути цілу низку культурно-побутових і соціальних питань на регіональному (району) і локальному (села) рівнях, дізнатися про механізм здійснення політики Голодомору, простежити спричинені Голодомором культурно-побутові деформації.

«Розкуркулення», примусова колективізація, хлібозаготівля

Населення сучасного Миколаївського району у 1932-1933 роках переживало складний період існування. Колективізація, розкуркулення і Голодомор – все це за надзвичайно короткий термін призвело до трагічних наслідків. Продовжувалась політика так званого розкуркулення селян, а по суті знищення найбільш продуктивної частини сільського населення. Це були родини члени яких, незалежно від віку, наполегливо працювали на своїй землі. "Нас розкулачували. Сім'я наша була дружна, я сьома в мами, нас дев'ятеро було, робили крепко, ночами робили, сильно робили, хазяйство мали велике".[1] За такого відношення до праці з часом найбідніші з переселенців ставали заможними. Куркулями називали тих, у кого було що брати. "У кого було, що брати, та казали, що вони – розкулачували їх. Куркулі казали".[2] "Батька мого розкуркулили. А наші батьки фактично не були розкуркуленими, вони не були багаті. Вони у 1920-му році побралися, ні у мами нічого не було, ні у батька, ото що вони тянулися самі та мали. Приїхали сюди на посєлєніє, бо це село у 1923 році тільки начали поселять. То вони мали за це время пару коней, корову, кажеться, малі телята, бички були для того, щоб запрягать. Ну повозка, плуг, борони. Оце було у батьків, а більше я не знаю такого. Це їх не розкуркулювали як куркулів, а за те, що не здалися у колхоз, за те, що вони не хтіли йти в колгосп, от значить їх оце, прийшла бригада і позабирала всьо, забрали, щоб пішли в колхоз, батько помер в 33 году".[3] Звісно, такі родини жили у достатку. "У 30 году забрали всьо. Була земля в людей. Нас було 6 душ дітей, батько держав 18 гектарів землі. Держав дві корови, четверо коней, четверо бичків, ті, що плуг таскали. Він мав усьо: і сівалки, і всьо купив. Він нас не одівав, так трудився до 30 году. А в 30 году прийшли і забрали всьо в колхоз. Батько зразу пішов і подався, бо він знав, що це буде. Він був учоний, і він знав, що все одно заставлять".[4]

Водночас продовжувалось створення колгоспів добровільно-примусовими методами – "хто добровільно, а хто під нагайку".[5] "В колгосп заставляли йти. Казали: "якщо не підеш, не пустимо навіть по вулиці ходити".[6] "Коли батько одружився, дід дав йому коні і старого воза, нового залишив собі. Батько був з дитинства каліка, куркулем не був, але все одно все прийшли і забрали. На той час у нас у господарстві було: пара коней, корова, волів не було, землі 11 десятин. Залишили 5 чи 6 десятин іншу забрали до колгоспу".[7] До тих, хто не бажав ставати колгоспником, використовували й такий метод як "бойкот". "Написали дьогтем на хаті "байкот" і нікуди батька не кличуть, і в магазин нельзя було йти.

---

[1] Павловська Анастасія Корніївна, 1920 р.н.,с. Скосарівка
[2] Торжинська Євгенія Михайлівна, 1926 р.н., с. Стрюкове
[3] Барбінягра Степан Андрійович, 1928 р.н.,с. Новопетрівка
[4] Мапаресхул Клавдія Опанасівна, 1928 р.н., с. Новопетрівка
[5] Кирияк Віра Мойсеївна, 1923 р.н., с. Переселенці
[6] Гульпа Марія Йосипівна, 1915 р.н., смт. Миколаївка
[7] Гульпа Марія Йосипівна, 1915 р.н., смт. Миколаївка

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

Сиділи дома і нікому ми не нужні",[1] "а хто не виплатив хліб, то ставили, як казали сторожа, і більшими смачними буквами писали на хаті «бойкот», туди ніхто не міг зайти без дозволу якогось начальника. Люди не заходили, бо бачили, шо бойкот".[2] "Ті, що в колхоз вступили, то повіддавали все. Коні, корови повіддавали, тому що як не віддаси, то вивозили геть на Соловки".[3] Та навіть тих, хто віддавав все що мав, висилали з сіл. "Ось мій дідусь був хазяїн мав скотину, сім'ю велику. Їх багато було. Він ячменя заховав, а коли колективізація пішла, він все віддав, геть усьо віддав, но все рівно його відправили на висилку.Там на висилкі він і помер".[4] Крім бойкоту і висилки застосовували й таке покарання як розлучення родини. "У дідуся і баби нічого не було, була тільки землянка – їх розкулачили. Прийшли до хати, все що було забрали, винесли геть усе, це вони колгоспи створювали. Вони діду з бабою не розришали разом жити, баба з дочкою переїхала до Андрієво-Іванівки, а дід там залишився, там вимушений був піти до колгоспу".[5] Ізуїтських вчинків у влади було достатньо. "Було в селі таке, що півхати зерна, а в другій половині люди з голоду пухли та вмирали, і не могли взяти звідти зернину, адже залякані були, бо знали, що прийдуть поб'ють, і ще й з хати виженуть".[6] "Ходили забирати зерно місцеві – загон-отряд з комсомольців. Комсомольці жили хорошо, ходили з гармошкою, веселилися, співають, гуляють. Повну підводу везуть барахла, собирали на підводу та й везли".[7] "Вони заїжджали прямо бригадами. Людка Токаренчиха, Чумак, Федос – я всіх ще помню. Подохли вони вже. Запирали, і батька мого запирали, заставляли танцювать «яблучко», били. Наші, наші, сільські. Приїжджали, музика грала, з флагами такими красними".[8] "Хто пішов раніше до колгоспу, ще в 31-му році, то в тих худобу не забирали, а кого заставляли, то все забирали".[9] "У нас в селі була Мотря, то вона називала себе партизанкою. Так то вона ходила, а з нею ще троє чоловік, а позаду підвода їхала. Приходили по декілька разів, приходили вдень і ото шпичкою тикають. Все забирали: пшеницю, коні корови, землю".[10]

Разом з тим, у Миколаївському районі не в усіх селах на той час існувала колгоспна система. Наприклад, у с.Переселенці у 1932-33 роках селяни ще були власниками землі.[11] Можливо тому у цьому селі від голоду загинула лише одна родина.[12] Тим більш, що врожай тоді зібрали добрий. "Врожай був такий о-го, аж повна сіва була забита: пшеницею, папушею, ну в сим аж другий етаж завалився. Було пшениці до чорта. У нас було 30 гектар, а жили ми не бідно, ото з одного гектару батько зібрав по 7- 8 центнерів хліба".[13] "Повні амбари зерна були, то де ж неврожай, а чи то держали його на сімена, чи то не знаю, то сильно багато було, щоб його на семена держати. Мені кажеться, і тоді казали, що то іскуствєнний голодомор".[14]

---

[1] Гайдай Надія Василівна, 1929 р.н., с.Скосарівка
[2] Хрущ Василь Леонтійович, 1928 р.н., с. Скосарівка
[3] Рожнова Анастасія Миколаївна, 1930 р.н., с. Андрієво-Іванівка
[4] Резніченко Катерина Германівна, 1927 р.н., смт. Миколаївка
[5] Вовченко Віра Іванівна, 1926 р.н., с. Стрюкове
[6] Вовченко Віра Іванівна, 1926 р.н., с. Стрюкове
[7] Шкарупа Євгенія василівна, 1918 р.н., с. Олексіївка
[8] Мовчан Марія Василівна, 1928 р.н., с. Стрюкове
[9] Дврнікова Євгенія Миколаївна, 1926 р.н., с. Олексіївка
[10] Вовченко Віра Іванівна, 1926 р.н., с. Стрюкове
[11] Моспан Марія Никифорівна, 1927 р.н., с. Переселенці
[12] Прокопенко Наталія Арсентіївна, 1922 р.н., с. Переселенці
[13] Білоус Андрій Іванович, 1927 р.н., смт. Миколаївка
[14] Верба Віра Юхимівна, 1925 р.н.,смт. Миколаївка

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І. МЕЧНИКОВА

Об'єктивних умов для голоду у 1932-33 роках не було. Урожай тоді був, що підтверджують всі, кому ставили це запитання.[1]

Штучність Голодомору визнає переважна більшість опитаних. Звинувачують у цьому владу. "Я вважаю, що причиною була влада… може, їм те зовсім і не треба було, може, вони виїхали за село і викинули те, що узяли, але щоб я остався голодний і холодний".[2] "Ті, хто зробив колгосп, ті й голод зробили".[3]

На початку 1930-х років влада створила ситуацію, за якої селянська традиційна хліборобська система була розвалена, а нова – колгоспна – знаходилась на стадії становлення. До того ж, у колгоспників, вчорашніх селян-одноосібників, не було належної мотивації до ефективної праці. Навіть за мінімального харчування колгоспників результативність роботи не покращувалась. Колгоспники, знесилені фізично, не могли працювати. Влада за таку "бездіяльність" і небажання працювати застосовувала до колгоспників каральні санкції. Їх штрафували – списували 25 – 50 трудоднів.[4] А це означало, що колгоспник не отримував за вже виконану роботу навіть мінімуму продуктів харчування. Під виглядом штрафів у таких "недисциплінованих" селян бригади відбирали все, що потрапляло у поле зору – будь-які продукти харчування (навіть їжу, що варилася на плиті), хатнє начиння, одяг тощо. "Шо їм понравиться - все забирали. Знаю, шо мама понадіває на нас багато і ми лягали на печі, то нас не трогали. А в людей, воно зайде і шо понравиться, забирає. А люди не надіялись, що одежу будуть брати, то так не сильно ховали".[5] Так що й серед колгоспників було чимало тих, хто страждав від свавілля бригад.

Селян у колгоспах відверто експлуатували. "У 1932-33 роках колгоспникам нічого не давали. Потім привезли якусь ссуду. Працювали в полі цілий день. За виконану норму, увечері давали кіло якогось зерна чи крупи".[6] Або готували "їжу" для колгоспників. "Дали якусь норму тобі, ти її висапала чи викопала. Варили таку баланду. Такий був колгоспний котьол. Дали тобі чи сто чи двісті грам. Мені було вже десять год, а дві сестри трохи меншенькі. Та ми ходили мамі помагали, щоб більше тої баланди дали. І вони на душу давали там чи кружку, чи половник. Ну, то було, шо хоч голову помий, крупа крупу доганяє".[7] "Ми не заробляли на трудодні. Дві копійки давали на трудодень. А на дві копійки треба робить цілий день. Не було грошей, не було де шо узяти".[8] "Заробляли в колхозі ту палочку, а на ту палочку ні чорта не давали. По 200 грам на палочку, як поробив десь год й получив кілограмів дев'ять".[9] "Щось давали людям, працювали на трудодні, але зарплату давали раз на рік, це було пів мішка зерна".[10] Але вже у 1933 році й колгоспникам перестали давати хліб.[11]

---

[1] Моспан Марія Никифорівна, 1927 р.н., с. Переселенці; Мілентій Марія Григорівна; Лопуленко Ганна Іванівна, 1925 р.н., інші
[2] Кожухар Сергій Федорович, 1925 р.н. смт. Миколаївка
[3] Лопуленко Ганна Іванівна, 1925 р.н., с. Переселенці
[4] Гульпа Марія Йосипівна, 1915 р.н., смт. Миколаївка
[5] Демченко Анастасія Григорівна, 1923 р.н., с. Богданівка
[6] Гульпа Марія Йосипівна, 1915 р.н., смт. Миколаївка
[7] Демченко Анастасія Григорівна, 1923 р.н., с. Богданівка
[8] Чернюк Любов Олександрівна, 1928 р.н., с. Андрієво-Іванівка
[9] Пантелеймонова Марія Макарівна, 1930 р.н., смт. Миколаївка
[10] Перевізнюк Валентина Андріївна, 1927 р.н., смт. Миколаївка
[11] Гульпа Марія Йосипівна, 1915 р.н., смт. Миколаївка

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Маємо свідчення про організацію праці у колгоспі під час жнив. "Як наставали жнива, в'язали снопи, і за кожною в'язальницею назначали школярів. Тоді не давали сидіти вдома. Ми підгрібали колоски і пусті, і повні граблями, збирали в торбочки, мішки. Увечері в контору все несли. Нас геть облапували, щоб ніде нічого. Після цього бригада перевіряла, як прибране поле".[1] "Колоски збирали зі школою, у них були відра, але вони все здавали до колгоспів. Собі не дозволялося брати нічого, якщо побачать, то заберуть".[2] Влада заставляла ходити на роботу. "Голі й босі були, нема шо передіти. Візьмеш платок, обв'яжешся, приходе міліціонер з бригадиром та й питає: «Чого ви дома? Чого не на роботі?», «А шо я цілий тиждень в одному платті ходила. Тепер постірала, та й не маю шо вдіти, у мене тіки перед закритий, а зад голий".[3]

Засобів для існування позбавляли насамперед тих, кого зараховували до стану класових ворогів. Переважну більшість заможних селян вислали, чимало було й таких, хто потрапляв у заслання за намагання допомогти людям.

Люди майже не протестували. "Ніхто тоді за нас не боронився. Нікого ми не били, але спорили з ними, і спорили, та хіба воно нам допомогло, спорили, доки нагайкою не вперіщать. Тих, хто пручався, відсилали на висилки".[4] Інколи все ж таки вдавались до захисту. "Бригада ходила, четверо людей чи п'ятеро. Прийшли, а в мами було трошки муки. Вона розколотила ту муку, розклала на вагани і поставила на піч. Ну і вони прийшли, і всьо хотіли забрати, а Кравченко Катя (вона ще жива), їй тоді було год 12, і вона їм царапала очі, і не дала, і вони пішли".[5] Примітно, що й діти виказували свій протест у різноманітних формах. Вони усвідомлювали штучність спричиненого Голодомору і знали, хто це робив. Про це свідчить такий факт. В їдальні висіли портрети Постишева, Косіора і автор цих слів разом з Митановським, Аркушенком, Чернецьким вирізали у портретах дірки в роті і напихали у них гонзозі з латури. І коли хтось з присутніх поскаржився що латура рідка, їм хлопці відповіли, що це ті, хто на портреті, вкрали у них гонзулі. Пізніше, коли директора заарештували, йому пригадали й цей випадок.[6] Інша форма протесту – грабежі селянами обозів з хлібом.

Колективізація, розкуркулення і Голодомор – явища, повязані між собою. Дії влади виконувались відповідно до розроблених інструкцій, постанов. Ініціатива місцевих органів влади ще більш загострила ситуацію.

Трагічні наслідки мала хлібозаготівля. Виконавцями відбирання у людей зерна і продуктів харчування були так звані *бригади* – групи, уповноважені державними органами на здійснення обшуків осель селян з метою відбирання у них зерна. Насправді члени таких бригад не обмежувалися відбиранням тільки зерна. Вони забирали практично все: продукти харчування, одяг, хатнє начиння, господарський реманент тощо.[7]

---

[1] Демченко Анастасія Григорівна, 1923 р.н., с. Богданівка

[2] Михальченко Анастасія Парфентівна, 1923 р.н., смт. Миколаївка

[3] Шкарупа Євгенія василівна, 1918 р.н., с. Олексіївка

[4] Бабюк Марія Іванівна, 1928 р.н., с. Стрюкове

[5] Мараескул Клавдія Опанасівна, 1928 р.н., с. Новопетрівка

[6] Там само.

[7] Жукова Марія Іванівна, 1926 р.н., с. Переселенці

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

"Бригади ходили і забирали все. Я считаю, що хотіли, щоб весь народ наш вимер".[1] "Їх супроводжували комсомольці, підвода, грузчики".[2]

Як правило такі бригади складалися з 5-6 осіб з місцевих мешканців села і не тільки. "Приїздили звідкілясь, але не наші, звідки приїздили - ніхто не знав. Як я мала ше була, помню, по 4, по 5 душ ходили, а позаді повозка. Комуністами себе називали. Даже до того доходило, що баба моя семечки натеребила і напекла блинчіків, і ото вони як прийшли, як побачили і все забрали: і ті семечки, і блинчіки, ну геть усе".[3] Членами бригад здебільшого були селяни, які не мали особливого бажання трудитися і не займались власним господарством, до того ж й не вирізнялись бодай мінімальними моральними чеснотами. Під час виконання такої роботи вони не рідко йшли по селу, танцюючи під гармошку.[4] Члени бригад самі визначали, на свій розсуд, хто куркуль. До тих, хто на їхню думку був злочинцем, застосовували різнаманітні форми покарання. "То вони роблять таку дощечку і чіпляють її: «Той, хто гноїть государственний хліб». І в міліцію женуть його. І йому там дають 10-15 лєт. На Соловки вивозили. Ці бригади ходили вдень, кажний день приходили".[5]

Ці люди керувались власним розумінням щодо виконання доручених завдань і досить часто задовольняли свої потреби насамперед у продуктах харчування. "Старший був з сільської ради. А ходили комсомольці, біднота ходила, навіть ледарі. Тому що коли провозгласили, що земля селянам, виділили пай, то мій батько пішов, подивився, там бур'яни, треба обробляти, щоб свій хліб мати, а ті, що ледарі, ті йшли у бригади".[6]

Встановленого і жорсткого дотримання графіка проведення рейдів з метою виявлення прихованого зерна і його відбирання у селян не було. Бригади ходили щотижня. Могли прийти до будь-якої оселі у будь який час.[7] Здебільшого вдень, оскільки здійснювати обшук вночі практично неможливо. Але й вночі ходили, особливо до тих, де горіла лампа.[8] Не випадково люди оцінювали дії таких бригад не як виконання державної "програми" з хлібозаготівлі, а як наслідок існування в країні безвладдя: "безвластіє було".[9] Хоча влада на місцях чітко відстежувала ситуацію, що відбувалося. "Там, коли вже знайшли зерно, то казали, що така контора була,.....шо там сидить інкігібіст, міліція. То він там сидів і робив допроси".[10]

Для виявлення прихованого хліба використовували просте, але достатньо ефективне знаряддя – багнет чи загострений металевий штир, який заглиблювали у землю на глибину до одного метра. Але й використовували пристрої, спеціально виготовлені для виявлення схованок: "В їх такі шпички були желєзні, отако сюди наче гостра, а туди як кувшинчик. Він як встромить у землю, як знайде мішок, витягує, а там скільки-то зерен".[11] "У тих, хто відбирав, були такі залізні палиці десь у півтора метри, вони були тоненькі, як палець, на кінці такої палиці була така кругляшка, як ловушка і вони підходили до скирди (тому що там раніше ховали зерно),

---

[1] Гульпа Марія Йосипівна, 1915 р.н., смт. Миколаївка
[2] Хрущ Василь Леонтійович, 1928 р.н., с. Скосарівка
[3] Добровольська Надія Андріївна, 1924 р.н., с. Андрієво-Іванівка
[4] Кирияк Віра Мойсеївна, 1923 р.н., с.Переселенці; Мілентій Марія Григорівна, 1928 р.н., с. Переселенці
[5] Шевченко Іван Федорович, 1918 р.н.,с. Стрюкове
[6] Діордій Володимир Михайлович, 1925 р.н. смт. Миколаївка
[7] Жукова Марія Іванівна.1926 р.н., с. Переселенці.; Кирияк Віра Мойсеївна.
[8] Демченко Анастасія Григорівна, 1923 р.н., с. Богданівка
[9] Жукова Марія Іванівна.1926 р.н., с. Переселенці.
[10] Демченко Анастасія Григорівна, 1923 р.н., с. Богданівка
[11] Демченко Анастасія Григорівна, 1923 р.н., с. Богданівка

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

і штрикали цими палицями у скирду один раз, другий раз, і у ту ловушку, якщо там було якесь зерно, попадали зернинки кукурудзи чи пшениці, і якщо там воно було, то ту скирду розбирали і забирали усе".[1] Використовувались різні методи пошуку зерна, залежно від ситуації. Якщо віддавали хліб добровільно, то бригада не застосовувала фізичних дій. Тих, хто чинив спротив (а таких було не багато), били, кидали у лоьх чи погреб, якщо такий був, і забирали все, що хотіли. Фізично страждали не тільки дорослі, а й діти. "Взяли мене за ноги і кинули на землю" – згадує Жукова М.І. "У кого була яка жменька муки, висипали у миску і заливали водою і він (член бригади) те уже не забере. Та він просто виливав на двір, на сміття, щоб тільки не лишилося воно вдома. Ну просто хотіли, навєрноє, народ уничтожити".[2] "Ходили по-троє чоловіки і підвода, ото як ідуть, та на гармошці грають. Раз прийшли, все забрали, а потім приходили другого разу, щоб перевірити, чи не утаїли люди чого. Приходили люди свої ж, і забирали, люди боронилися, бо то їхнє було, їхніми руками зароблене, а вони били людей і забирали все: корів, коней, зерно, який реманент".[3]

Відібране у селян зерно звозили до "глубинок" ("голубинок"). Це були житла, відібрані у "куркулів", приміщення громадського користування, поміщицькі садиби.[4]

Занепад традиційних видів господарської діяльності

Нищівна хвиля Голодомору зачепила й традиційну культуру. Всі без винятку сектори виробничої сфери знаходились у занепаді, а такі розвинуті види господарської діяльності як вівчарство, ткацтво так і не відновились навіть до рівня 1920-х років.

Північні райони степової зони вважаються придатними для розвитку вівчарства і у другій половині XIX – на початку XX ст. і воно тут знаходилось на достатньо високому рівні. Однак, за свідченнями респондентів 1915-1920-х років, можна дійти висновку про поступове зменшення його ролі, не зважаючи, навіть, на переселення в цей регіон молдован, у яких вівчарство завжди зберігало провідні позиції. Причини скорочення поголів'я овець в кінці 1920-х – ще до колективізації – початку 1930-х років ще потрібно з'ясовувати, однак незаперечним є те, що не всі заможні селяни тримали овець. "У нас овець не було і у мами не було" – світчить Артюх К.А.[5] Інша заможна родина вівці мала. "Овець було багато. Наймали чабана. Малі діти пасли ягнята".[6] Овець випасали сільськими отарами у степу поблизу села. "Чабанів наймали із сільських. Він пас овець на горбах і робив бринзю".[7]

Скорочення поголів'я овець негативно вплинуло на розвиток ткацтва, оскільки суттєво зменшувалась сировинна база. У 1920-х – 30-х роках масштаби ткацтва стрімко скорочувались. "Килим, що ви бачите, зробила бабуся моєї мами. Мама моя прала, але таких килимів вже не робила".[8] Сама ж Катерина Андріївна вже не ткала насамперед тому, що її вік як сільської дівчини, що розпочинає активно залучатися до ткацтва, припав саме на період Голодомору. Але ті родини, де овець тримали більше десяти голів, мали вовну. Ткали й килимові вироби. "Знаю, що ходили….. з стєнів здирали коври шерстяні.

---

[1] Кожухар Сергій Федорович, 1925 р.н., смт. Миколаївка
[2] Демченко Анастасія Григорівна, 1923 р.н., с. Богданівка
[3] Сікорський Василь Леонідович, 1928 р.н., с. Андрієво-Іванівка
[4] Гайдай Надія василівна, 1929 р.н., с. Стрюкове
[5] Артюх Катерина Андріївна, 1913 р.н. с. Анастасіївка
[6] Павловська Анастасія Корніївна, 1920 р.н., с. Скосарівка
[7] Артюх Катерина Андріївна, 1913 р.н. с. Анастасіївка
[8] Артюх Катерина Андріївна, 1913 р.н. с. Анастасіївка

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Знаю, що батьків брат приніс коври, такі красиві були, квітками, розами. Та мама вчепила, в нас старий був. А вони зі стєнки зняли та забрали".[1]

Із вовняних ниток "робили суконне полотно, з якого шили бурки – довгі, з капою. То дорога була пряжа. Крім килимів робили й пілки, але килими робили дуже рідко. Паратари не робили. Рушники не робили, бо їх треба робити з льону. Полотно для одягу не робили, тільки для пілок і мішків. А на дві підніжки такала навіть я. Килими з вовни робили, але то старші мої сестри".[2] З цієї короткої фрази зрозуміло, що, по-перше, у родині Павловської А. традиції ткацтва підтримувались і воно знаходилось на достатньо високому рівні, якщо ткання на двох підніжках вважалось справою нескладною. По-друге, разом з тим, навіть в такій родині перелік виробів, що виготовлялись, порівняно з сусідніми родинами лісостепу, скорочується.[3] Полотно для одягу вже не виготовляли, не ткали рушники, виготовлення килимів стало справою епізодичною, хоча ще використовували разбой. По-третє, навіть у родині з розвинутою традицією ткацтво занепадало – найменша сестра так і не навчилася ткати килими, і тут дві причини очевидні. Перша – ліквідація індивідуального господарства та колективізація вели до знищення сировинної бази, друга – політика і дії влади у роки Голодомору не залишали ніяких можливостей і перспектив для розвитку ткацтва. Власне це й підтверджують самі респонденти: «У 1932-33 році прадіво не сіяли. Горе було".[4]

"Перестали ткати у радянські часи – у 28-30-х роках. Коли стали колгоспи – позакидали верстати".[5]

Безпосередня участь у процесі ткацтва дозволила Павловській А. оволодіти технологією виробництва. Вона пам'ятає процес переробки конопель, підготовку верстата до ткання. "Як вирощували прадіво? Сіяли руками як бурячок. Як прадіво стало спіле, збирали зранку, щоб не осипалось. Прадіво били на деревині з прорубом, шпрентом, оцінком у тому рівчаку. Називалась бательна. Перед цим у річці мочили. Знали, скільки днів тримати у воді. Прикладали прадіво дручками, щоб не спливало. Вимочене прадіво складали, щоб стекло, звозили додому, розкладали для просушки попід хатою. Били, оцурки збирали для палива у грубі. Потім дергали на дергальній щітці. Потім ще густішій сітці, після робили кукли, з яких нитки йшли на навой, на основу.

Пряли веретеном, тільки взимку. Вищитували пасма на мотовило. З пасмів мотали на вияшки. Я тоді мала була, мало що памятаю.

Після вияшок нитки мотали на мотовило, з мотовила скрутили, щоб не сплуталося і фарбували. Рахували нитки на чисниці, міткі, пасма. На верстаті робили на 2 і 4 підніжки. На 4 підніжки робили килими. Їх робили старші сестри. Килими робили на розбої. Коли нас розкулачили в кінці 33 року, забрали верстат. Все забрали".[6]

Трансформації у духовній культурі

У сфері духовної культури у ці роки простежуються суттєві зміни. Виконання традиційних обрядів максимально звузилось. Навіть у таких стійких і найбільш поширених обрядах як родинні, календарні спостерігаються помітні деформації. За приклад можна навести розповідь про власне весілля Гульпи Марії Йосипівни, яка на той час проживала в

[1] Артюх Валентина Григорівна, 1926 р.н., с. Андрієво-Іванівка
[2] Павловська Анастасія Корніївна, 1920 р.н., с. Скосарівка
[3] Головченко Марія Максимівна, 1922 р.н., с. Олексіївка
[4] Павловська Анастасія Корніївна, 1920 р.н., с. Скосарівка, Миколаївський р-н.
[5] Павловська Анастасія Корніївна, 1920 р.н.,с. Скосарівка, Миколаївський р-н.
[6] Павловська Анастасія Корніївна, 1920 р.н.,с. Скосарівка, Миколаївський р-н,

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

с.Вербове Ананьївського району. Її дівування і заміжжя припало на початок 1930-х років – період розкуркулення, початку колективізації і Голодомору, а заміж вийшла у 1934 році. "Я дівувала, але парубка у мене не було. Дівування відбувалось так. Приходили по черзі до кожної з дівчат. Тільки у неділю вдень. Сиділи й балакали. Вечорниць не влаштовували. І влітку також збиралися у неділю на вулиці біля чиєїсь хати.

Збиралися по краю. Кожний на своєму краю. Грали на балалайці, танцювали. Чужі парубки, якщо приходили – ставили могорич. (Коли хлопець забирав дівчину) – літру чи дві".[1] Однак у 1932-33 роках дівування не влаштовували. Це підтверджують й інші респондегнти. "У 32-33 роках весілля не справляли, ніяких свят не було, на вечорниці не збирались. Стали збиратись тільки коли мені було 17 років".[2]

Обрядовість максимально спрощується. Показовим у цьому плані є знайомство Гульпи М. з її майбутнім чоловіком. "Хтось вночі постукав у вікно. Прийшов мого дядька зять з парубком із сусіднього села. Сказав, що хочуть мене забрати".[3] Таку зустріч не можна назвати обрядом розвідок чи сватання, тим більш, що йдеться, власне, про перше знайомство. Однак функцію сватання ця зустріч виконала, оскільки наступною дією стала зустріч батьків, які й домовились про весілля. Та й сама Марія Йосипівна стверджує: "Сватання не було. Після весілля тиждень побула і пішла додому. Коли вдруге вийшла заміж, весілля робили тільки у нього, а у мене весілля не робили".[4]

Руйнація обрядовості відбувається навіть у таких стійких сферах культури як дошлюбне спілкування молоді, передвесільній обрядовості. У даному випадку до дівчини прийшов тільки родич і парубок, без попередньої домовленості. Це не можна назвати обрядом сватання. Порушення регламентних норм, спрощення і недотримання звичаїв в умовах, спричинених Голодомором, мало негативні наслідки. У суспільній свідомості зявилось переконання про можливість недотримання і навіть ігнорування усталених звичаїв, що не є природнім для традиційного суспільства, яким на той час воно ще було. Розповідь Гульпи М. про весільний обряд тих часів є показовою. У ній чітко простежуються відступи від традиційної обрядовості. Але все ж можна стверджувати, що усталених обрядів та звичаїв, у тому числі й весільних, ще дотримувались. Люди ще відчували страх за невиконання чи порушення обрядової практики. За приклад можна навести епізод з життя Гульпи М. Всупереч звичаю вона двічі одягала фату (коли виходила заміж вдруге), за що (за переконанням авторки) й понесла покарання: "Одягла двічі вінок, тому й мучилася все життя".[5] Оскільки весільний обряд українців цього регіону ще не досліджувався, наведемо основні його структурні складові, в яких простежуються суттєві відхилення у всіх циклах весільного ритуалу. Так, за традицією парубок попереджав дівчину, про намір прислати старостів. В окремих випадках (якщо парубок побоювався відмови батьків) дівчина пропонувала спочатку надіслатти родичів для досягнення попередньої домовленості. Якщо батьки відмовляли, тоді парубок міг дівчину викрасти. Форма шлюбу "умиканням", "викраденням" легітимна і у достатньо змістовній формі й досі існує в українській частині

[1] Гульпа Марія Йосипівна, 1915 року н. с. Вербове, Ананьївський район
[2] Ланова Марія Мефодіївна 1925 р.н. смт. Миколаївка
[3] Гульпа Марія Йосипівна, 1915 р. н. с. Вербове, Ананьївський район
[4] Гульпа Марія Йосипівна, 1915 р. н. с. Вербове, Ананьївський район
[5] Гульпа Марія Йосипівна, 1915 р. н. с. Вербове, Ананьївський район

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Буджака.[1] Однак у нашому регіоні уже в 1930-х роках у формі шлюбу через викрадення сталися чималі зміни. Викрадення не є обрядом. "Таке було. Увечері прийшли в компанію, поспілкувалися з однолітками і пішли до дому молодого. Батьки шукали доньку, дізналися про її вчинок. Весілля було тільки у молодого. Від родини дівчини нікого не було. Прожили все життя добре. Але батьки доньку не простили".[2] Тут наявний відхід від традиції, адже батьки мали визнати шлюб після викрадення, як це має місце в українських селах Буджака, однак цього не сталося, що свідчить про втрату сили звичаєвого права.

Зважимо й на дотримання низки значимих обрядів, однак з певною специфікою. Один з них – коровайний обряд. Запрошувати на коровай мама посилала невістку, доньку, але тільки заміжню, або родичку. Кликали на коровай тих, кого мали запрошувати на весілля. Жінки приносили цукор, борошно, яйця. Тих, хто замішував тісто для короваю і для шишок, зв'язували рушником. Випікали два короваї – великий і малий. Коровай прикрашали квітами, з тіста виробляли фігурки птахів. У тісто клали дрібні гроші, пару яєць. Молодий мав знати де знаходяться гроші, і взяти саме цей шматок короваю. Коровайниці випікали шишку собі і дружкам. Примітно, що для гостей шишки не робили, бо "розход великий". Боярам давали калач, а світилкам - шишку. Коровай випікали у четвер чи у суботу, калачі – у понеділок, вівторок. Калачів робили по парі на всіх запрошених. Кожній парі – по парі калачів. Їх давали під час даровизни. Зверху обов'язково клали подарунок – близьким родичам дорожчий, іншим – дешевий: хустинку тощо.

Коровай роздавали у понеділок – старший боярин чи дружба у молодої.

Запрошували на весілля в суботу. Молода (окремо молодий) у вінку у фаті з дружками і з калачами, прикрашеними любистком, м'ятою. Дружки співали:

Добрий вечір тому,
Хто рад цьому двору,
Старому й малому,
Ще й Богові святому

Запрошені цілували калачі.

Після закінчення запрошення калачі у молодого і у молодої ламали на шматки і роздавали присутнім.

У суботній вечір з музикантами молодь збиралася у молодого і молодої. Дружки продавали дружбам букети, готували гільце. Примітна деталь – розчісували і заплітали косу молодої перед тим, як вона йшла запрошувати.

Викуп букетів (воскові з двома стрічками по 2 м.) відбувався традиційно. Молодь сідала по обидві сторони стола – дружки і бояри напроти один одного. Клали тарілку з квіткою і торгувалися, але букети чіпляли на наступний день.

У суботу вили гільце, але не завжди. Наприклад у Гульпи М. гільце не робили, що також фіксує відхід від традиції.

Гільце робили з креслатої гілки горіха, вишні, прикрашали пряниками, цукерками. У неділю ввечері молодий проходив за молодою і передавав гільце її батькам, які, продемонструвавши,

---

[1] Петрова Н.О. Викрадення молодої як архаїчна форма шлюбу в українців Буджака (етнографічний аспект) //Р.Ф.Кайндль і українська історична наука. Матеріали Міжнародного наукового семінару "Кайндлівські читання", 22-23 травня 2004 р. Частина 2.- Вижниця: Черемош, 2004.- С.268 – 270.

[2] Гульпа Марія Йосипівна, 1915 року народження. с. Вербове, Ананьївський район.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

своє задоволення якістю гільця віддавали його молодому. Розбирали гільце у молодого і роздавали бажаючим.

З весільних чинів були старости, нанашка і нанашко, 3 дружки і 2 дружби – у молодої. 3 бояри – у молодого. Світилки за столом тримали "трійці". Свічки запалювали в суботу, коли продавали квітки, тобто на головицю.

Після вінчання заходили до молодої, якщо по дорозі, якщо ні, то йшли до молодого, де обідали, після чого молода з дружками поверталася до оселі своїх батьків. У даному випадку йдеться про звичай руху весільного почту, який ще памятають, але при виконанні дозволяють певні імпровізації.

Молода їхала до молодого з приданим. Вийшла з двору з хлібом, перехрестилася на чотири сторони. Придане Гульпи М. помістилось в один вузол.

Молодих біля порогу зустріли батько з іконою і мати з хлібом. Вона накривала їх хустиною і завела в хату.

Обряду "почесна" не виконували, хоча Гульпа М. його памятає: "Хай Бог милує. Я її не робила і не люблю говорити на цю тему".[1]

Спогади про післявесільну обрядовість фрагментарні. В них переплітаються обряди весільні і післявесільні, що також є проявом відходу від традиції. Зранку всі учасники на тачці у лахмітті поїхали до нанашки, умили її і після пригощання на тачці привезли нанашка до молодого. У такий же спосіб привозили і старостів. Якщо тачку викрадали, її мусіли викупити. У присутності всіх родичів батькам біля криниці мили ноги і везли додому. Нанашки готували стіл і запрошували на "весілля".

Розповідь Гульпи М. слід сприймати не стільки як відображення стану традиційного весілля українців, характерного для регіону, а як відображення тенденції, спричиненої Голодомором, відходу від обов'язковості дотримання обрядовості, яка продовжувалася у повоєнний період. Так, Хворостенюк М. з Миколаївки мало що памятає про весільні обряди 1946 року, коли вона виходила заміж. Але, судячи з її фрагментарних спогадів, деяких обрядів ще дотримувались. Сватання, хоча й мало місце, відбувалось не за традицією. Збереглися тільки окремі елементи обряду як то: дарування хустини як знак згоди на шлюб, демонстрація хустини як свідчення факту сватання, що відбулося.

Кардинальні зміни стались у поховальному обряді. Не має сенсу говорити про трансформацію обряду, оскільки його практично не існувало. Померлих від голоду у більшості випадків не ховали за обрядом, а закопували інколи навіть у хаті. Та й закопувати не завжди було кому. "Ходила ця бригада, підбирала тих, хто помер, підбирали на повозку і везли на кладбище. Я поінтересувався, куди їх везуть, та пішов слідом. Прихожу на кладбіщє. Там яма, каждого отдельно не хоронили, а яма примерно метрів 5 в дліну, у вишину 4, вглибину 3.Туди складали їх як сельодок, того туди, того туди, і шаром землі закривали. Я дивлюсь: одного закривали, а він ще живий, щось говоре, шепчеться, плямає губами, та на це не обращали вніманія".[2] "Хоронили людей на цвинтарі, ото так кинуть загорнуть і так ні хреста, нічого не ставили. Ми знали, хто багатий був, то ті ставили хрести, але такі голоду не знали. А як ми бідні були, їсти нічого не було, то звідки того хреста нам брати".[3]

---

[1] Гульпа Марія Йосипівна, 1915 р.н., с. Вербове, Ананьївський район

[2] Іщенко Сергій Панасович, 1916 р.н., с. Андрієво-Іванівка

[3] Сікорський Василь Леонідович, 1928 р.н., с. Андрієво-Іванівка

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.І. МЕЧНИКОВА

"Ну родичі, якщо є, то хоронили. То на кладовищі, а то де померли, там і загортали. На кладбищі хрести ставили, а поза кладовищем ніяк не позначали. На кладовищі є великі поховання, а поза кладовищем склепи такі, могили братські. Після голодомору їх перезахоронили на кладовищі".[1] "Бабушка, і дєдушка, так під хатою сиділи і так вони і померли. І там їх і закидали у підвалі хати ".[2] "Люди падали, падали по дорозі. Уже даже хоронить не було куди. Помирали цілими сєм'ями. Коло хати прямо хоронили, виривали ями. Ховали людей коло хати, не одвозили даже на кладовище".[3] "Не було кому хоронить, і батько канатом двох дочок затягнув на кладбище."[4] "Ховали люди, і на кладбіщі і так, і як таке уже розложане, то так викопають яму тай закопають".[5] "Одна сусідка була пухла, та вийшла рвала траву і їла, і ото так і вмерла, та стягнули її під кладовище, а собаки розтаскали, з'їли її".[6]

Влада навіть не дозволяла дізнатись, де знаходилось поховання, про яку обрядовість можна говорити. "Давали підводу і давали по 2-4 чоловіка, щоб вивозили на кладовище і хоронили в яму, ніхто і не знав, де і хоронять, он сусід був та бачив, де хоронили, і ото говорив, що скидали всіх: і мертвих, і таких, хто ще ледве дихав. А ще й ганяли тих, хто там був, щоб ніхто не знав, де ховають".[7]

"Викопують яму. В ряднинку. Тим, хто копав, давали по коржові. Та одні взяли та й поховали. Ті, що жили коло самого кладбища, побачили, що ноги видно в мертвих, і пішли до сєльсовєта. Тим дали знову по коржові, щоб дальше закопали, бо в них не було вже сили копати".[8]

"Чула, шо помер, понесли, та й ніхто почти не йшов. Їх так несли на цвинтар. Хто їх буде нести, як усі люди не могли ходити голодні."[9] "Мій чоловік сам мені розказував, що батька свого вони із братом, той помер, та везли самі на кладбище, та ще самі його запорпували. Та ще показує, що тут вони з Володєю його пригорнули, бо яму не могли викопати. Тепер він там похоронений, бо просив рядом з батьком поховати. Тоді нічого ніхто на могилку не ставив, бо наче ніхто і не забороняв, але ж сил не було на те, щоб поставити хреста. Вони ж і яму навіть не змогли гарну викопати, а, каже, так запорпали".[10]

"Люди помирали, дуже багато, помню, сусід був 1914 року і ото присів коло воріт і так і помер від голоду. Хоронили на кладовищі, тим хто займався цим, давали жменю зерна, щоб вони поїли та могли викопати яму. Люди самі хоронили, колгосп байдуже ставився. Ото положать на якусь тачку, вивезуть без нічого, в яму кинуть та загорнуть".[11] "Умерло, на тачку його, та й на кладбіще, ями ніхто не хотів копати, бо всі були голодні. На тачку положили, голова висить, везуть тачкою на кладбіще, а там кинули так, в яму".[12]

---

[1] Верба Віра Юхимівна, 1925 р.н., смт. Миколаївка
[2] Козловська Ніна Романівна, 1931 р.н., смт. Миколаївка
[3] Бабюк Марія Іванівна, 1928 р.н., с. Стрюкове
[4] Бондаренко Володимир Михайлович, 1925 р.н. Стрюкове
[5] Кравченко Лідія Олександрівна, 1927 р.н., с. Стрюкове
[6] Токаренко Євгенія Никанорівна, 1917 р.н., с. Стрюкове
[7] Шевченко Марія Семенівна, 1930 р.н., с. Стрюкове
[8] Біленко Марія Михайлівна, 1926 р.н., с. Олексіївка
[9] Буряченко Ганна Яківна, 1928 р.н., с. Олексіївка
[10] Головченко Марія Максимівна, 1922 р.н., с.Олексіївка
[11] Дворнікова Євгенія Миколаївна, 1926 р.н., с. Олексіївка
[12] Шкарупа Євгенія василівна, 1918 р.н., с. Олексіївка

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Чимало в селах району було таких, що у пошуках їжі потрапили до сіл району. Однак, не знайшовши ні їжі, ні будь якої підтримки вони масово вимирали. "Тут багато було прихожих, і от вони найбільше вмирали, і не було кому похоронити, то виділяли підводу з колгоспу і 3-4 чоловіки, щоб хоронили, ото вивезуть за село і викопають яму, скидають їх, хто мертвий, хто ще дихав - ото всіх так в братську могилу. І ні хреста, нічого не ставили, та який хрест: як ганяли, щоб ніхто не знав, де і хоронять. Ті, хто хоронили, працювали в колгоспі, то їм за це зараховували трудодні".[1]

"Поховані були в матках. Матки - такі плетева з комишу".[2]

"Поминки вже опосля робили, коли вже було з чого".[3]

Події 1932-1933 років негативно вплинули на моральний стан суспільства. Цинізм і подвійні стандарти у діях радянського режиму, на жаль, стали орієнтиром для багатьох селян, для яких пограбування, крадіжки, доноси ставали одним з засобів виживання. Крім питання чому при врожаї зернових селян знищували голодом, було й багато інших. Наприклад, чому у той час не голодували представники місцевих адміністрацій, члени бригад, що відбирали у людей хліб, робочу і мясо-молочну худобу, птицю, господарський реманент, майно. Чому мало місце особливе ставлення влади до представників інших етнічних груп: "Де міліція стояла, там були єврейські кладові, стояли охороняли, потому що в євреїв не забирали і там було хліба повно."[4] Свідки стверджують, що у неукраїнських селах ситуація була кращою. "Міняла моя мама геть усьо: все дрантя, все, шо було в хаті, все шо на неї. Раньше розказувала, юбки, три пілки, якась щоточка, шерстяник носили туди в чехи, Богемка. І там, каже, впадали навколішки, шоб жінка дала пригоршню кукурудзи, бо четверо дітей".[5]

За надзвичайно короткий термін радянський режим створив таку ситуацію, за якої чимало людей, щоб не загинути, вдавалися до радикальних заходів кримінального характеру. "Нас вчили зразу: не вкрадеш - не проживеш". "Виживали, багаті і ті, хто міг щось украсти, помирали найбільше старі і немічні, а молоді виживали, ото шукали, молоде находило. Сильне було воровство, коли і в багатих, і в колгоспі крали коней, корів і хліба, а ми що украдемо, так і проживемо."[6]

"Виховна робота" влади не оминула й дітей шкільного віку. Їх зобов'язували доносити на своїх батьків і родичів. "Шо при мені було в моїй хаті і в школі – то я бачила, то я їм оце розказувала. Запомнила, шо як дзвонок у школу у клас заходимо, всігда вчитель заходе піднімає нас усіх. Стоїмо. І робе допрос: хто приїжджав, де шо, шо балакали, а де ховали. Розпитували дітей малих, випитували.

Знаю фамілію, як зараз, Димов був учитель. Димов фамілія, взрослий був. А ті шо їздили підводами з флагом, довбали оце і груби і плити, їх уже і немає, повмирали".[7] Використанням дітей для отримання необхідної інформації влада не обмежувалась. Дітей виховували практичними діями. "Був январ місяць, мороз, сніг сильний. Вечір був, ми сиділи. Тут ідуть душ двісті школярів, з флагами. Зайшли в хату, прєдсєдатєль виніс мішечок муки, з батька, у того була така бурка, здер.

---

[1] Тюріна Надія петрівна, 1928 р.н., с. Настасіївка
[2] Лакіза Лідія василівна, 1920 р.н., с. Настасіївка
[3] Стрельчук Ніна Петрівна, 1925 р.н., с. Новопетрівка
[4] Білоус Андрій Іванович, 1927 р.н., смт. Миколаївка
[5] Буряченко Ганна Яківна, 1928 р.н., с. Олексіївка
[6] Білоус Андрій Іванович, 1927 р.н., смт. Миколаївка
[7] Тарасова Олександра Василівна, 1924 р.н., смт. Миколаївка

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Нас троє дітей було. Вивели нас на дорогу, хату заперли і пішли, а ми стоїмо на вулиці, ноччю, на морозі. Два годи ходили попід хати, у нашу хату нас не пускали. У конюшнях ночували, де ми тільки не були. Ізлевалися, як же мучили нас. Половина хати зерном набита, а в іншій половині діти помирають з голоду. І ще сторожа, щоб дитина не взяла нічого".[1]

"Законні" дії влади здійснювались у формі відвертого пограбування. "Много раз приходили, сундук забрали. Один чоловік прийшов, і тільки в хату зайшов, одразу сів на сундук. А в сундуку одежі було, красивої такої, праздничної".[2]

"Один був у Рубльовці, забула його фамілію, а звався Мішка. Я його добре знаю, бо я ходила в Лікнеп, як кажуть, ліквідували неписемність, і він ходив, та я його знаю. Пшенички було трошки нагорі, десь так з мішок, а він виліз на горище та й забирає ту пшеницю. Я кажу: «Міша, ну нащо ти береш? У мене ж діти, тройко діток, а я четверта. Ну нащо ти береш?» - «Надо здати». А він її здав? – він додому забрав. Бо вдома в нього сім'я була".[3]

Важко уявити масштаби крадіжок. "Оті, що робили у колгоспі, ховали щось, крали. Але усі тоді крали і ховали, але ж все одно помирали.»[4] Помирали від голоду. Важко у це повірити, але факт – у роки Голодомору свиней годували значно краще, ніж колгоспників. "Свиням і молоко давали. І кашу варили, і пряжили ячмінь, і пшеницю, й жито".[5]

Страви років Голодомору

У роки Голодомору з'явились неприродні для традиційної кухні українців страви, хоча те, що доводилось людям споживати не можна назвати їжею. Такі приготування, як влучно назвав відомий поет Олекса Різників, не що інше як "їдло".[6] Багато з них навіть не мало назв. Їжа 1932-1933 років практично непридатна для вживання. Але люди їли, щоб вижити, щоб не померти від голоду.

Важливим місцем харчування селян був степ, де знаходили придатні для споживання коріння і трави, полювали звірів.

Те, що готували і вживали, можна поділити на декілька груп. Це *дикорості трави, коріння, кора і листя дерев тощо*. "Помню, весною з липи листя їли, потом качани ото без зерна, рубили на мілкі кусочки, потім на жорнах перетирали. І шо там було їсти?».[7] "Пасльони, ото таке із калачиків, шовковицю їли".[8] "Ходили на степ. Збирали калачики, медики, акацію, а мама робила млинці якісь. Баланду варили з листя."[9] Їли траву, бо більше нічого не було. Лободу парили. Даже паслися, шукали бриндолі, але їли навесні, ще мама казала, какіш їли. Мама приносила ожину мені, така гірка була. Шипшина по лісі росла сладка, то збирали ходили".[10] "Нарвемо щирія, наваримо з лободою. Наваре мама тої води зеленої, муки, або крупи туди всипе. Не зажарки, нічого, не масла ніякого".[11] "Надо ж було хоч щось хоть раз у день поїсти, якогось кандьору – вода підсолена і жменю чи муки чи крупи, якщо є, а як нє, то мушій собирали.

---

[1] Антонюк Павліна Григорівна, 1925 р.н.,с. Стрюкове
[2] Маліснко Марія Степанівна, 1926 р.н., с. Олексіївка
[3] Неномяща Марія Іванівна, 1913 р.н., с. Олексіївка
[4] Чеботай Любов Петрівна, 1929 р.н., с. Олексіївка
[5] Шкарупа Євгенія василівна, 1918 р.н., с. Олексіївка
[6] Різників Олекса. Їдло 33-го.- Одеса, 2003.
[7] Іщенко Сергій Панасович, 1916 р.н., с. Андрієво-Іванівка
[8] Косогова Надія Володимирівна, 1930 р.н., с. Андрієво-Іванівка
[9] Мальцева Євгенія Іванівна, 1920 р.н., с. Андрієво-Іванівка
[10] Рожнова Анастасія Миколаївна, 1930 р.н., с. Андрієво-Іванівка
[11] Цапенко Володимир Андрійович, 1925 р.н., с. Андрієво-Іванівка

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Качалкою, бутилкою терли на столі, щоб він трошки од лушпайки був. Тоді промивали його, лушпайки зливали, а то варили – куліш називали". "Каждий старався спастись сам, сам себе спасав: козелики – були такі растєнія, листочки такі длінні, їли; какіш їли; бабка – була така кукурузка, так називалася. – листячко по землі розстелене, а сама росте вверх, тоже поламали її, зривали і їли. Наша сім'я то щир уживала."[1] "Їли траву на плавнях, отам плавні були, росла трава: кінський щавель, тепер ніхто не бере, а він такий високий був, а зверху такі красні семена, то семена ми варили і їли". [2] "Їли лободяники з бур'яну, мати з роботи пізно приходила, ліпила з лободи, без усякої примішки. Казала, що млинчики, а їсти їх не можна, але ж голодна".[3] "Борщ із висівок, його запарювали і закисляли зібраними з землі яблуками та сливами. Їли какіш (сусай), це растеніє росте, як зелена цибуля; ще їли лободу, але від неї болів живіт. Ми жарили семена на жаровні, або на куску жерсті на кострі. Їли щавель, лободу, їх змішували з мукою з виноградних відходів. Батько з мамою ходили збирали по жменькі кукурудзи, дерли крупи, так і виживали до нового врожаю. Ми варили таку баланду із висівок, її запарювали і закисляли сливами і яблуками і залишали на 3-4 дні бродити. Коли воно вже побродило, то вже було приємне на смак кислувате".[4] "Весна була, брат мав померти, але вже так городик був у нас маленький, та бурячиння там було, а жінки кажуть: «Піди та нарви і на сковорідку, вроді, як печи, попар їх горячою водою і тако здуши і в сковородку, печи, щоб млинчики були, і так будете жити». А тоді вже какіш і тоді батько на колесо крутив".[5]

"Весною то було, та ми в ліс ходили і усього там було, і бриндюші, і козелики. Ми їх копали. Ми їли різну траву. Їли, яка тільки попадала нам. Шо ми їли, шоб оджити! Бурячиння теж варили і коржики ліпили, що ж тільки приходилося їсти. Зварять його, дадуть якоїсь крупички чи мукички і приліпили і спекли. Я так була отравилася, шо й до цього времені не можу й зеленого борща їсти".[6] "Ще семена щиру теребили, а тоді варили кашу. Лободу їли, теж ті семена теребили і варили. Бурячиння рвали та кришили туди, а тоді робили такі лепйошечки". [7] "Ми робили лепйошки з щиру, лободи, варили з них суп".[8] "По степу ми ходили, мушій збирали, з щиру коржі пекли, льон їли". [9] "Кору дерли з липи, цвіточки сушили, лободу. Кропиву їли, кору з липи дерли, сушили та на мельниці мололи і муку робили. Конюшину збирали, цвіточки дерли, сушили. Кропива була, лобода. А це, хто шо мав, то він не дав тому, шо не мав. Кропива і лобода, то була перва їда. Шо подали мені з миски, оце з лободи, а це з кропиви, а це з конюшини, оце і їж". [10] "А я ходила по світу божому, їла траву, питалася козеликами, какішом, питалася оцим виноградом молодим. Акація молода тоже, знаєте, рвала цю акацію, чистила, кришила, присолювала і їла. Ходила по степу збирала, віяла полову і деяке зеренце. Збирала кукурудзку, которая така вже погнила, по степу ходила збирала, тоже товкла в ступкі чи качалкою побила. І так я тим супчик варила, чи шо я там варила. Ходили по степах, травичку рвали, какіш, козелики

---

[1] Верба Віра Юхимівна, 1925 р.н., смт. Миколаївка
[2] Ємельяненко Клавдія Олексіївна, 1924 р.н., смт. Миколаївка
[3] Зелінська Лідія Василівна, 1929 р.н., смт. Миколаївка
[4] Кожухар Сергій Федорович, 1925 р.н., смт. Миколаївка
[5] Лисенко Володимир Павлович, 1924 р.н., смт. Миколаївка
[6] Ляшенко Марія Матвіївна, 1927 р.н., смт. Миколаївка
[7] Артюх Олена Миколаївна, 1928 р.н., с. Настасіївка
[8] Міхеєва Віра Герасимівна, 1925 р.н., с. Настасіївка
[9] Антонюк Павліна Григорівна, 1925 р.н., с. Стрюкове
[10] Венгер Ванда Іванівна, 1924 р.н., с. Стрюкове

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

чистили, потом кришили, посолювали і їли, потом водичкою запивали. Ходили по степу полову віяли. Де яке зеренце впало, ми збирали, та тоді приносили додому в ступкі товкли і пекли макаржаники такі і їли, некоторі їли, некоторі не їли".[1] "Варили голі качани з кукурудзи, а що там з голого качала можна з'їсти".[2] "Пукоші (сучасний "попкорн") робили. Топили піч, висипали кукурудзу, коцюбою розстеляли його, а тоді воно начинає лопати. Куліш варили так. Водичка кипить, сиплять туди крупу, мішали. Таке ріденьке воно получається, як похльобка, нахлебталися без нічого, без хліба, тоді не було.[3] "Глед їли і ожину, і какіш. Повій, оті бубки, масліна, шовковиця, ожина, глей. Абрикос було повно".[4] "Ходили бабки рвали, бриндуші копали, горошок польовий. Оруть поле, а ми як та саранча, какіш всьо їли. Мама варила шпінат, із могарової муки робили мотаржаники, як ліпашки".[5] "Мама покойна мені каже: «На, Ваню, серпа, накоси тої лободи». Я накосю лободи у миску, вона помие, почисте ножом, соллю посипе – нате, їжте". [6] "В їжу споживали усе. Споживали всяке: і лободу варили, тому що треба було їсти щось, і щир, і кропиву, і ще таке, що можна було їсти. А так на полі діти, взрослі, де какіш, тільки найде той какіш, зірвав зразу, почистив, потер, бо оте молочко гірчить, і хрум-хрум і з'їв, і дивиться, шукає інше. Виноградну лозу їли, вона тоже кисленька, чистили молоду, що можна було жувати, і їли". [7] "Все шо було зелене - все споживали в їжу, а особливо, пам'ятаю, був такий дикий лук. Оце його варили, терли мушій, і це такий суп чи борщ".[8]

"Різні бур'яни їли – калачики, козелики, какіш, з винограду лозу, цвіт акації. Ще мама варила похльобку, туди добавляли петрушку, укроп, муку, і трохи якоїсь крупи. Пекли коржі з картошки".[9] "Я посуду мила, і помню, що спочатку облизувала, а потім вже помию. Їли разні трави – какіш, виноград, що тільки розпустився. То був вже не наш, а колгоспний виноград, а ми ходили з подружкою його смоктали, він кислий був". [10] "Щир вигортали з мишоловок, і мушій теж, у нього такі ще колосочки, миші наносили, і ми вже ходили роздовбували і виривали, то всьо додому. Насушимо і на столі бутилкою натерли, і мама напекла матержаників напече, і ми їли їх. А картошечку в нас вибирали дику таку, вона міленька, тоже їли. А ті мандрики – акація цвіте, ми нарвемо багато, мама напече, і ми їмо, а то квітками прямо так їли".[11] "А як тільки розвеснилося, ми їли бур'ян: козелики, кокіш, жили ми пошти на тій зелені. Бува, щиру надьоргаєм, то зліплю коржики, а воно не солоне, бо солі не було, то таке противне, а то бурячиння, воно просто отвратітільне. Баба, бува, достане вожжі дьогтем намазані, то я страшно запомнила це, та виварювали та їли по кусочку, то мене тошнило від їх".[12] "Їли бур'яни, акацію цвіт, то то шо цвіте, ото біленьке, їли ше пасльони, козелики, а тоді іли ше калачики, начистимо та й їмо, вокруг рота зелене, листки їли з вишні,

---

[1] Кравченко Лідія Олександрівна, 1927 р.н., с. Стрюкове
[2] Мовчан Марія Василівна, 1928 р.н., с. Стрюкове
[3] Парталоха Марія Ігнатівна, 1930 р.н., с. Стрюкове
[4] Плутар Валентина Леонтіївна, 1928 р.н., с. Стрюкове
[5] Середа Ольга Іванівна, 19223 р.н., с. Стрюкове
[6] Шевченко Іван Федорович, 1918 р.н., с. Стрюкове
[7] Барбінягра Степан Андрійович, 1928 р.н., с. Новопетрівка
[8] Василенко Євгенія Василівна, 1926 р.н., с. Новопетрівка
[9] Кравченко Катерина Опанасівна, 1923 р.н., с.Новопетрівка
[10] Стрельчук Ніна Петрівна, 1925 р.н., с.Новопетрівка
[11] Головченко Марія Максимівна, 1922 р.н., с.Олексіївка
[12] Дворнікова Євгенія Миколаївна, 1926 р.н., с.Олексіївка

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

різали робили таке як салат. Лободу їли, кришили, парили, на блашках такі блинчики, отаке люди їли".[1]

Споживали *відходи виробництва продуктів харчування, зерна, продуктів городництва, технічних культур.* "Батько мій робив на маслобойкє в то время, принесе тої макухи жменьку, та мама спече матержаників трохи, а нас четверо було, то дасть нам трошки, а малі були, та начнемо грати матержаниками тими, тою макухою, в общем, хорошого нічого не було".[2] "Принесемо з мишоловки*, мама настукає в стукалці і ото наваре, і ми їмо. Буряк їли".[3] "У нас корова була, то ми на ній і прожили. Мама пекла такі млинчики: кукурудзяна мука, трохи молока, розколотювала і в печі пекла".[4] "А зимою буряк їли, якщо був він, бо не у всіх він був, бо його з'їдали, коли він чуть підріс».[5] "Ми їли польову картоплю, кокиш".[6] "Помню, льон варили. Це як кисіль варить з крохмалу, так і він такий слизький, і маленькі зернишки такі були. З макухою мама вареники варила, пиріжки пекла".[7] "Чим могли ділились, кусочком того малая. А це вже було сильне багатство. Це його пекли на чомусь, на чому було. Оце він як корж, з отходів, з кукурузної муки, а там були всякі отходи. Ті отходи заколотили, заліпили, трохи сємочок добавили, трохи якоїсь крупи, буряну трохи, ото вже і малай".[8] "Батько віку приносив, це така наче горох, така кругленька, тільки запах від неї страшний стояв, але варили, їли. Юшка від неї така чорна була. З бурячиння, з листя буряка, блинчики такі пекли".[9] "Даже помню, коли не було що їсти, мати зняла з печі постоли і варила нам, ось що ми їли".[10]

Вживали *м'ясо свійських і диких тварин, м'ясо мертвих домашніх тварин і навіть мертвих людей.* «Ходили на ставок, річку за скойками. Це не жаби, це черепахи. Як розігріти їх, вони одкриваються, так величеньки, сантиметрів десять".[11] "Батько охотник був. Бив горобці, мама їх варила. Але не всігда хватало патронів, щоб стріляти".[12] "Ходили яічки шпачині дерли. Як було треба шпаків дерти, та хто ж ноччю до лісу піде. Собирали то, що під ногами було: і сусликів, і крис, і що бачили їли, аби вижити".[13] "Горобців ловили, мама зловила раз цілий такий повний казан, нажарила нам – ото був праздник. Голубів тоді вже не було – поїли. Їли люди і собак, і котів їли. "Котів навіть їли, не то собак. Лазили по деревах, здіймали гнізда. Чула, що зажарили кота і з'їли, і родичів вгостили, а ті не знали, що кота їли, а потом було плохо. А сусликів, сусликів, та їх вже нема, тих сусликів, а тоді їх було багато, багато сиділо у нірках. І сусликів їли, а як ми їх їли, знаєте? Набирали води, заливали в нірку. Він вилізе, а ти його паличкою між вушками. Гавенята їли, брат старший ходив у ліс і дер їх гнізда, доставав".[14]

---

[1] Шкарупа Євгенія василівна, 1918 р.н., с. Олексіївка
[2] Коломієць Тамара Миколаївна, 1930 р.н., с. Андрієво-Іванівка
**Мишоловки – так звали гнізда мишей, в яких знаходилось зерно, насіння мушію.*
[3] Мальцева Євгенія Іванівна, 1920 р.н., с. Андрієво-Іванівка
[4] Таран Валентина Миколаївно, 1929 р.н., с. Андрієво-Іванівка
[5] Ємельяненко Клавдія Олексіївна, 1924 р.н. смт. Миколаївка
[6] Михальченко Анастасія Парфентівна, 1923 р.н., смт. Миколаївка
[7] Артюх Олена Миколаївна, 1928 р.н.,с. Настасіївка
[8] Бабюк Марія Іванівна, 1928 р.н., с. Стрюкове
[9] Стрельчук Ніна Петрівна, 1925 р.н., с. Новопетрівка
[10] Мараескул Агафія Аврамівна, 1928 р.н., с. Новопетрівка
[11] Іщенко Сергій Панасович, 1916 р.н., с. Андрієво-Іванівка
[12] Мальцева Євгенія Іванівна, 1920 р.н., с. Андрієво-Іванівка
[13] Рожнова Анастасія Миколаївна, 1930 р.н., с. Андрієво-Іванівка
[14] Венгер Ванда Іванівна, 1924 р.н., с. Стрюкове

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

"Голубів їли. Клали вагани на стовпчики і туди, що-небудь таке, щоб їли вони, так ловили і їли". "Дядько мій, помню, прийшов, а у нас було котеня, він його украв і з'їв. Собак їли, їх не було, бо їх всіх з'їли".[1] "Суслів, собак, їжаків. Їжаків ми ловили, кидали у піч, вони обгорали, ми з одною дєвочкою билися за їжака. Залізли з нею в яму побачили їжака, і давай видирати одна у одної, а він колючий, покололи собі руки. І все-таки я видерла, а вона пішла плачучи додому".[2] Зайців їли, то я помню добре. Батько мій ходив на охоту, наловить тих зайців, а мама всю ніч їх лупить".[3]

"Суслів їли, але вже не голодовку. Сусол чистий, бо він травичку їсть. Голубів, горобців ловили і сама їла. Закривали і у конюшні ловили. І ото м'ясо, як голубець закручували і у піч клали. А яєчка збирали, були різні яєчка. Знаю, що був тут недалеко ставок, у ньому риба подохла, та люди мішками таскали ту смердючу рибу. "Їли ми черепашки, били їх у річці. А розколиш його, а там м"ясо. Те м'ясо берем, удома зваримо, їмо". [4]

"Якщо були суслики, то вже хто піймає, то уже конєшно праздник. Люди їли і котів, і собак, ловили і їли, і де, що такого із бродячих нікого не було, тому що все з'їли. На полювання не ходили, бо не було чим".[5] "Брат мій горобців у стрісі ловив і потім обшмалював, як шашлики робив".[6] "Собак також їли і їжаків смажених, а воно м'ясо чимось свинину нагадувало".[7]

Їли усе що попадало.[8] "Сильно дохли коні (напав сап). І поки мертву витягнуть, її вже на куски порозбирають. І це м'ясо у трьох-чотирьох водах виварювали, а ті, хто нахватався того з сапом, ті і повмирали".[9] "У нас була коняка здохла, то ми її з'їли, такі голодні були, що не могли порубати того коня, ледве порубали".[10] Коняка здохла в колхозі – сто душ і всі з ножами, біжать, і по куску ділять ту коняку".[11] «Очередь стояла, де коняка здохла. У сусідньому селі люди людей їли з голоду".[12]

"Казан одшкребли од мамалиги, та змішали з водою, соллю, Та так получається дзяндра".[13]

Найжахливішими і нелюдськими були випадки канібалізму. Матері вбивали своїх дітей. "У с. Веселе жила сімя. Коли нічого не було їсти, мати старших дітей відправила до лісу, наймолодшу залишила і вбила її. Зварила. Діти їли м"ясо, не знаючи звідки воно. Люди бачили, як мати закопувала кістки".[14] Розповідали, що в Амбровому стара бабка, на яку залишили дітей, повбивала їх, з'їла. Маленький хлопчик, котрий втік, прибіг до людей і

---

[1] Ємельяненко Клавдія Олексіївна, 1924 р.н. смт. Миколаївка
[2] Михальченко Анастасія Парфентівна, 1923 р.н., смт. Миколаївка
[3] Артюх Олена Миколаївна, 1928 р.н.,с. Настасіївка
[4] Лакіза Лідія василівна, 1920 р.н., с. Настасіївка
[5] Барбінягра Степан Андрійович, 1928 р.н.,с. Новопетрівка
[6] Стрельчук Ніна Петрівна, 1925 р.н., с. Новопетрівка
[7] Дворнікова Євгенія Миколаївна, 1926 р.н., с. Олексіївка
[8] Верба Віра Юхимівна, 1925 р.н., смт. Миколаївка
[9] Діордій Володимир Михайлович, 1925 р.н., смт. Миколаївка
[10] Шевченко Марія Семенівна, 1930 р.н., с. Стрюкове
[11] Шевченко Іван Федорович, 1918 р.н., с. Стрюкове
[12] Антонюк Павліна Григорівна, 1925 р.н., с. Стрюкове
[13] Бабюк Марія Іванівна, 1928 р.н., с. Стрюкове
[14] Тарабанчук Анастасія Іванівна, 1910 р.н., с Веселе. (смт. Миколаївка) // Поломарьов В. Розповідають наші земляки - Миколаївські вісті № 70.- с. 3 від 10.09.1993. (записала Інна Стригунова)

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

розповів їм про це».[1] "У селі був такий випадок. Мати, у якої було п'ятеро дітей, порубала їх і з'їла.".[2] Люди божеволіли, не контролювали свої дії, вдавалися до непередбачених вчинків. "У сусіда була корова, він з жінкою, бувало, давали мені молока, а потів він сказав моїй матері: «Не пускай до мене своєї дівчини, бо я її можу з'їсти».[3]

Кардинальні зміни у традиційній кухні українців проявляються в приготування страв. Наведемо деякі з них:

Акація (цвіт) – вживали цвіт акації без будь яких домішок, інколи дрібнили і присолювали.

Бабка – народна назва дикоростучої трави. "Була така кукурузка, так називалася. Листячко по землі розстелене, а сама росте вверх, тоже поламали її, зривали і їли". [4]

Баланда – страва, яку варили на воді з добавкою будь-що їстівного (крупа, листя, макуха тощо. Баланду готували також із висівок, які запарювали, закисляли сливами чи яблуками і залишали на 3-4 дні. Після бродіння вода мала кислуватий смак.[5] Баланду варили з води, трави, бур'яну, крупи, борошна тощо.

"Борщ" – традиційна страва українців. Під час Голодомору його готували з висівок, запарювали і закисляли зібраними з землі яблуками та сливами.

Бриндуші (бриндолі, бриндюші) – весняна квітка. Їстивним цієї квітки є корінь у вигляді цибулини.

Буряк. Вживали листя (бурячиння) і коріння. Бурячиння різали, запарювали окропом, віджимали і випікали млинці. Якщо мали, добавляли крупу, або борошно.

Виноградна лоза. Молоду виноградну лозу очищали від волокна і їли.

Гавенята – пташенята ворони. "Гавенята їли, ми самі їли, брат старший ходив у ліс і дер їх гнізда, доставав.[6]

Дзяндра – один з видів страви на воді. "Казан одшкребли од мамалиги, та змішали з водою, соллю, так получається дзяндра.[7]

Дикоростучі рослини – пасльони, калачики, медики, кропива, лобода, конюшина, глід, ожина, какіш, повій, маслина, шовковиця, глей (застиглий сік вишні, черешні, абрикоси), горошок польовий.

Кандьор –підсолена вода з незначною добавкою борошна чи круп.

Какіш (сусай) **–** дикоростуча трава. Вживали стовбур на стадії вегетації, очичтивши його від листя.

Качани без зерна – дрібнили на шматочки, потім перетирали на жорнах.

Кукурудзяний качан ("голий", без кукурудзи) – виварювали у воді.

Козелики – "Були такі растєнія, листочки такі длінні."[8]

---

[1] Голтян Микола Васильович. (смт. Миколаївка) // Поломарьов В. Розповідають наші земляки - Миколаївські вісті № 70.- с.3 від 10.09.1993. (записав Олег Голтян)

[2] Кирилюк Ганна Іллівна 1916 р.н., с. Олексіївка Миколаївського р-ну.

[3] Котик-Ковальчук Антоніна Олексіївна 1922 р.н., с. Городниця на Вінничині. Записав Жмурко Сергій Леонідович, 14.03.93.

[4] Верба Віра Юхимівна, 1925 р.н., смт. Миколаївка

[5] Кожухар Сергій Федорович, 1925 р.н., смт. Миколаївка

[6] Верба Віра Юхимівна, 1925 р.н., смт. Миколаївка

[7] Бабюк Марія Іванівна, 1928 р.н., с. Стрюкове

[8] Верба Віра Юхимівна, 1925 р.н., смт. Миколаївка

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Конина – вживали м'ясо дохлих коней, які гинули від хвороб чи голоду. Щоб не отруїтися м'ясо виварювали у трьох-чотирьох водах, "а ті, хто нахватався того з сапом, ті і повмирали".[1]

Кукурудзяні зерна ("пукоші"). "Пукоші – сучасний "попкорн". Готували так: "топили піч, висипали кукурудзу, коцюбою розстеляли його, а тоді воно начинає лопати".[2]

Куліш – традиційна страва українців. Тоді куліш варили так. В окріп сипали крупи, помішували. Те, що отримували, називали похльобкою.[3] Страва приготовлена на воді, як правило, з сім'ян дикорастучих трав. Однією з таких є мушій. Качалкою чи пляшкою перетерали на столі, відділяючи зерно від лушпиння, лушпайки зливали, а зерно варили.

Латура – їжа, віддалено схожа на суп. "це суп такий, і в ньому було дві ягідки".[4]

Липа (листя) – вживали без будь якої обробки. "Помню, весною з липи листя їли".[5]

Лобода – лободу парили".[6] Виготовляли млинці, які називали лободяниками. Їх ліпили з лободи, без будь яких домішок. Казала, що млинчики, а їсти їх не можна, але ж голодна".[7] Варили і вживали насіння лободи.

Льон – варили зерна льону. Така страва була схожа на розбавлений водою крахмал.

Макуха – відходи соняшника при виробництві олії. Вживали як окремо, так і як добавку при приготуванні матаржаників. З макухою варили вареники, пекли пиріжки.

Малай – хліб з кукурудзяного борошна (за браком житнього чи пшеничного борошна). У 1932-1933 роках "...це вже було сильне багатство", бо "...пекли на чому було. Оце він як корж, з одходів, з кукурузної муки, а там були всякі одходи. Ті одходи заколотили, заліпили, трохи сємочок добавили, трохи якоїсь крупи, буряну трохи, ото вже і малай".[8]

Млинці – страва, приготовлена здебільшого з трав, в рідких випадках з добавленням крупи, борошна. «Збирали калачики, медики, акацію, а мама робила млинці якісь".[9] "Мама пекла такі млинчики: кукурудзяна мука, трохи молока, розколотювала і в печі пекла".[10] Змішували щавій, лободу з мукою з виноградними відходами.

Ожина – дикорастуча рослина, схожа на малину. Має кислі на смак ягоди синього кольору. Вживали як їжу.

Похльобка – страва на воді, до якої добавляли петрушку, укроп, борошно і трішки якоїсь крупи.

Птахи (дикі) голуб, горобець, шпак – вживали у смаженому вигляді Смажили на відкритому вогні чи у казані. Іноді м'ясо скручували, як голубець, і запікали у печі.

Пташині яйця – збирали і споживали яйця різних птахів".[11] "Ходили яічки шпачині дерли."[12]

---

[1] Діордій Володимир Михайлович, 1925 р.н., смт. Миколаївка
[2] Плутар Валентина Леонтіївна, 1928 р.н., с. Стрюкове
[3] Парталоха Марія Ігнатівна, 1930 р.н., с. Стрюкове
[4] Мальцева Євгенія Іванівна, 1920 р.н., с. Андрієво-Іванівка
[5] Іщенко Сергій Панасович, 1916 р.н., с. Андрієво-Іванівка
[6] Рожнова Анастасія Миколаївна, 1930 р.н., с. Андрієво-Іванівка
[7] Зелінська Лідія Василівна, 1929 р.н., смт. Миколаївка
[8] Бабюк Марія Іванівна, 1928 р.н., с. Стрюкове
[9] Мальцева Євгенія Іванівна, 1920 р.н., с. Андрієво-Іванівка
[10] Таран Валентина, 1929 р.н., с. Андрієво-Іванівка
[11] Лакіза Лідія василівна, 1920 р.н., с. Настасіївка
[12] Рожнова Анастасія Миколаївна, 1930 р.н., с. Андрієво-Іванівка

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Риба (дохла). Люди змушені були вживати дохлу рибу. "...риба подохла, та люди мішками таскали ту смердючу рибу...".[1]

Скойки – так називали черепах, мясо яких вживали як окремо, так і додавали при приготування страв: "як розігріти їх, вони одкриваються, так величеньки, сантиметрів 10".[2]

Суп – страва на воді. Варили з щиру, лободи, інших трав. Один з рецептів. "...травичку, какіш, козелики чистили, кришили, посолювали і їли, потом водичкою запивали".[3]

Тварини (дикі) – ховрахи (сусли), зайці, їжаки, щури. М'ясо вживали у звареному і смаженому вигляді.

Черепашки – збирали у річках. М'ясо вживали вареним і смаженим.

Шипшина – вживали як в сировому стані, так і відвар.

Щавій ("кінський щавель") – дикоростуча трава. Вживали листя і зерна насіння.

Щир – бур'ян. "Нарвемо щирія, наваримо з лободою. Наваре мама тої води зеленої, муки, або крупи туди всипе. Не зажарки, нічого, не масла ніякого".[4]

x x x

Ми навели не просто сумні розповіді, вони жахливі. Інших нам не розповідали. Виникає питання, чому інших розповідей ми не почули. Адже опитування свідків здійснювалось не вибірково, а за списком всіх живих. Не почули людей, які у ті роки не бідували і не голодували. Не має серед свідків підтримки тих, хто й сьогодні продовжує стверджувати, що причиною голоду слід визнати несприятливі погодні умови, неврожай, а не сплановані радянським режимом дії, спрямовані на знищення українського селянина. Переважна більшість свідків Голодомору визнають, що винуватцем Голодомору була тодішня радянська влада, і не тільки місцева. "Врожай то був, але сказали, що треба виполнять план. Це все местна власть. Спеціально активісти були села, які раніше у поміщика були. Забирали все: і зерно, і худобу, і речі. Якщо одна корова, то оставляли. Один прийшов, та як вдарив ту корову каменюкою, вона впала, і коли вже її різали, одні кості оставалися. Спеціальна бригада ходила, дивилася, що там є".[5] "Росія винувата в голоді, не я ж дала приказ. Тільки дали з Москви, видно, приказ. А казали, Сталін це робив".[6] Звинувачують Сталіна, Берію інших керівників держави. Можна стверджувати, що такі думки були розповсюджені серед населення у 1932-33 роках, адже у повоєнний період за радянської влади питання Голодомору не обговорювались. Тобто ще тоді українські селяни шукали і давали відповідь на питання чому при врожаї люди гинуть від голоду.

Про те, що Голодомор був штучним, був наслідком продуманої політики радянського уряду, знали пересічні селяни. Вони мали достатньо незаперечних доказів – порівняно непоганий врожай зернових культур, утримування у місцевих складах зібраного у селян збіжжя інше. «У ті роки розуміли, що голод був створений навмисно».[7] І це при тому, що в центральних степових районах Буго-Дністровського межиріччя ситуація виглядала дещо кращою. Порівняно з селами сусідніх областей, наприклад, Вінницької, Кіровоградської.

---

[1] Антонюк Пауліна Григорівна, 1925 р.н., с. Стрюкове

[2] Іщенко Сергій Панасович, 1916 р.н., с. Андрієво-Іванівка

[3] Кравченко Лідія Олександрівна, 1927 р.н., с. Стрюкове

[4] Цапенко Володимир Андрійович, 1925 р.н., с. Андрієво-Іванівка

[5] Стрельчук Ніна Петрівна, 1925 р.н., с. Новопетрівка

[6] Лакіза Лідія Василівна, 1920 р.н., с. Настасіївка

[7] Письменна Марія Никифорівна, 1923 р.н., с. Панькове, Бобринського району Кіровоградської області. (записано Драченко Н.А. 18.03.93)

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Тут існувала розгалужена хутірська система, значно сприятливіші умови для розвитку індивідуального господарства. "Батьки переїхали з Ананьївського району, с. Андрабури у 1923 р., тому що там висока густота населення, тут землі більше, поміщики жили, степ. Люди валили хати і переїжджали сюди. Робили собі одразу такі невеликі кухеньки, а потім хто встигав, то вже будували хати получше".[1] Тут селяни жили заможніше, продовольчих запасів мали більше. Владі не вистачало ресурсів для здійснення грабіжницьких рейдів по хуторах. Тому найвідчутніший удар відчули мешканці великих сіл. Але скрізь Голодомор закінчився масовими жертвами, масштабними деформаціями культурно-побутової сфери. Тоді вони ще не стали катастрофічними для традиційної культури в цілому, однак негативні тенденції 1932-1933 років прискорили її руйнацію, значно послабили українську національну свідомість.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

[1] Стрельчук Ніна Петрівна, 1925 р.н., с. Новопетрівка

Архівні документи

Анастасевский сельсовет
Андре-Ивановский Райсполком
Постановления СНК УССР о зернопоставках. Инструкция и переписка Андре – Ивановского Райсполкома о заготовке зерна и картофеля. Распоряжения по хлебозаготовке.

Ф-4555. ОП.№1. Арх..№4. Справа 742

Аркуш 15

Председателю Анастасевского с.с. План вывозки хлеба по сельсовету за Июль месяц по единоличному сектору и колхозников стоит на мертвой точке вся ответственость за бездеятельность ложится на вас, вы были проинструктирование на совещании Политотдела однако не видно организующей роли, не обмолоту и вывозки хлеба Учится, что в этом году могут повторится случаи 1933г. Вы это должны учесть, тем болем, что в сель сов. Имеется много единоличников, которые на сегоднишний день ище не вывезли ни одного кило хлеба. План ваш по единоличниках на июль 6,96 цент. Август …..цент. и на Сентябрь 126.57 цент.

Такая бездеятельность, может привести к невыполнению обезательной хлебопоставке кроме того среди единоличников начнут появляться тенденции хлебоспрятаннию. Категорически требу ют под личною ответственость принять все к контролю обмолота и немедленно вывозу хлеба на Элеваторы. Кроме того по сельсовету вы имеете не малый план здачи картофеляИюль месяц однако не одного фунта от сельсовета еще не поступ.

Предлагаю немедлено и срочно организовать картофеля, единолич. и колхозник.

Если только будет замечено со стороны бездеятельности в этих вопросах мы примем решительные меры по отношению вас, как неспособного организовать выполнения важнейшей задачи партии и Правительства. Учтите, что из-за бездеятельности могут быть оштрафованные единоличники или колхозники ибо вывозка хлеба и сдача картофеля по колхозам проходит плохо потому что вы не требуете от МТС применить решительных мер. Настаиваю на резкое повышение сдачи хлеба колхозами колхозниками, а в особенности единоличниками в рамках инструктивного указания на совещание при МТС. При одном требую указать злостных нездатчиков среди одноличников и колхозников. О принятых мерах информуйте.

Райуполкомзагот СНК …..(ОСИС).

Аркуш 15

Всем пред. С.Советов.

При сем. Рай Уполкомзагот Снк … копий Постановлений Уполконзагот СНК СССР по Одесской Обл. от 7-го марта 1934г. К-33-58 на картофель поставках 1933 г. По области. Сдачу картофеля колхозникам и одноличникам по обстоятельствам 1933 г. Прекратить. Разрешить покупку в пределах Области картофеля для семенных целей колхозам колхозникам и единоличным хозяйствам.

Уполконзагот СНК СССР по Одесской Обл.

Аркуш 15

Председателю Андре-Ивановского р-на.

На основании розьяснения Уполкомзаг СНК на Украине возврата излишне сданного государству зерна по хлебоздаче 1933 г. следующим.

1. возврат излишне одданого колхозами зерна сверх установленного для них планов зернопоставке должен быть произведен районными организациями за счет мощных

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

ресурсов. Из других фондов возврат производится не будет. В тех случаях когда местные фонды нерасходованны на оказание помощи, колхозам можно оформить обязательство колхозу сдавшему излишне. Количество зерна государству на возврат ему этого излишка тем колхозам которые получили ссуды хлебных ресурсов. Возврат производится после выполнения колхозам выдавшим обязательствам установленного для него сдачи по хлебоздаче государству.

Райполкомзаг СНК СССР.

Аркуш 15

До Анастасевского сельсовета

Инструкция

По учету в заготовительною компанию 1934 г. Обязательной пос. картофеля гос. В связи с получившимся злоупотреблениями в 1933 г. По приемке и здачи картофекля гос. рад ССТ. Истратило налоговой картофели нарочно запутывало учет и отчетность. Во избежание недоразумений 1933 г. Райполкомзагот СНК по Ан.-Ивановск. Р-ну предлагаю руководствоваться ниже следующими указаниями.

1) Вся с-ты получившые списки от к-ты получившые списки от к-ры Райуполкомзагот СНК. О начислении обязательной поставки колхозникам единоличникам и кулацким хоз. Обязаны придерживаться строго учета согласно в ниже указанном п-фе.
2) Все колхозники и единоличники здакют причитающийся с них податок на склад ССТ. Каковое согласно указанного стандарта принимает по списку на каждого здатчика в отдельности и выдает от себя времен. Росписки на каждого здатчика в отдельности и выдайот от себя временный роспис. стаким росчетом что бы сделать обмен на форменые квитанции получены от перевалки про фактическую здачу их картофеля. Временно выданные расписки ССТ. Здатчику никем не должны учитватся в план их здач.
3) Все ССТ при отправке картофеля на указанною перевалку. За-рой. РСС. Обязательно должны составлять списки на отправленный картофель к препроводилке с указанием каждого здатчика в одельности формальною квитан. Каковая будет законной для учета и отметок в обязательствах и списках каждому здатчику о его выполнении.
4) Загот РСС, должна в вести в обязанность своему зав. Овощ. Перевалке при приемке картофеля от всех секторов нашего р-на выписывают квит. На каждого здатчика в отдельности в 4 экземплярах. Подлинник копией направлять о Заготк РСС Заготы при получении сейчас же обязана направить до к-ры СНК А.-Иван. один экземпляр и второй оставить у себя.Третий экземпляр, перевалка выдает на руки здатчику и 4, оставляет у себя.
5) Райуполкомзагот СНК, при получении перевалочно-прийомных квитан. колхозников, и единоличников делает учет выполнения по каждому с-ту в отдельности и однако временно эти же квитанц. направляет по адресу как домк. с-ту каковой согласно присланных квитан. заносит каждому здатчику в его обязательства или список. При этом отличие только фактическую здачу с его план. Учет выполнения податко-картофеля колхозами будет вестись непосредственно в к-ре Райуполи. СНК при условии что СНК каждые пять дней будет давать с-ту из вещание результат выполнения плана колхозами данного сельсовета.

Начисленный план подат. Картофель. колхозам непосредственно отгружается самими же колхозами на указанною перевалку основных заготовительных каковым является в нашем р-не Заготк РСС Колхозникам при здаче картофеля обязаны адресовать на свое имя с указанием через свое имя с указанием через свое ССТ. В виду того что

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

1) денежные расчеты за здаваемый картофель будит производится на месте ССТ, здатчику, своевременно Заготконторе РСС обязана помогать.
2) Вся здаваемая картофель на склад ССТ. Колхозниками своевременно должна вывозится колхозами своевременно должна вывозится колхозами к каковым относятся здатчики колхозники. Вся здаваемая картофель единоличниками через ССТ возлагается обязанность на сельтиторганизации доставки на паревалку втом случае если указание здатчикуне имеют НАТО возможности.
3) Заготконтора РСС обязана сейчас дать инструкции всем прийомным пунктам периферии ССТ. и перевалки прийома доброкачественного картофеля утвердженное комитетом по стандартизации при СТО потому что не доброкачественный картофель принимать не будут. Дать установку прийомщику на прийомных квитанциях указывать сектора.

Всякие выдачи картофеля без разрешения на то Райуполкомзав. СНК виновные будут привлекатся к уголовной ответственности.

Зам.Райуполкомзагот СНК. ПО Андре-Ивановскому р-ну.

Анастасівський сельсовет
Андреивановского района
„Протоколи колгоспів по Настасівській сільраді"

№ 4555 оп. №1, спр.№3, аркуш 10

Протокол

Зборів групи бідноти при колгоспі Прапор Комунізму яке відбулося 2/1-32 року присутніх 17 душ

За головуванням Коваль В.
За секретаря (підпис)

Порядок денний

1. Поточні кампанії та участь бідненько батрацької групи
2. Вибори делегатів на рай.колгосп. зльот
3. Поточні справи

Слухали інформацію Петренко В. Про участь бідноти во всіх біжучих політичних кампаніях та активна участь бідноти в ліквідації грошового заборгування як той 3 вирішальний і інше та про участь бідноти в політичній кампанії хлібозаготівлі, про роботу та збільшення членів Т.С.О.

І слово т.Резнікова який роз'яснював про стан розвитку нашої країни і що повинні сплатити 3 вирішального

Ухвалили: Прийняти саму активну участь у всіх кампаніях та організації гуртків Т.С.О. і т.і. та крім того повинні покласти всі сили на те аби виконати все що було зазначено і притягти все населення, цебто втягти в роботу.

1) Предложения Резнікова (додаток) допомогти організаційно так і матеріально виконанню у всіх цих біжучих політичних кампаніях

2) Виявити лишні в колгоспників харчі і припинити з колгоспу продуктів для харчування.

Ухвалено: прийняти всі пропозиції в цілому з додатками якто1)Петренко, 1) і 2) Резнікова. Ухвалено прийняти одноголосно

Слухали про вибори делегатів на рай колгосп.зльот

Ухвалили Послати слідуючих товаришів

Короткий М., Юрко Лукій, Тищенко Лампій, Михайлик Яків, Коваленко Килина

Поточні справи

Зауважив Петренко В. Голова к/г про те, що потрібно всім колгоспникам краще відноситися до всіх кормів.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Протокол

Аркуш 14

Общого собранія «Правда Праці» при пос. Ново-Григорівка Настасівської ср. Андре-Івановского району. Під головуванням т. Хлібного Миколи члена Грушковского та секретаря Фмішика, де присутніх було 30 душ 31/ I 32 р.

Повестка денна

1. Інформаційна доповідь /відчіт/ голови правління та зав.хоза.
2. Посів. кампанія
3. Позика третього вирішального
4. Довибори правління 2-х члів правління
5. Біжучі справи

Слухали отчет голови к/г Данилова М. де по його доповіді недостача ячменю і овса 130 пудов

Отчет зав.хоза Думрови М. Збори колектива знаходять роботу правління зовсім не задовільна, яка відбилася на колективному господарстві в цілому; се саме: невиконання господарчо політичних кампаній, як-то хлібозаготівля, не проведенню массово політичних робіт і не стягнення грошей 3 вирішального року та безгосподарність в колгоспі.

Правління на протязі всього часу було відірвано від к/г маси. Якої не змогло організувать як слід на борьбу з тими проривами які малися в колгоспі.

Правління слідило як слід за процесом праці у к/пі що і на сьогодні мається ще на току соняшник не молочений, а також не вивезена кукурудза на елеватор та не молочені соняшники. Які лежать на колгоспних коморах, без людського догляду до цього не організовано мас для ударної роботи, щоб покінчити і вивезти мішки в державні склади та заводи.

Правління протягом всього часу не слідило за станом колгоспівського господарства і допустило низку крадіж колгоспівського майна. Правління знаючи отакі безгосподарності і розкражи к/г хліба і майна не притягало до судової відповідальності.

Слухали інформацію т. Дубравіна о 3 вирішальном році.

Тим що у нас зараз кінчається 3 вирішальний рік а сплата чл. артілі совершенно кволо продовжено. Як колгоспи малі то повино всім до цього взятись до казати що ми допомагали і строїли соціалізм. Втім що у нас плохо відносяться до сплати 3 вирішального, де всім треба до цієї справи взятись енергійно.

Ухвалили: на загальних зборах ухвалили аби 3 вирішальний взяти активно постаратись як найкоротший термін сплатить 3 вирішальний де цим допоможи скоріше построїти соціалізм.

Біжучі справи: О тим що міняку Якову пропонується в срок 24 години забрати свої лошата у к/г. У разі цього небуде зроблено то буде сключено із к/г як капіталізм на селі.

«Звіт плану хлібозаготівлі»

Фонд 4555, опись 1, справа 2, аркуш 17.

Протокол пленума сільради Настасівської

1) Заслухавши доповіді про стан хлібозаготівлі по Настасівський сільській раді. Пленум правління колгоспів вважає, що план хлібозаготівлі колгоспами в цілому не виконано.

2) Особливо неприпустимо ганебне ставлення до виконання по культурам , якщо пшениці та жита, які по всіх колгоспах далеко не виконано навіть на 50 відсотків, не дивлячись на реальність.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

3) Зважаючи на те, що план по культурам, особливо по пшениці та житу цілком реальний,який мусить бути негайно виконаний, не дивлячись не на які перешкоди, які мають місце з боку куркуля та його агента підкуркульника, який дійсно має вплив ще на деяку частину колгоспників навіть на членів правлінь колгоспів, який всіма заходами намагається перешкодити нашим державним плановим зевданням у виконанні хлибозаготівлі.

4) Зважаючи на величезні державні значення у виконанні плана заготівлі та практичного переведння його в життя.Утворення бригади для безпосередньої постійної праці прикріпити їх д кожного колгоспу. Визначивши в кожній бригаді бригадира,на якого покласти відповідальність за перевення праці.

5) Запропонувати уповноваженим н./ пунктів та правлінь колгоспів мобілізувати всю громадкість навколо всіх політично –господарських компаній на успішн виконання завдань та мобілізувати всю наявну тяглову силу й реманентом, якими попутно відвантаження свого хліба відправлояи підводи згідно наданого плана на глубінки для відвантаження на елеватор.

«Засідання президії Настасівської президії»

Фонд 4555, опис 1, справа 2, аркуш 61.

Протокол №11

Засідання президії Настасівської с\р. Андре –Іванівського р-ну.Присутніх було членів с\р. 12 осіб, кандидатів 2 – разом 14 осіб; голова –Лукашевич В.П. секретар-Безимяний Г.А.

Порядок денний:

1)План хлібозаготівлі;

2) Посів компанія;

3)Мобілізація коштів;

4)Біжучи справи.

Слухали: т –ща Лукашевича про план хлібозаготівлі, слово т-ща ПетренкаВ.М., слово т-ща Гуляновського П.В., Мартинова Г.П., Михайлюка А.М.

Ухвалили: заслухавши доповіді окремих т –щів, які відмітили , що план хлібозаготівлі по Настасівській с\р. призідія с\р вважає за зірваний, окремими колгоспниками, які систематично відволікають, все далі і далі , аби пошкодить цим самим д-ві, та займаються самоспоживацьким настроєм , а тому призідія с\р ухваляє повести рішучу боротьбу з такими колгоспниками, які, відволікають план та успішно виконують план хлібозаготівлі перед державою.

«Протоколи пленума сільради й президії сільради Настасівської»

Фонд 4555, опись 1,справа №2, аркуш 22.

ІНФОРМАЦІЯ

Про участь профспілок у збиральніцкий та хлібозаготівельній компанії по В-Олександрівському р-ну на 14/12-32 року.

1\ Перед началом збиральної компанії, було переведено збори в усіх профорганізаціях р-ну у збиральній компанії.

2\ в порядку буксиру профорганізаціями р –ну власними силами та в порядку буксиру скошено по колгоспах 5072 та хліба та 2337 та сіна , у підшефних колгоспах.

3\Зароблено членами спілки всього трудоднів на косовиці 7586

4\ 27 –го листопада надіслано на хлібозаготівлю 16-ть бригад до 16 –ти відсталих колгоспах при 92-х членах спілки, які бригади мобілізовані з 29\11 –по 12-32 року .

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Крім того мобілізовано 32 чоловіки члени спілки рахівничого облікові роботи , які виявили в колгоспах трудодні, які затрачені не на виробництво 2700 тріднів . які описані ,як не законні нараховане.

5\Виявили незаконно розданого хліба в колгоспах 137 центнерів.

6\З 1\11 –по 12 \12 – 32 року надіслано агітбригаду до с. Н- Архангельського 100% вихід на роботу колгоспників .

7\По 3-х МТС нашого р-ну виділено уповноважені із президії та пленума РПР , які відповідають за справу хлібозаготівлі по цих МТС .в наслідок найкращої роботи бригад в, та бригадирів надісланих РПР , та дякуючи масовій культроботі серед колгоспників , які організовані кращими ударниками членами спілки мається 100% виконання плану хлібозаготівлі по тслідуючих колгоспах.

Член Президії РПР /Шаповал /

13 /12-32 рік.

«Протокол пленума сільради й президії сільради Настасівської»

Фонд 4555, опись 1, справа 2.

Заслухавши доповідь про хід нині засівної та х/заг. Компанії пленум вважає за саме найнеприступне на 20/10 засіяне не виконано засіву на 50% х/заг. На 16% .

Правління колгоспів не розвернули дійсної большовицької боротьби за виконання планних завдань по с/заг. , а тому запропонувати категорично під особисту відповідальність голів правлінь колгоспів негайно зрушити справу за виконання планової та х / заг. , організувавши працю серед колгоспів .

Запропонувати використовувати всю наявну тяглову силу наповну й забезпечити планом виконання у зазначені РВК терміни до 25/10 =1932 року.

«Протоколи пленума сільради»

Фонд 1763, справа 104, опись 1, аркуш 20 .

Протокол

Нарада Профактиву В – Олександрівської Райпрофради , Одеської обл.

14 грудня 1932 року.

Присутні : Уповноважений ОРПС т-щ Іврусов.

Члени Президії РПР т –щ Чевнявський , Клименко , Шаповал .

Слухали : Про виконання плану хлібозаготівлі по в- Олександрівському р-ну та практична участь профспілок в ній Уарусов зазначив , щр по р-ну на сьогодня виконано плану хлібозаготівлю тільки на 49,5 % , що з'являється зовсім неприпустимо в данний момент , коли послетарська суспільність підготовлюється до вступу 2-ої п'ятирічки ,а тому проорганізації повинні рішуче вдарити по плану хлібозаготівлі і найближчим часом закінчити його виконання на 100% .

Ухвалили: Проробити відозву голови РПСУ т. Сухомлина 16-17 грудня по всіх організаціях р-ну, пов'язуючи з виконанням хлібозаготівельних планів.

Голова /Шаповал/

Секретар /Клименко/

Переписка обл.бюро обкома КП(б) У с ЦК КП(б) У и райкома партии по вопросам хлебозаготовок и подготовке к весеннее-посевной кампании.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.І. МЕЧНИКОВА

Ф – 11, Дело № 115, опись № - 1 аркуш№ 8 10.02.1932 - 25.06.1932.
На 79 листах.

Затверджено Бюром РПК з 12/II

Протокол № 29.
Постанова

Про популяризайію постанов ЦК та РНК про хлібозаготівлі й м'ясозаготівлі та про розгортання колгоспної торгівлі.

Відзначити велику політичну важливісьть постанови партії та уряду з 6/II-32р. «Про хлібозаготівлі із урожаю 1932р. та розгорнення колгоспної торгівлі хлібом» - постанова з 10/III-32р. «про план скотозаготівель та про м'ясну торгівлю колгоспів» колгоспників і одноосібних трудящих селян» Бюро РПК Ухвалює:

1. Партійним осередкам розгорнути роботу по глибокій проробці та визначенню коммуністами та комсомольцями цих постанов, що є запорукою ще більшого організаційно-господарського зміцнення добробуту пацюючих міста й села. Постанови проробити на загальних відчинених зборах партійців, за участю робітничих колгоспних та бідняцько-середняцьких мас села.

2. Проробку постанов підкорити боротьби за найшвидше і найкраще виконання планів сівби, зокрема бавовника, за щонайбільші врожаї за розвиток тваринництва в Районі.

Постанови широко популяризувати на зборах колгоспів поодиноких господарств і окремо на виробничих бригадах колгоспів, нещадно борючись з куркульсько-ворожими тлумаченнями цих постанов.

3.Доручити організаціям РВК, РКС та РСС проробити практичні міропріємства в справі реалізації цих постанов.

«Переписка облбюро обкома КП(б)У с ЦК КП(б)У і райкомами партії по вопросам хлібозаготовок і підготовці к веснянно-посівній компонії»

Фонд №11, Опис №1, Справа №10, Аркуш 58

Постанова

Бюро РНК про стан тяглової сили в звязку з переведенням сіву і жатви на кінську силу.

Заслухавши доповідь товариша Вархийка про стан кінського тягла в зв'язку з переведенням сіву Бюро РНК константую: що наслідком створеного самопливу проводінні колглспів так і партосередками о поголові коней в степу в час роботи, датуючи за квітень 1932р. по району загинуло 963 штук коней цьому сприяла як надзвичайно холодна погода, а також і куркульська робота в догляді коней, несвоєчасна дача кормів та недоброякісне ставлення і не своєчасне виготовлення та наложення підбір і самого тягла, а тому:

1. Засудити думку Фракції РКС. Правлінь колгоспів, а також і частки партосередків, що загибель коней утворилася дякуючи холодній погоді та систиматичного випадання дощів.

2. Комсомолу який недосить приділяв уваги зберіганню коня, а також тримання його в неприпустимих умовах.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

«Переписка облбюро обкома КП(б)Ус ЦК КП(б)У і райком партії»

Фонд №11 Опис №1, Справа №10, Аркуш 30

Після постанови ЦК про зняття МТС, РНК перевів збори активу по селах та збори по усих колгоспах. Питання було поставлено, що лише виконавши повністю плани хлібозаготівлі район матиме про залишення МТС. Реагування колгоспників на зняття МТС такі: поголовна більшість дуже стурбована зняттям, чимала частина виявляє повну байдужість мовляв «зняли то і нехай знімають справа їх», була низка окремих ворожих виступів: «хіба МТС переходний прапор, що то дають то знімають»(Юревка), «хіба МТС левун, що літає з завода на завод»(Липяжка), «зняли МТС нехай знімають на свою голову, все рівно колгоспи голодом розвалюють»(Липняжка).

Парторганізація розуміє цілком усю важливість зняття з району МТС, пленум і РНК ухвалили включити директора МТС в партію, Голову РКС зняли з керуючої роботи та вивести з членів правління, Керуючому Зав Райвіділом оголосив догану.Навкруги зняття МТС та застережень центральної преси мобілізуєм парторганізацію і колгоспні маси .

Замість зайняти вирішальні позиції під керівництвом партії комсомольці і навіть цілі осередки стали на шлях підспівування куркулів. Ми маємо факти виступів осередків і окремих комсомольців проти хлібозаготівлі.

Ось осередок с. Болавного Миколаївського району. Тут 21 комсомолець. Голова колгоспу куркуль зривав виконання планів хлібозаготівлі та сіваби. Секретар КСМ осередку - син одноосібника, другий член бюро- одноосібник і третій син куркуля. Бюро мало звязок з куркульським осередками, не реагувало на куркульську політику в середині колгоспу, не мобілізували комсомольців на борьбу за хліб, і таким чином фактично надалі осередок виступав своїми діями проти хлібозаготівуль.

Ще показні факти маємо в с. Біляєвці Одеського району де група з 4-х колгоспників, з них один комсомолець, систематично розкрадав колгоспний хліб. За це їх судили. Комсомолець був об'їздником-сторожем і сприяв розкраданню хліба.

Комсомольці колгоспу «518» Цебриковського району не зважаючи на свою власну постанову про те, щоб «боротися за виконання плану хлібозаготівлі найближчими днями», на бесіді через 5 днів заявили, що план не реальний і ми його не виконаємо. Колиж я запитав комсомодьця Слона який висловлювався проти хлібозаготівлі, який план у колгоспі, на скільки його виконано, скільки ще є необмодоченого хліба, скільки можна намолотити. Він нічого не знав.

Виявляється в осередку є комсомолець Шевченко, який проводить відверту куркульську політику і розкладницьку роботу в осередку і в колгоспі. Секретарювавши в осередку Шевченко призвів його до розвалу.

Навівши ще декілька прикладів роботи куркульської агентури в лавах комсомолу, товариш Коєвський каже:

В організації ще не поборені опорністичні настрої про нереальність плану хлібозаготівель.

План без сумніву цілком реальний. Його треба безвідмовно виконувати тай факт що в окремих місцях є велике розходження між обмолом та вивозом хліба найкраще свідчить, що є великі втрати під час обмолоту.

Треба реально підійти до справи, зважити всі обставини, можливості, мобілізувати дійсно всі ресурси і працювати над виконанням плану хлібозаготівель встановлені партією термінів.

Жовтень і перші числа листопада характеризується наявністю опортуністичних і демобілізаційних настроїв у цілому ряді районів, наслідком чого ці Райкрми і осередки майже припинили боротьбу за хліб.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

«Переписка бюро обкома КП(б)У с ЦК КП(б)У і райкоми партії по вопросам Хлібозаготовок і підготовки до веснянної посівної компанії»

Фонд №11, Опис №1, Справа №10, Аркуш 31-2

До ЦК КП(б)У (сектор 5)

Інформ лист на 30 січня 1932 року. В хлібозаготівлях зрушень немає, заготовлено за четверту п'ятиденку 4 цент., за пяту 50 цент., заготовляється за рахунок вишуканого переобмолу соломи.

Про-промком-на хлібозаготівлі прибуло до району на 430 тис. товару, реалізовано лише на тисячу карбовенців. Судячи по ходу реалізації, промкрам реалізованим не буде і до 20 лютого. Настрої навкруги промкраму, є чимало активно ворожих є такі що належить мовляв під хліб, а потім будуть продаватися за гроші.

Стан по кожному району покращав, дуже поганий стан колгоспних свиней, через брак фуражу та концентрированих кормів-приймаємо завжди до покращення. Спостерігаються масові випадки забою худоби, а особливо молодняка.

Політичний стан району такий характерно про колгосп передовий і всі сталі у виконанні планів хлібозаготівлі. «Передовий» один з передових колгоспів у виконанні плану (виконав пшеницю на 45%) недовиконав плану вцілому на 400 пудів виявляє великий ентузіазм перевіває полову, солому молотить і т. д. Самий відсталий у виконані плану «Шлях до комуни», що виконав лише на 39% свій план, стоїть на межі розкладу, народ не виходить, дисципліни немає, з 114 дворів залишилося 42, останні виїхали, до виконання ставиться дуже вороже за що знято два правління, одне засуджене, намолотивши з соломи великими зусиллями бригади ЦК, 27 пудів жита, коли було поставлене питання про вивіз цього жита у червону валку, то не лише колгоспники, а і правління заявило заберете ці 27 пудів покидаємо усе: коні, господарство і нас не питайте. Приведений приклад характерний для переважної більшості передових і відсталих колгоспів.

За останні дні було 3 випадки, що колгоспники бідняки з явно ворожим настроями, було з колгоспів забрано корови (усуспільнені). Приводом забирання були-такі настрої: ви нас душите голодом і т. д.- два випадки, а один випадок бюрократичне ставлення права колгоспу що не давала колгоспниці молока при наявності хворої сім'ї, через те що мов вона не ходила на роботу. Корови повернуті назад, заходи відповідні прийняті, двох з колгоспу виключено.

Було за останні дні два випадки (Осички), до сільради та колгоспу були приведенні і залишенні п'ять душ дітей, нате мов їх і годуйте. В (Липняжці) Колгоспник Назаров, бідняк активіст голодний немає чого їсти і я з дітьми повішусь, а потім почав плакати. Таких випадків є дуже багато. Безперечно є чимало з них правдоподібних. Але є такі: біднячка Іванова - колгоспниця теж плакала і загрожувала сільраді що з голоду повіситься. Дали Їй пуд картоплі з колгоспу, а потім перевірили і в неї оказалось: 5 пудів борошна, 1,5 пуда кукурудзи, і пуд соняшників та 10 пудів картоплі.

В кожному колгоспі і кожному селі є незначна частина колгоспної бідноти, що у неї зовсім немає чого їсти і вже по місяцю бідното живе дуже тяжко. Навколо них куркульські провокації і ворожнеча про голодування бідноти і середняків. На цій підставі куркульський елемент може політично і матеріально закабаляти цих незабезпечених колгоспників за миску борошна, кукурудзи і т. д. З другого боку створити тенденції, що влада і колгосп повинні взяти на себе заботи про харчування, може привести до того що 90% колгоспників пред'являтимуть вимоги їх задовольнити продуктами і харчами.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.І. МЕЧНИКОВА

РНК вважає, що у поодиноких крайнє тяжких випадках треба посилити роботу колгоспних кас взаємодопомоги.

За останній час по району, частенько стали виявлятись, кустарні, виготовлені від руки, листи і листівки проти рад влади.

27 січня (Олександрівка) спалено найбільшу колгоспну скирду, з явно куркульською ворожою метою, щоб не перемолочувати.

В політичний настрій характеризується надзвичайно розповсюдженим дворушництвом: голосують, обіцяють, приймають забовязання, запевняють, що і потім зокрема кожний не виконує плачучи що сидить без хліба, найбільш типічні масові настрої такі: «Влада забрала хліб, нам прийдеться вмирати з глоду», «Влада не дає нам харчових продуктів немає чого нам ходити на роботу у колгоспи».

Політичний стан району став більш напруженим ніш раніше, серед мас колгоспників стає все більше незадоволених. Потрібна дуже велика робота по підготовці до весняної сівби щоб забезпечити виходи на роботу і організацію самої роботи. РНК уділяє цьому зараз певну увагу. Про це я ЦК писав.

Виконання фін плану першого квартала по підготовці на 25.01.- 32%, на 1-го лютого буде біля 40%, ще остаточно зводка неокладна.

План скотозаготівлі на 1932 р. виконано... 28 січня по всьому району проведено пробну виводку коней. В окремих селах пройшла з великим підйомом. В Липняжці відбувся мітинг понад 4000 колгоспників, пройшло з великим ентузіазмом.

Секретар РНК/Вабенко

30 січня 1932 р.

О хлебозаготовках

ЦК имеются сведение о том, что работники Эмиловского пункта Заготзерно – Левянт, полученный из партии по чистке, и качественник Ойхберг при сдаче дел новому заведующему Элеватора желая скрыть наличие сгнившего и проросшего зерна, образовавшегося в следствии преступного складирования последнего, вывезли его в ночное время, закопав в ямы и разбросав его по степи.

На территории Элеватора обнаружено шесть дм закопанного, сгнившего и проросшего зерна. Всего по неполным данным разброшено по степи и закопано в ямы свыше 1000 пудов зернохлеба.

Недалеко от Элеватора в бурьянах степи и канавах обнаружено рассыпанное и проросшее зерно.

Кроме того, имеются сведение, что зам. управ. Бродский, будучи на Эмиловском пункте, где ночью закапывался хлеб, обнаружив по приходе на другой день отсутствие сгноенного хлеба, заявил: "вот это хорошо сделали".

Образовавшегося в следствии преступного хранения, в ночное время выносили зерно в степь по 4 – 5 мешков и рассыпали его в бурьянах обнаружена масса рассыпанного проросшего зерна - пшеницы и ячменя в количестве до 120 пудов.

ЦК КПБУ предлагает сообщить, известно ли об этих фактах Одесскому Облому и что сделано.

Питання хлібозаготовки компанії

Річний план хлібозаготівель по області в розмірі 415. 657 тонн 185. 355.077 пудів, що його розверстано по районах, секторах та культурах та якого прийнято районами – затвердити з

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

метою правильного розподілу плану по селах та колгоспах дозволити Райпарткомом зробити 2 відсоткову страховку на районовий план.

План мірчука по області прийняти в розмірі 80000 тонн т. т.

План хлібозаготівель на серпень місяць визначити в 25 мл. Пудів. Доручити тов. Ночвовкіну протягом трьох днів розділити серпневий план хлібозаготівель по районах, секторах, культурах та п'ятиденних його на затвердження Бюра.

Взяти до відому до відому заяву умовно-важеного РПО в справі заготівель про організацію в області 70 глибинних пунктів.

Уповноважений на збиральну та хлібозаготовчу кампанії Андріє – Іванівський р-н. Вягкутов Лойтер.

Про перебіг хлібозаготовок

Відмінити, що не пропустимо низький відсоток виконання планів хлібозаготівель за першу декаду серпня стався через затримку доведення та обговорення планів на керівництві від РПК та самопливних настроїв в райпорторганізаціях. Відмічаючи особливе відставання виконання хлібоздачі про куркульсько - заможній верхівці та одноосібних , запропонувати райпарткомам посилити роботу щодо виконання хлібозаготівель одноосібними господарствами та приділити особливу увагу терміновому закінченню плана по куркульсько – заможним господарствам.

Зважаючи на те, що при обговорені на загальних зборах виявлено антихлібозаготовельні настрої не тільки серед значної готики колгоспників, а й серед окремих членів партії й комосольців, - запропонувати райпоркомат посилити виховавчу роботу серед членів партій та комосольців, викриваючи право – політичну роботу серед колгоспних мас надаючи особливої уваги регулярній роботі з колгоспним колективом.

Констатувати особливо неприпустиме відставання у виконанні серпневого плану по районах: Зіновіївському, Інамятьському, Істилівському, В – Висківському, Н.-Миргородському, Н.-Бугському, Н.-Українському, Братському, Бобринетському, Н.-Архапгельському, Любашівському, Хмелівському.

З інформації членів Юкону виявилося, що по деяких районах по відношенню до колгоспів мали місце помилки щодо розміру доведених планів, хлібозаготівель, в той час районні організації не відважуються виправити ці помилки.

Відлягаючи цілком неприпустимі відстоювання в скритувані хліба,- ще раз запропонувати райтеркомам мобілізувати всі сили, що протягом найкоротшого часу, не пізніше 20-го серпня, закінчити скиртування.

Схвалити телеграму, що її надіслано з підписами т.т. Маркфітана та Пахало ва – про зменшення планів хлібозаготівель на серпень окремим районам, а тим, щоб усі сили переключити на скритування.

Запропонувати райтеркомам широко популярна – ував. Постанову ЦВК та Раднаркому про охорону суспільної власності, довівши її до кожного колгоспника та мобілізувати маси для активної боротьби з втратами та крадіжками.

Зобов'язати Прокуратуру ти Суд прискорити проходження та розгляд справ, що пов'язані з продажем хліба колгоспами й крадіжками, відповідно до рішень ЦВК й Вазняркому СРСР від 7/VII 32 року.

О ходе хлебозаготовках

Выполнение плана хлебозаготовок 126. 277 тонн – 36,9% по сельскому сектору на 25-ое августа признать совершенно неудовитворительным.

За совершенно недопустимое отстование в выполнении месячного платя хлебозаготовок предупредить Бюро РПК: А.-Ивановского 11,1%.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Отметить, что в большевстве районо-местные партийные, советские и комсомольские оранизации немобилизовали портоганизацию, комсомол, и широкие массы колхозников на выполнения плана хлебозаготовок, путём неправильной выдачи авансов, чрезмерных розходов на общественное питание, воровства хлеба во время обмолота и соскирд, спекуляции хлебом.

Про одноразовий податок на одноосібників і стягнення штрафів по хлібозаготівлі

Не дивлячись на те, що терміни оплати одноразового податку однохлібні коли вже пройшли значне гниття районів, особливо ті, що відстають у хлібозаготовках не забезпечили його стягнення, не використали, тим самим, усіх фінансових важелів для завершення у найкоротший термін хлібозаготівель штрафи по хлібозаготівля, подвоєння одноразового податку злісним невдатникам хліба.

Вопросы хлебозаготовок

Отменить преступную недооценку со стороны большества районных организаций такого важнейшего дополнительного источника хлебосдачи, как обмолотсоломы и перевешивание половы, переоблюлот соломы на 10-е января в размере лишь 10% плана дал выход зерна свыше 6 000 тонн, что подтверждает безусловную реальность указанного источника.

Дать телеграфную директиву секретарем РПК, директорам МТС/ копию начальникам поштотдилов МТС, которой предположить им немедленно, наряду с организацией взыска имя раскраденного хлеба, принять все меры к форсированию переобмолота соломы, и перевезению половы с тем, чтобы, без оговорочно, закончить переобмолот и сдать целиком хлебозаготовки весь полученный от переобмолота хлеб к 1-му февраля.

Обратить при этом внимание РПК на необходимость использования установившихся благоприетной погоды для максимального увеличения выхода зерна от переобмолота.

Учитывая, что зерносовхозы области еще совершенно не приступили у переобмолоту соломы.

_1122___
130

Протокол заседаний Правления
и общих собраний сельхозартелей
Анастасиевского сельсовета

Протокол №
Загальних зборів к-па «Боротьба за Правду»
7/XII 33

Президія: Сертуренко Ол., Артюх Ш, Куліш Л.

Порядок денний

1.Вибори депутатської групи
2.Передача головування
3.Нагальні справи

Слухали: Про вибори депутатської групи
Ухвалили: Виділити таких з-н.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

1.Тушинський Петро
2. Буга Гриць
3. Ребрій Зіна

Слухали: О передачі головування, так як голова Артюх З.С. уходе за свій кошт терміном на 1 місяць.

Ухвалили: Передати головування на Артюха Ол.Ів., а йому в допомогу Ортюха Сидора Івановича.

Нагальні справи

Слухали: Голову к-па про обов'язкову здачу м'яса державі та предложення здати к-пу корову в м'ясозаготівлю з таких р-нком аби покрити м'ясоздачу за колгоспників по 4 крб. за кг.

Ухвалили: здати корову в м'ясоздачу 4 крб. за кг. та внести гроші до II/XII 33.

Слухали: Заяву вартового бази тов. Кишаченко Марка через хворість на зуби.

Ухвалили: Звільнити із вартового бази тов. Кишаченко Марка та поставити черговим місто Кишаченко, Лакизу Олену.

Слухали: Заяву рахівника Кишаченко Д. про те аби к-п. до I/I 34р. назначити рахівника на місто Кишаченко.

Ухвалили: Залишити на роботі рахівника Кишаченко Д.

Слухали:Заяву Артюха Ол.Ів. про вибори.

Ухвалили: Відмовити.

Голова Збугів (Офтуренко)

президія Артюх М.С.

секретар .....

Протоколы районного партийного собрания, пленума, заседаний бюро Андреево-Ивановского районного партийного комитета.

Фонд №П- 200 Опис № 1 Справа № 1

Протокол

Засідання бюро Андре – Іванівського РПК від 25/6-32- року. Присутні члени бюро т.Григорчак, Краснопольський, Фінагенов, Сідоров, Токарьов, Голова КК Т. Котов. Запрошені т. Іванченко, Гольдінер, Гольдрін, Грищенко, Дейфец .

Порядок денний

1.Затвердження плану збиральної компанії. Слухали : Затвердження плану збиральної компанії т. Гольдріна . Висловлювались : т.Григорчак , Задорожний , Котов, Сидоров, Фінагенов , Грищенко.

Ухвалили : Констатували , що з боку МТС РКС не приділялось належної уваги цьому питанню, наслідком чого ще не доведено єдиного плану до колгоспів та бригад, не вироблено твердих норм виробки, немає певного обліку з ремонтом с/ч машин та забезпечення таких шпагатом для в'язіння, не прорублено питання щодо організації противопожежних дружин по с/радам та колгоспам, не переведено ніякої роботи щодо скирдування хліба. Виходячи з цього бюро РПКт ухвалює :

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

1.Запропонувати фракціям РВК, МТС та РКС забов'язати с/р та колгоспи аби весь хліб був пов'язаний МТС, РКС придбати належу кількість шпагату .

Партосередкам прослідкувати за справою в'язіння та взяти під своє безпосереднє керівництво.

2.РВК, МТС та РКС скласти єдиного плану щодо скирдування та якості скирдування і схоронення від пожежі, для чого запропонувати РВК та Начміліції організувати противопожежні дружини, поручити КК РСІ перевірити цю справу.

3.Запропонувати директору Радгоспу негайно доставити план збиральної компанії.

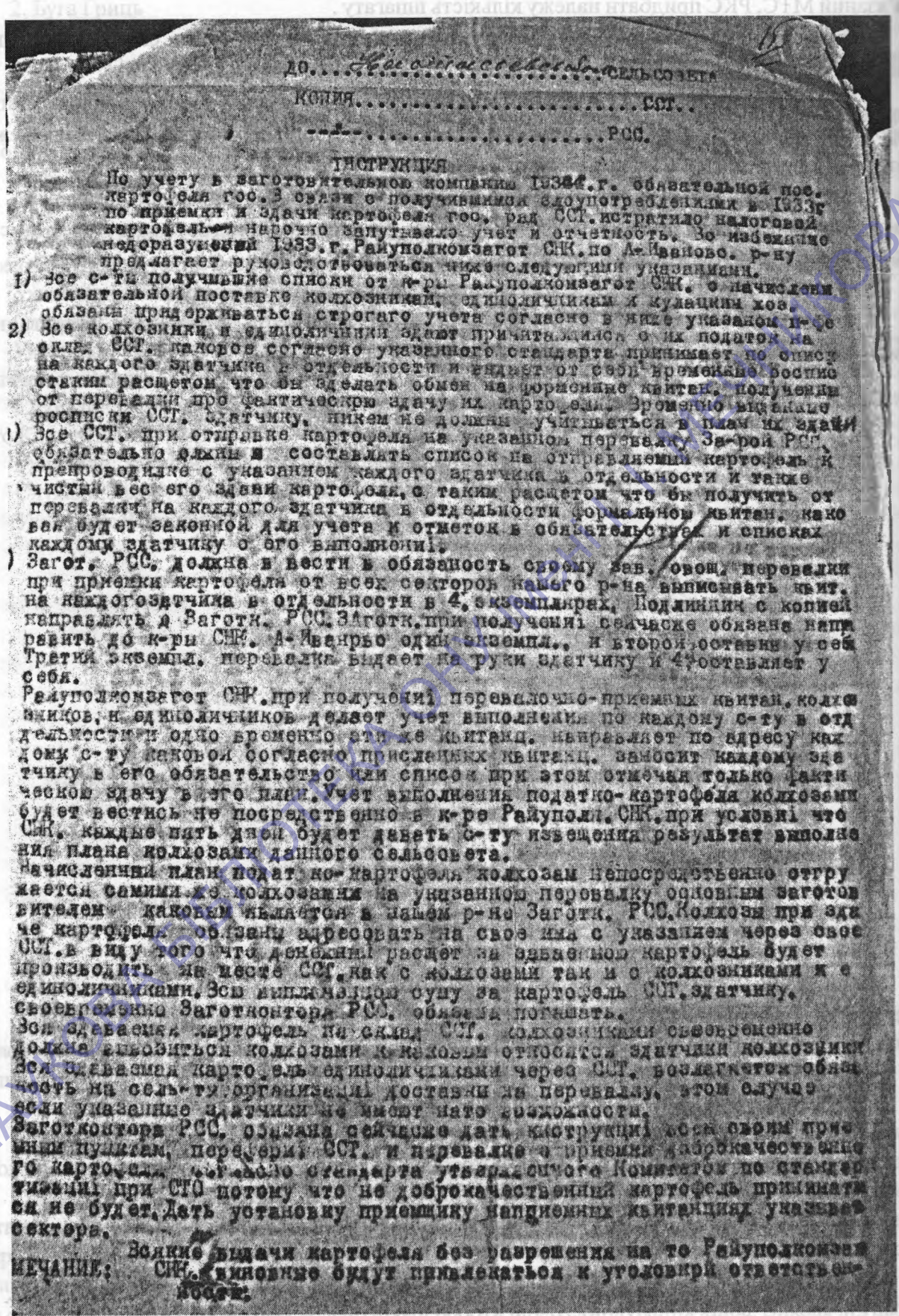
4.Запропонувати МТС, РКС надати Радгоспам недостатню кількість робочої сили під час збиральної компанії.

5.МТС охватити керівництвом колгоспи з якими замкнуто Ген-угоду в 1932-році.

6.Р В, МТС негайно довести плану до с/р та колгоспів опрацював побригадно, установивши термін роботи та єдину норму виробки.

Секретар РПК /Краснопольський /

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

до...Настасіївського сельсовета

Копия.....сст..

---//---.....рсс.

ИНСТРУКЦИЯ

По учету в заготовительной компании 1934г. обязательной пос. картофеля гос. в связи с получившимися злоупотреблениями в 1933г по приемке и сдачи картофеля гос. ряд СОТ. истратило налоговой картофель и крепко запутывало учет и отчетность. Во избежание недоразумений 1933 г. Райуполкомзагот СНК. по А-Ивановс. р-ну предлагает руководствоваться нижеследующими указаниями.

1) Все с-ты получившие списки от к-ры Райуполкомзагот СНК. о начислении обязательной поставке колхозникам, единоличникам и кулацким хоз. обязаны придерживаться строгого учета согласно в нихе указаном п-се

2) Все колхозники и единоличники сдают причитающиеся с их податок на склад СОТ. каждое согласно указанного стандарта принимает по списку на каждого здатчика в отдельности и видает от себя временно бестоимостным расчетом что бы здемать обмен на гарантийные квитан. полученные от перевалки про фактическую здачу их карто.еля. Временно выданные росписки СОТ. здатчику, никем не должны учитываться в планах их здачи

3) Все СОТ. при отправке картофеля на указанном перевалку Заготконторой РСС. обязательно должны составлять список на отправляемый картофель к препроводилке с указанием каждого здатчика в отдельности и также чистый вес его здачи картофеля, с таким расчетом что бы получить от перевалки на каждого здатчика в отдельности формальное квитан. какое как будет законной для учета и отметок в обязательствах и списках каждому здатчику о его выполнении.

4) Загот. РСС. должна в вести в обязанность своему зав. овощ. перевалки при приемки картофеля от всех секторов нашего р-на выписывать квит. на каждого здатчика в отдельности в 4. экземплярах. Подлинник с копией направлять в Загот. РСС. Загот. при получении сейчасе обязана направить до к-ры СНК. А-Ивановс одни экземпл., и второй оставить у себя Третий экземпл. перевалки выдает на руки здатчику и 4 оставляет у себя.

Райуполкомзагот СНК. при получении перевалочно-приемных квитан. колхозников, и единоличников делает учет выполнения по каждому с-ту в отдельности и одно временно эти же квитанц. направляет по адресу каждому с-ту какому согласно присланных квитанц. заносит каждому здатчику в его обязательство или список при этом отмечая только фактическую здачу в его план. Учет выполнения податко-картофеля колхозами будет вестись не посредственно в к-ре Райуполн. СНК. при условии что СНК. каждые пять дней будет давать с-ту извещения результат выполнения плана колхозами данного сельсовета.

Начисленный план подат ко-картофеля колхозам непосредственно отгружается самими же колхозами на указанном перевалку основным заготовителем каковым является в нашем р-не Загот. РСС. Колхозы при здаче картофеля обязаны адресовать на свое имя с указанием через свое СОТ. в виду того что денежный расчет за здаваемой картофель будет производить на месте СОТ. как с колхозами так и с колхозниками и единоличниками. Всю ответственность за картофель СОТ. здатчику, своевременно Заготконторы РСС. обязана потушать.

Вся здаваемая картофель на склад СОТ. колхозниками своевременно должна вывозиться колхозами к каковым относятся здатчики колхозники Вся здаваемая карто.ель единоличниками через СОТ. возмещается обязанность на сельсоветы организации доставки на перевалку, этом случае если указанные здатчики не имеют такой возможности.

Заготконторы РСС. обязана сейчасе дать инструкции всем своим приемным пунктам, перевалки СОТ. и перевалке о приемки доброкачественного картофеля согласно стандарта утвержденного Комитетом по стандартизации при СТО потому что не доброкачественный картофель приниматься не будет. Дать установку приемщику выдаваемых квитанций указывать сектора.

Всякие выдачи картофеля без разрешения на то Райуполкомзаг СНК. виновные будут привлекаться к уголовной ответственности.

ПРИМЕЧАНИЕ:

Інструкція, Настасіївській сільраді щодо організації заготівельної кампанії

До ... сельсовета

Председателю ... с-с.

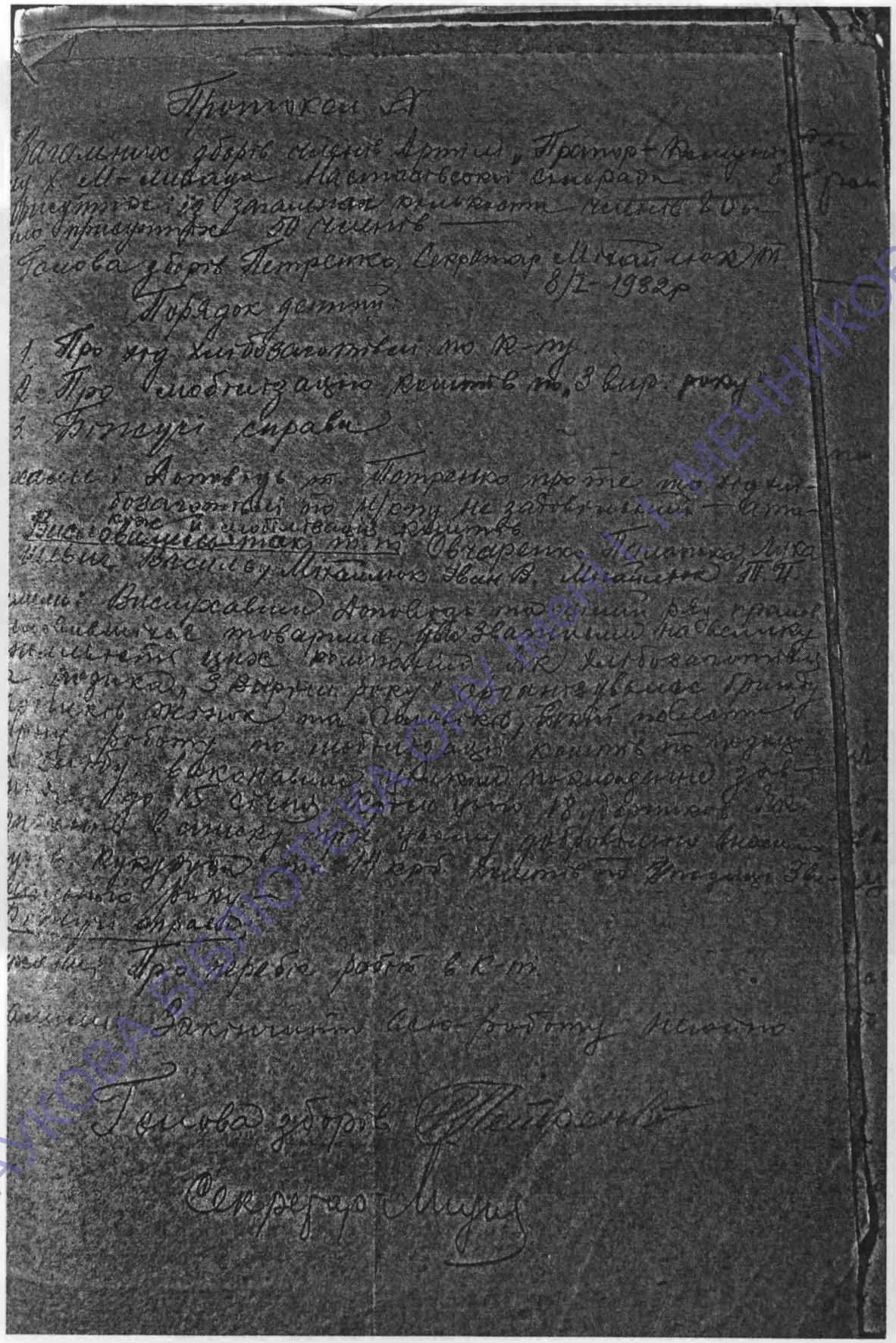
План вывозки хлеба по 3)сельсовету за Июль месяц по единоличному сектору и колхозников стоит на мертвой точке вся ответственность за 3)бездеятельность ложится на вас, все вы были проинструктированы на совещании Политотдела однако не видно 3)организующей роли, не обмолоту и вывозки хлеба. Учтите, что в этом году могут повторятся случаи 1932 г. Вы это должны учесть, тем более, что в 3)сельсов. имеется много единоличников, которые на сегодняшний день еще не вывезли ни одного кило хлеба. План ваш по единоличниках и колхозниках на Июль ... цнт. Август ... цнт. и на Сентябрь 124.57 цнт.

Такая 3)бездеятельность, может привести к невыполнению обязательной хлебопоставке, кроме того, среди единоличников начнут появлятся тенденции хлебоспрятанки. Категорически требую, под 3)личною ответственность принять все к контролю обмолота и немедленному вывозу хлеба на Элеватор. Кроме того по 3)сельсовету вы имеете не малый план сдачи картофеля, Июль месяц, однако не одного фунта от 3)сельсовета еще непоступ. предлагаю немедленно и срочно организовать обрывку картофеля, что-бы выполнить полностью Июльский план сдачи картофеля единолично, и колхозник. и только будет замечено с 3)стороны бездеятельность в этих вопросах примем решительные меры по отношению вас, как неспособного организ выполнение важнейшей задачи партии и правительства. Учтите, что из-за 3)бездеятельности могут быть отстранены единоличники и колхозники а также и колхозы, ибо вывозка хлеба и сдача картофеля по колхозам проходит плохо, потому что вы не требуете от МТС принятие решительных мер. Настаиваю на резкое повышение сдачи хлеба колхозами колхозниками а в особености единоличниками. В рамках инструктивного указание на совещании при МТС. При одном требую указать злостных не сдатков среди единоличников, колхозников. О принятых мерах информируйте

РАЙУПОЛНОМЗАГОТ СНК: (ОСИС)

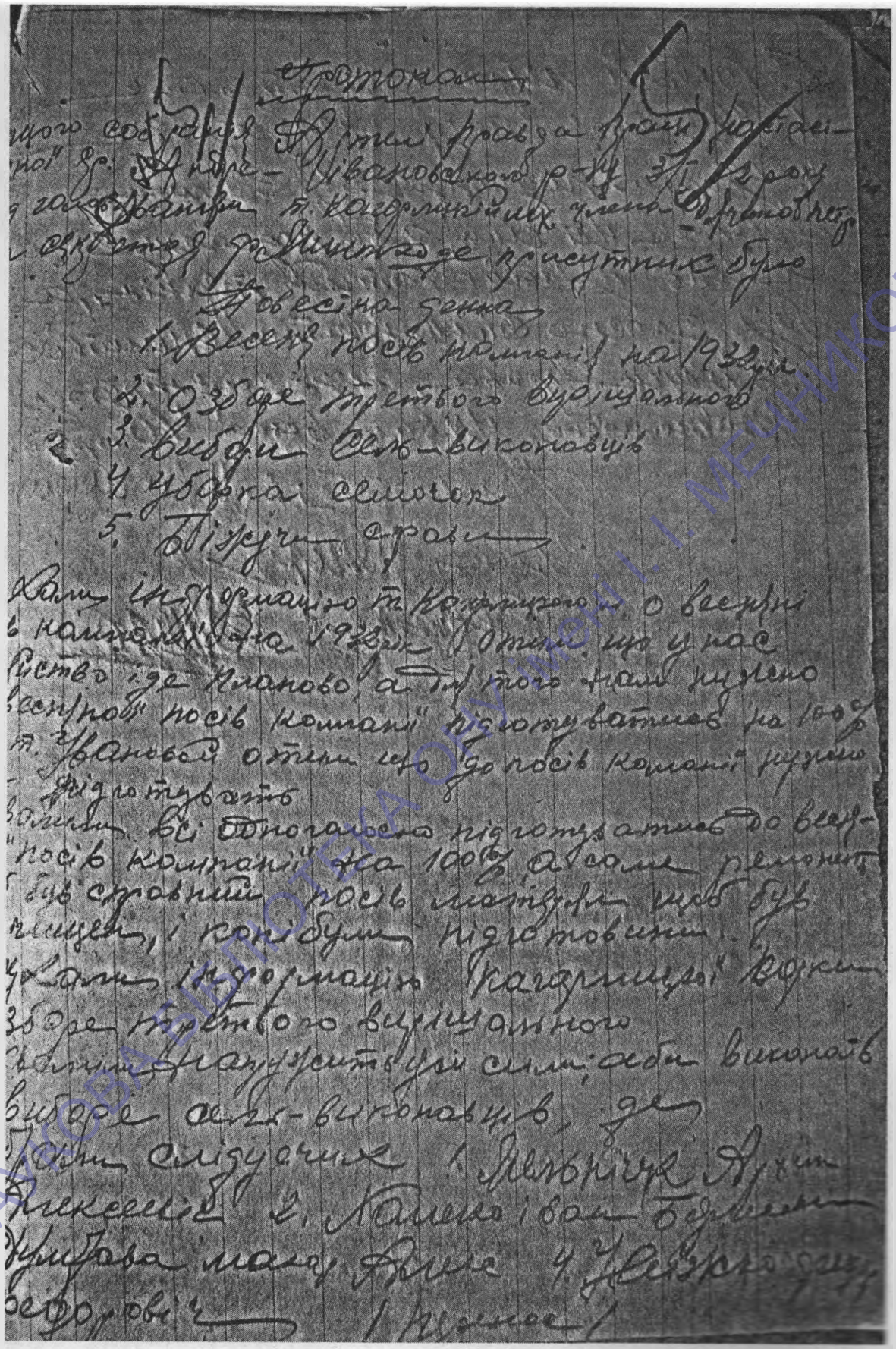
Лист до Настасіївської сільради щодо плану вивезення хліба

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ІМЕНІ ЛИПИНСЬКОВА

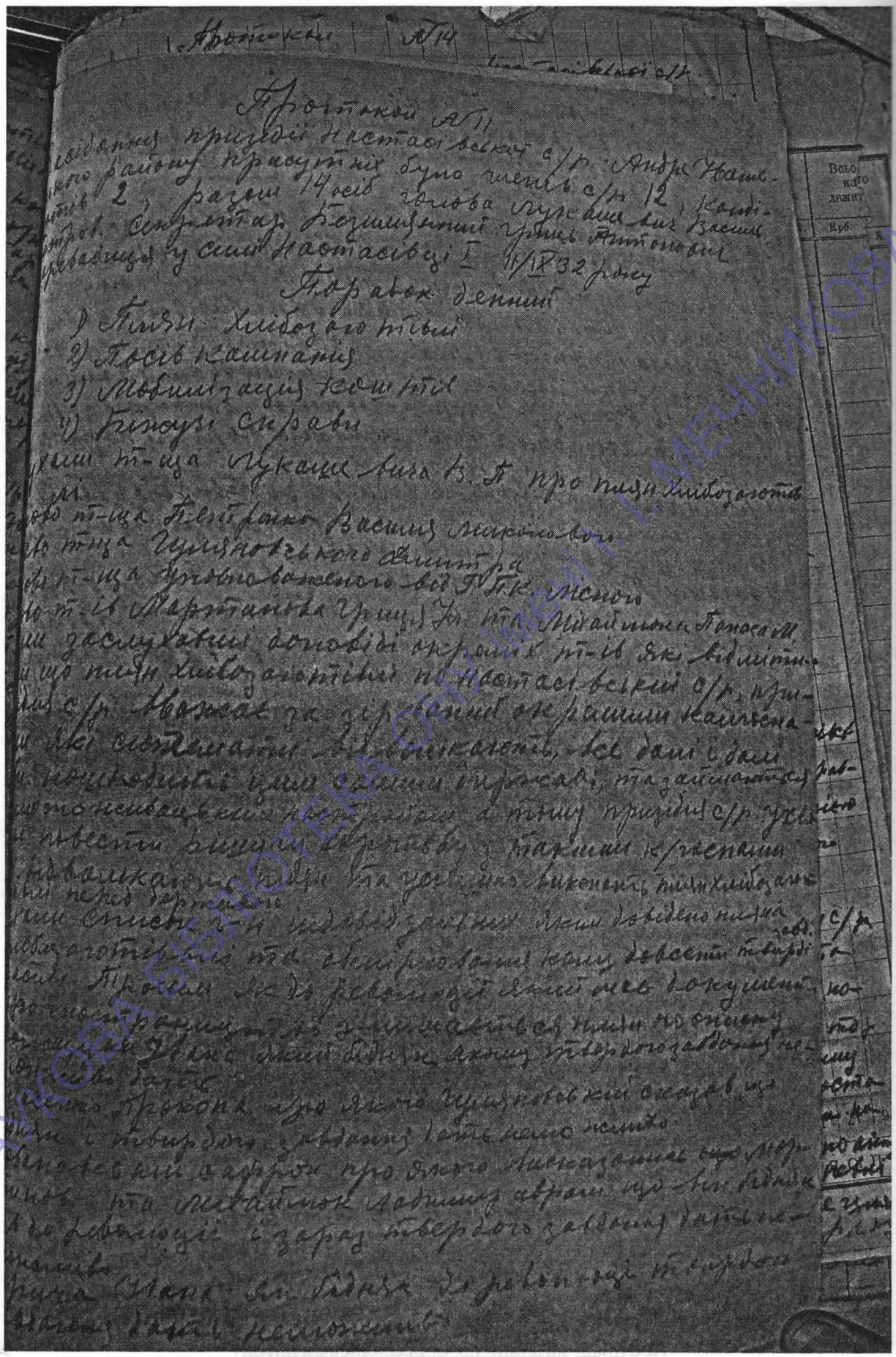
Протокол загальних зборів селянської артілі

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І. МЕЧНИКОВА

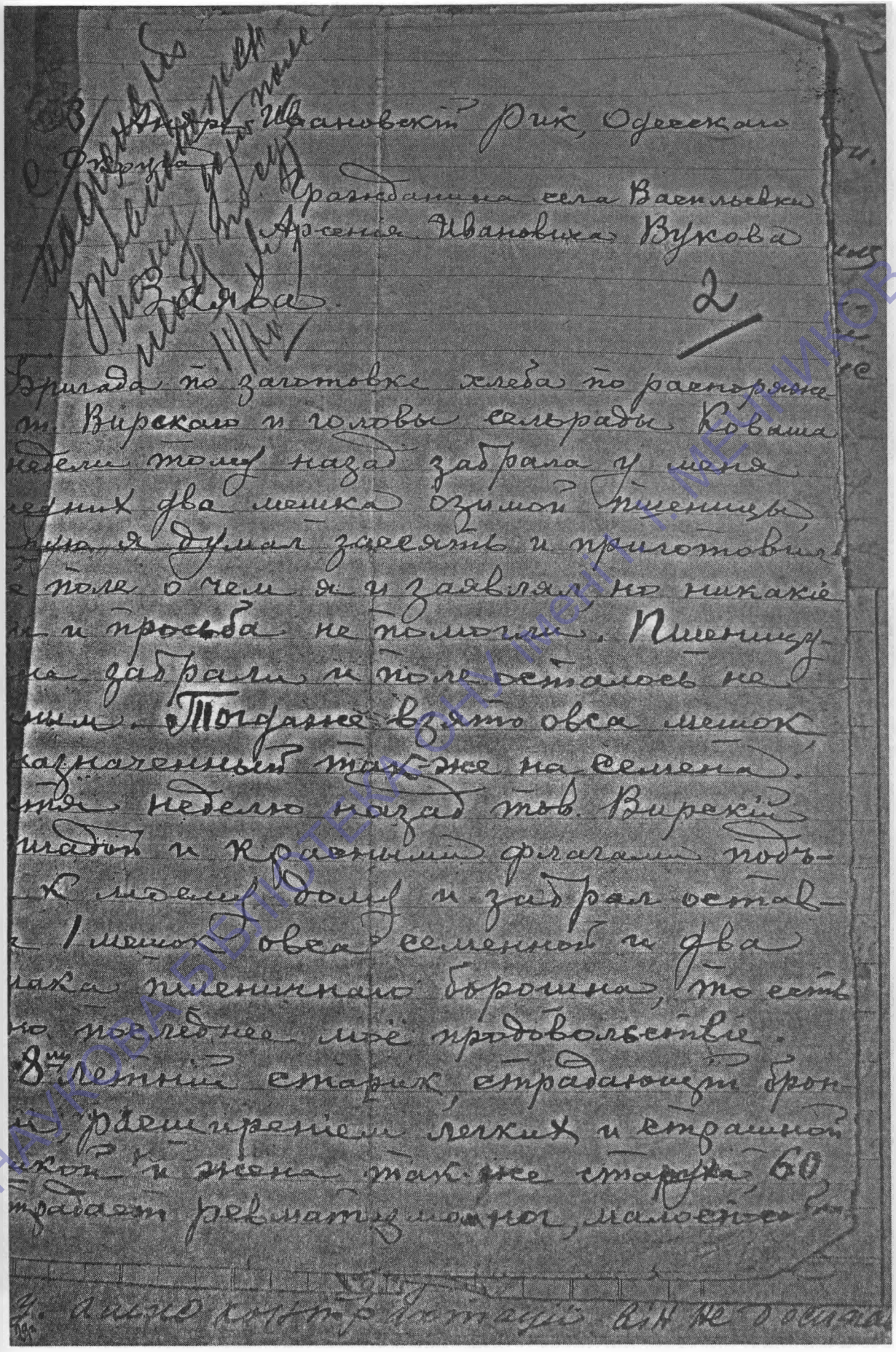
Протокол загальних зборів селянської артілі

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Протокол засідання президії Настасіївської сільської ради

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Скарга Арсенія Вукова на дії бригади по заготівлі хліба

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.МЕЧНИКОВА

П О С Т А Н О В А

пленуму А.Іванівського Райвиконкому від 16/ш-38 року.-

Заслухавши доповідь Голови РВК тов. ШНАЙДЕРОВА та співдоповідь Райкомзагот РВК тов. ГОЛІЗЦЯ – потерпілий главком РВК разом з Голо-ми с/рад та Головами колгоспів констатує:

І/ Сільські ради та колгоспи району не виконали покладених на них завдань щодо виконання плану хлібозаготівель, виконавши кіль-ко раз змінений план лише на 60%. Цей ганебний прорив хлібозаго-тівель в районі треба віднести, головним чином, за рахунок незадо-вільного керівництва організаційно-господарського зміцнення колгос-пів з боку РВК в цілому та Президії РВК зокрема, яке не забезпечило проведення в життя постанов Партії та Уряду про перебудову методів керівництва в сільським господарством, в наслідок чого: значна кількість колгоспів засмічено куркульсько-петлюрівськими елементами які навіть пролізли до керівних органів і зсередині шкодили самим колгоспам /арт. Кварцево. Любов до праці – Строково, Романівка/.

Мають во главі с/рад явних ворогів колгоспного будівництва та Радвлади /Чачельницький – Переселянці, Гавришук – Каратаєво, Онищук –Романівка, Волчанський – Дружелюбівка тощо / – Президія РВК своєчасно їх не знала та не зуміла зорганізувати всю колгоспну масу на боротьбу проти пролізших до рад та колгоспів куркульсько-петлюрівських елементів, не викриття їх шкідницької роботи в с/ра-дах та колгоспах – Президія РВК не забезпечила до такої організації рядового Радвладі та Партії колгоспного активу, щоб за його допо-могою та безпосередньої участи своєчасно виявити та викрити класового ворога в колгоспі та с/раді, очистити колгоспи від куркулів, петлюрівців, контрреволюційних елементів і цим самим забезпечити успіхи виконання плану хлібозаготівлі.

В наслідок недостатньої пильності та правильного керівництва колгоспами трапляється майже в більшості колгоспів розкрадання хліба під час уборки та обмолоту /Кварцево, Нове життя, Шевченка / гіганий розмах явно шкідницький посів та уборка, навмисне затягування по-сіву, висівали по 6-8 пуд на га, затягували уборку з метою крадіжок щоб зібрати колоски та мишоловки, затягування молотьби навмисним псуванням молотарок та тракторів і двигунів.

З самого початку хлібозаготівель Президія РВК не погородила ради та колгоспний актив, не мобілізувала їх на горезведення рішу-чої боротьби проти класового ворога в колгоспах, про виявлення полі тичної сліпоти в роботі навколо хлібозаготівель, невиконання постано Партії та Уряду про повернення лицем до колгоспного виробництва проведено рішучої боротьби проти правоопортуністичних настроїв практиці хлібозаготівель.

Таке керівництво організаційно-господарчим зміцненням кол-пів з боку РВК та МТС призвело до значного зниження валового збору врожаю цього року, значного падіжу коней, падіння трудової дисципліни привело до посилення шкідницької роботи куркуля, пет-люрівця та інш. контрреволюційних елементів в колгоспі, в наслідок чого стався провал хлібозаготівлі в колгоспах. В наслідок цього колгоспи, деякі окремі групи колгоспників лодарі, рвачі, ворожі еле-менти, шляхом крадіжок хліба в колгоспах мають на сьогодняшній день більшого закопаних в ямах хліб, наряду з тим колгоспники, які чесно працювали залишились без хліба.

Постанова пленуму А – Іванівського райвиконкому

АРХІВ № 5

Ф.31.оп.6.
28/У.33 г.

СТРОГО-СЕКРЕТНО.
/Папка особых решений./

ПОДЛЕЖИТ ВОЗВРАЩЕНИЮ В СЕКРЕТНЫЙ ОТДЕЛ ОБКОМА
не позже 15/VI.33 г.

"О ФАКТАХ ОПУХАНИЯ И СМЕРТИ КОМСОМОЛЬЦЕВ НА ПОЧВЕ ГОЛОДА".

/Постановление Бюро Обкома ЛКСМУ от 28/У.33 г./

1.Бюро считает недопустимым такое положение,когда в условиях систематически оказываемой государством помощи Любашевскому району,зачутившемуся в тяжелым продовольственном положении,имеются факты опухания и смерти комсомольцев.

2.Это произошло в результате исключительно нечуткого, бездушно-формального отношения Любашевского Райкома к комсомольцам и отрыва его от масс комсомольцев.

3.Бюро Любашевского РК ЛКСМУ за то,что допустило опухание и смерть комсомольцев,не выполнило указаний по этому вопросу ОБКОМА / письмо т.Краевского от 26/III.33 г./.- об"явить строгий выговор с предупреждением.

4.Командировать в Любашевскую организацию для выяснения всех вопросов связанных с смертью комсомольцев т.ПАМАНЕНКО, вводе чего дополнительно обсудить вопрос о Райкоме на Бюро Обкома

5.Довести до сведения ОПК / т.ГОЛУБА /,что Любашевский РПК совершенно не реагировал на факт смерти комсомольцев.

6.Предложить всем Райкомам обсудить данное решение на закрытом бюро РК,приняв все меры по выполнению указаний ОБКОМА КП/б/У и ЛКСМУ по этому вопросу.

7.Во время пленума собрать отдельно по вопросу о продовольственном положении районов и задачах комсомола совещание секретарей РК и ГК ЛКСМУ.

СЕКРЕТАРЬ ОДЕССКОГО ОБКОМА ЛКСМУ

КРАЕВСКИЙ.

Экз.№ 56

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА НУБіП України І. ЛЕЩЕНКОВА

Постанова бюро обкому ЛКСМУ

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОДМІ ім. І. МЕЧНИКОВА

ХОД ВЫПОЛНЕНИЯ ПЛАНА

ХЛЕБОЗАГОТОВОК СЕЛЬСКИМ СЕКТОРОМ И СРОКИ ЕГО ОКОНЧАНИЯ.

(В тоннах).

Районы.	Годовой план.	Выполнено на 20.XI.		Осталось к выполнению										Сроки окончания плана.
		Абсолютн.	% %	Всего.	Рожь.	Пшеница.	Фуражное.	На элеваторах		На заготпунктах				
								Всего.	В т.ч. Кукуруза.	Всего.	Колхозн.	В т.ч. МТС	Единолич.	
Анатольевский	I6.529	II.422	69,I	5.II6	40I	2.296	2.2I9	I20	-	4.887	2.9I2	229	I5.XII.	
А.-Ивановский	I8.6I0	8.867	47,6	9.742	-	8.048	I.477	255	2I8	9.677	9.877	66	2I.XII.	
Каинтуринский	I2.000	8.6II	66,2	4.289	-	I.266	2.022	26	-	2.92I	2.93I	458	I5.XII.	
Вантанский	28.002	20.476	58,7	I7.527	-	I2.I24	4.564	7	829	I7.279	I7.279	248	2I.XII.	
Вобринецкий	22.005	22.26I	67,4	I0.754	-	7.887	2.605	277	I95	I0.282	9.622	27I	25.XII.	
Братский	20.220	I0.4I2	5I,5	9.807	259	6.907	2.574	97	-	9.I82	8.58I	625	25.XII.	
Березовский	24.722	I8.6I7	75,5	6.I05	-	5.588	-	-	5I7	6.026	5.254	79	5.XII.	
Благовещенский	7.000	4.07I	50,8	2.929	-	2.I2I	778	-	20	2.726	2.245	I82	I5.XII.	
Вересклавский	I2.020	7.284	59,I	5.226	-	2.I27	3.I22	I6	76	5.206	4.707	20	25.XII.	
Врадиевский	I9.I95	9.2I7	48,5	9.878	-	4.84I	2.250	95	I.272	9.262	8.065	6I6	25.XII.	
Б.-Виковский	I7.802	I0.480	58,8	7.322	822	2.258	2.762	I69	220	7.I65	7.I65	I57	20.XII.	
Вознесенский	42.474	25.462	58,7	I8.0II	60	7.I45	9.222	269	I.472	I7.709	I7.709	202	25.XII.	
В.-Александр.	44.059	I9.869	40,5	24.I8I	70	I5.420	7.768	I.220	7I2	24.002	23.002	I79	2I.XII.	
Ольшанский	2.208	2.255	72,7	852	520	252	79	58	-	546	-	207	I0.XII.	
Гарбузинский	28.540	2I.429	55,8	I7.III	5.967	5.458	2.995	54	524	I6.254	I5.604	757	25.XII.	
Грозуповский	I5.575	9.7II	62,4	5.864	I24	5.290	252	202	97	5.220	5.220	644	I5.XII.	
Гедеванивский	8.527	6.654	78,0	I.882	-	I.842	4	4	I0	822	62I	I.060	I0.XII.	
Грушковский	I7.26I	I4.828	86,5	2.522	-	27	I.947	2I	484	I.808	I.454	7I5	I.XII.	
Гало-Пристан.	I2.527	9.26I	74,I	2.276	207	2.969	-	-	-	I.822	I.227	I.454	I0.XII.	
Доманевский	2I.886	I6.825	52,9	I5.06I	-	8.4I4	5.976	278	6I7	I4.829	I2.987	222	25.XII.	
Д.-Ивановка.	8.987	5.I22	57,0	2.864	477	247	2.295	269	628	2.529	2.676	223	I0.XII.	
Октябрьский	I8.720	I0.279	54,9	8.44I	-	2.96I	4.470	I26	-	7.870	7.870	57I	25.XII.	
Ольгинский	9.428	6.I44	65,0	2.294	-	2.222	835	26	I26	2.254	2.944	40	I0.XII.	
Ивановский	54.000	22.405	4I,0	20.595	2.775	I7.852	9.047	260	920	20.I29	28.869	456	2I.XII.	
Знаменский	29.048	I5.728	54,8	I2.2I0	I69	9.860	2.068	77	2I2	I2.068	II.850	242	2I.XII.	
Калинидорф.	I2.540	8.700	64,2	4.840	55	2.3I7	2.062	23I	205	4.840	4.840	4	20.XII.	
Хаповский	26.600	I8.72I	62,2	7.879	-	7.679	-	-	200	7.874	7.229	5	25.XII.	
К.-Северский	22.982	I5.I96	44,7	I8.786	-	I2.886	4.5I5	574	-	I6.428	I4.6I2	2.248	2I.XII.	
К.-Любимовк.	26.274	I2.864	48,8	I2.4I0	I98	II.I54	2.058	298	-	I2.I7I	I0.872	229	25.XII.	
Любимовский	I5.902	6.I72	28,9	9.72I	-	4.622	4.874	I82	2I2	9.2I0	7.575	52I	2I.XII.	
Николаевский	I7.722	I2.234	75,I	4.289	-	2.88I	I.508	400	-	2.764	2.924	625	I.XII.	
Н.-Аркад.	7.900	5.692	7I,6	2.207	-	I.527	22	22	636	2.I05	2.I05	I02	I5.XII.	
Н.-Одесский	24.92I	I2.89I	56,6	I2.020	4II	8.064	2.I26	28I	276	II.858	8.783	I7I	25.XII.	
Н.-Днепровск.	5.520	2.977	72,I	I.548	-	602	459	74	482	I.466	500	77	I0.XII.	

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.І. МЕЧНИКОВА

180

22

П Л А Н

ВЫПОЛНЕНИЯ ХЛЕБОЗАГОТОВОК СЕЛЬСКИМ СЕКТОРОМ ПО ПЯТИДНЕВКАМ

№№ п/п	Наименование района	Остаток выполнения плана	Срок выполнения	Ноябрь V	Ноябрь VI	Декабрь I	Декабрь II	Декабрь III	Декабрь IV	Декабрь V	Декабрь VI
I	А.Кононовский	9743	31.XII	I400	I400	I350	I300	I300	II00	I000	992
2	Арбузинский	I7III	25.XII	2800	2750	2600	2500	2400	2200	I86I	-
3	А.Ходинцовский	4389	I5.XII	I200	I060	900	800	489	-	-	-
4	Анатольевский	5II6	I5.XII	I300	I200	II00	800	7I6	-	-	-
5	Брацкий	9807	25.XII	I800	I600	I500	I300	I300	I200	II07	-
6	Вапнянский	I7527	31.XII	2700	2600	2500	2400	2200	I900	I700	I527
7	Веревочный	6I05	5.XII	2400	2300	I405	-	-	-	-	-
8	Веремеевский	5336	25.XII	I000	900	800	800	700	600	536	-
9	Вилькеевский	2929	I5.XII	800	800	600	500	229	-	-	-
I0	Вобринецкий	I0764	25.XII	I900	I800	I700	I600	I400	I300	II54	-
II	Б.Виноградский	7322	20.XII	I500	I400	I300	I200	II00	822	-	-
I2	Ольшанский	863	I0.XII	300	250	200	I02	-	-	-	-
I3	Вознесенский	I80II	25.XII	3000	2800	2700	2500	2400	2400	22II	-
I4	Б.Александровский	24I8I	3I.XII	3600	3500	3400	3300	3I00	2800	2400	208I
I5	Грушковский	2523	I.XII	I500	I023	-	-	-	-	-	-
I6	Голованевский	I882	I0.XII	600	500	400	380	-	-	-	-
I7	Гроссуловский	5864	I5.XII	I500	I200	II00	II00	964	-	-	-
I8	Голопристанский	3276	I0.XII	II00	I000	800	876	-	-	-	-
I9	Добровеличковский	3864	I0.XII	I200	II00	I000	564	-	-	-	-
20	Домановский	I506I	25.XII	2600	2500	2400	2200	2000	I800	I56I	-
2I	Жовтневый	8441	25.XII	I500	I300	I200	I200	II50	II00	99I	-
22	Зельцский	2294	I0.XII	II00	I000	800	394	-	-	-	-
23	Зиновьевский	30595	3I.XII	4000	3900	3800	3800	3700	3700	3700	2695
24	Знаменский	I38I0	3I.XII	2000	I900	I800	I700	I600	I500	I500	I3I0
25	Кривоозерский	I8786	3I.XII	2700	2600	2500	2400	2400	2800	2I00	I786
26	К.Любимовский	I3I0	25.XII	2000	I900	I900	I800	I700	I600	I400	III0
27	Калининдорфский	4840	20.XII	II00	I000	900	800	600	440	-	-
28	Каховский	7879	I5.XII	I900	I800	I700	I000	II72	-	-	-
29	Любашевский	973I	3I.XII	I500	I450	I400	I300	I200	II00	I000	78I
30	Николаевский	4389	I.XII	2200	2I89	-	-	-	-	-	-
3I	Н.Архангельский	2307	I6.XII	780	660	400	300	207	-	-	-

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.МЕЧНИКОВА

184

26

П Л А Н

ХЛЕБОСДАЧИ КОЛХОЗАМИ Т. Т. С.

/По данным Облзаготзерно/

В центнерах.

№№ п/п	М Т С	Административные районы	1. Годовой план хлебосдачи: Всего	в том числе: Пшеницы	Рж и	Ценн.	2. Выполн. годов. плана на 21.XI-32г.: ВСЕГО	% %	в том числе: Пшеницы: Ценн.	% %	Рж и: Ценн.	% %	3. Остаток к выполнению: ВСЕГО	в том числе: Пшеницы	Рж и	4. Дневн. задан. хлебосдачи	5. Срок окончания
	Т.Березанская	Анатольевский	I43580	II065I	6I35	I044[illegible]	[illegible]72,2	70000	63,3	I2948	2I0,9	39I36	39I35	-	I966	I4.XII
	А.Ивановская	А.Ивановская	I64928	II8045	2584	76[illegible]	45,8	56I60	47,5	I2I35	469,8	88248	6I885	-	2591	26.XII
	Крыцковская	Коминтерновский	98I5I	53255	2087	6789[illegible]	-	77813	I46,I	6599	320,9	3I267	-	-	I6229	27.XII
	Балтанская	Балтанский	I89852	I5748I	9467	9830[illegible]	5I,8	77813	5I,0	6599	70,0	9II5I	72568	2738	2463,5	3I.XII
	Громашевская	-"-	I00I28	68390	3III	4617[illegible]	46,2	33213	48,5	3890	I05,I	63952	36077	-	I54I,5	29.XII
	Ивинская	-"-	525I4	3I508	2625	34220	65,3	27187	85,0	2320	88,0	I8294	4327	305	52I,7	29.XII
	Бобринецкая	Бобринецкий	I32503	95534	I8250	I2566[illegible]	94,8	89400	57,4	I36I0	74,6	6II7	6I34	4640	229	24.XII
	Витязевская	-"-	95906	69I88	7282	44II9	45,7	35579	52,8	2063	42,2	5I787	32509	4219	I785	28.XII
	Брагская	Брагский	I69703	II8793	20364	87895	5I,7	66924	55,3	I3785	67,6	6I807	5I858	6579	2820	23.XII
	Доминовская	-"-	I27[illegible]4	76388	I273I	69I78	50,3	44204	57,8	I7809	I2I,7	5754I	32I94	--	I9I8	24.XII
	Шевченковская	Березовский	29II99	252959	I4559	226[illegible]	77,7	I72I62	67,6	I7007	II5,I	6484I	80297	-	7I84	3.XII
	Будищская	Благовещенский	6I770	40726	I7I6	57[illegible]	70,8	59257	92,4	6255	568,4	23858	2I459	-	II98	I4.XII
	Березславская	Березславский	95084	566II	I038	47[illegible]	47,I	8700	8,6	4688	45I,6	47801	5I95I	-	553	24.XII
	Брадиевский	Брадиевский	I20704	65885	I4674	80[illegible]	43,9	40558	6I,5	I4520	92,9	60364	26277	I54	2061	23.XII
	Водяновская	-"-	483I9	30I87	5256	27938	56,8	I6366	55,9	I0372	297,3	23I8I	I3321	-	747	25.XII
	Весниковская	Б.Висковский	I2894I	80854	I4894	88[illegible]	52,2	53862	64,2	6568	52,4	60370	27335	6326	2515	I8.XII
	И.Танцюрская	-"-	I24055	73673	I2405	85I3[illegible]	64,9	40654	55,I	53934	I8I,4	55916	33009	-	2481	I7.XII
	Вознесенская	Вознесенский	I44778	86866	7238	7278[illegible]	50,I	47228	94,3	I9655	229,I	7I994	39638	-	2571	22.XII
	Весниковская	-"-	I48940	89364	2284I	92I4[illegible]	6I,8	53709	7I,2	22574	I0I,0	56794	25666	-	I937	23.XII
	Владецкая	-"-	II8643	7I305	23768	74I6[illegible]	62,2	6I595	72,3	I5200	64,6	44684	I97I0	8468	I489	24.XII
	Б.Александровская	Б.Александровский	I53246	90795	I5643	8[illegible]2I4	5I,0	53I63	62,4	I2329	74,I	70II2	37632	3314	I947	30.XII
	И.Воронцовская	-"-	I06II2	65727	8884	4I4[illegible]	39,6	30II6	44,3	6992	74,I	64759	3564I	I842	I504	28.XII
	Каиндровская	-"-	I50078	57086	3600	73I6[illegible]	48,7	56718	9I,3	I0900	3II,4	76928	-368	-	2I96	29.XII
	Савуновская	Арбузинский	I86279	IFI73[illegible]	III73	98[illegible]	53,6	53392	56,7	25546	227,3	8751I	48339	-	2822	26.XII
	Кандуровская	-"-	I70II2	II2067	34022	I02802	60,4	48847	43,5	36086	I06,5	67[illegible]0	53220	-	2321	23.XII

Список свідків Голодомору
по Миколаївському району Одеської області, спогади яких увійшли до книги

с. Амбарове

1. Козаченко Володимир Захарович, 1927 р.н.

с. Андрієво- Іванівка

1. Артюх Валентина Григорівна, 1926 р.н.
2. Бугакова Галина Петрівна, 1930 р.н.
3. Добровольська Надія Андріївна, 1924 р.н.
4. Іващенко Сергій Панасович, 1916 р.н.
5. Коломієць Тамара Миколаївна, 1930 р.н.
6. Косогова Надія Володимирівна, 1930 р.н.
7. Кравченко Лідія Павлівна, 1925 р.н.
8. Кравченко Ніна Григорівна, 1930 р.н.
9. Левицька Ніна Дмитрівна, 1926 р.н.
10. Лукіянчук Андрій Іванович, 1930 р.н.
11. Люльченко Валентина Омелянівна, 1921 р.н.
12. Мальцева Євгенія Іванівна, 1920 р.н.
13. Михайлюк Василь Михайлович, 1929 р.н.
14. Михальченко Ніна Іванівна, 1918 р.н.
15. Носуленко Євгенія Дем'янівна, 1926 р.н.
16. Павленко Катерина Іванівна, 1929 р.н.
17. Піщанська Надія Микитівна, 1928 р.н.
18. Поліщук Людмила Олексіївна, 1930 р.н.
19. Рожнова Анастасія Миколаївна, 1930 р.н.
20. Сікорський Василь Леонідович, 1928 р.н.
21. Сталинець Ганна Іванівна, 1926 р.н.
22. Таран Валентина Миколаївна, 1929 р.н.
23. Тищенко Микола Володимирович, 1929 р.н.
24. Ткачук Валентина Миколаївна, 1930 р.н.
25. Хренова Галина Олексіївна, 1927 р.н.
26. Цапенко Володимир Андрійович, 1925 р.н.
27. Чабанюк Леонід Герасимович, 1927 р.н.,
28. Чабанюк Раїса Іванівна, 1929 р.н.
29. Чернюк Любов Олександрівна, 1928 р.н.
30. Яровая Віра Олексіївна, 1924 р.н.

с. Антонюки

1. Гудзенко Єфросинія Олександрівна, 1925 р.н.
2. Збарська Ганна Степанівна, 1927 р.н.

с. Ісаєве

1. Бурий Семен Федосійович, 1925 р.н.
2. Бура Лідія Петрівна , 1928 р.н.
3. Ганченко Василь Іванович, 1923 р.н.
4. Орленко Михайло Кузьмич, 1917 р.н.
5. Селіхова Тамара Петрівна, 1926 р.н.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

смт. Миколаївка

1. Білоус Андрій Іванович, 1927 р.н.
2. Верба Віра Юхимівна, 1925 р. н.
3. Верба Іван Іванович,1927 р.н.
4. Верба Марія Матвіївна, 1923 р.н.
5. Гаврилюк Лідія Макарівна,1917 р.н.
6. Гульпа Марія Йосипівна, 1915 р.н.
7. Деренкіна Олександра Єрофіївна, 1914 р.н.
8. Діордій Володимир Михайлович, 1925 р.н.
9. Драч Катерина Несторівна, 1924 р.н.
10. Ємельяненко Клавдія Олексіївна, 1924 р.н.
11. Зелінський Петро Якович, 1924 р.н.,
12. Зелінська Лідія Василівна, 1929 р.н.
13. Зербул (Мартолога) Ніна Іванівна , 1925 р. н.
14. Кожухар Сергій Федорович, 1925 р.н.
15. Козловська Ніна Романівна, 1931 р.н.
16. Кучеренко (Павловська) Людмила Миколаївна, 1927 р.н.
17. Кучеренко Микола Ілліч, 1927 р.н.
18. Лисенко Володимир Павлович, 1924 р.н.
19. Ляшенко Марія Матвіївна, 1927 р.н.
20. Михальченко Анастасія Парфентівна, 1923 р.н.
21. Пантелеймонова Марія Макарівна, 1930 р.н.
22. Перевізнюк Валентина Андріївна, 1927 р.н.
23. Піскун Альбіна Ксенофонтівна, 1928 р. н.
24. Резніченко Катерина Германівна, 1927 р. н.
25. Рермак Людмила Борисівна, 1948 р.н. (успадкована інформація)
26. Рябова Ганна Іллівна, 1921 р.н.
27. Тарасова Олександра Василівна, 1924 р.н.

с. Настасіївка

1. Артюх Катерина Андріївна, 1913 р.н.
2. Артюх Олена Миколаївна, 1928 р.н.
3. Артюх Пелагея Петрівна, 1927 р.н.
4. Домніцька Віра Василівна, 1924 р.н.
5. Кіреєва Лідія Степанівна, 1925 р.н.
6. Лакіза Лідія Василівна, 1920 р.н.
7. Міхеєва Віра Герасимівна,1925 р.н.
8. Овчаренко Любов Григорівна, 1923 р.н.
9. Тюріна Надія Петрівна, 1928 р.н.
10. Шмаль Михайло Семенович, 1924 р.н.

с. Новопетрівка

1. Барбінягра Степан Андрійович, 1928 р.н.
2. Василенко Євгенія Василівна, 1926 р. н.
3. Копієвська Ганна Григорівна, 1922 р.н.
4. Кравченко Катерина Опанасівна, 1923 р. н.
5. Кружкова Ганна Андріївна, 1921 р.н.
6. Кучерюк Олександра Яківна, 1924 р.н.
7. Мараескул Агафія Аврамівна, 1928р.н.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

8. Мараескул Клавдія Опанасівна, 1928 р.н.
9. Стрельчук Ніна Петрівна, 1925 р. н.

с. Олексіївка

1. Біленко Марія Михайлівна, 1926 р. н.
2. Бондаренко Марія Миколаївна, 1926 р.н.
3. Буряченко Ганна Яківна, 1928 р.н.
4. Головченко Марія Максимівна, 1922 р.н.
5. Дворнікова Євгенія Миколаївна, 1926 р. н.
6. Демидова (дівоча Кріль) Катерина Михайлівна зі слів свого чоловіка Демидова Ємельяна Сергійовича, 1925 р.н.
7. Луценко Катерина Іванівна, 1915 (1916?) р.н.
8. Малієнко Марія Степанівна, 1926 р.н.
9. Мосійчук Ольга Павлівна, 1927 р.
10. Мосійчук Людмила Константіновна, 1928 р.н.
11. Непом'яща (дівоча Кравцова) Марія Іванівна, 1913 р.н.
12. Побережнюк Раїса Семенівна, 1926 р.н.
13. Фетісова Катерина Вікторівна, 1928 р.н.
14. Чеботай Любов Петрівна,1929 р.н.
15. Шкарупа Євгенія Василівна, 1918 р. н.,
16. Шкарупа Лідія Василівна, 1929 р. н.
17. Чумаченко Петро Панасович, 1927 р.н.

с. Переселенці

1. Жукова Марія Іванівна, 1926 р.н.
2. Кирияк Віра Мойсеївна, 1923 р.н.
3. Лопуленко Ганна Іванівна, 1925 р.н.
4. Мілентій Марія Григорівна, 1928 р.н.
5. Моспан Марія Никифорівна, 1927 р.н.
6. Нігрескул Анастасія Дементіївна, 1924 р.н.,
7. Прокопенко Наталія Арсентіївна, 1922 р.н.

с. Скосарівка

1. Гайдай Надія Василівна, 1929 р.н.
2. Гнатенко Віра Олексіївна, 1925 р.н.
3. Демченко (дівоча Парова) Анастасія Григорівна, 1923 р.н.
4. Заболотний Василь Серафимович, 1924 р.н.
5. Островський Олександр Мартинович, 1924 р. н.,
6. Павловська Анастасія Корніївна, 1920 р.н.
7. Павловська Надія Михайлівна, 1928 р.н.
8. Пшенишнюк Клавдія Григорівна, 1920 р.н.
9. Робул Яків Миронович,1928 р.н.
10. Синиця Ольга (Улита) Іванівна, 1910 р.н.
11. Сукач Євгенія Григорівна, 1929 р.н.
12. Фрунзе Олена Кіндратівна, 1925 р.н.
13. Хрущ Василь Леонтійович, 1928 р.н.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

с. Стрюкове

1. Антонюк Пауліна Григорівна, 1925 р.н.
2. Бабюк Марія Іванівна, 1928 р. н.,
3. Байкул Акуліна Єфремовна, 1934 р.н.
4. Байкул Марія Єфремівна, 1929 р.н.
5. Баран Євдокія Никифорівна, 1926 р.н.
6. Бондаренко Володимир Михайлович, 1925 р.н.
7. Бондаренко Єлизавета Олексіївна, 1925 р.н.
8. Бурдейна Валентина Іванівна, 1926 р.н.
9. Велічко Ніна Антонівна, 1931 р.н.
10. Венгер Ванда Іванівна, 1924 р.н.
11. Вовченко Віра Іванівна, 1926 р.н.
12. Грекова Ніна Юхимівна, 1924 р.н.
13. Жеребко Єлізавета, 1923 р.н.
14. Карпенко Дмитро Нікіфорович, 1925 р.н.
15. Коваленко Володимир Іванович, 1931 р.н.
16. Кравченко (Бондаренко) Лідія Олександрівна, 1927 р.н.
17. Куліш Петро Леонтійович, 1943 р.н. (успадкована інформація)
18. Лисенко Антоніна Миколаївна, 1923 р.н.
19. Мовчан Марія Василівна, 1928 р.н.
20. Музиченко Любов Сергіївна, 1930 р.н.
21. Непомяща Анастасія Іванівна, 1925 р.н.
22. Парталоха Марія Ігнатіївна, 1930 р.н.
23. Пашковський Федосій Олексійович, 1919 р.н.
24. Плакитюк Павло Сафронович, 1920 р.н.
25. Плутар Валентина Леонтіївна, 1928 р.н.
26. Середа Ольга Іванівна, 1923 р.н.
27. Спориш Надія Василівна, 1920 р.н.
28. Станков Микола Леонтійович, 1925 р.н.
29. Токаренко Євгенія Никанорівна, 1917 р.н.
30. Торжинська Євгенія Михайлівна, 1926 р.н.
31. Черніцова Дар'я Іванівна, 1920 р.н.
32. Шевченко Іван Федорович, 1918 р.н.
33. Шевченко Марія Семенівна, 1930 р.н.

с. Шабельники

1. Бубняк Марія Федорівна, 1912 р.н.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Список опитаних свідків Голодомору
по Миколаївському району Одеської області, спогади яких не включено до книги[1]

с. Амбарове

1. Бондаренко Олена Яківна, 1925 р.н.
2. Буднік Ганна Михайлівна, 1926 р.н
3. Золотар (Жорновська , Корінь) Галина Леонтіївна, 1928 р.н.

с. Антонюки

1. Василенко Євгенія Василівна, 1926 р.н.
2. Головацький Микола Павлович, 1930 р.н.
3. Гордина Ніна Терентіївна, 1929 р.н.
4. Жеребко Ганна Костянтинівна, 1922 р.н
5. Каленіч Лідія Тимофіївна, 1927 р.н.,
6. Копієвська Ганна Григорівна, 1932 р.н.
7. Коростовська Агафія Аврамівна, 1928 р.н.,
8. Котенко Марія Федорівна, 1929 р. н.
9. Котенко Петро Андрійович, 1932 р. н.
10. Котигора Марія Федорівна, 1924 р.н.
11. Красножон Ольга Олександрівна, 1929 р.н.
12. Півненко Сергій Трохимович, 1931 р.н.
13. Романенко (Півненко) Євдокія Трохимівна, 1928 р.н.
14. Чорненька Ганна Михайлівна, 1918 р.н.

с. Василівка

1. Андрєєва Тетяна Яківна, 1930 р.н.
2. Базіва Анастасія Миколаївна, 1923 р.н.
3. Васильєва Катерина Іванівна,1932 р.н.
4. Іванов Микола Петрович, 1924 р.н.
5. Іванова Марія Сергіївна, 1922 р.н.
6. Качуровська Раїса Опанасівна, 1919 р.н.
7. Кузьміна Ольга Кирилівна, 1923 р.н.
8. Марченко Надія Петрівна, 1932 р.н.
9. Мороз Анастасія Григорівна, 1923 р.н.
10. Сікорська Олена Йосипівна, 1928 р.н.
11. Степанов Андрій Йосипович, 1926 р.н.
12. Яцков Валентин Андрійович, 1927 р.н.
13. Яцкова Ніна Василівна, 1923 р.н.

с. Ісаєве

1. Андрєєва Анна Мартинівна, 1924 р.н.
2. Бойко Марія Юхимівна, 1923 р.н.
3. Бондаренко Сергій Іванович, 1928 р.н.
4. Войникова Ольга Федорівна, 1923 р.н
5. Жура Ольга Іванівна, 1924 р.н.
6. Зайцева Віра Олександрівна, 1927 р.н.
7. Кравець Зінаїда Феоктистівна, 1930 р.н..
8. Козак Ольга Йосипівна, 1920 р.н.,
9. Ноженко Ніна Микитівна, 1926 р.н.
10. Поворознюк Раїса Семенівна, 1930 р.н

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

11. Степанова Юлія Пилипівна, 1925 р.н.
12. Скидан Віри Іванівни, 1927 р.н.
13. Сікалова Раїса Лаврентіївна, 1930 р.н.
14. Тищенко Фросина Іванівна, 1920 р.н.
15. Цуля Марія Прокопівна, 1924 р.н.
16. Чорний Микола Васильович, 1930 р.н.
17. Шевцов Іван Савелійович, 1930 р.н.
18. Щелакова Надія Миколаївна, 1916 р.н.

с. Левадівка

1. Божінська (Деркач) Марія Тимофіївна, 1921 р.н.
2. Ганченко Володимир Іванович, 1927 р.н.
3. Гордієнко Ганна Антонівна, 1924 р.н.
4. Деркач Тетяна Олександрівна, 1923 р.н.
5. Коваль (Деркач) Віра Тимофіївна, 1925 р.н.,
6. Коломієць Марія Іванівна, 1928 р.н.
7. Коломієць Марія Олексіївна, 1925 р.н.
8. Коломієць Софія Пилипівна, 1924 р.н.
9. Кузьмін Микола Іванович, 1926 р.н.
10. Масловська Марія Філіповна, 1927 р.н.
11. Паладій Ольга Григорівна, 1923 р.н.
12. Плохатнюк Тетяна Яківна, 1923 р.н.
13. Подорожнюк Ніна Іванівна, 1927 р.н.
14. Прийма Раїса Семенівна, 1925 р.н.
15. Рибалко Ганна Пилипівна, 1926 р.н.
16. Рибалко Марія Федорівна, 1923 р.н.
17. Старинець Мотря Тихонівна, 1914 р.н.
18. Черненко Ганна Олексіївна, 1923 р.н.
19. Ющенко Марія Романівна, 1921 р.н.

с. Настасіївка

1. Белєнко Надія Миколаївна, 1926 р.н.
2. Буряченко Ганна Іванівна
3. Деркач Марія Максимівна, 1927 р.н.
4. Коваленко Надія Петрівна, 1928 р.н.
5. Колотінська Ганна Іванівна, 1925 р.н.
6. Короткий Іван Мойсеєвич, 1926 р.н.
7. Лакіза Галина Іванівна, 1925 р.н.
8. Лукашевич Антоніна Михайлівна, 1930 р.н.,
9. Мартинова Ганна Григорівна, 1928 р.н.
10. Мартинова –Григор'єва Катерина Опанасівна, 1924 р.н.
11. Несторенко Валентина Романівна, 1928 р.н.
12. Хворостецька Тетяна Андріївна, 1926 р.н.

с. Олексіївка

1. Білощук Віктор Якович, 1925 р.н.
2. Караульня Євгенія Іванівна, зі слів Караульного Петра Гавриловича 1888 р.н.
3. Кравченко Петро Афанасійович,1922 р.н.
4. Кравченко Петро Миколайович, 1922 р.н.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

5. Мосійчук Лідія Іларіонівна, 1928 р.н.
6. Чумаченко Петро Опанасійович, 1926 р.н.
7. Чумаченко Любов Петрівна, 1922 р.н.

с. Петрівка

1. Бевз Клавдія Михайлівна, 1928 р.н.
2. Гравер Марія Дмитрівна, 1926 р.н.
3. Євдокимова Євгенія Василівна, 1925 р.н.
4. Кагарлицький Іван Михайлович, 1924 р.н.
5. Колосовська Ганна Йосипівна, 1927 р.н.
6. Кузенко Людмила Тимофіївна, 1924р.н.
7. Мартинович Віра Володимирівна, 1922 р.н.
8. Побережник Петро Васильович, 1928 р.н.
9. Русу Олімпіада Яківна, 1925 р.н.
10. Середа Олександр Лукич, 1924 р.н.
11. Середа Віра Григорівна, 1925 р.н.
12. Середа Ніна Романівна, 1927 р.н.
13. Сіомороз Марія Йосипівна, 1925 р.н.
14. Фабрика Марія Павлівна, 1924 р.н.
15. Шпак Христофор, 1921 р.н.
16. Шпак Марія Захарівна, 1923 р.н.

с. Романівка

1. Грабовенко Марія Харитонівна,1918 р.н.
2. Кащук Валентина Захарівна,1927 р.н.
3. Паламарчук Ганна Іванівна
4. Рибалко Зінаїда Семенівна, 1924 р.н.
5. Сауляк Ганна Михайлівна, 1925 р.н.

с. Скосарівка

1.Гнатенко Михайло Онисимович,1925 р.н.

с. Стрюкове

1. Бевз Ганна Олександрівна, 1930 р.н.
2. Вовченко Віра Миколаївна, 1927 р.н.
3. Іванченко Уляна Гнатівна, 1922 р.н.
4. Нападовська Валентина Олексіївна, 1935 р.н.
5. Нападовський Іван Іванович, 1938 р.н.
6. Поліщук Петро Михайлович , 1920 р.н.

с. Шабельники

1. Давиденко –Топузанова Віра Федорівна, 1929 р.н.
2. Давиденко Валентина Федорівна, 1937 р.н.
3. Ратушня (Ткаченко) Дарина Микитівна, 1918 р.н.
4. Чорна Марія Тимофіївна, 1926 р.н.

[11] Нажаль, обсяги даного видання не дозволили включити всі забрані матеріали.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

ЖЕРТВИ ГОЛОДОМОРУ

с. Амбарово

Мати свідка, селянка, 1932-1933 рр., від голоду, ДАОО, ф.Р-8235, свідчення Калюк-Циганкової Ольги Тимофіївни

двоє братів свідка, селяни, 1932-1933 рр., від голоду, ДАОО, ф.Р-8235, свідчення Калюк-Циганкова Ольга Тимофіївна

Дід Василь, селянин, 1932-1933 рр., від голоду, ДАОО, ф.Р-8235, свідчення Буднік Ганни Михайлівни

Чоловік, селянин, 1932-1933 рр., від голоду, ДАОО, ф.Р-8235, свідчення

с. Андрієво – Іванівка

Грищенко (хлопчик), син селянина, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, ф. Р-8235, свідчення Писаренко Івана Омеляновича

Павловські (чоловік і жінка), селяни, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, ф. Р-8235, свідчення Писаренко Івана Омеляновича

Писаренко Євгенія, селянка, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, ф. Р-8235, свідчення Писаренко Івана Омеляновича

Писаренко Сергій, селянин, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, ф. Р-8235, свідчення Писаренко Івана Омеляновича

с. Вікторівка

Дитина, дитина селянина, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Коломінської Ганни Іванівни

Дівчинка, донька селянина, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Коломінської Ганни Іванівни

с. Богданівка

Родина Дарини Чумак (батько і мати), селяни, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Робу Анастасії Спиридонівни

с. Василівка

Івлєв Микола Павлович, селянин, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Качуровської Раїси Афанасіївни

с. Дубово

Хлопчик, 3 роки, селянин, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Чорної Надії Тимофіївни

Дідусь, селянин, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Чорної Надії Тимофіївни

Дідусь, селянин, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Чорної Надії Тимофіївни

Брат матері, селянин, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Чорної Надії Тимофіївни

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

с. Ісаєве

Микола батько свідка, яка померла і встановити неможливо (чий батько? Якщо свідка, то яке його прізвище?), селянин, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Щелакової Надії Миколаївни (померла)

Коваль Параска (бабуся свідка по лінії матері. Прізвище і по батькові?), селянка, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Поворознюк Раїса Семенівна

Байлюк Тихін Якович (чоловік), селянин, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Селіхової Тамари Петрівни

Чоловік, селянин, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Селіхової Тамари Петрівни

с. Левадівка

Байтаз Поля (сусідка свідка), зникла, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Лакизи Лідії Василівни

Василь Пилипович, 18 р., селянин, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Коломієць Марії Іванівни

Дівчинка (сирота), донька селянина, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Коломієць Софії Пилипівни

Приходьмо Іван Олексійович (батько – чий батько?), селянин, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Старинець Надії Іванівни

Менша сестра Лідії Лакизи, селянка, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Лакизи Лідії Василівни

Коломієць Наталія (родичка свідка), селянка, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Коломієць Софії Пилипівни

Коломієць Андрій Прокопович (родич свідка), селянин, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Коломієць Софії Пилипівни

Коломієць Захар Прокопович (родич свідка), селянин, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Коломієць Софії Пилипівни

Сергій (брат Василя Пилиповича) Пилипович, 15 р., син селянина, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Коломієць Марії Іванівни

с. Морозово

20 – 22 жителя села, селяни, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Подуфалова Олександра Григоровича

с. Настасіївка

Деркач Максим (батько – чий батько?), селянин, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Деркач Марії Максимівни

Фареніч Марія Тітка свідка(чия тітка?), селянка, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Домніцької Віри Василівни

Хлопчик

Хлопчик, селянин, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Шишкіної Ганни Пилипівни

троє дітей, селяни, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Якимець Раїси Василівни

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Чоловік, селянин, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Якимець Раїси Василівни

Брат Микола, селянин, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Буряченко Ганни Іванівни

Мати свідка, селянка, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Чаботан Пелагеї Антонівни

Два брати свідка, селяни, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Чаботан Пелагеї Антонівни

Два брати свідка, селяни, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Бурлаки Марії Андріївни

с. Ново-Григорівка

25 жителів села, прізвища невідомі, селяни, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Федькалової Тетяни Гнатівни

Гоцуленко Кузьма, селянин, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Федькалової Тетяни Гнатівни

Бажора Олекса, селянин, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Федькалової Тетяни Гнатівни

Бажора Марія, селянка, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Федькалової Тетяни Гнатівни

с. Ново – Петрівка

Вандар Мартин, селянин, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Вандара Івана Мартиновича

Василь (батько і мати – Василь теж загиблий в 1932 – 1933 рр. чи тільки його батько і мати?), селяни, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Бурдейної Ольги Василівни

Граждан (мати і брат), селяни, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Гражданів Василя і Микити

Жінка (сусідка свідка) не пам'ятає, селянка, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Копієвської Ганни Григорівни

Жінка, селянка, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Денисюк Віри Матвіївни

Жінка, селянка, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Денисюк Віри Матвіївни

Коростовські (чоловік, дружина та батьки дружини), селяни, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Коростовської Агафії Аврамівни

Марія, селянка, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Іванової Євгенії Онисимівни

Олійник (жінка), селянка, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Олійника Івана Тихоновича

Яценко (чоловік, дружина і 4 дітей), селяни, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Домброван Надії Іонівни та Сікіраша Олександра Григоровича

Торбу Яків (батько), селянин, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Кучерюк Олександри Яківни

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

с. Ново – Покровка

Афанасій (батько – чий батько?), селянин, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Мараескул Клавдії Афанасіївни

Рибалко (менший брат свідка), 2 р., син селянина, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Мотрук – Рибалко Ганни Артемівни

Рибалко Андрій Артемович, 4 р., син селянина, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Мотрук – Рибалко Ганни Артемівни

Рибалко Сергій Артемович, селянин, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Мотрук – Рибалко Ганни Артемівни

с. Олексіївка

60 жителів села, селяни, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Головченко Марії Максимівни

Біленки (5 дітей), селяни, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Біленко Надії Герасимівни

Біленко (жінка), селянка, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Головченко Марії Максимівни

Бойко Петро, селянин, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Чумаченко Любові Петрівни

Брати близнюки (двоє), 1,5 р., селяни, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Біленко Марії Михайлівни

Буряченко (брат свідка), селянин, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Буряченко Ганни Яківни

Варвара, селянка, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Біленко Надії Герасимівни

Вареник Килина, селянка, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Вареник Пелагеї Ємельянівни

Вареник Ливон, селянин, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Вареник Пелагеї Ємельянівни

Головченко Микола(дідусь свідка – чий дідусь?), селянин, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Головченко Марії Максимівни

Головченко Арсентій, селянин, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Головченко Марії Максимівни

Головченко Катерина, селянка, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Головченко Марії Максимівни

Головченко Кузьма, селянин, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Вареник Пелагеї Ємельянівни

Дитина, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Мосійчук Ольги Павлівни

Жарук Тихін, селянин, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Караульної Євгенії Іванівни

Жінка, селянка, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Головченко Марії Максимівни

Іван (чоловік чужий чоловік прізвище не памятає – прізвище ???), селянин, 1933 р., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Тетерюкової Катерини Іванівни

Караульний Василь Петрович, селянин, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Караульної Євгенії Іванівни

Караульний Олександр Петрович, селянин, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Караульної Євгенії Іванівни

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Караульний Петро Гаврилович, селянин, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Караульної Євгенії Іванівни

Караульний Степан Петрович, селянин, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Караульної Євгенії Іванівни

Лебідь Дмитро, селянин, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Чумаченко Любові Петрівни

Лебідь Євдокія, селянка, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Караульної Євгенії Іванівни

Лебідь Явдоха, селянка, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Вареник Пелагеї Ємельянівни

Майстренко Степан, селянин, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Вареник Пелагеї Ємельянівни

Майстренко Степан, селянин, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Чумаченко Любові Петрівни

Максим (син – чий син?), селянин, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Чумаченко Любові Петрівни

Микола, селянин, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Біленко Надії Герасимівни

Мосійчук Павло, селянин, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Чумаченко Любові Петрівни

Сидоренко (чоловік чи жінка?), 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Головченко Марії Максимівни

Сусіди (жінка і її донька), селяни, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Біленко Марії Михайлівни

Тимофій, селянин, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Біленко Надії Герасимівни

Чернега, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Головченко Марії Максимівни

Чоловік, селянин, 1932 р., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Мосійчук Ольги Павлівни.

Чумаченки, селяни, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Головченко Марії Максимівни

Чумаченко Афанасій (батько свідка– чий батько?), селянин, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Чумаченка Петра Афанасійовича

Шабатура (2 дітей), селяни, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Вареник Пелагеї Ємельянівни

Шабатура Євгенія, селянка, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Мамієнко Марії Степанівни

Шабатура Максим (+ його діти), селяни, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Мамієнко Марії Степанівни

Шабатура Софія, селянка, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Чумаченко Любові Петрівни

Шабатура Степан, селянин, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Чумаченка Петра Афанасійовича

Шкарлупа Василь, селянин, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Караульної Євгенії Іванівни

Щабльовські, селяни, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Головченко Марії Максимівни

Янковий Антон, селянин, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Вареник Пелагеї Ємельянівни

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

с. Переселенці

4 дітей, селяни, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Нігрескул Анастасії Дементіївни

с. Петрівка

Два хлопчики сусідки Килини, селяни, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Фабрики Марії Павлівни

Побережник Микола (брат), селяни, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Побережник Петра Васильовича

Іван (брат), селяни, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Русу Олімпіади Яківни

Калігоренко (хлопець), селянин, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Бевз Клавдії Михайлівни

Варвар(хлопець), селянин, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Бевз Клавдії Михайлівни

Роденко Михайло(брат), Гравер Марія Дмитрівна

Євдокімова (Дівчинка) (рідна сестра свідка, не пам'ятає імені) селянка, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Євдокімової Євгенії Василівни

Супрун Пилип, селянин, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Кагарлицького Івана Михайловича

Лисенко (чоловік), селянин, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Кагарлицького Івана Михайловича

Романюта (хлопець), селянин, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Кагарлицького Івана Михайловича

Хлопець, селянин, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Кагарлицького Івана Михайловича

с. Покровка

Рибалко Андрій Артемович, 4 р., син селянина, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Мотрук – Рибалко Ганни Артемівни

Рибалко Сергій Артемович, селянин, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Мотрук – Рибалко Ганни Артемівни

Рибалко, 2 р., син (донька) селянина, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Мотрук – Рибалко Ганни Артемівни

Хлопець, селянин, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Мартинової – Григор'євої Катерини Опанасівни

с. Рівнопіль

6 чоловік, селяни, 1932 - 1933 р., 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Шпака Христофора

с. Романовка

62 жителя села невідомі, селяни, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Грабовенко Марії Харитонівни

Арнаутка Борис, селянин, ДАОО, ф. Р-8235, свідчення Грабовенко Марії Харитонівни

Арнаутка Пилип, селянин, ДАОО, ф. Р-8235, свідчення Грабовенко Марії Харитонівни

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Багацькі Афанасій, селянин, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, ф. Р-8235, свідчення Аніленко Івана Павловича

Бурдейні (чоловік, жінка, батько, мати та 8 дітей), селяни, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Грабовенко Марії Харитонівни

Вороненео Дорохтей, селянин, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Арнаутки Ганни Іванівни

Горпина, селянка, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Арнаутки Ганни Іванівни

Дарина (донька Дарини), донька селянина, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Аніленко Івана Павловича

Дарина, селянка, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Аніленко Івана Павловича

Добиші (чоловік, жінка, два сини і донька), селяни, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Грабовенко Марії Харитонівни

Дударі Андрій, селянин, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Арнаутки Ганни Іванівни

Жебрацькі (чоловік, жінка та 2 дітей), селяни, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Грабовенко Марії Харитонівни

Каліновські (2 хлопчики), селяни, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Грабовенко Марії Харитонівни

Клавдія (донька Дарини), донька селянина, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Аніленко Івана Павловича

Максименко Любов Захарівна, 4, донька селянина, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Кащук Валентини Захарівни

Максименко Марія Захарівна, 1, донька селянина, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Кащук Валентини Захарівни

Марія (донька Дарини), донька селянина, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Аніленко Івана Павловича

Марія, селянка, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Грабовенко Марії Харитонівни

Невідома дівчинка, донька селянина, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Грабовенко Марії Харитонівни

Ніна (донька Дарини), донька селянина, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Аніленко Івана Павловича

Олександра (донька Дарини), донька селянина, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Аніленко Івана Павловича

Резніченко Олександр, селянин, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Грабовенко Марії Харитонівни

Рибалко Ганна (тітка свідка), селянка, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Арнаутки Ганни Іванівни

Рибалко Горпина (тітка свідка), селянка, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Арнаутки Ганни Іванівни

Рибалко Михайло Іванович, селянин, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Арнаутки Ганни Іванівни

Рибалко Надія Іванівна, селянка, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Арнаутки Ганни Іванівни

Шевченко чоловік (чоловік чи жінка?), ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Грабовенко Марії Харитонівни

с. Скосарівка

Жінка, селянка, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Сіроштаненко Марії Яківни

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

смт. Софіївка

2 дітей сусідки, селяни, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, ф. Р-8235, свідчення Василенко Євгенії Василівни

Дівчина (донька сусідки), селяни, ДАОО, ф. Р-8235, свідчення Василенко Євгенії Василівни

Ромчик (2 брати), селяни, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, ф. Р-8235, свідчення Ромчика Миколи Андрійовича

с. Чарівне

Галина (сестра свідка– чия сестра? Прізвище?), 4 міс., донька селянина, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Мартинович Віри Володимирівни

Гук (батько, мати і брат), селяни, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, реферат Головач Юлії учениці Василівської ЗОШ І-ІІІ ст.. .

Жінка, селянка, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Фабрики Лідії Афанасіївни

Хлопчик, син селянина, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Мартинович Віри Володимирівни

с. Широке

26 жителів села не відомі селяни, 1932 - 1933 рр., від голоду, ДАОО, Ф. Р-8235, свідчення Тимофєєвої Ганни Федорівни

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Перелік пам'ятників, пам'ятних знаків на вшанування жертв Голодомору 1932 – 1933 років, встановлених на території Миколаївського району Одеської області

МИКОЛАЇВСЬКИЙ РАЙОН

1. **смт. Миколаївка.** Вул. Центральна. Меморіальний «Сквер пам'яті» з пам'ятною базальтовою стелою «Пам'яті невинно убієнних» та капличкою. 2008 р. Автор проекту – творчий колектив за кошти спонсорів та благодійні внески громадян.
2. **смт. Миколаївка.** Пам'ятний хрест на околиці селища. 2007 р. Автор проекту – селищна рада, за кошти селищної громади.
3. **с. Андрієво-Іваново.** Пам'ятний хрест на околиці села. 2007 р. Автор проекту – райагробуд, за кошти сільської громади.
4. **с. Антонюки.** Пам'ятний хрест на околиці села. 2007 р. Автор проекту – вчитель Антонюківської середньої школи Руденко Михайло Іванович, за кошти сільської громади.
5. **с. Ісаєве**. Пам'ятний хрест на сільському кладовищі. 2007 р. Автор проекту та фінансування – сільська рада.
6. **с. Левадівка**. Пам'ятний хрест на сільському кладовищі. 2007 р. Автор проекту – Греков Анатолій Васильович, за кошти сільської громади.
7. **с. Настасіївка.** Пам'ятний хрест на сільському кладовищі. 2007 р. Автор проекту – Яцько Іван Юрійович, за кошти сільської ради.
8. **с. Новопетрівка**. Пам'ятний хрест на околиці села. 2007 р. Автор проекту та фінансування – сільська рада.
9. **с. Олексіївка.** Пам'ятний хрест за межами кладовища 1993 р. Автор проекту та фінансування – місцеве господарство ТОВ „Олексіївське".
10. **с. Петрівка.** Пам'ятний хрест на околиці села. 2007 р. Автор проекту та фінансування – сільська рада.
11. **с. Скосарівка.** Пам'ятний хрест у центрі села. 2007 р. Автор проекту – директор будинку культури Дроздов Віктор Григорович, за кошти сільської громади.
12. **с. Стрюкове.** Пам'ятний хрест на сільському кладовищі. 1993 р. Автори проекту – священник місцевого храму, Стрюківська середня школа, сільська рада, за кошти сільської громади.
13. **с. Ульянівка.** Пам'ятний хрест за межами кладовища. 2003 р. Автор проекту та фінансування – місцеве господарство ТОВ ім. Мічуріна.
14. **с. Шабельники.** Пам'ятний хрест у центрі села. 2007 р. Автор проекту – сільська рада та Шабельницька середня школа, за кошти сільської ради.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.І.МЕЧНИКОВА

ЗМІСТ

Вступ.....3
Розділ 1. Спогади свідків.....9
Розділ 2. Жахи голодомору.....228
Розділ 3. Культурно-побутові деформації в роки голодомору.....231
Додатки
Архівні документи.....252
Документи з обласного державного архіву.....266
Список свідків голодомору по Миколаївському району Одеської області, спогади яких увійшли до книги.....277
Список свідків голодомору по Миколаївському району Одеської області, спогади яких не включено до книги.....281
Жертви голодомору.....284
Перелік пам'ятників, пам'ятних знаків на вшанування жертв голодомору 1932-1933 років, встановлених на території Миколаївського району Одеської області.....292

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

К 965
ББК 63(4Укр-4Оде)61я2
УДК 016:94(477)«1932-33»

КУШНІР В'ячеслав Григорович,
ПЕТРОВА Наталія Олександрівна,
ПОЛОМАРЬОВ Віктор Михайлович

У СКОРБОТНИХ 1932-1933 РОКАХ

(Миколаївський район Одеської області)

Громадсько-політичне видання

Відповідальний редактор:
Борисенко В.К., доктор історичних наук, професор

Рецензенти:
Дзиговський О.М., доктор історичних наук, професор
Сминтина О.В., доктор історичних наук, професор

Обкладинка - Толстошеіна Т.В.

Надруковано з готового оригінал-макету.

Підписано до друку 03.11.2008.
Формат 60х84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Друк офсет.
Ум. друк. арк. 17,32. Зам. 757.
Тираж 1000 прим.

Видавництво КП ОМД.
(свід. ДК № 774 від 17.01.2002 р.).
Надруковано в КП «Одеська міська друкарня»
65012, Одеса, Пантелеймонівська, 17

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. МЕЧНИКОВА

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА